

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI**

FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ VE FETÂVÂ-YI AHMEDİYYE'YE GÖRE

İSLÂM AİLE HUKUKU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAHİM KALOSHİ

BURSA 2008

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI**

**FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ VE FETÂVÂ-YI AHMEDİYYE'YE GÖRE
İSLÂM AİLE HUKUKU**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAHİM KALOSHİ

**Danışman:
Doç. Dr. RECEP CİCİ**

BURSA 2008

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Hukuku Bilim Dalı'nda 700523003 numaralı Rahim Kaloshi'nin hazırladığı “**Fetâvâ-yı Üskûbî ve Fetâvâ-yı Ahmediyye'ye Göre İslâm Aile Hukuku**” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, / / 2008 günü - saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin(başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Tez Danışmanı ve
Sınav Komisyonu Başkanı
Doç. Dr. Recep CİCİ

Üye
Prof. Dr. Yunuz Vehbi YAVUZ

Üye
Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

...../...../ 2008

ÖZET

Yazar	: Rrahim KALOSHI
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: İslâm Hukuku
Bilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xi + 156 Sayfa
Mezuniyet Tarihi	: /.... / 2008
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Recep CİCİ

FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ VE FETÂVÂ-YI AHMEDİYYE'YE GÖRE İSLÂM AİLE HUKUKU

Bu tez, XVII ve XVIII. yy. da Osmanlı'nın Balkan coğrafyasının iki önemli bölgesi olan Makedonya ve Bosna müftülerinden Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'nin, fetva kitaplarının nikâh ve talâk bölümleri esas alınarak aile hukuku açısından tahlilini ve söz konusu bölümlerin günümüz Türkçesine çevrilmesinin yanı sıra bu iki âlime ait fetva kitaplarının çeşitli yönlerden karşılaştırılmasını amaçlamaktadır.

Araştırma, bir **Giriş** ve üç **Bölüm**'den meydana gelmektedir.

Giriş'te, Üskûbî ve Mostârî'nin hayatı ve eserlerinin yanı sıra kısaca fetva kavramı üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm'de, Üskûbî ve Mostârî'nin fetvalarından hareketle İslâm Aile Hukuku ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de, Üskûbî ve Mostârî'ye ait fetva mecmualarının teknik ve muhteva yönünden karşılaştırılması yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de ise fetva mecmualarının nikâh ve tâlakla ilgili bölümlerinin Osmanlıca olan kısımları transkribe edilmiş, Arapça olan nukûlleri ise tercüme edilmiştir. Böylece bu bölüm, *Fetâvâ-yı Üskûbî*'nin Kitâbu'n-Nikâh ve Kitâbu't-Talâk, *Fetâvâ-yı Ahmedîyye*'nin ise Kitâbu'n-Nikâh, Bâbu'r-Radâ', Kitâbu't-Talâk, Bâbu'l-İddet, Bâbu'l-Hidâne, Bâbu'n-Nafakât başlıklarından oluşmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî, Ahmed b. Muhammed el-Mostârî, İslâm Aile Hukuku, Nikâh, Talâk.

ABSTRACT

Author : Rahim KALOSHİ
University : Uludağ University
Branch : Islamic Jurisprudence
Department : Basic Islamic Sciences
Type of Thesis : Master Thesis
Pages : xi + 156 pages
The Date of Graduate : /.... / 2008
Advisor: Assoc : Recep CİCİ, PhD, Professor

**ISLAMIC FAMILY LAW BASED ON
FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ AND FETÂVÂ-YI AHMEDIYYE
Rrahim KALOSHİ
Postgraduate Thesis: Science Branch of Basic Islamic Sciences**

This thesis aims to translate into modern Turkish and discuss in terms of the family law parts of fatwa books of Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî and Ahmed b. Muhammed el-Mostârî, muftis of Macedonia and Bosnia, two important regions of the Balkan part of the Ottoman Empire in XVII and XVIII centuries, related to marriage (*nikâh*) and divorce (*talâk*) and to compare in many ways the fatwa works written by those two scholars.

The study consists of an **Introduction** and three **Parts**.

The Introduction part briefly tells about the lives and works of Üskûbî and Mostârî and briefly defines the concept of fatwa.

Part One discusses the Islamic Family Law in detail based on the fatwas of Üskûbî and Mostârî.

Part Two compares fatwa works of Üskûbî and Mostârî in technical ways and in terms of content.

Part Three transcribes parts of the fatwa works related to marriage and divorce in Ottoman Turkish and translates quotations in Arabic. This part thus consists of the headings Kitâbu'n-Nikâh and Kitâbu't-Talâk of *Fetâvâ-yı Üskûbî* and Kitâbu'n-Nikâh, Bâbu'r-Radâ', Kitâbu't-Talâk, Bâbu'l-İddet, Bâbu'l-Hidâne and Bâbu'n-Nafakât of *Fetâvâ-yı Ahmediyye*.

Keywords: Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî, Ahmed b. Muhammed el-Mostârî, Islamic Family Law, Marriage (*Nikâh*), Divorce (*Talâq*).

ÖNSÖZ

Tarihte varolan bütün hukuk düzenleri aile kurumuna önem vermiştir. Bugünkü hukuk anlayışları geçmişteki tecrübelerden faydalanmıştır. Hukukun toplumlar arasında farklılıkları var olsa da, dayandığı tecrübeleri farklı yorumlarla bugüne aktarsa da, aile her zaman, önemini korumuştur.

Her toplumun kendi din, gelenek, görenek, örf, âdet, ekonomi, siyasî durum, eğitim ve diğer sosyal kurumlarıyla karşılıklı ilişki içerisinde bulunan ailenin oluşumunda ve biçimlenişinde etkili olmuştur. Aile, bugüne kadar kurulmuş olan bütün medeniyetlerde, toplumsal hayatın birliğini, bütünlüğünü sağlamaya yönelik düzenlemelerde en önemli unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâm VII. yy. da Arap Yarımadasında doğmuştur. Hz. Peygamber döneminde dinî hükümler ilâhî kaynaklı olup vahiy yoluyla bildirilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Dinin kaynakları olan Kur'an'a ve Peygamber tatbikatına baktığımız zaman ferdî meselelerin yanında sosyal, siyasî, idarî ve hukukî problemler de işlenmiştir. Ancak bu dönemden sonra İslâm topraklarının genişlemesi ve yeni medeniyetlerle karşılaşılması, yeni meselelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan yeni problemler Tâbiîn ve sonraki dönemlerde sistemli bir şekilde ele alınarak bu meselelere çözümler üretilmiş, bu da Fıkhın/İslâm Hukukunun oluşmasını ve gelişmesini temin etmiştir.

İslâm toplumunda zaman zaman farklı dinî inanca sahip birçok milletin bir arada yaşaması sebebiyle birden fazla hukuk sisteminin kullanıldığı akla gelse de tüm toplumu içine alan bir tek hukuk sisteminin geçerli olduğu, yargılamada diğer dinlere mensup olan kişiler için kendi dinlerinin hükümleri ile birlikte örflerinin de dikkate alındığı görülmektedir. Bunu en belirgin şekilde gözlemlediğimiz dönem de Osmanlı dönemidir. Osmanlı ailesi her ne kadar poligamik toplumların gelenek, örf ve âdetlerinden etkilenmiş olsada; esas itibarıyla İslâm aile hukukuna göre şekillenmiştir. Toplumun bütününe kapsayan hukuk kurallarının çoğunluğunu örfî hukuk ve kanunnameler teşkil etmektedir.

Bu çalışmada incelediğimiz eserler, XVII-XVIII. yy. da Osmanlı Devleti'nin Balkan vilayetlerinden Üsküp ve Mostar olan Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'ye ait *Fetâvâ-yı Üskûbî* ve *Fetâvâ-yı Ahmediyye* diye bilinen fetva kitapları olup, esas bu kitapların Kitâbu'n-Nikâh ve Kitâbu't-Talâk bölümlerinin İslâm Aile Hukuku açısından tahlilleri yapılmıştır.

Araştırma, bir **Giriş** ve üç **Bölüm**'den meydana gelmektedir.

Giriş'te, Üskûbî ve Mostârî'nin hayatı ve eserlerinin yanı sıra kısaca fetva kavramı üzerinde durulmuştur.

Birinci Bölüm'de, Üskûbî ve Mostârî'nin fetvalarından hareketle İslâm Aile Hukuku ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

İkinci Bölüm'de, Üskûbî ve Mostârî'ye ait fetva mecmualarının teknik ve muhteva yönünden karşılaştırılması yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm'de ise fetva mecmualarının nikâh ve tâlakla ilgili bölümlerinin Osmanlıca olan kısımları transkribe edilmiş, Arapça olan nukûlleri ise tercüme edilmiştir. Böylece bu bölüm, *Fetâvâ-yı Üskûbî*'nin Kitâbu'n-Nikâh ve Kitâbu't-Talâk, *Fetâvâ-yı Ahmediyye*'nin ise Kitâbu'n-Nikâh, Bâbu'r-Radâ', Kitâbu't-Talâk, Bâbu'l-İddet, Bâbu'l-Hidâne, Bâbu'n-Nafakât başlıklarından oluşmaktadır.

Tezi hazırlama safhasında bizi zorlayan hususlardan birisi metne sâdik kalma gayreti olmuştur. Ayrıca eserler yazma olduğundan bazen yazım hataları da bizi zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla bütün çabalara rağmen, bazı eksikliklerin ve gözden kaçan hususların olması tabîdir.

Son olarak, bu çalışmanın hazırlanmasında katkısı olan herkese teşekkür borçlu olduğumu belirtmeliyim. Bu çalışmada konunun seçimi, çerçevesinin tayininden tamamlanmasına kadar yapıcı ve yol gösterici ikaz ve alâkalarıyla yardımlarını, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen muhterem hocam Doç. Dr. Recep Cici'ye, çalışma boyunca yardımlarını esirgemeyen Dr. Abdürrahim Kozalı'ya ve katkısı olan herkese şükranlarımı sunarım.

Rahim KALOSHİ
Bursa-2008

KISALTMALAR

s.	: Sayfa
c.	: Cilt
TDV.	: Türkiye Diyânet Vakfı
DİA.	: Diyânet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
yy.	: Yüz yıl
Hız.	: Hazreti
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi Ve Sellem
h.	: Hicrî
m.	: Milâdî
b.	: Bin (oğul)
bnt.	: Kız
Haz.	: Hazırlayan
ty.	: Tarih yok
Thk.	: Tahkik
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen madde
H.A.K	: Hukuk-1 Aile Kararnamesi
md.	: Madde
bkz.	: Bakınız
Trc.	: Çeviren
Yay.	: Yayınları
r.a.	: Radiyallahu Anh
ö.	: Vefatı

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii

GİRİŞ

I. FETVA KAVRAMI VE MAHİYETİ.....	1
A. Fetva Kavramı.....	1
1. Sözlük Anlamı	1
2. Terim Anlamları	1
B. Fetvanın Mahiyeti	2
1. Fetvanın Tarihçesi.....	2
2. Fetva Usulü	3
a. Müftü.....	3
b. Müstefti.....	4
II. PÎR MUHAMMED B. ABDULLAH EL-ÜSKÛBÎ VE AHMED B. MUHAMMED EL-MOSTÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	6
A. Üskûbî'nin Hayatı ve Eserleri.....	6
1. Hayatı.....	6
2. Eserleri	7
a. Mu'înü'l-Müftî fi'l-Cevâb ale'l-Müsteftî	7
b. Zahîru'l-Kudât	9
B. MOSTÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	10
1. Hayatı.....	10
2. Eseri	10

BİRİNCİ BÖLÜM

PÎR MUHAMMED EL-ÜSKÛBÎ VE AHMED EL-MOSTÂRÎ'NİN FETVALARINA GÖRE İSLÂM AİLE HUKUKU

I. NİKÂH/EVLENME AKDİ.....	14
A. Nikâh Kavramı.....	14
1. Sözlük Anlamı	14

2. Terim Anlamı.....	14
B. Nikâh Öncesi İlişkiler	14
C. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları	18
1. Nikâh Akdinin Unsurları	18
a. Taraflar	18
aa. Evlenme Ehliyeti	18
bb. Vekâlet	19
cc. Şartlı nikâh akdi	20
b. Evlenme Engellerinin Bulunmaması	20
aa. Kan akrabalığı engeli	21
bb. Süt'ten (Rada') kaynaklanan engel.....	21
cc. Birlikte bulundurma cihetiyle engel.....	22
dd. Sıhrî hısımlık engeli.....	22
ee. Geçici evlenme engeli	24
c. Evliliğe Dönük İrade Beyanı.....	25
2. Nikâh Akdinin Şartları.....	26
a. Nikâh Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları	26
aa. Şahitlerin bulunması.....	26
bb. Evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunması.....	26
b. Nikâh Akdinin Yürürlük (Nefâz) Şartları.....	27
aa. Velâyet	27
bb. Velâyet Hakkı	28
cc. Nikâhta amme velâyeti.....	30
c. Nikâh Akdinin Bağlayıcılık Şartı.....	31
aa. Veli izinsiz nikâh ve bülüğ muhayerliği	31
bb. Nikâhta denklik (Kefâet)	32
3. Rükün ve Şartların Bulunup Bulunmamasına Göre Nikâh Akdinin Çeşitleri	33
a. Sahih Nikâh Akdi.....	33
b. Fâsid Nikâh Akdi	34
c. Batıl Nikâh Akdi	35
4. Evlenme Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar	35
a. Evlenme Akdinin Şahsî Sonuçları	36
b. Evlenme Akdinin Malî Sonuçları	36
aa. Mehir	36
bb. Mehr-i müeccelin ödenmesi.....	38
cc. Kadını bir beldeden başka bir beldeye götürme.....	39
dd. Kadının mesken hakkı	39
D. Doğum ve Sonuçları	41
1. Neseb Sübutü	41
2. Emzirme (Radâ') Sorumluluğu.....	42

3. Hıdâne	43
a. Kadınların Hıdâne Hakkı	43
b. Hıdâne Hakkı Erkeklerle Geçtiği Durumlar	45
c. Hıdâne Müddeti	45
E. Nafakanın Sağlanması	46
1. Nafaka Hakkı Bulunan Hısımlar	47
2. Evli Kadının Nafakası	48
3. Nafaka Şartları	48
4. İddet Nafakası	48
II. TALAK/BOŞA(N)MA	50
A. Talakın Tanımı	50
B. Talakın Dindeki Yeri ve Hükümleri	51
C. Talak Salahiyeti	52
1. Kur'an'dan Deliller	52
2. Sünnet'ten Deliller	52
3. İcma Delili	53
D. Talak Ehliyeti	53
1. Talak Ehliyeti ile ilgili Bazı Özel Durumlar	54
2. Talak İçin Kullanılan Sözcükler, Şekiller ve Boşama Sayısı	55
E. Talakın Zamana ve Şarta Bağlanması	56
1. Zamana Bağlanan Talak	56
2. Şarta Bağlanan Talak	57
3. İlâ	58
4. Hastalık ve Kusur	59
F. Talak Çeşitleri	59
1. Dönülebilir Olup Olmaması Bakımından Talak/Boşanma Çeşitleri	59
a. Dönülebilir (Ric'î) Talak	60
b. Bain Talak	61
c. Hülle	63
2. Kur'an ve Sünnete Uygun Olup Olmaması Bakımından Talak/Boşanma Çeşitleri ve Şartları	65
a. Sünnî Talak/Kur'an ve Sünnete Uygun Boşanma ve Şartları	65
aa. Talak yetkisini bir anda kullanmak	66
bb. Kadını temiz olduğu bir günde boşamak	66
cc. Cinsel ilişkinin olmadığı bir temizlik gününde boşamak	67
dd. İki şahidin huzurunda boşanmak	67
b. Bid'î Talak/Kur'an ve Sünnete Uygun Olmayan Boşanma	68

İKİNCİ BÖLÜM

FETVA MECMUALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

I. TEKNİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMA	71
A. Kaynaklar Yönünden	72
1. En Çok Kullanılan Kaynaklar	72
a. Usûl	72
b. Fürû	72
c. Fetâvâ	73
d. Kavâid	73
e. Diğer	73
f. Hadis	74
B. Bölüm ve Konu Başlıkları Yönünden	73
C. Fetvalarda İzlenen Yöntem Yönünden	74
D. Fetvalar Lâtinizesinde Yapılan Bazı Değişiklikler	75
II. MUHTEVA YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMA	75
A. Zaman Faktörüne Dikkat Etmeleri Yönünden	75
B. Şartlara Bağlı Farklılıklar Yönünden	78
C. Mezhep Taasubuna Dikkat Etmeleri Yönünden	79
E. Muhatabın Dinine Dikkat Etmeleri Yönünden	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FETVA MECMÜALARININ

AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN LATİNİZESİ

I. FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ	82
A. Kitâbu'n-Nikâh	82
B. Kitâbu't-Talâk	98
II. FETÂVÂ-YI AHMEDİYYE	125
A. Kitâbu'n-Nikâh	125
1. Bâbu'r – Radâ'	135
B. Kitâbu't-Talâk	136
1. Bâbu'l-İddet	139
2. Bâbu'l-Hıdâne	140
3. Bâbu'n-Nafakât	145
SONUÇ	149
BİBLİYOGRAFYA	152

GİRİŞ

I. FETVA KAVRAMI VE MAHİYETİ

A. Fetva Kavramı

1. Sözlük Anlamı

Fetva, Arapça bir sözcüktür. “Yiğit, delikanlı”¹ anlamındaki “fetâ” kelimesinden türemiştir. Çoğulu ise, Fetâvâ (Fetvâlar)’dır. Fetva, “Fütüya ve Fütvâ” şeklinde de kullanılır. Çoğulu da Fetâvî’dir.²

Sözlükte, “Bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamındadır. Fıkıh terimi olarak, “fakih bir kişinin, sorulan İslâm Dini’nin ibadet ve hukukuna ait bir meseleye yazılı veya sözlü olarak verdiği cevap, ortaya koyduğu hüküm” demektir. Örfte ise, sorulan dinî sorulara müftüler tarafından verilen cevaptır.³

Fetva, kısaca “dini ilgilendiren meseleler hakkında müftünün verdiği genel cevap veya hüküm”dür.⁴

2. Terim Anlamları

İslâm Dini’nin ibadet ve hukukuna ait bir konunun hükmünü, fetva vermeye ehil kişilerden sormaya istiftâ (sual), fetvayı isteyene müstefî (sail), böyle bir meseleyi açıklamaya veya meselenin hükmünü sözlü veya yazılı olarak cevaplandırmaya iftâ, verdiği fetva ile hükmü açıklayana da müftî (mücîb) denir.

Kendisine dayanılarak fetva verilen şer’î hükme veya bir hâdise hakkında ortaya konulan çeşitli görüşlerden fetva için tercih edilene müftâ-bih, müftünün fetva verirken ve müstefînin fetva isterken bilmeleri ve rivayet etmeleri gereken usul ve kaidelere âdâbü’l-müftî (âdâbü’l-fetva, resmü’l-müftî) adı verilir. Bir mesele hakkındaki muhtelif fiki görüşlerden hangisinin fetvaya daha elverişli olduğunu gösteren tabirlere

¹ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1982, s. 312.

² ez-Zühâylî, Muhammed, “Fetva ve Takva”, Trc. Mustafa Ateş, *Diyânet İlmî Dergi*, c. XXIX, sy, 1 (Ocak, Şubat, Mart 1993), s. 95.

³ Atar, Fahreddin, “Fetva” *DİA.*, c. XII, s. 486-487.

⁴ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, s. 419.

alâmâtü'l-iftâ (alâmâtü'l-fetvâ) denir. Mesela, “Bununla fetva verilir, fetva bunun üzerinedir. Bugün amel bunun üzerinedir. Sahih olan budur” tabirleri gibi.⁵

B. Fetvanın Mahiyeti

1. Fetvanın Tarihçesi

Fetva kelimesi İslâmiyet'ten önce de Arap dilinde mevcuttu. O zaman da hukukî bir tabir olarak kullanılmakta⁶ ve herhangi bir makamdan izin, müsaade talep etme amaçlı sorulan sorulara karşı verilen cevaplara denmekteydi.

Kur'an-ı Kerim'de fetva sözcüğü ve türevleri dokuz ayette geçmekte olup hepsinde sözlük anlamına paralel olarak, hakkında bilgi edinilmek istenen bir konuda görüş sorma veya görüş bildirme,⁷ soru sorma,⁸ rüyayı yorumlama⁹ vb. anlamlara gelir. Ayrıca on beş ayette yer alan “yes'elûneke” (senden soruyorlar) ifadesi de genellikle, “senden konuyla ilgili dinî hükmün ne olduğunu soruyorlar” anlamını taşımaktadır.¹⁰

Fetva verme vazifesini ilk olarak yerine getirenler; Peygamberler özellikle Hz. Muhammed (s.a.v) dir. O, bir taraftan Allah'ın emirlerini ve hükümlerini insanlara tebliğ ediyor, diğer taraftan da ashabın (arkadaşlarının) dini konulardaki suallerine cevap veriyordu. Müslümanlar her taraftan akın akın Medine'ye gelip özel ve genel işlerinde hep ona müracaat ediyor, fetva istiyorlardı.

Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından verilen fetvalar, tamamen ilahî vahye dayanan Rahmanî fetvalardı veya onu bizzat kendisi cevaplandırır. Böylece O, dininin temellerini atıyor, İslâm'ın metodunu açıklıyordu. Hz. Muhammed (s.a.v)'in vefatı üzerine sahabenin uluları ve bilginleri fetva işiyle meşgul oldular. Bu mümtaz din hizmetini yerine getirdiler. Diğer sahabe ve tabiünden olan zevat, fetva işini öğrenmek için canla başla çalıştı. Böylece sahabe arasında çok fetva vermekle meşhur olanlar olduğu gibi, çok az fetva verenler ve mutedil yol tutanlar da vardı.

Sahâbe fakihleri verdikleri fetva sayısı bakımından üç gruba ayrılmıştır. En çok fetva vermekle meşhur birinci gruptaki yedi sahabinin (Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sabit) her birinden intikal eden fetvalar birer büyük cilt teşkil edecek sayıdadır. Hz. Ebû Bekir, Osman, Enes bin Malik ve Ebû Hureyre'nin de dâhil bulunduğu ikinci grubun sayısı yirmi civarında olup, her birinin verdiği fetvalarla birer küçük kitap oluşturulabilir. Üçüncü grupta 120 kadar sahabe vardır ki, bunlardan çok az sayıda fetva nakledilmişti.¹¹

⁵ Atar, Fahreddin, “Fetva” *DİA.*, c. XII, s. 486-487.

⁶ Sava Paşa, *İslam Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, Trc. Baha Arıkan, Ankara 1955, c. II, s. 33.

⁷ en-Nisâ, 4/127, 176; el-Kehf, 18/22; en-Neml, 27/32.

⁸ es-Sâffât, 37/11, 149.

⁹ Yûsuf, 12/41, 43, 46.

¹⁰ el-Bakara, 2/189,215,217,219, 220,222; el-Mâide, 5/4; el-A'râf, 7/187 (ayette iki defa geçiyor); el-Enfâl, 8/1; el-İsrâ, 17/85; el-Kehf, 18/83; Tâhâ, 20/105; en-Nâzi'ât, 79/42.

¹¹ Özel, Ahmet, “Fıkıh” *DİA.*, c. XIII, s. 5.

Sahabeden sonra fetva işiyle müctehid imamlar, diğer müctehitler ve kadılar (hâkimler) meşgul oldu.

Müftülüğün resmi bir makam olması ise, fıkıh mezheplerinin teşekkül edip gerek devlet, gerekse halk nezdinde kurumlaşmasıyla birlikte başlamıştır. Müctehidler asrı olarak vasıflandırılan bu devir, Ebû Hanîfe, Malik b. Enes, el-Evzaî, Süfyânü's-Sevrî, Dâvud ez-Zahirî, Taberî, Ahmed b. Hanbel gibi mezhep imamlarının yetiştiği bir devirdir.¹²

Abbasîler döneminde (750-1258) ortaya çıkan adlî işlere kadıların, dinî işlere müftülerin bakması ilkesi, daha sonraki dönemlerde de ana çizgisini korumuş, şer'î mesele ve ihtilaflar bu kaza-fetva ilişkisi içinde çözülmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi, kayınpederi Edebâli'yi fetva işlerine, bacanağı Dursun Fakih'i de kaza (yargı) işlerine bakmakla görevlendirmişti. Edebâli'nin vefatı üzerine, Dursun Fakih onun görevini de üstlenmişti. Devletin işleri genişleyip, idari sistemler ve müesseseler gelişmeye başlayınca, XV. yüzyılın başlarında Şeyhülislâmlık (Meşihat) makamı kuruldu.

İlk Şeyhülislâm "İstanbul Müftüsü" ismiyle 1424-1425 tarihinde atanan Molla Şemsüddin-i Fenarî Efendi'dir. 498 yıl kadar süren Osmanlı Meşihat döneminin son Şeyhülislâmı Mehmet Nuri Medenî Efendi'dir. Bu ikisi arasında 127 Şeyhülislam gelmiş, bunlar arasında 185 değişme olmuş, 54 kez de aynı kişiler yeniden göreve çağırılmışlardır.¹³ Fetva yetkisi Şeyhülislam'a aitti. Zaman içinde Şeyhülislamlık Makamı geliştirildi. Bu cümleden olarak, bu makama bağlı merkezde Fetvahane kurulmuştu. Ayrıca vilayet, sancak ve kazalarda halkın meselelerine çözüm getiren müftüler de bulunmaktaydı. Şeyhülislâm, Osmanlı idarî yapısında Sadrazamdan sonra gelirdi. Tanzimatla beraber hükümetin bir üyesi olarak Şeyhülislam, kabinede yer aldı. Ayrıca devletin Şer'îyye mahkemeleri, Şeyhülislamlığa bağlıydı.¹⁴

2. Fetva Usulü

a. Müftü

Osmanlı Devleti'nde ulema kazaskerler, kadılar, müftüler ve müderrislerden oluşurdu. Müftüler genel ve özel şer'î ve hukukî sorunlara ilişkin gene dinî kurallara uyarak fetva veren kişilerdir. Dilimizdeki "müftü" kelimesi "müftî"nin Türkçe ses uyumuna uydurulmuş halidir ve mecaz anlamda kullanılmaktadır. Kısaca "fetva" bir "ictihad" ameliyesidir ve fetvayı ancak müctehid olanlar verebilirler. Çünkü fetva şari' adına hüküm vermektir. Bu yetki de ancak müctehide verilmiştir. Onun için de fetva vermek çok büyük ve tehlikeli bir iş olarak görülmüştür.

¹² Atar, Fahrettin, "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı", *MÜİFD*, sy. 3, İstanbul 1985, s. 29.

¹³ Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. XL vd.

¹⁴ Atar, a.g.e., s. 30-32.

Resulullah da (s.a.v): “Sizin fetvaya en cüretkârınız ateşe de en cüretkârınızdır” buyurmuştur. Gerçek anlamda müfti müctehid olunca, müctehidde bulunması gereken şartların müftide de bulunması gerekir. Bu şartları Ebû Yûsuf, “Kitap ve sünnetin ahkâmını, nasih ve mensuhu, müteşabih nasları, sahabi görüşlerini ve Arapça’nın vücuhunu bilmek” diye sayar. İmâm Muhammed de kısaltarak, “isabeti hatasından çok olmak” diye özetler.

Ancak hakiki anlamda müftilerin bulunmadığı ya da yeterli olmadığı yerlerde dinî kaynaklara müracaat edebilecek ve doğru anlayabilecek seviyedeki âlimlerin önceden verilmiş, fetvaları (ictihadları) nakil yoluyla fetva vermeleri de caizdir.

Fetva veren kişinin şu özellikleri taşıması gerektiği hususu genellikle kabul edilmiştir:

- 1-İyi niyetli olması,
- 2-İlim, hilim, vakar ve temkin sahibi olması,
- 3-Bilgisinden emin olması,
- 4-Gönül tokluğu ve yeterlilik derecede geçimi olması,
- 5-Hak ile batılı, doğru ile yanlış ayırt edebilecek kudrette olması.¹⁵

Müftü fetva verirken umumî maslahatı (kamu yararı) dikkate almalı ve aynı şekilde fetva verirken acele etmemelidir. İmâm Malik, fetva konusunda hiç acele etmemiştir.¹⁶ Müftü, aynı şekilde iyi niyet ve ilim sahibi olmalıdır. Ayrıca, fetva verirken toplumun sosyal-kültürel yapısını, ahlakî seviyesini bilmelidir. Müstefti (fetva soranın) fetva sormaktaki maksadını kavramalıdır.

b. Müstefti

Fıkhî bir meselenin dinî-hukukî hükmünün açıklanmasını isteyen, fetva soran kişi demektir. Müsteftî’nin uyması gereken kurallar şöyledir:

- 1-Müftüye karşı saygısını eksik etmemeli,
- 2-Müftünün verdiği cevap hakkında itham söz konusu olmaması için delil istememeli,
- 3-Müftünün uygun olduğu bir zamanda fetva istenmeli,
- 4-Müsteftî olur olmaz sorular sormamalı,
- 5-Müsteftî doğru soru, doğru kimseye soracak.

¹⁵ Son dönem âlimleri ise müftü için şu şartların bulunması gerektiğini belirtmişlerdir: 1-Büluğa ermek, 2-Arapça’yı bilmek, 3-Nasih ve mensuhu ile Kur’an-ı bilmek, 4-Sünnet’i bilmek, 5-İslâm hukuk metodolojisini bilmek, 6-Tarih bilmek (nasih ve mensuhu bilmeye yetecek kadar), 7-Fıkhı iyice bilmek, 8-Vera’ sahibi olmak, 9-Adil olmak. Bu şartlardan biri bulunmadıkça kişinin ictihad edip fetva vermesi câiz görülmez. Geniş bilgi için bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ’lâmu’l-Muvakkîn An Rabbi’l-Âlemîn*, Thk. M. Muhyeddîn Abdülhamîd, Kahire 1995, c. IV, s. 199.

¹⁶ Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuk Metodolojisi*, Trc. Abdülkadir Şener, Ankara 1979, s. 347.

Hicrî III. yy.dan sonra fetvaların genellikle yazılı şekilde verilmeye başlandığı ve fetva makamının kurumlaşmasına paralel olarak bazı geleneklerin oluştuğu görülür.¹⁷ Hatta müsteftîlerin yönelttiği sorular o kadar artmış ki, XVI. yy.da meşhur şeyhülislâm Ebüsuûd Efendi'nin bir defasında sabah ile ikindi namazı arasında 1412, başka bir gün ise 1413 fetva verdiği rivayet edilmiştir.¹⁸

Müsteftî, sorusunu sözlü olarak da sorabilir. Müftünün yazılı fetvaları her zaman aynı kâğıt parçaları halinde bulunmayıp, gerektiğinde dilekçe ile soru soran kişilerin cevabı, söz konusu dilekçenin üzerine derkenar suretiyle yazılarak, dilekçe fetva biçimine göre yaklaşık bir hafta içinde tamamlanır ve sahibine iade edilir.¹⁹

Fetva kalıbına sokulan “mes’ele”ler genellikle 9-10,5 cm. eninde ve 19-22,5 cm. uzunluğunda bir kağıda yazılır.²⁰

Fıkıh kitaplarında değişik görüşlerden tercihe şayan olanı göstermek için kullanılmış bazı tabirler ve lafızlar vardır. Bunlardan bir kaçını örnek olarak vermek gerekirse şunlardır: “*Ve aleyhi 'l-fetvâ*”, fetva bunun üzerinedir; “*ve huve 'l-esahhu*”, esah (daha doğru) olan budur; “*ve aleyhi amelü 'l-yevm*”, günümüzde bununla amel edilir; “*ve bihi ahaze ulemâuna*” ulemamız bunu almışlardır, gibi tabirler ve lafızlar kullanılmıştır.

Fetva vesikası genellikle dua ve münâcaat, soru başlangıcı, soru konusu, rica ve istirham, fetva başlangıcı olan “el-Cevâb”tan sonra veya bazen fetvanın sonunda “Allahu a’lem” ibaresi; cevap kısmı, fetvayı verenin ismi, imza ile birlikte “el-fakîr”, “el-hakîr” gibi tevâzu ifadesi, Allah’tan af dileği (‘ufiye anh) ve fetvanın dayandığı nukûl bölümlerinden meydana gelir.²¹

Fetva formuna örnek olarak Ebüsuûd Efendi ve Üskûbî fetvalarından verilecektir:

Ebüsuûd Efendi'nin fetvalarından örnek; “Allahumme yâ veliyye’t-tevfik nes’eluke'l-hidâyete ilâ sevâi’t-tarîk. Bu mes’ele beyanında eimme-i Hanefiyye’de cevap ne vecihledir ki: Başsız çakşıra Zeyd topuğu örtmez mesh kaplayıp üzerine mesh etmek şer’an câiz olur mu? Beyan buyrulup musâb oluna. el-Cevâb: Allahu a’lem, örtmek gerekir. Ketebehu Ebüssuûd el-Hakîr ‘ufiye anhu.”²²

Üskûbî fetvalarından örnek; Mes’ele: Zeyd’in zevceleri Hind ile Zeyneb bir havlî (avlu) içinde olan iki evinin birini müstekil birinde koyub havâiclerini göri virse Hind’i babasi Zeyd gayri eve çıkartmağa kâdir olur mu?

¹⁷ Atar, *a.g.m.*, c. XII, s. 494.

¹⁸ Koca, Ferhat, *Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*, İstanbul 2002, s. 125-127.

¹⁹ Koca, *a.g.e.*, s. 133.

²⁰ Koca, *a.g.e.*, s. 131.

²¹ Koca, *a.g.e.*, s. 131; Atar, *a.g.m.*, c. XII, s. 494.

²² *İlmiyye Sâlnâmesi*, Matbaai Amire, İstabul 1334, s. 383; Atar, *a.g.m.*, c. XII, s. 494-5.

el-Cevâb: Olur. Bir havlide iki menkuha cebren ile cem' olmak yoktur. Ebusuûd (r.h) Bedâi ve Künye ve İhtiyarda var. Merhum Bezzâzî'nin *Münteka*'dan nakline zahib olmuşlar ancak zâhıranlar ne mekûle kavil ile olursa itfâye me'zunler olub ve ol zamanda essah ekval ile iftâ ve hükme emr vârid olmaktadır. Ketebehu el-Fakîr Pîr Muhammed 'ufiye anh.

II. PİR MUHAMMED B. ABDULLAH EL-ÜSKÛBÎ VE AHMED B. MUHAMMED EL-MOSTÂRÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Bilindiği üzere müftülük ve kadılık görevi İslâm tarihinde en eski görevlerindendir. Bu önemli görev bugün de değerini korumaya devam etmektedir. Balkanlarda da, Yüce İslâm dininin gelmesiyle ihtiyaca binaen bu müftülük ve kadılık görevlerini yerine getirecek âlimler yetişmiştir. Müftü kadıya veya kadı müftüye başvurmadan birbirinden bağımsız hareket etmesi imkânsızdır. Aynı şekilde müslümanların sorularını cevaplayacak müftü veya sorunlarını çözecek kadı İslâm birliğinin olmazsa olmazıdır. Böylece fetva bir zamanın sorunlarının çözümünü ve müçtehidin şahsi yeteneklerini sergiler. Bizim için Osmanlı döneminde müftinin görevini incelemek/araştırmak önem arz etmektedir. Böylece araştırmamızla Osmanlı döneminde fetva/müftü uygulamalarını, özellikle aralarında bir buçuk asırlık zaman farkı bulunan Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'nin bakış açıları ortaya çıkmış olacaktır.

A. Üskûbî'nin Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî, Üsküp'te doğduğu için Üskûbî nisbesiyle anıldığı gibi, bazı yerlerde de "Yekçeşm" ve "Kör Müftü"²³ olarak tanınmaktadır. Üskûbî'nin hayatı hakkında en geniş bilgi Ataî'nin *Hadâik* adlı eserinde bulunmaktadır²⁴. Bursalı Mehmet Tahir Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî'nin babasının ismi Abdullah olduğunu kaydetmektedir. Ancak, E. Blochet'e ve Ahmet Akgündüz'e²⁵ göre bu müftinin babasının ismi Abdullah değil Hasan'dır.

Anadolu ve Balkan şehirleri, İstanbul, Selanik, Tırgovişte²⁶ ve Üsküp'te müftülük, kadılık ve müderrislik²⁷ yapan el-Üskûbî, bir İslâm âlimi ve din hizmeti

²³ Şahin, Mustafa, İslam Hukukunda Fetvâ ve Osmanlılar Dönemi Fetvâ Mecmuaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE) Bursa 2000, s.102

²⁴ Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul 1997, IV/1, s. 168; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, c. II, s. 61.

²⁵ Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. IX, s. 394-395.

²⁶ Zdravloviç, Muhammed, *Prepisivaçi Djela u Arabiçkim Rakopisima*, Sarayevo 1988, c. II, s. 83.

²⁷ Ömerdiç, Muharrem, "Pîr Muhammed el-Üskûbî i Njegovi Zbornik Fetvi", *Glasnik*, Sarayevo 1991, sy. 6.

sunan müftü için en önemli özelliklerinden biri olan mütevazı kişiliği de temsil etmektedir. Bunu görüş beyan ettiği ve ferağ kaydı düştüğü bölümlerde kullandığı ifadelerde görmek mümkündür. Nitekim metin içinde yer alan “el-hakîr” ve “el-fakîr” gibi tabirlerin yazılması bu tespiti teyit etmektedir. 990/1582 yılında Hezargrad şehrindeki Maktûl İbrahim Paşa Medresesi’nde müderris, sonra müftî olarak görev yapmıştır. Daha sonra Üsküp müftülüğüne getirilen Pîr Muhammed Efendi yıllarca bu görevi sürdürmüştür ve Üsküp müftüsü olarak meşhur olmuştur. Fehim Edhem Karatay bu müftü için şeyhülislâmlar arasında yer aldığını söylenmiş olsa da gerçekte Üskübî, şeyhülislâmlık vazifesinde bulunmamıştır ve şeyhülislâmlarının isimlerinin aldığı yerlerde adı geçmemektedir. Fakat muhtemelen bazı fakihler için saygı ifadesi olarak kullanılan bu sıfat onun hakkında da kullanılmıştır.²⁸ Bu durum onun kendi döneminde ilim çevresinde saygın bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Nitekim Ataî’nin kitabında verilen bilgilere göre Pîr Muhammed el-Üskübî’nin hocalarından biri olan Çivizâde, Üskübî’nin fikhî bilgisi ve fetvalarındaki derinliği ile meşhur olduğunu belirterek “kenar müftülerin en yetişmiş ve emsâlinin en iyi örneği idi. Zamanımızda hayli şöhreti ve ileri gelenler arasında vâkıât ve nevâzil denli rağbeti vardır” demektedir.²⁹ Gerek farklı alanlarda görevler yaparak gerekse eser telif ederek insanlara her düzeyde irşad ve rehberlik hizmeti sunan Pîr Muhammed Efendi’nin vefat tarihi de bazı kaynaklarda 1026/1617 ve 1030/1620-21 şeklinde farklı farklı kaydedilmektedir.³⁰

2. Eserleri

Pîr Muhammed Efendî müftülük, kadılık, müderrislik görevlerinin yanı sıra telifle de meşgul olmuştur. Nitekim onun Temel İslâm Bilimleri’nden fıkıh dalında iki önemli eseri mevcuttur. Bu eserlerden biri, *Mu’înü’l-Müftî fi’l-Cevâb ale’l-Müstefî*, diğeri ise *Zahîrû’l-Kudât*’tır.

a. Mu’înü’l-Müftî fi’l-Cevâb ale’l-Müstefî

Pîr Muhammed tarafından müftülük görevi sırasında verilen fetvaların nakilleriyle derlenmiş hali olan bu eser, Osmanlı müftülerinin elinde yıllarca el kitabı olarak kullanılmıştır. Eserin 1047/1637 gibi istinsah tarihinden Üskübî’nin vefatından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Eserde, diğer fetva kitapları gibi, fikhın temel bâblarına göre verilen fetvalar yer almaktadır. Fetvaların soru kısmı “Mes’ele” şeklinde başlayan “Olur mu? Olmaz mı? veya Câiz mi? Câiz değil mi?” biçimindeki sorulara “el-Cevâb:

²⁸ Ethem Karatay, Fehim, *Topkapı Sarayı Müzesi Kataloğu*, İstanbul, c. I, s. 600.

²⁹ Özen, Şükrü, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, sy. 5, c. III, s. 307; Ayrıca bkz. Sarayev Gazi Hüsrev Begovey, no: R-3584.

³⁰ Bağdâdî, İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-a’rifin, Esmâü’l-müellifin ve âsârü’l-musannifin*, İstanbul 1951, c. II, s. 272; Çelebi, Katip, *Keşf-zunnûn an Esmâi’l-Kutub ve’l-Müellifin*, İstanbul 1310, c. II, s. 272; Süreyya, a.g.e., c. II, s. 142.

Olur” veya “Olmaz” gibi kısa cevap verilmekte, bazen de Osmanlıca izah ederek kısa açıklamalar yapılmaktadır.

Mukaddimesi bulunmayan ve klâsik fıkıh kitaplarının sistematığına göre Osmanlıca fetvalar ardından Arapça nakiller bulunan ve “**Kitâb**”, “**bâb**” ve “**fasıl**”lara göre düzenlenmiş olan eser, elli dört “kitâb”, dört “bâb”, dört “fasıl” ve bir “kaide”den meydana gelmekte, “Kitâbu’t-Tahâre” ile başlayıp “Kitâbu’l-Ferâiz” ile sona ermektedir. Taharet, namaz, zekât, oruç ve hac ibadetleriyle ilgili **yüz civarında** fetvanın bulunduğu eserde ağırlık muamelât konularına verilmiştir. Toplam **sekiz yüz yirmi dört** fetva bulunan eserde en çok fetva içeren bölüm **yetmiş üç fetva** ile “Kitâbü’t-Talâk”tır. Aile hukuku bölümünü oluşturan “Kitâbü’n-Nikâh” bölümü bablara ayrılmamıştır. Kitâbü’t-Talâk” bölümünde ise kırk üçüncü ve altmış dördüncü mes’eleden sonra birer “fasıl”, altmış birinci mes’eleden sonra da bir “kaide” bulunmaktadır.

Kaynak olarak kullandığımız “Süleymaniye Ktp. Amca Hüseyin Paşa, nr. 1601” nushasında fetvaların mesnedini teşkil eden delillere/nakillere Arapça olarak yer verilmekte ve aynı zamanda nukûlun³¹ sonunda bunun kaynaklarına da işaret edilmektedir.

Üskûbî’nin Fetâvâ’sının Türkiye’de³² hemen hemen her kütüphanede ve Balkan ülkelerinin çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshalarının çokluğu, daha sonraki literatürde de sık sık referanslarda bulunulması, eserin elden ele dolaşan muteber bir fetva mecmuası olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim doğum yeri olan Makedonya’nın başkenti Üsküp’te “Kliment Ohridski” Kütüphanesi’nde iki nüsha, Kosova’nın başkenti Priştine’de “Alaaddin Medresesi” Kütüphanesi’nde bir nüsha mevcuttur. Bosna’da Sarayevo ve Mostar kütüphanelerinde değişik tarihlerde yazılmış olan nüshaları şöyledir:

1-Sarayevo Gazi Hüsrevbegova medresesinde dokuz nüsha,³³

2-Sarayevo İlahiyat Fakültesinde üç nüsha,³⁴

3-Bosna’da Mostar arşivinde bir nüsha,³⁵ mevcuttur.³⁶

³¹ Nukûl: genel, Türkçe olan fetvaların ardından kaydedilirken, Arapça fetva mecmualarında meseleler, doğrudan doğruya bir fıkıh kitabı sistematığında bir araya getirilir. Nukûl; şeyhülislam tarafından hazırlanmaz, genellikle, onların fetva emînleri veya daha sonraki bir âlim tarafından hazırlanır. Altında nakli yazılı olan fetvanın güvenilirliği nakil sayesinde pekiştirilmiş olmaktadır. Bkz. Özen, Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 342.

³² Şahin, Mustafa, *a.g.e.*, s. 102.

³³ Gazi Hüsrev-Begova Ktp., R-1510 (1047/1637), R-3490 (1065/1654), R-4118 (1067/1656), R-3584 (1064/1653), R-703(1142/1729), R- 1970 (1159/1796), R- 135 (1211/1796), R- 4227 (XII/XVIII).

³⁴ Sarayevo İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 1037 (1036/1626), 4709 (1044/1634), 800 (1085/1674).

³⁵ Travnik Arşivi, nr. 59 (1037/1627) .

³⁶ Bkz. Ömerdiç, Muharrem, *a.g.e.*, s. 716.

Eserin asıl adı *Muînu 'l-Müftî fi 'l-Cevâb ale 'l-Müsteftî* olmasına rağmen bu fetva kitabı da diğer fetva mecmulaları gibi zamanla müellifin nispesiyle isim değişikliğine uğramıştır. Bilgisayar ortamında ulaştığımız söz konusu fetva mecmuasının farklı isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1-Mu 'înül-Müftî fi 'l-Cevâb a 'le 'l-Müsteftî,
- 2-Mu 'înül-Müftî a 'le 'l-Müsteftî (*Fetâvâ-yı Üskûbî*),
- 3-Mu 'înü 'l-Müftî,
- 4-Fetâvâ 'l-Üskûbî,
- 5-Fetâvâ-yı Üskûbîyye,
- 6-Fetâvâ-i Üskûbî,
- 7-Fetâvâtü el-Üskûbî,
- 8-Kitâbu fetâva el-Üskûbî,
- 9-Fetâvâ Üskûbîyye,
- 10-Mecmûatü 'l-fetâvâ Muhammed Efendî el-Üskûbî,
- 11-Mecmûa-i Fetâvâ,
- 12-Hazihi fetâvâ el-Üskûbî,³⁷
- 13-Muntehabât min Fetâvâ-yı Kör Müftî³⁸ adıyla seçmelerin yapıldığı nüsha.

b. Zahîru'l-Kudât³⁹

Mehmed Tahir, bunun için Üskûbî'nin İslâm ve Osmanlı yargı hukuku ile ilgili kaleme aldığı *Zahîru'l-Kudât* adlı eseridir,⁴⁰ demektedir. Önemi ise, eserinin müellifi Abdullah el-Üskûbî şer'i hükümler alanında birinci eseri *Fetâvâ-yı Üskûbî* yazarken, kanun hükümleri alanında da bu eseri yazmış olmasından kaynaklanmaktadır.

Müellif sadece, kendi fetvaları ile yetinmemekte, belki o zamana kadar kanun hükümleri konusunda Ebüssuud, İbn Kemal ve Yahya Efendi gibi meşhur Şeyhülislâmların fetvalarını derlemiş bulunmaktadır.⁴¹

Zahîru'l-Kudât adlı eserini diğer fetva kitapları gibi Besmeleden sonra “*Elhamdulilahi Rabbilâlemin ve 's-sâlâtu ve 's-selâmu alâ Resûlihi hâtemi 'n-nebiyyin ve alihi ve sahbihî ecma 'în*” diye başladıktan sonra giriş kısmında kitabı nasıl derlediğini şöyle anlatmaktadır:

³⁷ Süleymaniye Ktp., Amca Hüseyin Paşa, nr. 1601; Kasidecizâde Süleyman Sırrı, nr. 286; İstanbul Ü. İslâm Araşt. nr. 35; Mevlâna Ktp., nr. 1373; Gazi Hüsrev Ktp., nr. 703, 839, 1510, 1970, 3490, 4227; KAR. nr. 3584, 4001; ABD. nr. 1535; OSM. Nr. 4118; İstanbul Müftülüğü Ktp., nr. 235; Millet Ktp., ALİ. nr. 90; Halil Hamit Ktp., nr. 1688; Eskişehir Ktp., nr. 269; Tarih Kurumu Ktp., nr. 39; TUYATOK, ANT. nr. 2706; Afyon Gedik Ktp., nr. 17427; İstanbul Ü. Merkez Ktp., ARA. nr. 3751; TÜR. Nr. 4031; Rağıp Paşa, nr. 606; Edirne Selimiye Ktp., nr. 920; Bayezid Devlet Ktp., BEY. nr. 268, 2684, 2763, 2770, 2790, 2792; Diyanet, nr. 566; Zeytinoğlu Ktp., nr. 498.

³⁸ Özen, Şükrü, *a.g.e.*, c. III, s. 307.

³⁹ Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi, nr. 852, 857; Lala İsmail, nr. 106.

⁴⁰ Bursalı, *a.g.e.*, c. I, s. 477.

⁴¹ Akgündüz, *a.g.e.*, c. IX, s. 394.

“*Ve ba’dehu sâhibu Kitâbü Muî’ni’l-Müftî Üskûbî Şeyhüislâm Pîr Mehmed Efendi İbn-i Hâsan- Gafere lehümâ ve ahsene ileyhimâ ve ileyh- zikr olunan Kitâb-ı Muî’ni’l-Müftî’yi cem’ ve tertib ettiği gibi Kavânin-i Osmâniyye’de işbu Risâleyi cem’ edüb Zahîrî’l-Kudât tesmiye eylemiştir*”.

Söz konusu kitaptan bir örnek aktarmamız uygun olacaktır:

Mes’ele: Zeyd vakf eyledüği bağçenin arasında bir mikdâr yerini gâh be gâh zirâ’at ederken vefat eyledüğünde, beytü’l-mâl emîni evlâd-ı zukûrı yokdur deyu vakfa vermeyüb, mezbûr yeri âhare vermeye kâdir olur mu?

el-Cevâb: Vakfin olan eşcârdır, arz değildir. Arz hususunda mikdâr-ı mu’ayyen ta’yîn olunur. Ol yere eşcâr arasında hâlf kalıcak âhara verileceği Kânunnâmede mestûrdur. Bu makûle umûrda ulu’l-emre mürâca’at olunur.⁴²

B. MOSTÂRÎ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Ahmed b. Muhammed el-Mostârî bir Osmanlı fakihî ve müftüsüdür. Hayatı hakkında pek fazla bilgiye sahip değiliz. Kitabında ve kütüphane tasnif fişlerinde el-Mostârî künyesiyle kayıtlara geçmiştir. Âlim el-Mostârî’nin tahsilini nerede ve kimlerden yaptığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Anadolu dışına bu amaçla çıktığına dair herhangi bir bilgi bulunmadığı dikkate alındığında onun muhtemelen yüksek tahsil dâhil öğreniminin tamamını Osmanlı medreselerinde ve Temel İslâm Bilimeri’nde iyi bir eğitim alıp hizmet hayatına başladığı söylenebilir. Mostar müftülüğü yaptığı kaydedilen el-Mostârî’nin bunun dışında hangi görevlerde bulunduğuna ilişkin de yeterli bilgiye maalesef sahip değiliz. Özellikle yönetimle yakından ilgisi bulunan kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir. Ahmed el-Mostârî 1190/1776 tarihinde vefat etmiş olup kabri bilinmemektedir.

2. Eseri

Ahmed b. Muhammed el-Mostârî müftülük görevinin yanı sıra telifle de meşgul olmuştur. Nitekim Temel İslâm Bilimlerinin fıkıh dalında “*Fetâvâ-yı Ahmediyye*” adlı önemli bir fetva mecmuası mevcuttur.

Fetâvâ-yı Ahmediyye fî şerî’ati’l-Muhammediyye

Mukaddimesi bulunmayan bu mecmua da, fetvaların soru kısmı “Mes’ele” biçiminde başlamakta olup sorulara alışılagenten diğer fetva mecmualarındaki gibi “el-

⁴² Akgündüz, *a.g.e.*, c. IX, s. 394.

Cevâb: Olur veya Olmaz” şeklinde kısa cevaplardan meydana gelmektedir. Osmanlıca olan fetvaların sonlarında Arapça naklin yanı sıra naklin yapıldığı kaynak ve bölüm adı verilmektedir. Genel olarak “**Kitâb**” ve “**bâb**”lara göre düzenlenmiş olan eser, elli iki “kitâb”, kırk bir “bâb” ve bir “fasıl”dan oluşmakta, “Kitâbu’t-Tahâre” ile başlayıp “Kitâbu'l-Hitân” ile sona ermektedir. Ayrıca bundan sonra birçok bâb yer almaktadır. Toplam **bin sekiz yüz kırk yedi fetva** bulunan eserde en çok fetva içeren bölüm **seksen dokuz fetva** ile “Kitâbü’ş-Şehâdet”tir. Aile hukuku bölümünü oluşturan “Kitâbü’n-Nikâh” Bâbur’r-Radâ’ bölümünden ve “Kitâbü’t-Talâk” Bâbu’l-İddet, Bâbu’l-Hidâne ve Bâbu’n-Nafakât bölümlerden meydana gelmektedir.

Çalışmamızda kullandığımız “Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde Süleyman Sırrı, nr. 290” nüshasında müellif sadece kendi fetvaları ile yetinmeyip sayfa kenarlarında bazı Osmanlı şeyhülislamı ile Saray Bosna, Mostar, Akhisar, Blagay müftülerine ait fetvalar da kaydetmiştir.

Fetâvâ-yı Ahmediyye fî şerî’ati’l-Muhammediyye adlı eser, diğer fetva kitapları gibi Besmeleden sonra “*Allahumme ya veliyye’l-tevfik veffikni li tahkiki billâhi’l-tevfik*” ibaresinin ardından “Kitâbu’t-Tahâre” ile kitaba başlanmaktadır.

Ahmed b. Muhammed el-Mostarî’nin fetva kitabını Türkiye’de⁴³ bir kaç kütüphanede, Balkanlar’da ise Bosna’da Sarayevo “Gazi Hüsrev-Begova”⁴⁴ Kütüphanesi’nde bulmak mümkündür. Söz konusu fetva mecmuasının Bosna’da Sarayevo Kütüphanesi’nde on civarında yazma nüshası vardır.

Eserin asıl adı *Fetâvâ-yı Ahmediyye* olmasına rağmen bu fetva kitabı da diğer fetva mecmuaları gibi zamanla müellifin nispesiyle isim değişikliğine uğramıştır.

Mevcut nüshaların farklı isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1-*Fetâvâ Ahmediyye el-Mostâriyye*,
- 2-*Fetâvâ-i Ahmediyye*,
- 3-*Fetâvâ-yı Ahmediyye*,
- 4-*Netîcetü’l-Fetâvâ*,⁴⁵
- 5-*Fetâvâ-yı Ahmediyye fî şerî’ati’l-Muhammediyye*.

Kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshasının bulunması, mecmuanın dönem Balkan müslümanları arasında hayli muteber bir kitap olduğunu göstermektedir.⁴⁶ Eser 1773⁴⁷ yılında istinsah edildiğine göre müellifin vefatından önce yazılmıştır. Bu da

⁴³ Süleymaniye Ktp., Kasidecizâde Süleyman Sırrı, nr. 290; Bayezid Devlet Ktp., BEY. nr. 2698.

⁴⁴ Gazi Hüsrev-Begova Ktp., Hromazade Salih, nr. 837; Feyzi Medresesi, nr. 1901, 2226; Abdulbaki Ef. Ci, nr. 530, 659, 4533; Muhammed Baki C, nr. 484; Muhammed Enveri, nr. 988, 1371; Salim Ef. Muftiç, nr. 2592.

⁴⁵ Gazi Hüsrev-Begova Ktp., Hromazade, nr. 2592; Hromazade Salih, nr. 2592.

⁴⁶ Özen, Şükrü, *a.g.e.*, s. 313.

⁴⁷ Gazi Hüsrev-Begova Ktp., Hromazade Salih, nr. 837, istinsah trh. 1773.

mecmuanın bizzat yazarı tarafından kaleme alınmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**PÎR MUHAMMED EL-ÜSKÛBÎ VE
AHMED EL-MOSTÂRÎ'NİN FETVALARINA
GÖRE İSLÂM AİLE HUKUKU**

I. NİKÂH/EVLENME AKDI

A. Nikâh Kavramı

1. Sözlük Anlamı

Nikâh kelimesi Arapça “*ne-ke-ha*”nın mastarı olup sözlükte, birbirine dolanmak, cinsel ilişki manasına gelir.

2. Terim Anlamı

İslâm literatüründe ise, bir erkeğin mehir yoluyla şer’an evlenme engeli bulunmayan bir kadına sahip olması ve onunla helâl yoldan beraber olabilmesidir. Bir evlilikten söz edebilmek için tasarruf ehliyetine sahip erkekle kadın tarafından kurallara uygun olarak yapılmış bir nikâh akdi olması gerekmektedir.

B. Nikâh Öncesi İlişkiler

Burada hitbe ve nişanlanma üzerinde durulacaktır. İslâmi bir kavram olarak hitbe, erginlik çağına ulaşmış olan bir erkeğin kendisi veya ailesi veya dünür dediğimiz kişi tarafından belirli bir kadınla evlenmek arzusunu açıklayarak bunu kadına veya ailesine bildirilmesidir. Nişanlanma “*evlilik akdi*” değildir. Şu hâlde hitbe, bir evlilik akdi değil, yalnızca bir evlilik vaadidir.¹ Evlenmek üzere kadının nikâhına tâlib olan erkeğe “*hâtib*”, evlenmek istediği kadına da “*mahtûbe*” denir.²

Nişan, örfî olarak evliliğe karar vermiş çiftin evlilik va’inde bulunmak ve aynı zamanda örf ve gelenekte bulunan bazı merasimlerin yapılmasıdır. Fakat bunun evlilikle kazanılan haklar bakımından hiçbir hukukî değeri yoktur. Müslüman bir toplum içerisinde yaşayan gayr-i Müslimlerin o toplumun gelenek, görenek ve hukukundan nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Gayr-i Müslimler arasında İslâm hukukunun evlenme ve boşanma prensiplerinin uygulanmasının yanı sıra, evliliğe ilk adım olarak kabul edilen nâmzed, âdet ve geleneğinin de yaygın olduğu görülmektedir.³

¹ Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1999, c. I, s. 296.

² Bilmen, Nasuhi Ömer, *Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1950, c. II, s. 5.

³ Sak, İzzet-Aköz, Alaaddin, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla‘a”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 15, Bahar 2004, Konya 2004, s. 123.

Nişan terimine Osmanlı'da olduğu gibi eski Roma, Cermen ve Kilise hukuklarında da yer verildiğini görüyoruz.⁴ Aynı şekilde Yahudilerde de nikâh öncesi söz kesme, nişan anlayışı mevcuttur.⁵

İslam hukukunda; nişan söz kesilen çiftlere evlenme zorunluğu yüklenmez. Osmanlı'da nişanla ilgili kızın istemediği bir evlilik için zorlandığı⁶ durumlar hariç, onaylanmış veya onaylanmamış namzet davaları görülmemektedir.

Nişanla ilgili zikretmemiz gereken önemli olan hususlar şunlardır:

1-Kadının ve erkeğin evlenmesine engel (soydan veya süttten bir yakınlık) teşkil edecek bir durumun olmaması, çünkü haramdır.

2-Dine uygun bir nişanın olması. Evli bir kadına, ric'î veya bain talâktan dolayı iddet bekleyen, kocasının vefat iddetini bekleyen ve başkasıyla nişanlı bir kadına evlilik teklifi yapılması caiz (helâl) değildir.

İstisnâî bi durum olarak vefat iddeti bekleyen kadına kinayeli üstü kapalı sözlerle evlenme teklifinde bulunmak memnu değildir. Nitekim "*Böyle kadınlara kapalı bir şekilde evlenem teklif etmenizden veya içinizden onlarla evlenmeyi geçirmenizde size sorumluluk yoktur*"⁷ âyeti bunun delilidir.

Nişanlamanın belli bir süresi olmadığından, bir kaç gün olabildiği gibi bir kaç sene de olabilir. Bunun temel amacı; evlenecek olan gelin ve damat adayları ile onların ailelerine, birbirilerinin aile yapılarını ve aile içindeki tutum, davranış ve ilişkilerini daha yakından tanıma ve evlilik hazırlıklarının yapılması için verilen bir mühlettir. İslam'da evlilik mutlu ve huzurlu bir hayat ve de sağlıklı nesiller içindir. En güzeli imkânı olan nişan ile düğünün arasını uzun tutmamak ve nikâhı da düğün günü ilan etmektir. Bizim görüşümüz İslam Hukûçuları tarafından nişanlılık dönemi için bu sürenin kısıtlanmaması ve hukukî bir düzenlemeye tabi tutulmamış olmasının sebebi maddiyatsızlıktan kaynaklanan zorluklarıdır. Genellikle küçük yaşta ana-babaları tarafından nişanlanan kızlar, erişkin çağa gelince, nişanlıları ile evlenmek istemiyorlardı. Erkekler ise evlenmek için gerekli maddî gücü bulamadıkları için nişanlılarından ayrılmaktaydılar. Fakat nişanın bozulmasından sonra bazı hukukî düzenlemeler meydana geldiği müşahede edilir.

Nişan bozulmasıyla bu konuyla ilgili âlimler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Erkek tarafının, nişan esnasında ve nişan süresi içerisinde kıza ve ailesine çeşitli adlarla verdikleri eşya ve paraların durumu ne olur? Bunun cevabı çalışmamıza konu olan Üskûbî⁸ ve Mostârî'nin⁹ fetvalarında da bulunabilmektedir. Örneğin, Üskûbî'nin

⁴ Döndüren, Hamdi, *Dellileriyle Aile İlmihali*, İstanbul 1995, s. 136; Karaman, a.g.e., c. I, sy. 295.

⁵ Ekinci, Ekrem Buğra, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, İstanbul 2003, s. 100.

⁶ *Gaziantep Şer'îye Sicilleri*, 21-259/4 (Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1060/2-12 Mayıs 1650).

⁷ el-Bakara, 2/235.

⁸ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 11 no'lu mes'ele.

⁹ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 7, 42, 43, 44, 45,46, 47, 48, 49, 51 no'lu mes'eleler.

fetvalarında eğer nişan (namzet) döneminde bir şey verilmiş işe şu şekilde davranılması gerektiği belirtilmiştir: “*Aynî kaim olani istirdâd ider. Hâlik olanın kıymetini alur mehir deyü gönderilenin hediye deyü gönder kaim ise alur hâlik ve müstehlik ise alınmaz.*”¹⁰

Aynı konu Mostârî'nin fetvalarında da şöyle geçmektedir: “*Nişanlandığı kızın evine gönderdiği bozulabilecek nitelikte olan mutlak hediyeleri geri istemeye hakkı yoktur. Ama bunun dışında mukayyet olan dirhem ve elbise gibi bir hediye ise akdin gelecekte ve devam etmesi şartıyla bu hediyeler adamın mülkiyeti olarak bakidir. Bunun için hediye isteme ve alma hakkı vardır.*”¹¹

Bu durumda nişanlıların, nişanlılık döneminde birbirlerine verdikleri hediyeler Hanefilere göre hibe olur. Mehre karşılık verilenlerin durumu ise, mehrinin aynen iadesi ya da kullanılan ve telef olanların bedelinin ödenmesi şeklinde değerlendirilmiştir. Çünkü mehir evliliğin karşılığı olarak verilmiştir, evlilik söz konusu olmayınca hiç bir şey hak edilmemiş olur. Malikilere göre, bu durum farklılık arz eder, nişanı bozan kızsız, erkeğin hediyeleri alması caizdir. Hediyeler tüketilmişse kadın bunların bedelini tazmin eder. Şafiîlere göre, hediyeler duruyorsa aynen, kullanılmış ve yokolmuşsa bedeli iade edilir.

Evlilikten önce kızı görmek, ailelerin tanışması ve bir takım işlemlerin yapılması açısından önemli hususlardandır. Çünkü sağlam bir aile birliğinin meydana gelmesi için temellerin sağlam atılması gerekir. Kişi niçin evlendiğinin cevabını net bir şekilde vermelidir. Çünkü Peygamberimiz (s.a.v) hadiste: “*Kadın dört şey için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindâr olanını seç ki elin bereket bulsun*”¹² buyurmuştur. Nişandan önce çiftlerin birbirlerini bakması caizdir. Allah (c.c) erkeğin, kadının yüz, el ve ayaklarına bakmasına izin vermiştir. Aynı şekilde, *Mugîre b. Şu'be (r.a) bir kadınla evlenmek istiyordu, Peygamberimiz ona; “Git ve onu gör. Çünkü görmek, birbirine ısınmanız için daha iyidir*”¹³ buyurdu. Ancak görüşmeleri sırasında kızın evlenmesi haram olan baba, kardeş veya akrabalarından birisi bulunmalı ve İslâm'ın çizdiği sınırlar aşılmamalıdır.

Eş seçimi, insanın hayatında vereceği en önemli kararlardan birisidir. Bu sebeple evlenecek kişilerin eşlerini iyi tanımaları gerekir. Aile hayatında insanların başına gelen felaketler, karşılaşılan sıkıntılar, evlenecekleri eşi çoğu zaman iyi tanımamalarından kaynaklanmaktadır. Dış görünüşü itibarıyla begenilen insanların iç yüzünü tanımak, genellikle mümkün olmaz. Tesadüfen iyi ve uygun çıkanlar olabilir; fakat bu istisnai bir durumdur.¹⁴ Âlimler, evlenmek isteyen tarafların halvet olmadan birbirlerini görmeleri konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁵

¹⁰ Üskübî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 18 no'lu mes'ele.

¹¹ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 42 no'lu mes'ele.

¹² Buhârî, *Nikâh*, 15; Ahmed b. Hanbel, III, 428; Nesâî, *Nikâh*, 13.

¹³ Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 18; Ahmet b. Hanbel, c. III, 334, 360.

¹⁴ Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, İstanbul, 1999, s. 145.

¹⁵ Ebû Zehra, Muhammed, *el-Ahvâlu's-Sahsiyye*, Kahire, tsz, s. 26-27.

Adetten olan “Fatiha okumakla, bazı hediyeleşmelerle ve vaad vererek kızla erkek birbirine helâl olur” sözünün İslâm’la bir ilişkisi olmadığı gibi dinen de evlilik sayılmaz. Osmanlı’da, 1917 tarihli Osmanlı Hukuki Aile Kararnamesini’nin 1. maddesinde; “Nişanlamakla veya v’ad ile nikâh meydana gelmiş olmaz” diye açıkça görmekteyiz. Bu yüzden nikâh akdi yapılmadıkça nişanlanmakla kız ve erkek birbirine helâl olmaz ve mahremlik devam eder. Bu sebeple nişanlı olan çiftlerin baş başa kalmaları, el ele tutunmaları ve özel ifadelerle bir birleriyle konuşmaları caiz olmaz. Erkek, nişanlı olan kadının ellerini, yüzünü ve ayaklarını görebilir. Hanefî, Malikî ve Şafîlere göre evlenmek isteğinde olan erkeğin, kadının ellerine ve yüzüne izinsiz bakmasında bir beis yoktur. Bazı Hanefî âlimleri, buna ayakları da ilave etmişlerdir.¹⁶ Çünkü Kur’an’da; “...süslerini, kendiliğinden görünen kısmı, müstesna açmasınlar...”¹⁷ buyurulmaktadır. Kadın ise erkeği yolda, işinde veya umumî yerlerde uzaktan görmek imkânına sahiptir.¹⁸

Hanbelîlere göre, evlenilmek istenilen kadının, açılıp saçılmadan günlük ev işlerini yaparken çoğunlukla açık kalabilen yüz, boyun, baş, el, ayak, bacak gibi yerlerine şehvetten emin olunduğu zaman bakmak caizdir, çünkü bir kadının fizik yönünün bilinmesi için belirtilen bu yerlerin görülmesine ihtiyaç vardır. Aynı şekilde; kişinin eşini seçerken onu tanımasının en kolay yollarından biri de evleneceği eş adayını yakından görmek, ona sürekli beraber yaşayacağı göz ile bakmaktır. Bir erkeğin ya da bir kadının eş adayı ile baş başa konuşma zarureti doğması halinde, halvet hali olmadıkça edep dairesi içinde, evlilik hayatını ilgilendiren uygun bir konuşma yapmalarını ve bunun için herkese açık mekânlarda buluşmalarını yasaklayan bir hüküm bulunmamaktadır. Bunun açıkça ifadesi şudur: Kesin evlenme kararını vermek üzere kadın ve erkeğin baskalarının bilmesini istemedikleri bazı konuları konuşmak ve anlaşma sağlamak üzere ayrı bir mekânda buluşup adaba aykırı olmayacak tarzda konuşmalarında bir sakınca yoktur. Bu gibi buluşmalarda iki tarafın iyi niyeti ve birbirine güveni esastır. Bu noktada iki taraf da birbirine kendi namusu gözü ile bakar ve ona göre karşı cinsi korursa bu durum müstakbel eş gözü ile birbirini tanımaları ve evlilik hayatının sağlam temeller üzerine oturması bakımından yararlı olacaktır. Kur’an buna karşı çıkmıyor. Yeter ki terbiyeli ve ölçülü bir davranış sergilenmiş olsun ve ailenin geleceği sağlam temeller üzerine otursun.¹⁹

Zaten bu aşamada kişiler birbirlerinin isteğine göre şekil alma gayretindedirler, yani gerçek huylarını ortaya koymazlar. Hz. Peygamber (s.a.v) “Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır yapar” buyurur. Böyle bir durumda hassasiyet gösterilmemiş bir nişan döneminin, özellikle de genç kızda büyük yaralar açtığı acı bir gerçektir. İslâm’ın kurallarına dikkat edilerek yapılmış bir nişanın bozulması, özellikle duygusal anlamda büyük bir kayıp olmamakla beraber bu, tam tersi olduğunda yine en çok kızın kaybı olmaktadır.

¹⁶ İbn Rüşd, Ebu’l-Velid Muhammed b. Ahmed b. el-Hafid, *Bidâyetü’l-Müctehid ve Nihâyetü’l-Muktesid*, İstanbul, 1985, c. II, s. 3; Kâsânî, Alauddin Ebi Bekr b. Mes’ud, *Bedâyi’u’s-Sanâyi’ fi Tertibi’s Şerâyi’*, Beyrut, 1986, c. II, s. 268-269.

¹⁷ en-Nûr, 24/31.

¹⁸ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988, s. 46-47.

¹⁹ Yavuz, a.g.e., s. 147.

Yine yaygın olan bir durum, “yabancı” hükmünün kalkması için, nişan ile birlikte hemen nikâh yapılmaktadır. Amaç harama düşmesinler, nişanlı çiftler rahat görüşsünler. Oysaki nikâh ile birlikte evlilik hükümleri başlamış olur. Helal oldu düşüncesiyle rahat hareket ederler ve bu dinen mahsurlu olmaz. Ama zaman zaman nişanlar bozulabilmektedir. Bu durumda her iki taraf da zarar görebilmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında, talak ile ilgili hükümlerin uygulanması gündeme girer. Talak vuku bulmadığı müddetçe mahremiyet ortadan kalkmaz.

Kişiler ancak İslâm dininin kaide ve kurallarına göre nikâhı kıyıyorlar, ama düğün ve resmi nikâh olmadan çeşitli vesilelerle ayrıldıklarında dinin kurallarına göre ayrılmaları gerekirken uygulama keyfî ve hissi oluyor. Neticede kızın değeri, düşüyor.

C. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları

1. Nikâh Akdinin Unsurları

a. Taraflar

aa. Evlenme Ehliyeti

Hanefilere göre buluğa ulaşma nefâz/yürürlük şartlarındandır. Ancak evlenme ehliyeti başkasının izin ve icazetine ihtiyaç olmaksızın evlenebilmeyi ifade ettiği için, bu tam ehliyetli, yani akıllı, ergin ve hür olmayı gerektirir²⁰.

Yetişkin sayılmada alt yaş sınırı kızlarda dokuz, erkeklerde on iki; üst yaş sınırı ise Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre on beş'tir. Ebû Hanîfe'ye göre ise, üst sınırın kızlarda on yedi, erkeklerde on sekiz yaş olduğunu söylemiştir.²¹ Âlimlerin çoğu, nikâhın oluşması için akıl ve bülûğ şartını aramamış, yaşı küçük kız ve erkeğin evliliğinin de geçerli olduğunu söylemişlerdir²². Bu görüşte olanlar delil olarak: “Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanlarla, adet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır”²³ ayette geçen “hayız görmeyenler” küçüklerdir, mutlak olarak kadınlarının evlendirilmesine cevaze verildiğini ileri sürmüşlerdir.

Bu konuyla ilgili Üskûbî fetvasında: “Küçük kız kaç yaşında müstehat (buluğa ermiş) olur mu? diye sorulduğunda, cevâb olarak; Müftî dokuz yaşında veya dahâ ziyâde fetvasını vermesi gerekir,” demiştir. Üskûbî bu cevabın nukûlünde, Şeyh İmam Ebû Bekir'den şunu aktarmaktadır: “Müftüye yedi-sekiz yaşında buluğa ermiş yani iri yapılı bir kız için fetva istenirse harâm kılmaz. Ancak, bu özellikleri taşııyorsa ve akıntının fazla olduğu ulaştırılırsa o zaman hakkında hürmet fetvâsı verilir.”²⁴

²⁰ Döndüren, a.g.e., s. 155.

²¹ Bilmen, a.g.e., c. II, s. 7; Döndüren, a.g.e., s. 155.

²² Serâhsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl, *Kitabu'l-Mebsût*, Beyrut 1986, c. IV, s. 212.

²³ Talâk, 65/4.

²⁴ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 5 no'lu mes'ele.

Aynı şekilde Mostârî'nin fetvalarında: “Dokuz yaşını ikmal etmiş iri yapılı bülûğa ermiş olan kız hayz gördükten sonra bâliğa oldum dese ve kendini mehr-i misliyle denk olan biriyle evlense yakın akrabalarından olan teyzesi benden izinsiz evlendi söz konusu akdi fesh ederim demesi kadire olmaz,”²⁵ denmiştir. Görüldüğü gibi evlenme yaşı kızlarda dokuz, yani müstehat belirtisi varsa ve iri yapılı ise yedi-sekiz yaşından başlayarak veya daha fazla olarak kaydedilmiştir. Ancak bu özellikleri yoksa evlenme izni yoktur demektir.

1917 tarihli “Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesine” göre de, evlenme ehliyeti için erkeklerin on sekiz, kızların on yedi yaşını bitirmeleri şarttır. Evlenme ehliyetine sahip erkekler diledikleri gibi evlenebilirler. Fakat kızlar için hâkim durumu velisine bildirip bir itirazı olup olmadığını sorar. Veli itiraz etmez ya da yaptığı itiraz yerinde bulunmazsa hâkim tarafları evlendirir.²⁶

bb. Vekâlet

Bir işi başkasına tefviz etmek, onu bu işte kendi yerine koymaktır. Akıllı ve ergin erkek ve kadın bizzat evlenebileceği gibi vekil aracılığı ile de evlenebilir. Evliliğe tayin edilmiş bir kişi, başkasını veli tayin edemez. İslâm hukuku, evlenmede vekâleti kabul etmektedir. Vekâlet, bizzat nikâh akdi yapabilme ehliyetine sahip olan kişilerin bu yetkilerini bir vekil vasıtasıyla kullanabilmesidir. Hem erkek hem de kadın vekâlet verdikleri birer veli aracılığıyla evlenebilirler.²⁷ Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhep, kadının nikâhta taraf olmasını kabul etmedikleri için, onun vekil aracılığı ile nikâh akdi yapmasını da kabul etmemişlerdir.

Temyiz gücüne sahip müslüman erkek veya kadın nikâhta vekil olabilir. Vekil, müvekkili namına hareket eder. Vekâlet ya sözle ya da yazılı olarak verilir. Vekâleti verme sırasında şahit bulunması şart değildir. Ancak şahid bulunması inkâr durumunda isbat için gerekli olabilir. Vekilin nikâhta belli bir erkek veya kadını temsil ederek irade beyanında bulunması asıldır. Ancak bir kimse diğerine evlenme konusunda "umumî vekil" yetkisi de vermiş olabilir. Çünkü bu durumda, vekilin temsil yetkisini kötüye kullanması mümkündür. Diğer yandan velide nikâh sırasında hazır bulunmayarak kendisini bir vekile temsil ettirebilir.²⁸ Burada evlenilecek kişinin niteliklerini belirlemekle yetinilir. Ancak bu durumda vekil, özel izin bulunmadıkça temsil ettiği kimseyi kendisi, usul veya fûrûundan birisi ile evlendiremez.

Konu Üskûbî'nin fetvalarında şöyle yer alır: “Bir adam, başka bir adamı evlendirmesi için vekil tayin etse. Adamda velisi olduğu kızıyla veya kız kardeşinin küçük kızıyla evlendirirse bu câiz olmaz.”²⁹ Aynı şekilde bir kişinin kendisini

²⁵ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 35 no'lu mesele.

²⁶ *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, md: 4-8.

²⁷ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, Yediveren Yay, Konya 2002, s. 32.

²⁸ Döndüren, *a.g.e.*, s. 203-204.

²⁹ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 42 ve 21, 22 no'lu meseleler.

müvekkiliyle nikâhlanması caiz değildir. Çünkü müvekkilin kast ettiği, biriyle evlendirmesidir, kendisiyle evlenmesi değildir.

cc. Şartlı nikâh akdi

Nikâh esnasında tarafların ileri sürdükleri şartlarla akdedilen nikâha şartlı nikâh akdi denir.

Konuyla ilgili Üskûbî ve Mostârî'nin fetvalarında: "*Koca kadını kasabasından ihrâc etmemek üzere tezevvüc ve duhûl ettikten sonra muaccelini verdikten sonra koca, kadını söz konusu kasabadan ihrâc edip müddeti seferden eksik karyesine götürüp yerleştirmek isterse kadın beni kasabadan ihrâc etmemek üzere tezevvüc etmiştin diye kendisini imtinaya kâdire olmaz,*" denmiştir.³⁰

Bu tür nikâh akitlerinde ileri sürülen şartlar, riayet edilmesi gerekli olan ve gerekli olmayan şartlar şekilde gruplandırılır. Hanefilere göre böyle bir şart ileri sürülerek akid yapılırsa şart fâsid, akid sahihtir. Fâsid şartlardan maksat, akdi yapanlara fayda sağlayan fakat akdin icabı olmayan, akde mülayim düşmeyen, cevazı hakkında nas bulunmayan ve örfün de gerekli kılmadığı şartlardır. Şafiîlere göre kadının "üzerine evlenilmemesi, başka şehre götürülmemesi" gibi şartlar muteber değildir, ancak bu şartlar nikâhın sahih olmasına da engel olmaz.³¹

b. Evlenme Engellerinin Bulunmaması

Fakihler "muharremât" gurubuna giren kadınları evlenilmesi ebedi yasak olan kadınlar ve geçici haram olan kadınlar olarak ayırmışlardır.³² Bunlardan yedisi neseb yoluyla haramdır. Osmanlı Devleti'nde nikâh kısılmadan önce taraflar, evlenmelerine mani bir hal olmadığını gösteren ve evlenmeye izin veren yazılı bir belgeyi (izinnâme³³) kadından almak zorundaydılar. İlk defa Kanunî Sultan Süleyman zamanında resmen izinnâme alma usulünden bahsedilmektedir. Ebussuûd Efendi'nin fetvalarından anlaşıldığına göre, padişah evlenme sözleşmesi için kadından izinnâme alınmasını emretmiştir.³⁴

Sürekli olarak evlenilmesi haram olan kadınlar: "*Sizlere anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşlerin kızları, kız kardeşlerin kızları, sizi emziren (süt) anneleriniz, sütkız kardeşleriniz, kadınlarınızın anneleri ve*

³⁰ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 19 mes'ele; Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 9 no'lu mes'ele.

³¹ Karaman, *a.g.e.*, s. 328.

³² Kasanî, *Bedai'ü's-Sana'î*, c. II, s. 256.

³³ Aköz, Alaaddin "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", *İstem*, sy. 3, Konya 2004, s. 91-118.

³⁴ Jaschke, Gotthard, "Türkiye'de İmam Nikâhı", *Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Trc. Ahmet Mumcu, Ankara 1964, s. 15; Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983, s. 37-38.

kendileriyle (gerdeğe) girdiğiniz kadınlarınızdan olup koruyuculuğunuz altında bulunan üvey kızlarınız -onlarla gerdeğe girmemişseniz, size bir sakınca yoktur, sizin sülbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi biraraya getirdiğiniz (evlilik) haram kılındı.”³⁵

Sürekli olarak evlenilmesi haram olan kadınlar ayete göre, kan akrabalığı, süt akrabalığı ve evlenmeden kaynaklanan (sıhrî) akrabalıktır. Hanefî mezhebine göre, evlilik dışı ilişki yani zina da evlilik gibi bir evlenme engeli doğurmakta (hurmet-i musahara) dır.

aa. Kan akrabalığı engeli

1-Usul: Anne, nineler, baba, dedeler,

2-Furû’: Oğul, kız ve torunlar,

3-Ana-Babanın furû’u ve bunların çocukları: Kardeşler, kız kardeşin kızı, erkek kardeşin kızı,

4-Dede-Ninenin furû’u: Amca-Hala, Dayı-Teyze. Fetvada da, “Bir adam annesinin teyzesinin oğlunun kızını tezvîc etmesi caiz olur”, denmiştir. Çünkü ayete teyzelerle evlenmek caiz olmadığına dair delil vardır. Delilin hitabından anladığımız teyzenin kızıyla evlilik yasaklanmadığına göre caizdir³⁶. Konuyla ilgili olarak Üskûbî’nin fetvalarında da: “*Bir erkek anasının teyzesinin kızının kızını tezevviç etmesi câizdir,*” denmektedir. Çünkü teyzenin kızını haram kılan bir nass bulunmamaktadır.

bb. Süt’ten (Rada’) kaynaklanan engel

1-Sütanne,

2-Sütkardeş.

Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “*Kan hısımlığından (nesepten) haram olanlar süt hısımlığından da (radâ’) haram olurlar.*”³⁷

Şimdi bu bilgiler ışığında konuyla ilgili fetvaları tahlil etmeye çalışalım. Üskûbî’nin fetvalarında radâ’ konusundaki meselede: “*Bir adam bir kadın için sütkardeşimdir dedikten sonra yanılmışım derse o benim sütkardeşim değildir derse, istihsânen onunla evlenebilir,*” hükmüne varılmıştır.³⁸ Çünkü bir insanın fiil konusunda yanılması az olur ve tasdik olunmaz. Sütkardeşim demesi, kendisi yaptığını hatırladığı bir zamandan haber vermiyor. Ancak başkasından duyulan şeyler ile hata yapılması mümkündür.

³⁵ en-Nisâ, 4/23.

³⁶ bkz. Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 11 no’lu mesele.

³⁷ Buhârî, Şehâdât, 7.

³⁸ Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 8 no’lu mes’ele.

Mostârî'nin konuyla ilgili bir başka mes'alesinde: “Bir adam kızını bir başkasıyla evlendirmek istedikte, kızın anası ben damat adayını emme süresinde emzirmiştim derse, onun sözü geçerli olmaz ama ihtiyaten bundan kaçınmak efdâldır,” hükmüne varılmıştır.³⁹ Yine onun başka bir fetvasında: “Bir adam bir kadınla evlendikten sonra kadının annesi kayıp olan bir kız ve bu damat ve gelini emme süresinde emzirmiştim derse sütkardeşler durumuna düşen bu çift tefrik olunur,” denmiştir.⁴⁰

Konunun izahı için radâ'nın sabit olması için Mostârî'nin bir başka mes'alesinde başvuracağız şöyle ki: “Bir adamın birinci hanımı üzerine başka bir hanım aldıktan sonra, birinci hanım ben buna (ikinci hanıma) emme süresince süt verdim demesiyle haram olmaz,” denmiştir.⁴¹ Çünkü burada sadece kadının sözü yeterli olmamaktadır. Kadınların kız kardeşliği konusunda radâ'nın sabit olabilmesi için adil iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitlik etmesi lazım.

cc. Birlikte bulundurma cihetiyle engel

1-Eşinin kız kardeşi, halası, teyzesi gibi. İki kızkardeşi bir nikâh altında bulundurmamak haramdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: “... ve iki kızkardeşi birlikte nikahlamamız da (size haram kılındı).”⁴² Eşin teyzesi ve halası gibi mahremleri de eş ile birlikte bir nikâh altında bulundurmamak haramdır. Neseb ile haram olan kadınlar süt ile de haram olurlar.

Mostârî'nin mecmuasında: “Eğer bir adam karısının dayısının oğlunun kızını tezevvüc ettse yine karısıyla cima etmesi câiz olur” diye fetva verilmiştir. Ebû Hureyre (r.a.)'dan rivayete göre Peygamberimiz (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bir kadın halasıyla ve bir kadın teyzesiyle birlikte nikahlanamaz.”⁴³

dd. Sıhrî hısımlık engeli

Evlilikten kaynaklanan engel dört tanedir:

- 1-Eşin annesi,
- 2-Eşinin başka erkekten olan kızı,
- 3-Babanın eşi,
- 4-Oğulun eşi.

Şimdi bunları Üskübî ve Mostârî'nin fetvalarına göre izah edelim:

³⁹ Mostârî, *Bâbu'r-Radâ'*, 53 no'lu mes'ele.

⁴⁰ Mostârî, *Bâbu'r-Radâ'* 60 no'lu mes'ele

⁴¹ Mostârî, *Bâbu'r-Radâ'*, 56 no'lu mes'ele.

⁴² en-Nisâ, 4/23.

⁴³ Müslim, 140.

1-Eşin annesi: Kayın validedir. Delili şu ayeti kerimedir: *“Hanımlarınızın anneleri size haram kılınmıştır.”*⁴⁴ Konu ile ilgili olarak Mostârî'nin fetvalarında da şöyle denmektedir: *“Bir adam bir kadını tezevvüc ettikten sonra duhul ve halveti sahiha olmadan önce, kadın fevt olsa hâlen adam kadının vâlidesini tezvîc etmesi câiz olmaz.”*⁴⁵ Dolayısıyla kayın valide ile evlenmenin haram olması hususunda yapılan nikâh akdi yeterli olmaktadır.

Yine Mostârî'nin fetvalarında: *“Bir adam bir kadını tezevvüc eder kable'd-dühûl ve'l-halve kadını tatlik ederse hâlen adam kadının vâlidesini tezevvüc etmesi câiz olmaz,”* denmiştir.⁴⁶ Bir erkeğe on iki kadın haramdır. Onlardan bir tanesi de kayın validesidir; adam ister hanımıyla duhul yapmış olsun veya olmasın hüküm değişmez.

Konu *Fetâvâ-yı Üskûbî*'de şöyle geçmektedir: *“Bir kişinin evlendiği avrete sütkardeşimdir dedikten sonra hata ettim derse veya kızın annesiyle daha önce zina ettiğini ikrar etmesi halinde, birinci konuda evlenebilir.”* Ancak Üskûbî'nin yararlanmış olduğu nukûlünde şöyle geçmektedir: İmam Muhammed'in nikâh bölümünde zikrettiğine göre: *“Bir adam eğer bir kadın için “Bu benim süt kardeşimdir der, sonra onunla evlenmek isterse hata etmişim dese, istihsânen evlenmesi câizdir.”* Fakat ikinci konuda eşinden ayrılmasının gerekli olduğu hükmü yer almaktadır. Çünkü bunların arasında ki fark ikinci konuda kendi fi'ilinden haber vermektedir. Kendi fi'ilinde hata nadirdir. Bir kişinin evlenmeden önce karısının annesiyle zina etmesi sıhrî hısımlık bağı oluşturduğundan dolayı karısı adama haram olmaktadır. *“Ben yalan söyledim”* dese bile, kadı onu kabul etmez işin diyânî boyutu kendisi ve Allah arasındadır.⁴⁷

Hanefî mezhebine göre, evlilik dışı ilişki yani zina da evlilik gibi bir evlenme engelidir. Şöyle ki: *“Bir adam zina etmiş olan bir avreti tezevvüc ederse zinadan hamile ise çocuğu doğurana kadar onunla cimâ' edemez. Eğer hamile değilse müstehab olan hayız görünceye kadar ilişkiye girmemektir.”* Bütün mezheplerde zinadan hamile olan kadınla nikâh sahihtir. Fakat nikâh eden, zaniden başkası ise cima' etmesi caiz değildir.⁴⁸

2-Karısının başka erkekten olan kızları: Bu da erkeğin üvey kızıdır.

Bunun da delili şu ayet-i kerimedir: *“Kendileriyle cinsi münasebette bulunduğunuz hanımlarınızdan olan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı.”*⁴⁹

Mostârî'nin fetvalarında geçen mesele bize bu konuyu izah etmektedir. *“Bir kişi bir kadını tezevvüc ettikten sonra kable'd-dühûl ve'l-halve kadın fevt (kayıp) olsa hâlen bu kişi kadının kızını tezevvüc etmesi câiz olur.”*⁵⁰ Çünkü fevt olan kadının kızıyla evlenmesi caiz olması Kur'an-ı Kerim'de yukarıda verdiğimiz ayetin devamında *“eğer*

⁴⁴ en-Nisâ, 4/23.

⁴⁵ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 13 no'lu mesele.

⁴⁶ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 14 ve 15 no'lu mesele.

⁴⁷ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 8 no'lu mesele.

⁴⁸ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 25 ve 26 no'lu mesele.

⁴⁹ en-Nisâ, 4/23.

⁵⁰ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 12 no'lu mesele.

anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur,”⁵¹ denmesinden anlaşıldığı üzere ancak, adam kadınla ilişkiye girmiş olsaydı o zaman haram olurdu.

3-Babanın karısı: Bu da üvey annedir. Bunun için de Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Babalarınızın nikâhladığı kadınları (üvey annelerinizi) nikâhlamayın."*⁵² Dedenin karısı da aynı hükümdedir.

Hüküm böleyken konuyla ilgili olarak Üskûbî'nin fetvalarında geçen: *"Bir adamın bir kadınla evlenmesiyle adamın oğlu kadının kızıyla veya annesiyle evlenmesinde beis yoktur. Çünkü onların arasında harâmlık ve sihrîyet yakınlığı yoktur,"* denmiştir.⁵³

4-Oğulun karısı: Torunların karısı da aynı hükümdedir. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur: *"Sülbünüzden olan oğullarınızın (boşanmış veya dul kalmış) karılarıyla evlenmeniz (size haram kılındı)."*

ee. Geçici evlenme engeli

- 1-Üç talakla boşanmış olan kadın,
- 2-Bir başka kocanın eşi olan kadın,
- 3-Semavî bir dine bağlı olmayan kadın.

Şirk sebebiyle, birbirleriyle evlenmeleri mümkün olmayan insanlar vardır. Mü'min bir erkek, müşrik bir kadın ile nikâhlanamaz veya mü'min bir kadın putperest veya ehl-i kitap bir erkekle evlenemez.⁵⁴

Zira Kur'an-ı Kerim'de: *"Müşrik kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin. İman eden bir cariye, müşrik bir hür kadından (bu sizin hoşunuza gitmese de) elbette daha hayırlıdır. Müşrik erkeklere de, onlar iman edinceye kadar mü'min kadınları nikâhlamayın. Mü'min bir kul, müşrikten elbette hayırlıdır. Onlar (müşrikler) sizi cehenneme çağırırlar. Allahu Teala ise, kendi iradesiyle cennete ve mağfirete çağırır. Allah insanlara ayetlerini apaçık söyler. Taki iyice düşünüp, ibret alsınlar"*⁵⁵ buyurulmuştur.

Konuyla ilgili olarak Üskûbî'de: *"Müslüman olan bir adamın nikâhında iken zimmî olan karısı çocuk doğurur ve daha sonra fevt olup veya boşadıktan sonra kadının iddeti sona erdiğinde adam zimmî kadınla tekrar evlenebileceği hükmü yer almaktadır."*⁵⁶ Çünkü burada Müslüman olan bir kişi zimmî (Hristiyan) olan karısını

⁵¹ en-Nisâ, 4/23.

⁵² en-Nisâ, 4/23.

⁵³ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 47 no'lu mes'ele.

⁵⁴ Heyet, *Fetâvâ-yı Hindîyye*, Trc. Mustafa Efe ve İsmail Karakaya Akçağ. Yay, Ankara, c. I, s. 281.

⁵⁵ el-Bakara, 2/221

⁵⁶ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 1 no'lu mes'ele.

boşadığında kadın iddet beklerken zimmî veya Müslüman olan başka bir adam onunla evlenemez. Kadının iddeti bittikten sonra zimmî biriyle evlenmesi için iddetinin bitmesinin beklenmesinin nedeni Müslüman neslinin korunmasıdır.

Üskübî'nin bir diğer fetvasında: “*Zimmî bir adam Müslüman hür bir kadını nikâh ve duhul ederse şer'an araları ayrılır. Aralarında evlenme engeli bulunmasa da ibtidâen bunlar birbirleriyle evlenebilir ama din farklılığı olduğu için araları hemen ayrılır. Cinsi ilişki olmuşsa kırk sopa seviyesine ulaştırmadan ceza verilmek suretiyle cezalandırılır. Ama kadına ve aralarını düzelten kişiye de tazîr cezâsı verilir,*” denmiştir.⁵⁷

Mostârî'nin fetvalarından birinde de: “*Zimmî bir adam zevce-i medhûl bihâsı Nasrânî olan kadın şerefi İslâm'la müşerrefe olduktan sonra zimmî olan kocasına da İslâm arz olunduktan sonra kabul etmese, kadın adamdan ayrılıp iddeti gördükten sonra kendisini Müslüman bir adama tezevvüce kâdire olur,*” denmektedir.⁵⁸

Müslüman bir kadının ehl-i kitap olan bir adamla evlenmesi dinen mümkün değildir. Esasen bu durum İslam hukukçularının sedd-i zerayi gereği verdikleri bir hükümdür. Adam ve kadın Hristiyan olarak evlenebilirler. Ancak kadın Müslüman olduktan sonra adam Müslüman olmazsa derhal ayrılmaları gerekir. Zira bu durum geçici olan bir evlenme engeli teşkil etmektedir. Şayet adam da Müslüman olursa evlilik engeli ortadan kalkar ve yapmış oldukları nikâh akdi geçerlidir.

4-Baldız (kadının kızkardeşi) ve onun hükmünde olan (halası veya teyzesi gibi) kadınlardan birini bir nikâhta toplamak.

5-Dört kadınla evli bir erkeğin beşinci karısı.

c. Evliliğe Dönük İrade Beyanı

Fıkıh kitaplarında erkek ve kadının birbirlerine sözlü olarak birisinin “*ben seni eş olarak aldım*”, diğersinin de “*evet ben de seni kabul ettim*” demesi gerekir. Bunlar, Kur'an'da yer alan ve evliliği ifade eden lafızlardır. Hanefî hukukçularına göre evlilik akdinin rüknü “icab ve kabul”dür. Bu şartı şöyle izah etmek mümkündür:

1-İcab ve kabul beyanını sözle yapar. Tarafların biri nikâh meclisinde bulunmaması durumunda, dilsiz ise veya kekemeyse akit yazılı veya işaretle de sahih olur.

Üskübî'nin fetvalarında şöyle geçmektedir: “*Bir grup Zeyd için Amr'ın kızını istemeğe vardıklarında gruptan bazıları Amr'a isteme husûsunu söyleyip diğer bazıları sükût ettikde Amr kızı Hind'i Zeyd'e “tezvîc ettim” deyip mezbûrlerin biri Zeyd için kabul ettim demekle nikâhı mezbûr sahih olur mu? Denmiştir ki; Söz geçerlidir, tekrâr bilindiği üzere mehir belirlenmiş olunub nikâh olunmak hilâfdan uzaktır*“.⁵⁹ Çünkü

⁵⁷ Üskübî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 43 no'lu mes'ele.

⁵⁸ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 16 no'lu mes'ele.

⁵⁹ Üskübî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 15 no'lu mes'eledir.

Hanefilere göre mecliste bulunmayanın ifadesi yazılı şahitler huzurunda okunduktan sonra mecliste bulunan kişinin ifadeleri gibidir.⁶⁰

2-Tarafların evlenmeye razı olduklarını anlatan kelimenin kipi ve zamanı üzerinde bilhassa Hanefî hukukçuları tafsilata girişmiş ve en azından birinin geçmiş zamana, diğerinin ise üç zamandan birine delaletini şart koşmuşlardır.⁶¹ Kadının “Şu kadar mehirle kendimi sana nikâhladım” icabına, kocanın; “Kabul ettim” diye cevap vermesi gibi.

3-İcab ve kabul için kullanılan sözler açık ve kinayeli olur. Yalnız evlilik akdi meydana getirmede kullanılan “nikâh” ve “tezvîc” sözcükleri ile bunların başka dildeki karşılıkları açık sözlüdür.⁶² “*Seni onunla evlendirdik*”⁶³ “*Babalarınızın nikâhladığını nikâhlayın*”⁶⁴ ayetlerinde olduğu gibi “*evlenme (tezvîc) ve nikâh*” kelimeleri bizzat Kur’an’da geçmektedir.

2. Nikâh Akdinin Şartları

a. Nikâh Akdinin Geçerlilik (Sıhhat) Şartları

aa. Şahitlerin bulunması

Mostârî’nin fetvalarında bu konu, “*Şer’an nikâh akdi hür, müslüman ve baliğ olan iki şahidin adil veya gayri adil olsun bir erkek ve iki kadının huzurunda mun’akid olur, ancak şâhidsiz geçerli olmaz,*”⁶⁵ şeklinde yer alır.

Fetvadan anlaşılan bu iki şahit, ergenlik çağına ermiş, akli başında iki erkek veya bir erkekle iki kadın olmalıdır. Yani şahitlikte mutlaka bir erkeğin bulunması icap eder, aynı zamanda tarafların icab ve kabulüyle nikâh mün’akid olur. İfade etmemiz gereken önemli bir konu da Hanefî’lerde nikâhta şâhid olarak kişinin adil olması şart değildir.

bb. Evlilikte rıza ve ihtiyarın bulunması

Evlilik bir erkekle kadının ömür boyu birlikte yaşama ve hayatın iyi ve kötü yanlarını birlikte omuzlama ilkesine dayandığı için, başlangıçta karşılıklı rızanın bulunması esastır.

⁶⁰ İbn Abidîn, Muhammed Emin, *Reddü’l-Muhtâr Ale’-d-Dürri’l-Muhtar*, Trc. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yay, İstanbul 1983, c. II, s. 362.

⁶¹ Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 321.

⁶² Dödüren, *a.g.e.*, s. 157; İbnü’l-Hümmam, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid b. Abdülhamit b. Mes’ud es-Sivasî, *Şerhu Fethi’l-Kadîr*, Daru’l Kitabi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, c. II, s. 345.

⁶³ el-Ahzâb, 33/37.

⁶⁴ en-Nisâ, 4/22.

⁶⁵ Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 32 no’lu mesele.

Konuyla ilgili olarak Mostârî fetvasında: “*İkrah-ı mu'teber ile olan nikâh şer'an sahîh olur,*” demiştir.⁶⁶ Yani bir adam nikâha zorlansa Hanefî hukukçularına göre sahîhtir. Ancak Şafîî mezhebine göre ikrah ve icbar altında yapılan nikâh geçerli olmaz. Hanefîlere göre ikrah bulunmayan bir nikâh akdi geçerli olduğu gibi zorlanan kimsenin nikâhı ve boşaması, geçerli sayılmıştır. Aynı şekilde köleyi azad etme, kısasın affı ikrah altında bile olsa caizdir, denmiştir. Çünkü zorlananın her ne kadar rızası yoksa da kasıt ve tercihi vardır. Bu da, şaka ile bir muamele yapana benzer ve maalesef ki hâlen birçok yerlerde kızların hatta erkeklerin de böyle bir hakkı tanınmamaktadır. Biz evlenecek olanların rızasının bulunmadığı bir nikâhın geçerli olmaması gerektiğini düşünüyoruz.

Peygamberimiz (s.a.v) bir hadiste şöyle buyurmuştur: “*Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Nikâh, talâk ve cayılabilir boşamada eşine dönme.*”⁶⁷

Yine diğer bir nakilde Hz. Aîşe, zorla evlendirilen bir kızla ilgili olarak Allah'ın Rasûlü'nün uygulamasını şöyle anlatır: “*Ensar'dan Hıdam'ın kızı el-Hansa (r.ha) Hz. Aîşe'ye gelip; “Babam aile şerefini artırmak için, beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi. Ben ise bu evliliği istemiyorum” dedi. Aîşe de ona; “Rasulullah (s.a.s) gelinceye kadar bekle” dedi. Hz. Peygamber gelince Aîşe ona durumu anlattı. O da kızın babasını çağırdı ve kadına seçme hakkı verdi. Bunun üzerine kadın şöyle dedi: Ey Allah elçisi! Babamın aktettiği nikâhı kabul ettim. Fakat bu davranışla kadınlara, babalarının evlilikte böyle bir yetkisi bulunmadığını bildirmek istemiştım.*”⁶⁸ Bu durumu teyid eden diğer bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “*Allahu Teala, ümmetimden yanılma, unutma ve zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.*”⁶⁹

1917 tarihli *Osmanlı Hukuki Aile Kararnamesi*, Şafîî mezhebinin görüşünü esas alarak, zorlanan kişinin nikâhını fasit saymıştır.⁷⁰

b. Nikâh Akdinin Yürürlük (Nefâz) Şartları

aa. Velâyet

Velâyet, reşid durumdaki bir kişinin, kasır (eda ehliyetine haiz olmayan) birinin, şahsî ve malî işlerini yürütmesidir.⁷¹ İslâm aile hukukuna göre velâyet, eksik ehliyetli ve ehliyetsizlerin bir yakını tarafından rızaları alınarak ya da alınmaksızın evlendirme yetkisidir.⁷²

Hanefî hukuku evlenme konusunda kadına velisinin iznini almayı her zaman tavsiye etmekle beraber, akıllı ve baliğ olan kadının velisinin izni olmaksızın

⁶⁶ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 28 no'lu mesele.

⁶⁷ Ebû Dâvûd, *Talâk*, 9; Tirmizi, *Talâk*, 9; İbn Mâce, *Talâk*, 13.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, c. VI, s. 368; Buharî, “*Nikâh*”, 42; Tirmizî, “*Nikâh*”, 14; Muvatta, “*Nikâh*”, 25.

⁶⁹ İbn Mâce, *Talâk*, 16.

⁷⁰ *H.A.K.*, mad. 57; Cin, *a.g.e.*, s. 167 vd.

⁷¹ ez-Zühâyî, Vehbe, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, Trc. Ahmet Efe, Risâle Yay., İstanbul 1994, c. X, s. 70.

⁷² Aydın, M. Akif, *Aile Hayatı*, İlmihal II, DİV Yay, İstanbul 1999, c. II, s. 211.

evlenebilmesini, küçük kızını evlendirebilmesini ve başkalarının yerine de vekil olabildiğini temin etmiştir.⁷³ Bülüğ çağına ermiş olan kişiler tam ehliyetlidirler ve veli olan kişi tam ehliyeti haiz olan kimseleri onların izni olmadan evlendiremez.

Üskübî'nin fetvalarında: “*Bülüğ ermiş bakire kız, velîsinin izni olmadan istediği kimseye nikâh ile varmasına kâdire olur,*” denmiştir.⁷⁴

Mostârî'nin de mes'ele hakkında verdiği fetvalar bu yöndedir. “*Küçük kızı anasının anası Zeyneb Zeyd'e inkâh ve tezvîc idüb Hind baliğ olunca hiyârı bülûğla kendini ihtiyâr idüb Zeyd'in mahzurunda nikâhını hâkime fesh itdirmeğe kâdire olur.*”⁷⁵

Hanefî mezhebine göre bülüğ çağına erdikten sonra velisi (babası) tarafından, kendisinin izni olmadan evlendirilen erkek çocuk, bu evliliği onaylamazsa evlilik batıldır.⁷⁶ Buna göre velî bülüğ çağına ermiş olan kızını, izni olmadan, istemediği biriyle evlendiremez.

Ancak konuyla bağlantılı olarak Mostârî fetvalarında; “*Dayısı velâyet altında olan küçük kızı mehr-i misliyle evlendirir fakat kız bülüğ ermiş tercihini göstermez ve susarsa. Bir sene geçtikten sonra söz konusu bülüğ gelen tercih hakkını kullanamaz,*” denmiştir.⁷⁷

bb. Velâyet Hakkı

Dikkat edilmesi gereken husus, yaşı küçük olan çocuğu kimlerin evlendirebileceğidir. Velâyet öncelikli olarak baba ve dedenindir. Hangi akrabaların bu guruba girdiğine gelince, Hanefilere göre asabeden (babası ve evladı olmayan kimseye mirasçı olanlardan) olan diğer şahısları ileri sürmüşlerdir.⁷⁸ Hanefî mezhebine göre kız çocukları en az, dokuz yaşını tamamladıklarında evlenip çocuk sahibi olmaya elverişli duruma gelirse (hayız görürlerse) baliğ sayılırlar. Baliğ olan kızlar, şayet kendilerine denk biriyle evlenirlerse velilerinin nikâhı feshettirme hakları yoktur.

Konunun daha güzel anlaşılması için Mostârî'nin şu fetvasını nakletmek mümkündür. Söz konusu fetvada “*Küçük kızın en yakın veliyy-i akrabâ babasının babası Zeyd hâzır iken validesi Zeyneb Zeyd'den izinsiz Hind'i küfv-i olan Bekr-i sağîre mehir tesmiyesiyle tezvîc eylese hâlen Zeyd râzı olmayüb akd-i mezbûrî feshe kâdir olur mu? sorulduğunda, Cevâben: Olur*” denmiştir.

⁷³ Cin, *a.g.e.*, s. 68; ez-Zuhâyî, *a.g.e.*, c. IX, s. 67.

⁷⁴ Üskübî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 27 no'lu mes'ele.

⁷⁵ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 2 no'lu mes'ele.

⁷⁶ Aydın, M. Akif, *İslâm Osmanlı Aile Hukuku*, MÜİFV Yay. İstanbul 1985, s. 24.

⁷⁷ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 8 no'lu mesele.

⁷⁸ Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 250.

Peygamberimiz (s.a.v): “Küçük erkek veya kız çocuğuna en yakın asabe babasıdır, sonra babasının babası olan dedesidir” buyurmuştur.⁷⁹ Görüldüğü gibi evlendirme yetkisi öncelikli olarak baba tarafından olan akrabalara ait olup ve bu akrabalar dışındaki biri onlardan izinsiz evlendirememektedir.

Evlenmede veli olabilecek asabe (baba tarafından akraba olanlar) Hanefî hukukuna göre şöyledir:

Birinci derecede, baba, babanın babası dede,

İkinci derecede, ana-baba bir erkek kardeşler, baba bir kardeşler ve bunların oğulları,

Üçüncü derecede, ana-baba bir amcalar, baba bir amcalar ve bunların oğulları.⁸⁰

Konuyla ilgili olarak Mostârî fetvalarında: “*Vasî küçük kızı birine tezvic ve inkâh etmek isterse buna hakkı yoktur,*” denmiştir.⁸¹ Küçük yaşta baba ve dede tarafından evlendirilen kız ve erkeğin baliğ olduktan sonra nikâhı feshettirme hakları yoktur. Ancak baba ve dede dışındaki velileri tarafından evlendirilen erkek ve kız baliğ olduklarında evliliğe razı olmazlarsa nikâhı hâkime feshettirebilirler.

İmam Ebû Hanîfe, kendinden nakledilen bir görüşünde, İmam Ebû Yûsuf ile İmam Muhammed’in görüşlerinin aksine, asabe dışındaki yakın akrabanın, mesela ana, kız kardeş ve teyzenin de, asabe bulunmadığı takdirde yaşı küçük çocuğu evlendirmede hakkının olduğunu söylemiştir.⁸² Aynı durum yukarda geçtiği gibi Mostârî’nin fetvalarında da bulunmaktadır: “*Velayet için asabe-i nesebiye ve kölelik gibi asabeyi sebebiyeden hiç biri yoksa velayet hakkı anneye, anne ve baba bir kız kardeş sonra baba bir kız kardeşe geçer.*”⁸³

Hanefî hukukçuları velâyeti üçe ayırmaktadır:

- 1-Kişinin şahsına veli olma,
- 2-Mala veli olma,
- 3-Her ikisine birden veli olma.

Velâyet zorunlu ve ihtiyarî velâyet diye ikiye ayrılmaktadır.⁸⁴ Zorlayıcı velâyetin sebebi Hanefîlere göre küçüklük, Şafiîlere göre bekâret, Malikîlere göre her ikisidir.⁸⁵ Zorunlu velâyet; “*Akraba (baba tarafından akrabalık) sonucu doğan velâyet, mülkiyet (köle sahipliği, azad etme velâ) ve devlet başkanı (sultan, kadı) olma sonucu*

⁷⁹ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 5 no’lu mes’ele; Ayrıca bkz. 1, 2, 4 no’lu mes’eleler.

⁸⁰ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 45; Cin, *a.g.e.*, s. 71; Zuhâyli, *a.g.e.*, c. IX, s. 158.

⁸¹ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 25 no’lu mes’ele.

⁸² Karaman, Hayreddin, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, Ensar Neşr. İstanbul 1999, c. III, s. 128.

⁸³ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 79, 91 no’lu mes’eleler.

⁸⁴ İbn-i Abidîn, *a.g.e.*, c. II, s. 406.

⁸⁵ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 47.

doğan velâyetlerdir.” Hanefilere göre bu anlamdaki zorunlu velayet, isterse dul, yaşı küçük kız, bunama durumundaki kadın, akıl dengesi yerinde olmayan, köle ve cariye hakkında geçerlidir.

Konuyla bağlantılı olarak Üskûbî'nin fetvalarında: “*Bir adamın kölesi efendisinin izni olmadan bir kadını tezevvüc ederse, Efendisi talâk ver veya ayrıl demekle icâzet virmiş olur mu? Olmaz,*” denilmiştir.⁸⁶

İhtiyâri velâyet ise rızasına bağlı olarak velînin hakkıdır. Hanefilere göre veliye ihtiyaç duyulmadan kadının sözleriyle akit sahihtir. Nitekim bir mes’elede Mostârî; *Zeyd âkile, bâliğa ve bikr olan hemşiresi Hind’i izni ve rızası olmayüb elbette ben kendumi Amr’a tezvîc itdirmem dirken cebren tezvîc ve inkâha kâdir olur mu?* el-Cevâb: *Olmaz,*⁸⁷ demiştir. Anlaşılan şudur ki akıllı ve baliğa bir hanımın kendi geleceği hakkında hür iradesi ile karar vermesi caizdir.

cc. Nikâhta amme velâyeti

Küçük yaştaki kızın velâyeti ilk olarak baba tarafından olan akrabalarına aittir. Eğer baba tarafından akrabaları yoksa o zaman velâyeti anne tarafından olan akrabalarına geçer. Şayet kızın akrabalarından kimsesi yoksa velayet hakkı bulunduğu beldenin kadısına/ammeye intikal eder.⁸⁸

Ebû Hanîfe’ye göre; küçük kızın velîsi olduğu sürece kadının onun üzerinde velâyet hakkı yoktur. Diğer âlimlerin bazılarına göre de kızın baba tarafından akrabası olduğu sürece kadı veli olamaz. Şu halde kadı küçük olan bir kızı velisi olmadığı halde evlendirir ise, bu nikâh fâsid olur. Zira nikâhın gerçekleşmesi velinin iznine bağlıdır. Veli izin vermez ise ya da izin vermeden kız ya da erkek ölürse biri diğerine vâris olamaz. Çünkü fâsid nikâh akdi duhul gerçekleşmemiş ise hiçbir sonuç doğurmaz.⁸⁹

Konuyla ilgili mes’elede Üskûbî şöyle demektedir: “*Her ne kadar velâyet hakkı velîlerin olsa da eğer onlar o an bulunmaz veya sebepsiz yere evliliğe mâni olursa, veyahut da baba ve dede fâsik ise kızı dengiyle evlendirmesi kadıya düşer.*”⁹⁰ Ammeye intikal eden evlenme velâyetinin temsilcisi kadıdır. Buna rağmen hakkın kötüye kullanılabilceği ihtimalinden dolayı hâkimin velisi bulunduğu kadını veya kızı kendisine, usul ve furûûna nikâhlayamaz. Ancak buna rağmen kadının her ne kadar evlenme velâyetine temsilci olsa da bazı durumlarda haklarına kısıtlılık getirilmiştir.

Şeyhülislâm Üskûbî: “*Kadı kendi (hak sahibi olduğu) toprağında olan yetime kızı kendine nikâh edemez,*” demiştir. Çünkü Nâtîfî’nin “*Vâkiat*”ından almış olduğu nakle göre; “*Kadı sağireyi kendine evlendirirse bu nikâh velisiz olur, kadı bu konuda*

⁸⁶ Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 7 no’lu mes’ele

⁸⁷ Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 29 no’lu mes’ele.

⁸⁸ Karaman, *a.g.e.*, s. 251.

⁸⁹ Bkz. Aydın, *a.g.e.*, s. 27

⁹⁰ Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 30 no’lu mes’ele.

sadece kendisinin hak sahibidir."⁹¹ Baba veya dede küçük yaştaki kızı kendisine denk olmayan biriyle evlendirebilir. Bu hususta onlardan başka hiç kimse yetkili değildir. Şu halde kadı da kimsesi olmayan küçük yaştaki kızı ona denk olmayan biriyle evlendiremez.

c. Nikâh Akdinin Bağlayıcılık Şartı

aa. Veli izinsiz nikâh ve bülüğ muhayerliği

Küçük yaştaki kişilerin velilerinin izni olmadan evlenemeyecekleri, bülüğ çağındaki erkeklerin veli izni olmadan evlenebilecekleri fukahanın ittifakıyla sabittir.⁹²

Buluğa ermiş bir kızın nikâhında velinin izni gerekir diyen olduğu gibi gerekmez diyenler de var, bu konu ihtilaflıdır. Ancak Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, kızın bülüğ çağına ermesinden itibaren velilerin izni söz konusu değildir.

Konuyla ilgili olarak Mostârî'nin mes'elelerinde: "*Eğer buluğa ermiş kız dengi olmayan biriyle velinin izni olmadan evlenmiş ve çocuk meydana gelmemiş ise velinin fesh etme hakkı vardır,*" denmiştir.⁹³ Burada konu edilen mes'elede nikâhta denklik şartına uyulmamışsa ve çocuk da henüz dünyaya gelmemişse veli nikâhı feshetme hakkına sahiptir.⁹⁴

Yine Mostârî fetvalarında: "*Zeyd bâliğa ve âkile ve bakirey-i Hind'i izni ve rızası olmayüb kendi nefsi için tenkîh ve tezvîc iylese sahîh olur mu? Olmaz,*" demiştir.

Hanefî mezhebine göre bülüğa ermiş olan erkek ve kızlar tam ehliyetlidir. Bu sebeple bülüğa ermiş olan erkek ve kızlar istedikleri kişiyle evlenebilirler. Şu halde veli tarafından evlendirilen baliğa kız bu nikâhı kabul etmeyip reddetme yetkisine sahiptir. Veli, küçük çocuğun, mecnunun (akli dengesi yerinde olmayan) ve kölenin nikâhının sahîh olması için şarttır. Çünkü velinin rızasının şart olması onlarda mevcut olan aczîyet illetindedir. Velinin küçük ve benzerlerinde nikâhın sıhhatinin şartı olmasını bildiğimizden bunların zıtları (büyük, akıllı, hür) olan kimsede bu şart söz konusu değildir. Bu duruma göre hür, baliğa, akile, bekâr veya dul olan mükelef kadının velisiz nikâhıda gerçekleşmiş olur.

Aynı şekilde dul veya bakire baliğa olan kadın kendi izni ve rızası olmadan veli tarafından zorla evlendirilemez. Müelliflerin nakillerinde geçen eğer dul kadından evlendirmek için izin istenirse cevabı muhakkak sözlü olması gerekir, çünkü onların sukutü ikrar sayılmaz.⁹⁵

⁹¹ Üskûbî, *Kitâbu 'n-Nikâh*, 2 no'lu mes'ele.

⁹² Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İz Yay., İstanbul 1991, c. I, s. 248.

⁹³ Mostârî, *Kitâbu 'n-Nikâh*, 22 ve 31 no'lu mes'ele.

⁹⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 22.

⁹⁵ Mostârî, *Kitâbu 'n-Nikâh*, 30 no'lu mes'ele; Üskûbî, *Kitâbu 'n-Nikâh*, 30 no'lu mes'ele.

bb. Nikâhta denklik (Kefâet)

İslâm hukukunda ve fetva mecmualarında buna (küfüv) tabiri kullanılmaktadır. Evlenmede kefâetten maksad, evlenecek çiftler arasında, içtimaî durum ve iktisadî seviye bakımından yakınlık ve denklik bulunmasıdır.⁹⁶ Araştırma yaptığımız eserin kaleme alındığı dönemde, evlilikte denklik konusunda, aşağıdaki fetvalarda da görüleceği gibi Hanefî mezhebi uygulamasında altı noktada denklik arandığı gözlenebilmektedir. Bu denklik unsurları Hukuk-ı Aile Kararnamesiyle ikiye indirilmiştir.⁹⁷

Hanefî mezhebine göre kocanın karıya; nesepte, dindarlık ve takvada, meslekte, hürriyette ve malda denk olması gerekir, aşağı itibar edilen bir erkeğe nikâhlanan kadının velileri, denksizliği bahane ederek evliliğe mani olabilirler. Evlenmede denklik kadında değil erkekte aranır. Erkek kendine de denk olmayan kadınla evlenebilir. Bu hususta mühim olanı, tarafların dindarlıkta denklik sağlamaları, hayatın temel mefhumlarında aynı anlayış ve inanış içinde olmalarıdır. Nikâhın sahih olmasının değil geçerli olmasının şartıdır. Yani denklik bulunmasa da nikâh sahihtir. Ancak kadının velisinin onayına bağlıdır. Kabul ederlerse sahih olan bu nikâh yürür ve artık vazgeçme hakları olmaz. Evlendikten sonra meydana gelen farklılıkların evliliğe zarar yoktur. Ayrıca kadın gebe kaldıktan sonra denklik mevzuunda aldanıldığı anlaşılrsa bile fesih davası açılmaz.⁹⁸

Denksizliğe bir İslâm ülkesinde kız velisinin başvurusu ile mahkeme karar verir. Diğer yerlerde bunu “*Eminül-kavm*” yani inananların güvendiği ehl-i ilim belirler. Ancak bunun bir bağlayıcılığı olmaz. Bu yüzden günümüzde, İmâm Serahsî'nin tercihiyle, dengini bulmadan nikâh yaptıran kadının nikâhını velileri istemiyorlarsa hepten geçersiz saymaları ve kabul etmemeleri uygun olur.

Günümüz açısından meseleye baktığımızda, şu üç noktada denklik aranacağı kanaatindeyiz.

- 1- Dindarlık,
- 2- İyi ahlak sahibi olmak,
- 3- Ekonomik ve sosyokültürel seviye yakınlığı.⁹⁹

Sosyokültürel seviye yakınlığı ile ilgili olarak Üskûbî'nin şu fetvası dikkat çekicidir: “*Annesi aslen hür babası (köle) azad edilmiş bir kadına azad edilmiş bir köle talip olursa ona denk olmaz.*”¹⁰⁰ Aynı şekilde, Hanefî mezhebine göre; köle olan bir kadın, hür olan bir kadın üzerine nikâhlanamaz.

⁹⁶ Karaman, *a.g.e.*, s. 310; Yaman, *a.g.e.*, s. 53.

⁹⁷ Bkz. *H.A.K.* md. 45.

⁹⁸ Karaman, *a.g.e.*, s.312.

⁹⁹ Yaman, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰⁰ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 24 no'lu mes'ele.

Aile yuvasının ileride bozulmaması için eşler arasındaki denklik büyük ehemmiyet arz etmektedir. Dindar bir kız ile bu özelliği taşımayan bir erkeğin denk olmayacağı muhakkaktır. Böyle bir evliliğin ileride bozulma ihtimali kuvvetlidir. Çünkü dünyaları ayrı iki insan arasında uyumun sağlanması çok defa mümkün olmamaktadır.

Konuyla ilgili olarak Mostârî'nin fetvalarında şöyle denmiştir: “*Fasık olan salih bir kadına veya salih birinin kızına küfüv değildir.*”¹⁰¹ Dindar bir erkeğin, dindar olmayan, davranış ve hareketlerini İlahî emirlere göre tanzim etmeyen bir kadınla evlenmesi ve hayat arkadaşlığı kurması beraberinde pekçok problem getirdiği gibi, böyle bir yuvanın da devamı zor olur. İşte İslâmiyet, sonradan olabilecek hadiseleri önceden tedbir olarak engellemektedir. Böylece cemiyet nizamını sağlam esaslar üzerinde devam ettirmektedir.

Ekonomik seviye yakınlığı ile ilgili Mostârî'nin bir fetvasında ise: “*Mehr-i muacceline ve nafakasına güç yetiren bir erkek zengin bir kıza denk olur,*” denmiştir.¹⁰² Ancak mehir ve nafakasını karşılayamayacak kadar fakir olan biri ise denk olamaz, babanın nikâhı feshettirebileceği hükme bağlanmaktadır.

Muteber kaynaklardan “*ed-Dürrü'l-Muhtâr*”¹⁰³ isimli eserde: “*Bizim için hiçbir ibadet yoktur ki, Hz. Adem (a.s) devrinden bugüne kadar meşru olsun da, cennette de devam etsin!.. Bundan yalnız nikâh ile iman müstesnadır*” hükmü kayıtlıdır. İbn-i Abidîn, bu metni şerh ederken: “*Çünkü nikâh bir vecihle ibadet, bir vecihle muameledir. Nikâhla cihadın her ikisi, Müslüman'ın ve İslâm'ın vücud bulmasına sebep olmakta müşterek iseler de, musannıf nikâhı evvel zikretmiştir. Çünkü Müslüman ferdlerin nikâh ile çoğalması, cihad ile çoğalmasından kat kat fazladır.*”

3. Rükün ve Şartların Bulunup Bulunmamasına Göre Nikâh Akdinin Çeşitleri

Muteberlik bakımından evlilik sahih, fasid, batıl ve mevkuף olmak üzere dört çeşittir. Bu bölümle ilgili fetvaları sahih ve fasid nikâh akdi olmak üzere iki bölümde inceleyeceğiz.

a. Sahih Nikâh Akdi

Sihhat ve in'ikad şartlarını taşıyan nikâh akdi sahihtir. Bununla birlikte mevkuף nikâh ilgili tarafın kabulü ile gayr-ı lazım nikâh ise fesih hakkının kullanılmaması ile sihhat kazanır.¹⁰⁴ Hanefilere göre, nikâh ve tezvîc gibi sarih kelimelerle nikâh

¹⁰¹ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 23 no'lu mes'ele.

¹⁰² Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 24 no'lu mes'ele.

¹⁰³ İbn-i Abidîn, *a.g.e.*, c. V, s. 247.

¹⁰⁴ Karaman, *a.g.e.*, s. 333.

akdedildiği gibi, hibe, temlik, sadaka ve alım-satım için kullanılan kelimelerle de evlenme kastolunarak nikâh akdedilebilir.

Bu konuyla ilgili Üskûbî'nin eserinde yer alan örnekte: “*Bir kadın bâliğa olmayan kızı bir oğlana şahidlerin huzurunda dese ki -şimdi bu kızı sana vasiyyet ettim ve oğlan kabul ettim- derse nikâh mün'akid olur,*” denmiştir.¹⁰⁵ Ancak, bu vasiyet lafzının ölümden sonra olmaması veyahut mutlak olması surettedir. Nitekim nikâh akdininin sahih olması için gerekli olan en önemli husus karşılıklı irade beyanı ve şahitlerdir. İrade beyanı karşılıklı sarih lafızlarla yapılmalıdır. Lafızlardan kastedilen, tarafların irade beyanında bulunmaları ve bu beyanda kullanılan sözlerdir.

Esasen “verdim” ve “kabul ettim” lafızlarının icap ve kabule delalet etmesine karşın sarih olarak bir nikâh akdini işaret etmemektedir. Bu sözlerin nikâh akdi olarak değerlendirilebilmesi için tarafların nikâh için bir araya gelerek aralarında nikâhı konuşmuş olmaları şarttır. Şayet bu mecliste nikâhtan bahsedilmiş ise bu sözler Hanefi mezhebine göre icap ve kabule delalet eden sarih birer lafızdır.

Üskûbî'nin bir diğer mes'elesinde: “*Bir kadın küfür kelimesi sarfettikten sonra kocasından bâin talâk olan kadın, tercih edilen görüşe göre kadı yine evlenmesine zorlar,*” denmiştir.¹⁰⁶ Bu konuda aslında eşlerden birisi mürted olursa araları ayrılır diye biliyoruz. Buna delalet eden ayet de var ve fetva kadının ayrılması gerektiği yönündedir.

Fakat bazı âlimler gibi Üskûbî de kadının mürted olduğunda, kadının kocasından ayrılmak istediği için böyle bir yola başvurmuş olabileceğinden dolayı bu yolu kapatmak üzere ayrılmanın gerekmeceğini söylemişlerdir. Âlimler burada bu yolla ayrılmanın önlenmesi için sedd-i zeraî gereği ayrılmanın gerekmediğini belirtmektedirler.

b. Fâsid Nikâh Akdi

Fasit nikâh akdi unsurları ve in'ikad şartları tamam olup, sıhhat şartlarında eksiklik bulunan akittir. Bu açıdan bakıldığında şahitsiz ve icbar altında yapılan nikah buna örnek olarak gösterilebilir.¹⁰⁷

Mostârî'nin fetvalarında: “*Şâhidsiz akd-i nikâh şer'an mun'akid olmaz. 'Aduleden ya gayri 'aduleden iki hür Müslüman veya bir recül ile iki avretin huzuru lâzımdır,*” denmiştir.¹⁰⁸

Hanefî mezhebine ve diğer mezheplere göre, nikâh akdi, akıl ve ruh sağlığı yerinde, ergenlik çağına gelmiş ve Müslüman olan iki erkek şahidin veya bir erkek iki

¹⁰⁵ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 14 ve 15 no'lu mes'eleler.

¹⁰⁶ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 41 no'lu mes'ele.

¹⁰⁷ Karaman, *a.g.e.*, s. 334.

¹⁰⁸ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 32 no'lu mes'ele.

kadın şahidin huzurunda yapılmalıdır.¹⁰⁹ Şayet nikâh akdi tek bir şahit huzurunda gerçekleştirilirse bu nikâh fasid olur. Fasid nikâh akdi bir sonuç doğurmayacağı için kocanın karısını boşaması da herhangi bir şey ifade etmez.

Yine Mostârî'nin daha önce zikrettiğimiz bir fetvasında: “*Bir adam zorlansa ve evlenirse böyle bir nikâhın yapılması şer'an sahihtir,*” denmiştir.¹¹⁰ Hanefî'lere göre böyle bir nikâh sahihtir. Ancak, İmâm Şafî gibi âlimler sahih olmayacağına dair görüş belirtmişlerdir.

Fasit evlenme akdinde tarafların evliliği sürdürmeleri caiz değildir. Aksine ayrılmaları gerekir. Eğer kendiliklerinden ayrılmazlarsa adlî makamlar bu evliliğe zorla son verirler. Cinsel birleşme olmadıkça fasit evlilik hiçbir hukukî netice doğurmaz.¹¹¹

Fakat fâsid evlilikte zifaf gerçekleşmişse bu, şu neticeleri doğurur:

- 1-Kadın mehr-i misil ve müsemmadan azını alır,
- 2-Neseb sabit olur,
- 3-Talâk iddeti gerekir,
- 4-Hurmet-i musâhara sabit olur.¹¹²

c. Batıl Nikâh Akdi

Rükünlerinde veya meydana gelme şartlarında eksik bulunan evliliğe “batıl evlilik” denir. Temyiz gücüne sahip olmayan çocuğun veya akıl hastası bulunan kimsenin bizzat evlenmesi, gelecek zaman siygası ile evlilik akdi yapmak, tercih edilen görüşe göre kız kardeş, hala veya teyze gibi sıhrî mahremlerle evlenmek, başkası ile evli olan bir kadınla bilerek evlenmek, Müslüman bir kadının gayri Müslim bir erkekle evlenmesi, Müslüman erkeğin Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenmesi batıl nikâh niteliğindedir.¹¹³ Bununla ilgili herhangi bir fetva örneği, incelemede esas aldığımız fetva mecmualarında yer almamaktadır.

4. Evlenme Akdinden Doğan Hak ve Sorumluluklar

Sahih olan bir nikâh akdi taraflara bazı haklar tanıdığı gibi kimi sorumluluklar da yükler. Bu konuyla ilgili eserde yer alan fetvalar iç içe zikredildiğinden dolayı bu bölümü evlenme akdinin malî sonuçlar başlığı altında tahlil edeceğiz.

¹⁰⁹ el-Bakara, 2/282.

¹¹⁰ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 28 no'lu mes'ele.

¹¹¹ İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. el-Hafid el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetül-Muktesid*, Dârü'l-İbn Hazm, Beyrut 1995., c. II, s. 49; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, c. I, s. 330.

¹¹² İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. II, s. 49; Döndüren, *a.g.e.*, s. 206.

¹¹³ Döndüren, *a.g.e.*, s. 207.

a. Evlenme Akdinin Şahsî Sonuçları

Sahih bir nikâh akdi ile evlenen karı-kocanın birbirlerinin üzerinde bazı hakları vardır. Bu haklar, kadının kocasının üzerindeki hakları ve kocanın karısının üzerindeki haklarıdır. Evlilik tamamlandıktan sonra kadının kocasının üzerindeki haklarını, kısaca mehir, nafaka ve kocasının ona iyi muamele etmesi olarak sıralayabiliriz.

Kocanın karısının üzerindeki hakları ise özetle, kadının kocasına itaat etmesi,¹¹⁴ kocasının evinde yaşaması, kocasını gözetmesi ve dinin izin verdiği sınırlar dışında kocanın izni olmadan evini terk etmemesidir.¹¹⁵ Eserde yer alan karı-koca hakları ile ilgili olan bölümü yukarıda belirttiğimiz haklar çerçevesinde tahlil etmeye çalışacağız.

b. Evlenme Akdinin Malî Sonuçları

Sahih olan bir nikâh akdinin mehir, nafaka ve mesken olmak üzere üç alt başlıkta değineceğimiz bu malî sonuçlar kocanın sorumluluğu altındadır.

*“Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta) dırlar.”*¹¹⁶

aa. Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği ya da vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya mehir denir. Erkeğin kadına mehir olarak verdiği şeyler kadının olup bu malda başka birinin ortaklığı yoktur.¹¹⁷ Ancak Hanbelîler, istediği takdirde velinin mehirden belli bir payı alabileceği kanaatindedirler.¹¹⁸

Mehir nikâh akdinin bir şartı değil sonuçlarından biridir. Bundan dolayı nikâh esnasında mehir konuşulmuş olmasa ve hatta verilmeyeceği söylenmiş olsa da bu durum nikâh akdinin oluşmasını engellemez. Akit esnasında belirlenip belirlenmemesine göre mehir, mehr-i müsemma ve mehr-i misil olmak üzere iki kısma ayrılır.¹¹⁹

Kur'an'da mehirle ilgili şöyle denmektedir:

¹¹⁴ Ebu'l-Âlâ el-Mevdûdî, *İslâm'da Aile Hukuku*, Trc. Memiş Tekin, Esrâ Yay., İstanbul 1994, s. 47.

¹¹⁵ Yaman, *a.g.e.*, s. 61.

¹¹⁶ en-Nisâ, 4/34.

¹¹⁷ *H.A.K.*, md. 89.

¹¹⁸ İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Ahmed b. Mahmud b. Kudame, *el-Muğnî*, Beyrut, c. VII, s. 171.

¹¹⁹ Yaman, *a.g.e.*, s. 48.

“Aldığınız kadınların mehirlerini yürekten isteyerek ve Allah’ın bir atıyyesi olarak verin.”¹²⁰ Bu ayet ve Hz. Peygamberin birçok hadisi¹²¹ mehrin erkek üzerine vacip olduğunu göstermektedir. Buna göre erkek, boşadığı kadına mehrin kalan kısmını hemen ödemek zorundadır.

Mehr-i müsemma belirlenmiş mehir demektir. Mehr-i misil evlilik esnasında belirlenmemiş olan mehrin daha sonra kadının yakın akrabası içerisinde kendi özelliklerine yakın birisi için belirlenmiş olan mehri dikkate alınarak belirlenen mehir dir.

Mostârî’nin fetvalarında şöyle demektir: “Mehr-i mislin aslı konusunda babanın akrabalarına itibar edilir. Kız kardeşleri, halalar, halakızları ve amcakızları gibi o beldede itibar olunan durum, güzellik, bekâret ve yaş dikkate alınır.”¹²² Bunlar da yoksa o zaman aynı yerde oturan, kendi özelliklerini taşıyan, akrabalığı olmayan, başka birinin yaş, güzellik, ailesinin sosyal, ekonomik durumu aynı olmasına itibar edilir. Mehr-i misil cima veya ölümle lazım gelir.

Üskûbî bir fetvasında mehirle ilgili sorumluluğu: “Bir adam bir kadınla evlenip birlikte olduktan sonra kadını boşarsa kadın mehrini ondan istediğinde adamın, kadınla bakire olduğu zannıyla evlendiğini ancak kadının bakire olmadığını ileri sürerse de kadının mehrin tamamını alabileceğini,” belirterek hükme bağlamaktadır.¹²³ Esasen mehir nikâhla ilgili tüm şartların yerine getirildiği sahih bir nikâh akdinin tabii bir sonucudur. Bekâret nikâhın gerçekleşmesi için gerekli olan bir şart olmadığı için, bir adam bakire olmayan bir kadınla bakire olduğu zannıyla evlense de mehrin tamamını kadına vermek zorundadır.

İbn Mesud (r.a)’a, bir adam bir kadınla evleniyor fakat mehir belirlemeden, cima etmeden adam ölüyorsa durum nedir, diye sorulduğunda, o; “kendisine eş değer kadınların aldığı mehri onunda, ne eksik ne fazla, tam olarak alma hakkı vardır. Söz konusu kadın iddet de bekler miras da alır diye cevap vermiştir.”¹²⁴

Araştırma yapmış olduğumuz eserlerde yer alan mehir bölümündeki fetvaları incelediğimizde, bu dönemde mehir olarak çoğu kez para, bazen da eşya ve elbise ve benzeri malların verildiğini görmekteyiz.

Yine bu dönemde, İslâm hukuk geleneğine uygun olarak mehrin bir kısmı peşin (mehr-i muaccel), bir kısmı da herhangi bir sebepten dolayı (boşama, ölüm) eşlerin ayrılması sonucunda verilmektedir (mehr-i müeccel). Bu hususları örnekler üzerinde inceleyelim.

¹²⁰ en-Nisâ, 4/4.

¹²¹ Buharî, Talâk, 12; Nesâî, Talâk, 34; İbn Mâce, Talâk, 22.

¹²² Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 37 no’lu mes’ele.

¹²³ Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 31 no’lu mes’ele.

¹²⁴ Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 36 no’lu mes’ele.

bb. Mehr-i müeccelin ödenmesi

Esasen mehir, sahih bir evlilik sonucunda kadının elde etmiş olduğu bir haktır. Mehri belirli olmayan bir tarihe kadar ertelemek (mehr-i müeccel) caizdir. Bu belirsizlik kocanın kadını boşaması, ya da başka bir sebepten tefrîk olunmaları ve karı ve kocadan birinin ölmesiyle muaccel hale gelmektedir. Kadın müeccel mehri boşama veya ölüm gerçekleşmeden kocasından isteyemez.

Üskûbî'nin fetvalarında; *“Bir adam kölesini evlendirir de daha sonra satmak isterse kölenin eşi kabul etmezse kadının kölenin üzerine mehri olursa kölenin sahibinin kadının rızası olmadan satma hakkı yoktur,”* denmiştir.¹²⁵ Çünkü bu bir boçtur kadın istediği gibi kullanır. Onun bir diğer fetvasında da: *“Bir adam bir kadını bin akçe mehr-i müeccel ile tezevvüc ettikten sonra mehrini on bin eylese ziyadeyi kayyime sahiha olması için essah görüşe göre o mecliste kadın kabul etmiş ise olur,”* denmiştir.¹²⁶

Konuyla ilgili Mostârî'nin fetvalarında; *“Fakîr olup malı olmayın bir adam fevt oldukda geride bıraktığı hanım, mehr-i müecceli adamın babasından isteme hakkı olmaz ancak babası mehrine kefil ve damin olmamışsa,”* denmiştir.¹²⁷ Şayet koca fevt olur veya ölmüş ise kadın, kocasının bıraktığı malın içerisinden mehrini alır. Koca öldüğünde geride bıraktığı malların hepsi borçlarını ödemek için satılırsa bu durumda kadın satılan mallardan elde edilen gelirden mehrinin miktarı kadarını alabilir. Çünkü mehir de kocanın bir borcudur.

Bir kişi, nikâha engel olmaması için kızın babasına, abisine veya eniştesine (kalın veya başlık dışında) bir miktar para verirse bu bir rüşvettir ve adam verdiği bu parayı verdiği kişiden aynî baki ise aynî, değil ise kıymetini geri alabilir. Aynı şekilde baba, erkek kardeş, oğul, amca, dayı, amcaoğlu ve gayrısı para, hayvan ve benzer şeyler vermedikçe kızı vermeyiz derlerse, koca da parayı veya hayvanları verip kızı alırsa, o zaman onlara verdiği şeyler duruyorsa alır, elden çıkarılmış ise kıymetini alır.

Diğer bir mes'e lede Üskûbî; *“Bir adam başka bir adama kızını bana evlendirirsen büyük çeyiz ve bolca akçe veririm demesine rağmen vermese kızın babası mehr-i mislinden fazla isteme hakkı olmaması tercih edilir çünkü mesele ihtilaftır,”* demiştir.¹²⁸

Fakat burada şunu ilâve etmek gerekir ki, evlilik devam ederken kadın, mehrin arttırılmasını isteyebilir. Evlendikleri zaman belirlenen mehir değer kaybederse kadın mehri evliliğin gerçekleştiği zamandaki kıymetiyle isteyebilir. Şunu da belirtmek gerekir ki mehir akdin bir gereğidir ve akit gerçekleştiği anda vacip olur. Ebû Yûsuf'a göre, mehir ödünç alınan para gibi bir borçtur ve kararlaştırıldığı ve kayıt altına alındığı günün kıymetiyle verilmesi gerekir.

¹²⁵ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 7 no'lu mes'ele.

¹²⁶ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 46 no'lu mes'ele.

¹²⁷ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 6-7 no'lu mes'ele.

¹²⁸ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 44 no'lu mes'ele.

cc. Kadını bir beldeden başka bir beldeye götürme

Mostârî fetvalarından birinde: “Bir adam eşini bir belde mahallâtından bir mahallede şu makule şu kadar esvâb mehr-i muaccel tesmiyesiyle tezevvüc ittikten sonra vermeden adam eşini diğer mahallede kira ile aldığı evine götürmek isterse eşi adama esvâbı merkûmenin yarısını yahut yarısının kıymetlerini almayınca gitmem demeğe kâdire olur,”¹²⁹ demiştir. Vermiş olduğumuz bu örnek mes’eleden anlaşılan şudur ki koca, mehr-i muacceli vermediyse kadının başka bir yere gitmeme hakkı vardır.

Üskûbî de şöyle demektedir: “Koca mehrinin tamamını verdikten sonra karısını başka bir beldeye çıkartmak ister fakat karısı yüz çeviriyorsa kocanın zorlamaya hakkı vardır.”¹³⁰ Çünkü Hanefî uleması *el-Hidâye*’de geçtiği gibi Allah (c.c): “Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz”¹³¹ ayeti kerimesi sebebiyle, koca mehrinin hepsini verse eşini istediği yere götürür, demişlerdir. Buna karşılık, kadını kendi memleketi dışında başka bir yere götüremez, çünkü gariptir, eziyet görür, görüşü de vardır. Fetva buna göredir. Fakih Ebu’l-Leys de böyle fetva vermiştir. Ebû Kâsım el-Saffâr’ın tercih ettiği görüşü sefer süresinin (90 km) altında götürmek isterse ittifaken götürebilir.¹³²

Konu ile ilgili bir mes’elede Mostârî şöyle der: “Müddeti seferden ekal yere cebren götürmeye kadir olur. Müddeti seferden ekser yere cebren götüremez. Kendi rızasıyla götürürse ne güzel fakat cebren olmaz.”¹³³

Anlaşılan şudur ki, fakihlerin çoğu kadının zarar görmemesi için mehir verilse bile kendini uzak yere gitmeme hakkına sahiptir. Ancak kocası sefer süresinin (90 km) altında götürmek isterse ittifaken götürebilir.

Üskûbî’nin görüşü şudur: Zamanımızda koca çok mütevazı (alçak gönüllü, iyimser) olup mehrinin tamamını verse bile kadını götürmek için hakkı yoktur, çünkü kadın garip ve mağdur olur. Lâkin koca karısını istediği köylerden birine götürebilir. Çünkü gurbet tahakkuk etmez. Aynı şekilde kâdının, kocanın hanımıyla yolculuğa çıkma talebinin hakikatini inceleyip araştırması gerekir. Koca kadının mehrinden faydalanmak, giyim (kiyâfet) yükümlülüğünü terk etmesi, karı-koca arasında bir husumet ve benzer durumlardan ötürü ettiyse hâkim bunu kabul etmez. Özellikle koca karısı açısından güvenilir değilse kadının men hükmünü verir.

dd. Kadının mesken hakkı

Sahih evliliğin doğurduğu sonuçlardan biri de kadının mesken hakkıdır. Mesken kocanın kadına barınması için temin etmesi gerekli olan bir evdir.

¹²⁹ Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh* 26 no’lu mes’ele.

¹³⁰ Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 35; Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 17,18 ve 19 no’lu mes’eleler.

¹³¹ et-Talâk, 65/6.

¹³² Üskûbî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 32 no’lu mes’ele.

¹³³ Mostârî, *Kitâbu’n-Nikâh* 20 no’lu mes’ele.

Kadın kocasının belirlemiş olduğu evde yaşar ve onunla birlikte başka bir beldeye giderse mehrinin tamamını almaya hak kazanır. Ancak kadın kocasının izni olmadan evden çıkar ya da kocasıyla birlikte hareket etmeyip onun belirlediği evde yaşamayı reddederse nafaka hakkını kaybeder.¹³⁴

Konuyla ilgili olarak Üskûbî’de, “*Bir adam birden fazla odası olan bir evde, birbirinden farklı iki odada karısını ve annesini iskân ederse, karısının bu evde kocasının annesiyle birlikte yaşamayı kabul etmemesinin mümkün olmayacağı,*” hükmü yer almaktadır.¹³⁵ Kadının kocasının ailesiyle ikamet etmesi durumunda şayet evin birden fazla odası var ve kadına da girişi farklı ayrı bir oda tahsis edilmiş ise kocasından kendisine ayrı bir ev tahsis etmesini isteyemez. Ancak evin bir tek odası var ise koca, karısını ve ailesini bu evde iskân edemez.

Evde başka bir oda yoksa onun bir oda istemesi şu iki yüzden caizdir:

- 1-Değerli ve özel eşyalarını bırakması için emin bir yeri olmaması,
- 2-Odada başkaları bulunduğunda eşlerin beraber olmasının çirkin olması.

Zira cinsel ilişki esnasında orada; uyuyan, deli, çocuk (aklı yerinde), baygın ve kör gibilerin bulunması (mekruh) çirkindir. Bundan dolayı, Buhâra halkı üstü açık olan yerlerde uyumayı da çirkin görmüşlerdir.

Eserde yer alan, karısı ve bir cariyesi olan bir adamın birbirinden farklı odaları olan bir evde onları ayrı ayrı odalarda iskân etmekte iken kadınlardan birinin kuması ile aynı evde yaşamak istemediği için kendisine ayrı bir oda tahsis edilmesini isteyemeyeceği şeklinde hükmolunan fetva¹³⁶ yukarıdaki hususa örnek teşkil etmektedir. Çünkü bu örnekte cariye evin eşyası gibi kabul edilerek dikkate alınmadığı için koca bundan men edilemez.

Karı-kocanın hakları ve sorumlulukları ile ilgili bir başka fetvada, pamuk satıcısı olmayan bir adamın parayla veya başka bir mal karşılığında pamuk alarak eve getirmesi durumunda karısına bir şey söylemeden karısı bu pamuğu eğirerek iplik yaptıktan sonra kocasının izniyle ipliği işleyerek bez haline getirip ardından ölürse bu bezin kadının varislerinin değil, kocanın olacağı belirtilmektedir.¹³⁷ Koca karısına vermiş olduğu pamuğu kendi parasıyla satın aldığından dolayı bu pamuktan elde edilen ürün de kocaya ait olmaktadır.

¹³⁴ Yaman, *a.g.e.*, s. 51.

¹³⁵ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 6 no'lu mes'ele.

¹³⁶ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 28 no'lu mes'ele.

¹³⁷ Mostârî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 50-51 no'lu mes'eleler.

D. Doğum ve Sonuçları

1. Neseb Sübutü

Sahih neseb, evlilik dâhili neseptir ki, ya doğumdan itibaren sahîh olur veya sonradan kanunun derpiş ettiği şekillerde tashih edilmiş olur.¹³⁸

Çocuğun, doğduğu kadınla neseb bağı sabittir ve bunun için doğumda etkili olan birleşmenin meşru ya da gayri meşru olmasının bir etkisi yoktur.¹³⁹ Doğmuş olan çocuğun annesiyle olan neseb bağı sabittir. Zira bunu ispat etmek için başka bir vasıtaya ihtiyaç yoktur. Kadın da doğurmuş olduğu çocuğun kendisinin olmadığını iddia edemez.

Bununla birlikte çocuğun babasıyla olan neseb bağının sübutu için üç yol vardır. Bunlar sahîh veya fasid nikâh akdi, evlilik şüphesiyle birleşme ve ikrardır.

Neseb konusundaki bir diğer önemli husus da çocuğun anne karnında kalması gereken asgarî ve azamî süre konusudur. İslâm hukuku âlimleri, asgarî hamilelik süresinin altı ay olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü bu durum bir ayette: “*Çocuğun rahimde taşınması ve sütten kesilmesi otuz aydır*”¹⁴⁰ ve diğer bir ayette de “*onun sütten kesilmesi iki yıldadır*”¹⁴¹ buyrulmuştur. Bu iki yıl önceki ayette geçen otuz aydan çıkarıldığında altı ay kalmaktadır. Azamî süre ise, Hanefilere göre iki yıl Şafîlere göre ise dört yıldır.¹⁴² Şimdi bu bilgiler ışığında konuyla ilgili fetvaları tahlil etmeye çalışalım.

İlk mes’elede, Üskûbî’nin fetvalarında: “*Adam kayıp, kadına kocasının ölüm haberi geldikte başka bir adamla evlenir. Kadın ikinci evliliği sırasında bir çocuk doğurur. Daha sonra ilk kocası hayatta olarak geri döndüğünde doğan çocuğun nesebînin ikinci kocaya ait olduğu belirtilmektedir.*”¹⁴³ Ebû Hanîfe ilk görüşünde birinci kocaya aittir demiş, fakat daha sonra bu görüşten dönmüş ve “Birinci kocaya değil ikinci kocaya âittir” demiştir. Fetva bunun üzerindedir. Ebû Yûsuf’a göre ise, ikinci kocayla evlendikten itibaren altı ay içerisinde çocuk doğarsa birinci kocaya ait olur, eğer ikinci kocayla evlendikten altı ay veya daha sonra doğarsa ikinci kocanın olur. Kocalar isterse birlikte bu benim çocuğum diye iddia veya red etsinler durum değişmez. İmam Muhammed’e göre de, iki yıldan önce çocuk doğarsa ikinci kocayla cima’dan itibaren iki yıl içerisinde çocuk doğarsa ikinci kocaya aittir. Bir kadının kocası öldüğünde beklemesi gereken iddet süresi dört ay on gündür. İddeti bittikten sonra başka bir adamla evlenir ve bu evliliği esnasında bir çocuk doğursa çocuğun doğma

¹³⁸ Velidedeoğlu, Hıfısı Veldet, *Türk Medeni Hukuku-Aile Hukuku*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965. s. 292; Akıntürk, Turgut, *Türk Medeni-Aile Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1998. s. 241.

¹³⁹ Yaman, *a.g.e.*, s. 68.

¹⁴⁰ el-Ahkâf, 46/15.

¹⁴¹ el-Lokmân, 31/14.

¹⁴² Karaman, *a.g.e.*, s. 326.

¹⁴³ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 23 no’lu mes’ele.

zamanına bakılmalıdır. Çocuk kadının iddeti bittikten sonra altı aydan daha önce doğarsa çocuğun nesebi ilk kocasından sabit olur.¹⁴⁴ Şayet çocuk iddet bittikten sonra altı aydan daha uzun bir sürede doğarsa çocuk ikinci kocanıdır. Ayrıca hamile olan kadının iddeti doğumla sona erer. Kocasını ölen bir kadın dört ay beklediğinde şayet hamile ise bu süre içerisinde ortaya çıkacaktır. Hamileliği ortaya çıkan kadın ise iddeti sürdüğünden dolayı başka bir adamla evlenemez. Yukarıdaki konuda belirtilmese de kadın iddeti sona erdiğinde hamile olmadığı için evlenmiş olduğundan dolayı doğan çocuğun ikinci kocaya ait olduğu hükme bağlanmıştır. Zira meselede çocuğun doğma zamanından bahsedilmemektedir.

Üskübî'nin fetvalarında şöyle geçmektedir: “*Bir kadın bu sabîye oğlundur demekle tasdik olunması için, başka bir kadının şehadeti olmazsa olunmaz.*”¹⁴⁵

Diğer bir mes’elede: “*Oğul babasının câriyesini cimâ’ etse söz konusu cariye oğuldan çocuk doğurursa babası o çocuğu satması şer’an câiz olmaz. Nesebi sabit olmazsa da çocuğun çocuğu olduğu sabittir,*”¹⁴⁶ denmiştir.

Burada şöyle bir izah yapılabilir: Adam kendi cariyesi ile birlikte olursa cariye ve doğan çocuk hür olur ve nesebi sabit olur. Kendi cariyesi ile birlikte olmamışsa veya bir yabancı cariyesiyle birlikte olmuş zina etmiş ve kendi mülküne geçtiği andan azad oluyor. Yukarıdaki fetvada ele alınan konu; kendi oğlu adamın cariyesi ile birlikte olursa aynen bir başkasının cariyesiyle birlikte olması gibidir. Nesebi sabit olmuyor ama kendi torunu olduğu için kendi mülküne girer ve hür olur.

2. Emzirme (Radâ’) Sorumluluğu

“*Radâ’*” sütün memeden içilmesi anlamına gelmektedir.¹⁴⁷ Terim olarak “belirli bir zaman (süt emme) süresi içerisinde insan memesinden süt emmesi”dir. Yaşı büyük olanları bu terim içermez.

Kur’an-ı Kerim’de çocuğa süt emzirmeyi emir ve teşvik eden ayetler yanında emzirmeyi düzenleyen bazı hükümler de vardır.

“*Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbirleriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim*”

¹⁴⁴ Karaman, a.g.e., s. 337.

¹⁴⁵ Üskübî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 13 no’lu mes’ele.

¹⁴⁶ Üskübî, *Kitâbu’n-Nikâh*, 20 no’lu mes’ele.

¹⁴⁷ İbn-i Abidin, a.g.e., c. XI, s. 553.

etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür. ¹⁴⁸

Bu ayete dayanarak çoğunluk İslâm fakihleri, din yönünden ananın çocuğunun emzirmeye mecbur olduğunda birleşmişler. Hukukî bakımından istisnalar dışında ananın bu vazifeyi ifaya mecbur olup olmaması mevzuunda görüş ayrılığı vardır.¹⁴⁹ Ancak, çocuğun emzirilme işi nafaka kapsamına girer ve bu çocuğun babası üzerine vacip olduğu için kadın buna zorlanamaz. Çünkü ayet-i kerimede Şari' "Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbirleriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (süt anne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, süt anneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür." ¹⁵⁰ buyuruyor.

Ananın emzirmeye hukuken zorlanabileceği durumlar:

- 1-Çocuk anasından başka kadınları emmez ise,
- 2-Başka emzirecek kadın bulunmaz ise,
- 3-Babanın ve çocuğun sütana tutacak malları yoksa.

3. Hıdâne

Burada daha önce geçen eşler arasındaki evlilik nafakası değil, yakından uzağa doğru akrabalık nafakasından bahsedilecektir.

a. Kadınların Hıdâne Hakkı

İslâm'da, nikâhının bozulmasından sonra (ayrılıkta), erkek çocuğunun hıdâne sorumluluğu yeme, içme, giyim ve temizlik işlerini bir kadına ihtiyaç duymaksızın kendisinin yapabileceği yaşa kadar öncelikle anneye ve ondan sonraki kadınlara aittir. Hıdâne, çocuğun anasına âittir. Bu hususta bütün âlimlerin görüşü birliği vardır. Çünkü anne şefkatlidir. Anneden sonra kız kardeşe, sonra teyzeye verilir. Oğlan çocuk yedi yaşına gelince, kız bâliga (ergenlik çağına gelince, yetişkin) olunca babasına verilir.¹⁵¹ Bu işleri tek başına yapabileceği yaş ise yedi yaştır.

¹⁴⁸ el-Bakara, 2/233.

¹⁴⁹ Karaman, a.g.e., s. 399.

¹⁵⁰ el-Bakara, 2/233.

¹⁵¹ İbn-i Abidin, a.g.e., c. II, s. 885; ez-Zühâylî, a.g.e., c. VII, s. 740-1.

Amr b. Şuayb babası vasıtasıyla dedesinden (r.a) anlatıyor: “Resûlullah (s.a.v)'e bir kadın gelerek; bu çocuğa karnım yuva, göğsüm içecek, kucagım da kundak olmuş iken, babası beni boşadı ve onu da benden koparıp almak istiyor,” diye şikâyet etti. Hz. Peygamber (s.a.v); “Sen evlenmedikçe, çocuğa ehaksın, cevabını verdi.”¹⁵²

Konu ile ilgili Üskûbî'nin fetvalarından bir mes'elede şöyle denilmektedir: “Nine küçük çocuğu babasına götürüp bu çocuk senin oğlundur benim kızımдан olmuşdur hâlen anası vefat etti şöyle ki hakk-ı hidânesi benimdir deyip nafaka ister. Çocuğun babası hayır annesi sağdır fakat benden kaçtı derse, bu durumda (fakihler) demişlerdir ki; “Çocuk nineye bırakılır ve babaya hanımını ara bul” denilir. Damat bir kadın getirip işte kızın bu, oğlumda bundan olmuştur ve kadın da evet doğru dese ama ninesi hayır bu benim kızım değil kızım öldü derse. Bu durumda babanın ve kadının sözü (bakımı) evlâdır.”¹⁵³

Mostârî konuyla ilgili bir mes'elede: “İki küçük çocuğun anneleri ve babaannesi olursa hakk-ı hidânesi annenin olur,” demiştir.¹⁵⁴ Yine Mostârî'nin fetvalarında: “Küçük çocuğun anası başkasıyla evlenmesiyle hakkı hidânesi sâkit oldukda, küçük çocuğu öz kız kardeşi bakım altına alabileceği,” hükmüne varılmıştır.¹⁵⁵ Diğer mes'elede de: “Bir erkek ve bir kız çocuğun öz kardeşi ve teyzesinden hidâne için daha yakın akrabası yoksa hakkı hidânesi öz kardeşinindir,” fetvası verilmiştir.¹⁵⁶

Mes'elelerin devamında: “Küçük çocuğun terbiye hidâne velayeti teyzeleri Hind ve Zeyneb üzerine iken, Zeyneb kendini başka yabancı biriyle (aileden evlenmesi caiz olan biriyle değil de) evlilik yapması durumunda, hidâne hakkı Hind'in olur,” hükmüne varılmıştır.¹⁵⁷ Çocuğun teyzesi çocuğun amcasıyla evlense hakk-ı hidânesi düşmez çünkü amcası onun mahremi değildir. Ama çocuğun teyzesi yabancı biriyle evlendiği için teyzeden sonra hakk-ı hidânesi kime ait ise ona geçer.

Diğer bir mes'elede: “Küçük çocuğun babası fevt olup annesinin hidânesinde iken annesi yabancı biriyle evlense, başka diyarda yaşayan anneannesi küçük cocuğu hidânesine alıp başka bir diyara götüremez,” hükmüne varılmıştır.¹⁵⁸ Şeyhülislâm Mevlâna Ataullah fetvasında; kitaplarda annenin ve babanın dışında onu alıp gitmesi caiz olanı açık ve net olarak hiç bir yerde görmedim. Sadece Fetâvâ-yı Tatarhâniye'de onu alıp gidemezler fetvasını görebildim, demiştir.

Anlaşılan odur ki, hidâne öncelikle annenin hakkıdır. Anne bulunmaz veya hidâne şartlarına haiz olmazsa bu hak sırayla anneanneye, babaanneye, öz kızkardeşe,

¹⁵² Ebû Dâvûd, Talâk 35.

¹⁵³ Üskûbî, Kitâbu'n-Nikâh, 16 no'lu mes'ele.

¹⁵⁴ Mostârî, Bâbu'l-Hidâne, 83-84 no'lu mes'ele.

¹⁵⁵ Mostârî, Bâbu'l-Hidâne, 79 no'lu mes'ele.

¹⁵⁶ Mostârî, Bâbu'l-Hidâne, 80 no'lu mes'ele.

¹⁵⁷ Mostârî, Bâbu'l-Hidâne, 81 no'lu mes'ele.

¹⁵⁸ Mostârî, Bâbu'l-Hidâne, 85 no'lu mes'ele.

ana bir kızkardeşe, baba bir kızkardeşe, öz kardeş kızlarına, önce anadan sonra babadan kızkardeş kızlarına, teyzelere ve nihayet halalara intikal eder.¹⁵⁹

b. Hıdâne Hakkı Erkeklere Geçtiği Durumlar

Mostârî'nin fetvalarında: “Adam hanımı boşadıktan sonra çocuğu terbiye-bakım için üstlenmek isterse buna hakkı yoktur, ancak nafakası babanıdır,” denmiştir.¹⁶⁰ Anne daha şefkatli olduğundan dolayı bakım ile ilgilenmesi gerekir. Burada koca, mademki bakımı ve terbiyesini sen yapıyorsun geçimini de sen sağla diye söyleyemez. Çünkü İslâm Hukuku buna müsaade etmez.

Mostârî diğer bir mes’elede: “Küçük çocuğun hıdâne hakkı küçük teyzesi üzerine iken yabancı biriyle evlense, hıdâne hakkı babasının öz kardeşine (amcası) geçer,” şeklinde fetva vermiştir.¹⁶¹ Yine diğer bir mes’elede: “Küçük çocuğun hıdâne hakkına sahip olan kadınlar yabancı erkeklerle evlendikleri zaman hâkim kime dilerse hıdâne hakkını verir,” denmiştir.¹⁶² Bu durum erkek olmadığı zaman hâkim kime dilerse verir yoksa hıdâne hakkına sahip olan erkek bulunursa onlara geçer. Hıdâne hakkının kadınlardan düşme sebebi, evlendikleri zaman çocukların akrabaları değilmiş gibi biliniyor olmasındandır.

Mostârî başka bir fetvasında şöyle der: “Küçük çocuğun annesi fevt olup hakk-ı hıdâneleri anneannesinin iken babası ben çocuğumu nafakasından almadan bakarım derse bile buna hakkı yoktur.”¹⁶³

Yine diğer bir mes’elede: “Bir adam, vefat eden hanımından olan küçük çocuğun bakımını üstlenmişken, başka kasabada yaşayan söz konusu küçük çocuğun anneanesi, küçük çocuğu alıp götüremez,” denmiştir.¹⁶⁴ Anneanne çocuğun babasının yaşadığı şehirden çıkartamaz.

c. Hıdâne Müddeti

Mostârî'nin fetvalarında: “Küçük kızın hakkı hıdânesi annesinin üzerinde iken, annesi yabancı biriyle evlendiğinde kız on iki yaşını doldurup buluğa ulaşırsa yakın akraba asabesi öz amcası kendi bakımı altına alabilir,” hükmüne varılmıştır.¹⁶⁵ Erkek çocuk ihtiyaç duymayacak hale geldikten sonra ve kız çocuğu buluğa erdikten sonra o zaman asabe olan kişilerin bu çocukların bakımını üstlenmeleri daha evladır.

¹⁵⁹ Karaman, a.g.e., s. 395.

¹⁶⁰ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 89-89/a no’lu mes’ele.

¹⁶¹ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 82 no’lu mes’ele.

¹⁶² Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 86-86/a no’lu mes’eleler.

¹⁶³ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 87 no’lu mes’ele.

¹⁶⁴ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 88 no’lu mes’ele.

¹⁶⁵ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 90-92 no’lu mes’ele.

Yine Mostârî yaşla ilgili olarak bir mes'elede: “Bir kız on beş yaşını doldurup hakk-ı hidânesi düştükten sonra anneanesi hakkı hidâne benimdir diyerek babasından alamaz. Aynı şekilde babası iyi-güzel bir hal üzere iken kızı ben babamla değil babaannemle kalmak istiyorum deme hakkına sahip değildir,” demiştir.¹⁶⁶

Diğer bir mes'elede: “Anneanesinin hidânesinde küçük çocuk yedi sekiz yaşına kadar kalır yeme, içme ve istinca gibi işleri görebilir ve erkeklerin huylarıyla, davranışlarıyla, alışkanlıklarıyla edeplenmeye muhtaç ise babasının onu alma hakkı vardır,” denmiştir.¹⁶⁷

Yine bir diğer mes'elede: “Babası küçük kızı daha büyük bir adamla tezvîc ve inkâh ettikten sonra kaybolursa hidâne hakkı düşmez, bu durumda anneanesi bülüğa erince ve cimâ'ya güç yetirebilecek duruma gelene kadar bakım altında tutar,” fetvası verilmiştir.¹⁶⁸

E. Nafakanın Sağlanması

Aile fertlerinin geçiminin sağlanması anlamına gelen nafaka, asıl itibariyle arapça bir kelimedir. “Enfaka” fiilinin mastarı olan “infak”dan isimdir. Arap dilcileri bu kelimenin aslının birden fazla mana ifade ettiğini söylerler. Bunlar: Bir şeyin tükenip bitmesi, ölmek, çarşıda pazar kurulmak, insanın fakirleşmesi, yenecek yemek, katık vb.

Sözlükte; şahsın kendisi ve aile fertleri için harcadığı şeylerdir. Bu kelime Kur'an'da yetmiş'ten fazla yerde kullanılmaktadır ki bu çok önemlidir. Terim olarak ise, devam ve hidayetin sürdürülebilmesi için ihtiyaç hissedilen şeylerin devamlı bir şekilde teminidir.

İslâm'da koca, eşinin ve belirli yaşa ya da iş ve meslek sahibi oluncaya kadar çocuklarının geçim masraflarını karşılamakla yükümlüdür.

Nafaka ikiye ayrılır:

1-Kişinin kendisine gerekli olan geçim harcaması,

2-Kişinin, başkasının geçim harcamalarını karşılaması. Bu da üç gruba ayrılır eş, usul (ana, babalar) ve furû' (çocuk, torunları) olup bunların dışında kalan diğer akrabalar ise müslüman olmalıdır.

Nafaka için genel hatlarıyla şu şartlar koşulmuştur:

1-Sınırları ve istisnaları bulunmakla birlikte kural olarak nafaka alacak kimsenin kadınsa fakir, erkek ise fakirliği yanında kazanma imkânından mahrum bulunması,

¹⁶⁶ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 91-91/a no'lu mes'ele.

¹⁶⁷ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 93-96 no'lu mes'ele.

¹⁶⁸ Mostârî, *Bâbu'l-Hidâne*, 99 no'lu mes'ele.

- 2-Nafaka verecek kimsenin başkasına muhtaç olmaması,
- 3-İki taraf arasında bir hısımlık bağının bulunması ve
- 4-Din birliğinin olması gerekir.¹⁶⁹

1. Nafaka Hakkı Bulunan Hısımlar

Çocukların geçim masrafları, erkek çocuğu meslek sahibi olup kendi geçimini sağlayacak duruma gelinceye, kız çocuğu ise evleninceye kadar babalarına aittir. Anneleri, geliri bulunsa bile bu masraflara katılmaya zorlanamaz. Kendiliğinden katılırsa bu onun ahlâkının güzelliğinden olup, bundan dolayı sadaka ecri alır. Nitekim Allah Teâlâ ayet-i kerimelerde şöyle buyurmaktadır: *“Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) varis üzerine de gerekir.”*¹⁷⁰

Mostârî'nin bir fetvasında konuyla ilgili şöyle denmektedir: *“Fakir olân babanın nafakası zengin olan oğlu üzerine lâzım olur.”*¹⁷¹ Yine Kur'an'da diğeri bir ayet-i kerimede şöyle buyrulur: *“Eğer (çocuklarınızı) sizin için, anneleri emzirirlerse, onlara emzirme ücretlerini tam olarak veriniz.”*¹⁷² Bu ayet, çocuğun nafakasının babaya ait olduğunu gösterir. Nitekim Ebû Süfyan'ın karısı Hind bt. Utbe'nin sorusu üzerine, Hz. Peygamber (s.a.v), Ebû Süfyan'ın malından kendisine ve çocuklarına yetecek kadarını, iyi bilinen örfe göre alabileceğini bildirmiştir.¹⁷³

Yine Mostârî'nin bir fetvasında: *“Küçük kız halasının hidânesinde iken ma'rifet-i şer'le küçük kıza tâkdir ettirdiği nafakasını rucu' şartıyla kendi malından harcamış olan parayı ve malı küçük kızın malı var ise onun malına rucu eder. Yok ise küçük kızın babasından alır,”* denilmiştir.¹⁷⁴ Hâkimin izni olmadan nafakaya rucu' edemez çünkü teberru' etmiştir ve teberru' eden bir kişi için gereklilik yoktur. Dolayısıyla onu isteyemez. Erkek veya kız çocuklarının kendine ait mal ve geliri bulunursa, geçim masrafları öncelikle kendi gelirlerinden karşılanır.

Ebû Hureyre'den rivayete göre, yanında beş dinarı olan birisinin, bunları hangi sıraya göre harcaması gerektiğini sorması üzerine, Allah'ın Rasûlü, önce kendi ihtiyacına, sonra eşine, sonra çocuklarına, sonra hizmetçisine, sonra da uygun bulacağı bir yere harcamasını bildirmiştir.¹⁷⁵

Mostârî'nin fetvalarından birinde: *“Vasî küçük çocuğun malından bilinen kabule değer fazla para belirleyip harcasa, küçük çocuk buluşa erdiğinde vasîden geri*

¹⁶⁹ Karaman, a.g.e., s. 400-401.

¹⁷⁰ el-Bakara, 2/233.

¹⁷¹ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 100 no'lu mes'ele.

¹⁷² et-Talâk, 65/6.

¹⁷³ Buhârî, *Büyû'*, 95; Nesâî, *Kudât*, 31; İbn Mâce, *Ticârât*, 65

¹⁷⁴ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 102 ve 105 no'lu mes'ele.

¹⁷⁵ Nesâî, *Zekât*, 54, *Büyû'*, 7, 84; İbn Hanbel, c. II, s. 251, 471, c. III, s. 205; bk. Ebû Dâvûd, *İtâk*, 9.

alamaz” şeklinde¹⁷⁶ bir diğesinde de; “*Baba küçük çocuğunu ve hanımını nafakasız bırakıp başka bir yere giderse, hanım kocasının fakir babasından kendisi ve küçük çocuk için nafaka alamaz,*” hükmü verilmiştir.¹⁷⁷ Babası zengin ise alabilir. Çünkü fakir olan kişi ölü hükmündedir denilmiştir. Yakınlara verilecek olan nafaka sadece zengine vacibtir.

2. Evli Kadının Nafakası

Kadınların evlilik sebebiyle sahip oldukları çok önemli bir diğ malî hak da nafakadır. Üç çeşittir: Zevciyyet nafakası, iddet nafakası ve hidâne nafakası. Evlilik devam ettiği sürece kocanın karşılamak zorunda olduğu eşinin ve çocuklarının yiyecek, giyecek, hizmetçi, ilaç ve tedavi masraflarının genel adıdır. Kadın zengin dahi olsa bu onun hakkıdır.¹⁷⁸ Nitekim Allahu Teâlâ ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “*Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın. Allah bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır.*”¹⁷⁹

3. Nafaka Şartları

- 1-Evlilik sahih bir akit ile kurulmuş olacak,
- 2-Zevce, kocanın istifade edebileceği bir durumda bulunacak.

Mostârî'nin konuyla alakalı bir mes'elesinde; “*Kadın kocasının izni olmadan evinden çıkıp erkek kardeşinin evine gider ve on beş sene içerisinde dönmez ise nafakadan talep ve elde etme hakkı yoktur,*” denmiştir.¹⁸⁰

4. İddet Nafakası

Erkeğin ölümü veya karısını boşaması durumunda, kadının başka biriyle evlenmeden önce beklemesi gereken süreye iddet süresi denir.¹⁸¹ Kadının beklediği iddet, ister ölümden ister boşanmadan kaynaklansın bu dönemde kadının tüm ihtiyaçlarını karşılamak kocaya aittir (ölmüşse malından karşılanır). Çünkü kadının evlenmesine engel olan şey, daha önce yapmış olduğu evliliğidir.

İddet nafakasının erkek üzerine bir görev olduğunu bildiren ayet şöyledir: “*Onları (boşadığınız kadınları) gücünüz ölçüsünde oturduğunuz evin bir bölümünde*

¹⁷⁶ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 106,107 ve 107/a no'lu mes'ele.

¹⁷⁷ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 108, 109 ve 110 no'lu mes'ele.

¹⁷⁸ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 170.

¹⁷⁹ et-Talâk, 65/7.

¹⁸⁰ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 112 no'lu mes'ele.

¹⁸¹ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 179; Erdoğan, *a.g.e.*, s.179.

*oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler doğum yapana kadar nafakalarını verin.*¹⁸²

Erkek boşadığı kadını şayet hamile ise doğum yapana kadar, hamile değilse dört ay on gün evinde barındırarak tüm ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Kadını evden atmak veya babasının evine gitmesi için incitici ve sert tutumlar sergilemek, asli ihtiyaçlarını kısmak veya karşılamamak yukarıdaki ayette belirtildiği üzere haramdır.¹⁸³ Bundan dolayı erkek dolaylı olarak kadının başka biriyle evlenmesine engel olduğu için, kadının ekonomik olarak tüm ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Nafakayı kocanın temin etmesi için kadının kocasından faydalanabileceği bir uzaklıkta olması gereklidir.¹⁸⁴

Konuyla ilgili olarak Üskûbî tarafından: “*Bir adam, bir başkasının iddetinde olan bir kadına -iddettinden sonra benimle evlenmen şartıyla iddetin müddetince ben sana nafaka vereceğim- derse, kadın da kabul eder ve iddet müddetince adam ona infakta bulunursa. Kadın iddet bitince evlenmese adam ona infak ettiği şeyi geri istiyebilir,*” fetvası verilmiştir.¹⁸⁵

Konuyla ilgili Mostârî'nin mes'elelerinde: “*Adam iddet bekleyen kadının nafakasını iddeti tam olana kadar nafakası takdir etmemiş ise iddet nafakası düşer,*” denmiştir.¹⁸⁶ Fakat bize göre mademki Allah Teâlâ: “*Onları (boşadığınız kadınları) gücünüz ölçüsünde oturduğunuz evin bir bölümünde oturtun, onları sıkıştırıp (gitmelerini sağlamak için) kendilerine zarar vermeye kalkışmayın*” ayet-i kerimesiyle iddet nafakasını tayin etmişse demekki onun hakkıdır, verilmesi gerekir.

Diğer bir meselede Mostârî; “*Adam cimâ' eylemiş olduğu kadını tatlik eyer ve bir kaç defa ısrarla kadına nafakayı vermek ister fakat kadın kabul etmezse ve kayıp olsa varisleri adamdan iddet nafakasını isteyemezler*” şeklinde fetva verir.¹⁸⁷ Bunun sebebi iddet nafakası zimette borç olarak kalan bir özellik taşımadığı içindir.

Başka bir mes'elede Mostârî şöyle demektedir: “*Bir adam kayıp olur veya ölürse kadın, iddeti bitene kadar nafaka alamaz.*”¹⁸⁸ Onun bir diğer fetvası: “*Çocuğun annesi varlıklı ve zengin olup nafakaya ihtiyacı olmazsa çocuğundan nafaka istiyemez,*” şeklindedir.¹⁸⁹ Burada asıl olan fakirlerdir, zenginler değil. Şayet annesi fakir olsaydı nafaka verilmesi gerekirdi.

Hıdâne nafakasında, boşanmış kadın çocuklarına bakıyorsa çocuktan dolayı nafaka alır. Kadın maddi olarak emniyettedir. Eğer bir eş ise kocası, eğer anne ise oğlu, eğer kız evladı ise babası, eğer kız kardeş ise erkek kardeşi onun ihtiyaçlarını

¹⁸² et-Talâk, 65/6.

¹⁸³ ez-Zühâyli, a.g.e., c. I, s. 501; İbni Rüşd, a.g.e., c. III, s. 83.

¹⁸⁴ Karaman, a.g.e., s. 287.

¹⁸⁵ Üskûbî, *Kitâbu'n-Nikâh*, 17 no'lu mes'ele.

¹⁸⁶ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 103 no'lu mes'ele.

¹⁸⁷ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 111 no'lu mes'ele.

¹⁸⁸ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 113 ve 114 no'lu mes'ele.

¹⁸⁹ Mostârî, *Bâbu'n-Nafakât*, 101 no'lu mes'ele.

karşılama ile yükümlüdür. Bunlardan birisi yoksa devlet kadına bakmak zorundadır. Bu açıdan bakınca kadının hayatı İslam'da tamamen garanti altına alınmıştır. Kadın kendisinden başka hiç kimsenin hatta kendisinin bile hayatını devam ettirme sorumluluğu taşımaz. Bu açıdan bakınca İslam'da kadınların erkeklere göre haklar bakımından daha güvende oldukları görülmektedir.

II. TALAK/BOŞA(N)MA

İslâm Hukukunda boşanma konusu, müfakat başlığı altında ele alınmaktadır. Müfakat iki kişinin birbirinden ayrılması (evlilik bağının çözülmesiyle eşlerin birbirinden ayrılması) anlamındadır. Eşlerin evlilik birliğini devam ettirememelerinden dolayı talakla sona erdirilmiş olur.¹⁹⁰

Evlilik birliğini, sona erdirdiği için talakla birlikte ele alınan fesih; evlilik akdi yapılırken var olan veya daha sonra meydana gelen bir eksiklik veya bir engel sebebiyle evlilik birliğinin bozulmasını ifade eden bir terimdir. Sıhhat şartlarından birinin eksik oluşu akit anındaki bir bozukluğa, tarafların bir arada yaşamalarının dinen mümkün olmaması, akitten sonraki bir bozukluğa ifade eder. Mesela; şahitsiz evlenme akit anındaki bir bozukluktur, eşlerden birinin dinden çıkmış olması da akitten sonra meydana gelen dinen beraber yaşamayı imkânsız kılan bozukluğa örnektir. Talak, fesih gibi evliliği sona erdirse de, ondan farklı hukukî sonuçlar doğurur.¹⁹¹

İslâm'da kocanın boşaması kabul edilmekle birlikte, boşama yetkisi tamamen kocaya ait değildir. Aksine boşama yetkisi, kadına, üçüncü bir şahsa veya mahkemeye verilebilmektedir. Kocanın boşama yetkisini kullanması tamamen kayıtsız şartsız olmayıp bazı hallerde erkeğin hanımını boşaması haram kabul edilmektedir.

Boşanma hakkı üç ile sınırlanmış olup, bu hakların bir çırpıda kullanılması hoş karşılanmamıştır. Gerek koca gerekse kadın, eşindeki hastalık, kusur ve aralarında oluşan geçimsizlik nedeniyle, mahkemeye başvurarak boşanma kararı alabilir. Diğer taraftan kadın, aldığı mehri geri vermek şartıyla, somut bir gerekçe göstermeksizin boşanma talebinde bulunabilmektedir. Ayrıca mahkeme bazı durumlarda hukukî geçersizlik nedeniyle, evlilik ilişkisine resmen son vermektedir.¹⁹²

A. Talakın Tanımı

Bağı çözmek, ayırmak, serbest bırakmak gibi kök anlamları bulunan “*talâk*” kelimesi, bir hukuk terimi olarak nikâh akdini çözmek ve kaldırmak amacıyla kullanılan belli sözlerle erkeğin evlilik bağını ortadan kaldırması anlamındadır.¹⁹³

¹⁹⁰ Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1988, s.33.

¹⁹¹ Döndüren, a.g.e., s. 342.

¹⁹² Dalgın, Nihat, *İslâm Hukukunda Boşanma Yetkisi*, Etüt Yayınları, Samsun, 1999, s. 26-27.

¹⁹³ Nesefî, *Tılbetu't-Talebe*, Dârü'l-Kalem, Beyrut, 1986, s. 111; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-Kadîr*, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmîyye, 1995, c. III, s.443.

Tanımdan da anlaşılacağı üzere “talâk” terimi, “fesih” ve “tefrik”ten farklıdır. Zira fesih, kuruluşu sırasında bulunan veya eşlerden birisinin dinden çıkması gibi sonradan meydana gelen bir bozukluk sebebiyle evlilik akdinin iptali demektir; tefrik de hâkimin evliliğe son vermesi demektir.¹⁹⁴

İslâm Hukuku kaynakları Kur’an ve Sünnet metinlerindeki kullanımından hareketle, talak terimi ile sadece erkeğin tek taraflı iradesi ile evliliğe son vermesini kastetmişlerdir.¹⁹⁵

B. Talakın Dindeki Yeri ve Hükümleri

İslâm’da aile, kadın ve erkeğin ancak ölümle biten bir birliktelik manasına gelen zaman sınırlaması yapılmadan akdedilen nikâh bağı ile bir araya gelerek oluşturdukları mukaddes bir kurumdur. Nikâh ile kadın kocasına üç manevi bağla bağlıdır. Şayet koca karısını üç kez boşayarak bu bağları tamamen koparırsa, koca bu mukaddes kurumu hafife aldığı ve kadının onuruyla oynadığı için bundan sonra karısına dönemez. Bir evlilik birliği, şayet amaçlarına uygun devam etmiyor ve toplumdaki fonksiyonunu yerine getirmiyorsa, bu evliliğe son vermek daha faydalı olacaktır. İslam’a göre evlilik, manevi bir birliktelik olup, merkezinde sevgi ve rahmet vardır.¹⁹⁶

Aile birliğini zedeleyen, sarsan, karı koca arasındaki huzursuzluğa sebep olan her hangi bir durum yokken, boşanmaya kalkmak doğru bir şey olmayıp, Kur’an-ı Kerim’in yasakladığı bir şeydir. Çünkü Kur’an-ı Kerim’de “Eğer size itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın...”¹⁹⁷ Allah Rasulü de: “Allah katında en sevilmeyen helalin boşanma...” olduğunu belirterek, “Sırf başka bir kadın almak için karısını boşayan kişiye Allah lanet eder”¹⁹⁸ buyurmuştur.¹⁹⁹

Kendilerini boşamaları hususunda kocalarını zorlayan sırf boşanmak için huzursuzluk çıkararak kadınlar hakkında da Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir kadın gerekli bir durum yokken, kocasından kendisini boşamasını isterse artık ona cennetin kokusu dahi haramdır.”²⁰⁰

İslam Hukuku, aslında bir nimet ve saadet vesilesi olduğu halde artık çekilmez bir yük haline gelen evlilik bağına çözmek ve eşlerin anlaşabileceği kimselerle yeni aile yuvaları kurmalarına imkân vermek²⁰¹ için talakı meşru saymıştır. Çünkü düzelmesi mümkün olmayan evlilik birliği, kangren oluş bir uzun kesilmediği takdirde vücudun

¹⁹⁴ Şafî, *el-Ümm*, Dârü’l-Kitâbi’l-İlmîyye, 1993, c. V, s. 169-174; İbnü’l-Hümâm, *a.g.e.*, c. III, s. 443-444; M.V.F., “Talâk”, c. II, s. 6-7.

¹⁹⁵ Aydın, Mehmet Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 36

¹⁹⁶ er-Rûm, 30/ 21.

¹⁹⁷ en-Nisâ, 4/34.

¹⁹⁸ Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1.

¹⁹⁹ Carullah, Musa, *Hatun*, (Hazır: Mehmet Görmez), Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2000, s. 55.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2226; Ebu Davud, 1187; Tirmizi, 2055.

²⁰¹ Karaman, Hayrettin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1991, I-III, c.I, s.295.

tamamına zarar vermesi gibi, toplumun tamamına zarar verecektir. Bundan dolayı İslam Hukuku, şartlarına ve kurallarına uygun yapmak şartıyla boşanmayı caiz görmüştür.

C. Talak Salahiyeti

İslam Hukuku'nda, erkeğin hanımını boşama yetkisi kabul edilmiş olup, erkek bu yetkisini tek taraflı iradesi ile kullanabilmektedir. İslam hukuk tarihinde erkeğin boşama yetkisine karşı ileri sürülmüş herhangi bir görüşe rastlanmamıştır. Erkeğin eşini boşama yetkisine sahip olması hususunda İslam hukukçuları hem fikirdir.²⁰² Kocanın boşama yetkisinin meşruluğu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir.

1. Kur'an'dan Deliller

Kur'an-ı Kerim'de boşanmanın kaç kez olacağı belirtilmiştir. Ayette: *"Boşanma iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir,"*²⁰³ buyrulmaktadır. Bu ayetle, kadının aleyhine işleyen bu boşama sistemini Yüce Allah kaldırıyor ve erkeğe ancak iki boşamada dönme hakkı tanıyor. Üçüncü defa da boşarsa artık ona dönme hakkı vermiyor.²⁰⁴ Bu konuda başka ayet-i kerimeler de vardır:

*"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın ve iddeti de sayın."*²⁰⁵

*"Nikâhtan sonra henüz dokunmadan veya onlar için belli bir mehir tayin etmeden kadınları boşarsanız, bunda size mehir zorunluluğu yoktur."*²⁰⁶

2. Sünnet'ten Deliller

Talâkın meşruiyetine dair sünnetten de deliller vardır. Hz. Ömer şöyle demiştir: *"Rasulullah (s.a.v) Hafsa'yı boşadı, sonra döndü."*²⁰⁷ İbnü'l-Arabî: *"Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin kendine yasaklıyorsun"*²⁰⁸ ayetini yorumlarken nüzul sebebini şöyle açıklamıştır: *Peygamberimiz (s.a.v) Hz. Mariya'yı kendisine haram kılmış ve bu olayı bir sır olarak eşi Hz. Hafsa'ya anlatmıştı. Hz. Hafsa aralarındaki sıkı*

²⁰² İbn Hazm, *el-Muhallâ*, Daru'l Fikr, Beyrut, tsz, c. IV, s. 358; Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, c. III, s. 130; Döndüren, *a.g.e.*, s. 350; Şaban, Zekiyyüddin, *el-Ahkâmu's-Şer'iyye li'l-Ahvâli'i-Şahsiyye*, 1993, Câmiatü Karyunis, s. 377.

²⁰³ el-Bakara, 2/229.

²⁰⁴ Ateş, Süleyman, *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, s. 61; İbn Kesir, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kavzin, *Sünen*, Thk. Muhammed Fuad Abdü'l-Bâkî, Mısır, 1952, s. 371.

²⁰⁵ et-Talâk, 65/1.

²⁰⁶ el-Bakara, 2/236.

²⁰⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 36-38; İbn Mâce, Talâk, 1; Darimî, Talâk, 1.

²⁰⁸ et-Tahrîm, 66/1.

dostluğa dayanarak hadiseyi Hz. Aişe'ye anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Hafsa'yı boşayarak eşlerinden bir ay süre ile uzak kaldı.”²⁰⁹

Ayrıca Peygamber Efendimiz (s.a.v) de bir hadis-i şeriflerinde “Allah katında en sevimsiz helâl, boşanmadır”²¹⁰ buyurarak bu hakkın gereksiz yere kullanılmaması hususunda gerekli hassasiyetin gösterilmesini istemiştir.

3. İcma Delili

Erkeğin hanımını boşama yetkisine sahip oluşunun diğer bir kaynağı icmadır. Birinci asırdan beri bu ümmetin âlimleri erkeğin hanımını boşamasının caiz olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır.²¹¹ Hz. Peygamber (s.a.v) sonrasındaki dönemlerde, hanımını boşayan erkeklerin bu eylemleri karşısında, hiçbir İslâm âliminin, erkeğin hanımını boşama yetkisine itirazı söz konusu olmamıştır.²¹²

D. Talak Ehliyeti

Hukuki kişiliğe (eda ehliyetine)²¹³ sahip olan bütün erkeklerin, normal şartlarda yaptıkları her türlü tasarrufları kabul edilmekte, hukukî sonuç doğurmaktadır. Koca, boşayabilmek için fiil ehliyetine sahip olmalı, yani akli başında ve bülûğa ermiş bulunmalıdır. Bu bakımdan çocuğun ve akıl hastasının boşamaları geçerlilik kazanmaz. Bunun yanında boşama fiili bizzat kocadan veya boşama vekâletini verdiği vekili ya da elçisinden sadır olmalıdır. Kocadan aranan bu boşama ehliyeti yanında boşanmanın asıl konusu olan kadında da bazı şartlar aranır. Muhatap olan kadın boşayanın eşi olmalıdır.²¹⁴

Nikâh ve boşanma da birer hukuki tasarruftur. Reşit bir şahsın kıydığı nikâh akdi dâhil, bütün tasarrufları geçerli olduğuna göre, aynı kişinin boşama tasarrufu da hukuken geçerli olmalıdır. Bu akli bir zorunluluktur. Aksini iddia ederek boşama tasarrufunu diğerlerinden ayırt etmek hukuk mantığı ile bağdaşmamaktadır. Ayrıca böyle bir istisna; insanların topyekün boşama konusundaki tasarruflarının kısıtlanması anlamına gelir ki, bu insan hürriyeti ile çelişmektedir. Aksine, diğer bütün

²⁰⁹ İbnü'l-Arabî, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Thk. Rıza Feraci'l-Hümmam, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003, c. IV, s. 222.

²¹⁰ Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1; Beyhâki, Ebû Bekir Ahmet b.Hüseyin, *es-Sünenü'l-Kübra*, Beyrut 1344, c. VIII, s. 322; Hakim, Ebu Abdillâh Muhammed b.Abdillâh en-Nisbûri, *el-Müstedrek*, Beyrut, tsz. c. II, s. 196.

²¹¹ Abdülhamid, Muhammed Muhyiddin, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 252.

²¹² Kurtûbî, *a.g.e.*, c. III, s. 130; Döndüren, *a.g.e.*, s. 348.

²¹³ Şaban, Zekiyyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Ter. İbrahim Kafi Dönmez, Ankara, s.250.

²¹⁴ Yaman, *a.g.e.*, s. 84.

tasarruflarında olduğu gibi, boşama tasarrufunda da reşit insanın hür olması temel hak ve hürriyetlerin bir sonucudur.²¹⁵

Erkek, evlendiği eşine mehir ve nafaka olarak yüklü harcamada bulunmaktadır. Ayrıca yuvasının mutluluğunu sağlamak yolunda, türlü zorluklara katlanmaktadır. Bütün bunlar ile birlikte, aileyi kurma ve yönetme hakkı tanınan erkeğe, tahammülün bittiği ve aile hayatındaki sorumluluklarını daha fazla üstlenemeyecek şartlara gelindiğinde bu hakları bırakma yetkisini vermek adil bir yargı anlayışı olsa gerektir.²¹⁶

Nakli ve akli deliller ışığı altında İslâm'ın erkeğe iradesi ile hanımından boşanma yetkisini verdiği sonucuna ulaşabiliriz.

1. Talak Ehliyeti ile ilgili Bazı Özel Durumlar

Ciddi olmama, sinir krizi içinde olma, sarhoşluk durumunda, hasta iken boşama ya da tehdid altında boşama veya ikrah altında bulunma gibi konular işlenecektir.

Hz. Peygamber'in: "*Nikâhtan önce talâk yoktur*"²¹⁷ ve "*İnsanoğlu sahip olmadığı bir şeyi adar, azad eder ve boşarsa bunlar hükümsüzdür*"²¹⁸ hadisleri bu konuyu güzel bir şekilde izah etmiştir. Yine diğer bir hadiste Efendimiz (s.a.v)'in buyurduğu: "*Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Evlenme, boşanma ve ric'î boşamada eşine dönme.*"²¹⁹ Hanefî ve Şafîîler bu gibi ciddi olmayan bir talakı geçerli sayarken, Hanbelî ve Malikîler ise geçerli olabilmesi için niyet ve kasıt olması gerekir, demişlerdir.²²⁰

Bununla ilgili Üskübî'nin fetvalarında geçen bir mes'elede: "*Bir adam eğer ben falan kadını istersem (hutbe) veya evlenirsem benden boş olsun diye şart koşarsa boş gider,*" denmiştir.²²¹ Çünkü şu kızla nişanlanır veya evlenirsem benden boş olsun derse burada yeminin şartlarından birisi gerçekleşiyor görünse bile yemin boşa gidiyor çünkü henüz evlenmemişlerdir. Diğer bir mes'elede: "*Sarhoş bir kimse dese ki filan kişinin evine girersem veya hizmetini görürsem İnşâallah eşim boş olsun derse ve o kişinin evine girse ve hizmet etse talak meydana gelmez,*" denilmiştir.²²²

Diğer önemli bir husus ölüm hastalığında olan kişinin talâk vermesi geçerli olup olmadığıdır. Yine Üskübî'nin mes'elelerinde: "*Adam kadını mirâstan mahrum etmek*

²¹⁵ Şaban, Zekiyyüddin, *a.g.e.*, s. 378, 379, 380; Abdülkerim, Zeydân, *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyt'i'l-Müslim fi Ş-Şeriâti'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1994. c. VII, s. 348-349; Kurtübî, *a.g.e.*, c. II, s. 128.

²¹⁶ Mevdudi, *İslamda Aile Hukuku*, Ter. Memiş Tekin, Esra yayınları, Konya, 1990, s. 51.

²¹⁷ Buhârî, "Talâk", 9; Ebu Dâvûd, "Talâk", 7; İbn Mâce, "Talâk", 17.

²¹⁸ İbn Mâce, "Talâk", 17; Müsned, 2/110.

²¹⁹ Ebu Dâvûd, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9; İbn Mâce, "Talâk", 3; Muvatta, "Nikâh", 56.

²²⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. II, s. 62; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, c.III, s. 488.

²²¹ Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 96 ve 49 no'lu mes'ele.

²²² Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 107 no'lu mes'ele.

niyetiyle talâk verdikten sonra vefât etse, erkek mal kaçırın durumuna düşer,” fetvası verilmiştir. Çünkü şu beş özelliği yerine getirmiştir:

- 1-Boşadığı karısı ile beraber olması,
- 2-Kesin bir talâk ile boşamış olması,
- 3-Maraz-ı mevttte boşamış olması,
- 4-İddet bitmeden önce vefat etmiş olması,
- 5-Kadının bir fiilî sebebiyle boşanmanın gerçekleşmiş olmaması gerekiyor.²²³

Evin dışında ihtiyaçlarını gidermekten aciz olan kişi her ne kadar evin içerisinde ihtiyaçlarını giderebilse de hastadır (*maraz-ı mevttir*). Çünkü her hasta küçük veya büyük abdest gibi evdeki ihtiyaçlarını gideremeyecek durumda değildir. Kadın açısından evin içindeki işlerini yapmaktan acizliğe bakılır. Erkek için dışarıdaki işlerini yapmakta acizliğe itibar edilir. Ama eğer her gün gidip geliyorsa sağlıklıdır. Ancak bu durumda olmayan kişi hastalığı sırasında mirastan mahrum etmek isteyen kişiler için müctehidler demişler ki kadın başkasıyla evlenmediği müddetçe miras hakkını hak edecektir.²²⁴

2. Talak İçin Kullanılan Sözcükler, Şekiller ve Boşama Sayısı

Hanefî fakihleri; talaka ehil olan koca; karısını sarîh ve kinayeli sözlerle boşayabilir, hükmünde müttefiktir. Sarîh söz; kendisiyle neyin murad edildiği açıkça anlaşılan sözdür. Mesela; “Ben seni boşadım” veya “Sen şu günden itibaren boşsun iddetini bekle” gibi. Sarîh sözle yapılan talakta; mükellefin niyeti önemli değildir. Zira niyet etse de, etmese de, talak meydana gelmiş olur.²²⁵

Bizzat talak için konulmayıp; hem talak hem de talaktan başka anlamlara gelen söze “kinayeli söz” denir. Daha açık bir ifadeyle; kendisiyle neyin kastedildiği gizli olan, ancak niyetle ve halden kavranabilen sözdür.²²⁶ Talak niyeti ile; “iddetini bekle rahimini istibra et veya sen bilirsin” gibi sözler sarfedilirse, ric'i talak vaki olur. Hanefiler, kinayeli sözlerle talak hususunda üç hal üzerinde durmuştur:

- 1-Rıza ve muvafakat hali,
- 2-Karı-kocanın boşanma hususunu aralarında müzakere etme hali,
- 3-Şiddetli geçimsizlik ve kavga durumunda teşekkül eden öfke hali.

Genel olarak rıza ve muvafakat halinde; niyet sözkonusu olmadığı durumda, kinayeli lafızlarla talakın vaki olmayacağı esas alınmıştır. Diğer iki halde ise durum farklıdır. Şöyle ki; şiddetli geçimsizlik ve kavga halinde iken; “çık git, annenin ve babanın yanına git” diyen veya “iddetini bekle” emrini veren koca, boşamaya niyet etmiştir. Boşanmayı aralarında müzakere eden karı-koca arasındaki galip olan hal de

²²³ Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 82, 90 ve 106 no'lu mes'eleler.

²²⁴ Serâhsî, *a.g.e.*, c. VI, s. 154; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, c. II, s. 68-69.

²²⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, c. I, s. 230; İbn Rüşd, *a.g.e.*, c. II, s. 61.

²²⁶ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 187.

budur. Ancak talaka ehil olan koca; “ben bu sözümle boşamaya niyet etmedim, boşayabileceğimi ihsas ettirdim” derse, iddiası kazaen tasdik olunur. Zira, “defol, annenin ve babanın yanına git” sözü hem talaka, hem de talaktan başka bir şeye hamledilebilir. “İddetini bekle” emri ise farklıdır. Sonuç olarak; kinayeli lafızlarda ehil olan kocanın niyeti esastır.

Şimdi incelediğimiz fetva mecmualarının konuyla ilgili mes’elelerine göz atalım:

Üskûbî konuyla ilgili bir mes’elede: “*Adama karına talak verdin mi diye sorulursa ve başı ile işaret ederse talak vaki olmaz ancak dilsiz ise işaretle talak meydana gelir,*” demiştir.²²⁷ Çünkü sağır ve dilsiz gibi özürülüler için boşama kastı taşıyan maruf işaretler söz gibi kabul edilir.²²⁸

Diğer mes’elede Üskûbî: “*Kocası kadına dönük elinin içi ile üç parmakla işaret ederek ve buna üç talâk niyetiyle yapmışsa talak vaki olmaz,*” fetvansını vermiştir.²²⁹ Dil ile bu kadar diye söylenmedikçe üç talâk meydana gelmez. Çünkü kalp ile talak olmaz.

E. Talakın Zamana ve Şarta Bağlanması

1. Zamana Bağlanan Talak

Bu çeşit boşama, ileriki bir tarihte hüküm ifade etmek üzere yapılan boşamadır. Bununla, boşamanın belirtilen tarihte meydana gelmesi kastedilir. Boşama ehliyetine sahip olan koca, boşanmaya mahal bulunan karısını ileriki bir tarihe yönelik olarak boşasa, kadın, o zamanın ilk dilimi girince derhal boş olur. "Sen yarın boşsun" gibi sözler boşamayı ileriki bir tarihe bağlayan boşama sözleridir. Bu sözde, ertesi gün şafağın sökmesi ile kadın boş olur.

Bir koca karısına Ağustos ayının onunda, “Eylül ayı girer girmez boşsun” dese, 10 gün sonra, yani 20 Ağustosta'da “Sen boşsun” diyerek, onu yeniden boşasa, eğer daha önce cinsel birleşme olmuşsa, bununla bir ric'i boşama, Eylül ayı girince de ikinci ric'î boşama meydana gelir. Çünkü kadın iddet beklemekte olduğu için Eylül ayında boşanmaya ehildir.²³⁰ H.A.K. 107. maddede “Boşamanın zamana bağlanması geçerlidir” hükmü yer almıştır. Boşamanın zamana bağlanabilmesinin delili; boşamaya cevaz veren ayetlerin mutlak anlamı ile ileriki tarihe yönelik borçlanmanın (müdâyene) caiz oluşuna kıyastır.

²²⁷ Üskûbî, *Kitâbu't-Talâk*, 71 no'lu mes'ele.

²²⁸ Kudûrî, *el-Kitâb*, c. III, s. 46; İbn Kudâme, *a.g.e.*, c. VII, s. 373-374.

²²⁹ Üskûbî, *Kitâbu't-Talâk*, 105 no'lu mes'ele.

²³⁰ İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, c. III, s. 61 vd; el-Cezîrî, *Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, c. IV, s. 356 vd.; Abdülhamid, M. Muhyiddin, *a.g.e.*, s. 273.

2. Şarta Bağlanan Talak

Boşama, ileride gerçekleşmesi muhtemel olan bir işe bağlanabilir. Bunun için “ise, şayet, zaman...” gibi edatlar kullanılır. Meselâ, kocanın eşine; “Benden izinsiz evden çıkarsan boşsun”, “filanın evine girersen boşsun”, “babanın evine gidersen, boşsun”, “ne zaman filan kişi ile konuşursan boşsun” demesi gibi. Bütün bu durumlarda şart gerçekleştiği zaman boşama meydana gelir.

Kimi zaman şart edatı açıkça zikredilmemiş de olabilir. “Boşama üzerine borç olsun ki şu işi yapacağım” veya “yapmayacağım” denilmesi gibi. Bu yüzden buna “mecaz yoluyla yemin” adı da verilmiştir. Boşamada öne sürülen şartlar ya eşlerle ilgili olur ya da üçüncü bir kişi ile ilgili bulunur.

Koca ile ilgili şart; kocanın “filanın evine girersem veya onunla konuşsam eşim boş olsun” veyahut “yarın filana olan borcumu ödemezsem eşim boş olsun” demesi durumunda; koca birinci durumda kendisini filanın evine girmekten veya onunla konuşmaktan alıkoymak, ikinci örnekte ise kendisini yarın borcu ödemeye zorlamak için böyle bir şart öne sürmüştür.

Buna örnek olarak Üskübî'nin fetvalarından birkaçını vereceğiz: “*Bir adam başka birine falan işi bir daha yaparsan benim dediğim olsun mu? Adam da benim dediğim eşinin üç talak boş olmasıdır derse, her ne kadar şarta bağlanmış bir iş olsa bile töhmet olduğu için adam kabul etmeyebilir ve talak meydana gelmez.*”²³¹

Bir diğer örnek: “*Bir kimse karısına eğer filan eve girersen boş ol dedikten daha sonra mecnûn olsa, talak meydana gelir,*”²³² denmiştir. Burada talak eve girme şartına bağlanmış olur. Fakat “eğer sen eve girersen boşsun” dense talak o anda vaki olur. Anlaşıldığı gibi adam akıllı iken şart koşmuş delirmesinden sonra şart gerçekleşirse talak meydana gelir. Yoksa delinin talâkı vaki’ olmaz.

Yine bir diğer mes’elede; “*Adam karısına boşanmak için “ükhul talâk” süslen ve boş ol derse, ric’î talak vaki olur*” denmiştir.²³³ Çünkü burada abartı ve büyüklük yoktur.

Diğer bir mes’elede de: “*Koca eşine falan işi yaparsam anamsın sözüyle kadını haram kılmak isterse bile buna bir şey gerekmez batıldır,*”²³⁴ denmiştir. Çünkü burada adam kendi fiiline talik yapıyor şart bağlanılacaksa bu da kadının fiili üzerine olması gerekir. Hanımına, anam, kızım, kardeşim demekle boşama olmaz. Fakat şimdiden sonra anam, kızım veya kardeşim ol derse boşama olur. Bu bir talak-ı bain olur. Bu söz niyete bağlı olarak iki şekilde anlaşılır:

1-Zıharı kast etmişse, bu söz zıhardır,

²³¹ Üskübî, *Kitâbu’t-Talâk*, 49 no’lu mes’ele.

²³² Üskübî, *Kitâbu’t-Talâk*, 81 ve 117 no’lu mes’ele.

²³³ Üskübî, *Kitâbu’t-Talâk*, 60 no’lu mes’ele.

²³⁴ Üskübî, *Kitâbu’t-Talâk*, 64 no’lu mes’ele.

2- Eğer zıharı kast etmemişse, meselâ böyle demekle karısını şeref ve ahlâk bakımından annesine veya bacısına benzetmişse bu söz zıhar değildir. Bu durumda fetvada geçtiği gibi bu sözle hiçbir şey yapması gerekmez.

Üskübî'nin fetvalarından biri de şöyledir: “*Bir adam karısına sen talak-ı ric’î ile boşsun inşallah demiş olsa ve şahidler bunu tasdiklerse kadın adama helal olmaz.*”²³⁵ Çünkü burada ric’î ile kullanınca niyetini izhar etmiş oluyor. Üskübî'nin bir diğer mes’elesinde: “*Bir kimse; karısına talak verse ve bitişik inşaallah demenin ne olduğunu bilmese bile veya bilse fakat bununla istisna yapmamışsa şer’an talâk meydana gelmez,*”²³⁶ denilmiştir.²³⁷

3. İLÂ

Evlilik akdinin sona ermesine yol açabilen bir yemin türüdür. Kocanın eşiyle cinsel teması yemin, adak veya bir şarta bağlayarak, belirli veya belirsiz bir süre kendisini bundan menetmesi anlamında bir İslâm aile hukuku terimi. Bir kimsenin dört ay veya daha fazla bir zaman için karısına yaklaşmayacağına, Allah üzerine yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlamasına “*ilâ*” denir.²³⁸

Bu konuyla ilgili Üskübî'nin fetvalarında; “*Koca karısına seninle bu sene, sadece bir defa cimâ edeceğim diyerek üç talak şart koşar ve o sene cimâ eylese dinen karısı beni boşadın diyerek ayırlamaz,*” denilmiştir.²³⁹ “*Vallahi seninle senede ancak bir kerre cima yaparım*” deyip bir sene geçtiği halde asla cima yapmamışsa kaide uygulanır ki, yemininde haniş olmuş olur. Çünkü bir sene içinde bir kerre cima yapıp o bir kerreyi isbat ettiği takdirde keffaret gerekmez, ibadete bağladığı takdirde ibadet gerekli olur.

Hanefilere göre, ilâ'nın rüknü; kocanın, eşiyle bir süre temasta bulunmayacağına yemin etmesi veya ilâ için kullanılan açık ya da kinayeli sözcüklerdir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, bu rükünler dört tane olup şunlardır: Yemin eden, yemin sözcüğü, cinsel temas ifade eden sözcük ve süre.

İlâ' Kitap ve Sünnetle sabittir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “*Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde, yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.*”²⁴⁰

²³⁵ Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 61 no'lu mes'ele.

²³⁶ Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 69 ve 87 no'lu mes'ele.

²³⁷ Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyye*, Trc. Mustafa Efe ve İsmail Karakaya Akçağ. Yay, Ankara, c. III, s. 174.

²³⁸ Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 376.

²³⁹ Üskübî, *Kitâbu't-Talâk*, 112 no'lu mes'ele.

²⁴⁰ el-Bakara, 2/226-227.

Hiz. Aîşe'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah’ın elçisi hanımlarına ilâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefarete verdi.”²⁴¹

4. Hastalık ve Kusur

Erkek, nikâh akdinden sonra kadında aşağıdaki yedi kusurdan birinin olduğunu anlarsa, nikâhı bozabilir; delilik, cüzam hastalığı, abras hastalığı, körlük, belli olacak derecede felçlik, ifzâ yani idrar mecrasıyla hayız mecrasının bir olması, (hayız mecrasıyla dışkı mecrasının bir olması durumunda ise, akdi bozmak sakıncalıdır, ihtiyat etmek gerekir, fercede (vajinada) et, kemik ve ur gibi cinsel ilişkiye engel olacak bir şeyin bulunması. Fakat eğer akit olunduktan sonra meydana gelirler veya akit olunmadan önce var olurlar da, erkeğin onlardan haberi olur ve onlara razı olmuş olursa, akdi bozma hakkı yoktur.

Kadın, nikâhtan sonra kocasının şu dört kusurdan birine sahip olduğunu anlarsa akdi bozabilir; delilik (akitten ve cinsel ilişkiden sonra meydana gelmiş olsa bile), erkeklik organının olmaması, husyelerin (er bezlerinin) çıkarılmış olması, iktidarsızlık ve cinsel ilişkiye girememe (akitten sonra ve cinsel ilişkiden önce meydana gelmiş olsa bile).

Konuyla ilgili Üşkûbî'nin mes'elelerinde; “Kadın kocası mecbûb²⁴² olduğuna dair iddia etse şer'an eğer dokunmamakala anlaşılmazsa zaruretten dolayı açılır,”²⁴³ denilmiştir. Bu durum kusur olarak görülmekte ve bir tefrîk/ayrılma sebebi kabul edilmektedir.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'e göre bu kusurlar kadında bulunursa erkeğin tefriki talep hakkı yoktur; çünkü onun boşama hakkı vardır ve bu hakkı kullanması için de mani mevcut yoktur. Ancak kusur kocada bulunuyorsa, adem-i iktidar, uzvun kesikliği ve husyelerin çıkarılmış olmasından ibaret olan üçü tefrîk için sebep teşkil eder.²⁴⁴

F. Talak Çeşitleri

1. Dönülebilir Olup Olmaması Bakımından Talak/Boşanma Çeşitleri

İslâm Hukuku, prensip olarak boşama yetkisini erkeğe verse de onun bu yetkiyi kötüye kullanarak hem kendine hem de başta hanımı olmak üzere ailenin diğer fertlerine zarar vermemesi için bazı tedbirler almıştır. İddet içerisinde kocanın hanımına dönüp dönmemesi açasından boşama ric'î ve bain olarak ikiye ayrılmaktadır.

²⁴¹ Buhârî, Savm, 11, Salât, 18, Nikâh, 91, 92, Talâk, 21, Eymân, 20, Mezâlim, 25; Tirmizî, Talâk, 21; Nesâî, Talâk, 32

²⁴² Mecbûb: zekeri, husyeleri kesilmiş. Bkz. Develioğlu, Ferit, *a.g.e.*, s. 594.

²⁴³ Üşkûbî, *Kitâbu't-Talâk*, 92 no'lu mes'ele.

²⁴⁴ Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 369.

a. Dönülebilir (Ric'î) Talak

Yeni bir evlilik akdine ve yeniden mehir vermeye gerek olmaksızın kocaya, tek taraflı iradesiyle iddet süresi içinde boşadığı eşine dönme imkânı veren boşamaya ric'î talak denmektedir. Böyle bir talakın söz konusu olabilmesi için eşler arasında fiilen karı-koca hayatı (zifaf) olmalı, talak yukarıda beyan edilen sarih sözlerle yapılmış olmalı veya ayrıca bu boşama, üçüncü ve son boşama olmamalıdır.

Bu durumda koca, eğer isterse, boşanma iddeti içinde iken hanımının rızası olmasa bile yeni bir akde gerek kalmaksızın ona dönebilir.²⁴⁵ Kur'an-ı Kerim'de; *"Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer kocaları barışmak isterlerse, bu durumda boşadıkları kadınları geri almaya daha fazla hak sahibidirler."*²⁴⁶

İslâm Hukuku'nda boşanmanın dönülebilir tarzda yapılması istenmiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir: *"Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutma veya güzel bir şekilde salıverme vardır..."*²⁴⁷ Sahabenin uygulaması da bu tarzda olmuştur. Fakat insanlar, Allah'ın ve Resulü'nün belirlediği yoldan ayrılarak, zulüm ve haksızlık olacak şekilde boşanmadan sakınmaz olmuşlardır. Boşanma konusunda, korunması gereken sınırlar ihlal edilmiş ve aceleci davranarak tüm talak haklarını birden kullanmaya başlamışlardır.

Bir boşanmanın dönülebilir olabilmesinin bazı şartları vardır:

- 1-Boşamanın zifaftan sonra olması,
- 2-Kocanın, bir bedelden dolayı (muahale'a) karısını boşamış olmaması,
- 3-Boşanma (tefviz-i talak) hakkına sahip kadının boşamayı istemiş olmaması,
- 4-Mahkemenin kararıyla boşanmış olmaması,
- 5-Boşanmanın üç talakla olmaması,
- 6-Koca bir veya iki talakla karısını boşamışsa, kadının iddet döneminin bitmiş olmaması,
- 7-Kocanın boşamak istediği karısını kırıcı ve küçük düşürücü sözler kullanarak boşamaması. Çünkü ağır hakaret, onuru rencide edici söz ve davranışlar, yeni bir evlilik için kadının rızasını gerekli kılar. Kadının kocasının evlilik teklifini kabul etmesi ise onu affettiğini ve evlilik birliğinin sarsılmadığını göstermektedir.²⁴⁸

²⁴⁵ Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, s. 91-92.

²⁴⁶ el-Bakara, 2/228.

²⁴⁷ el-Bakara, 2/229.

²⁴⁸ ez-Zühâylî, *a.g.e.*, c. IX, s. 368

Ric'î talakta, iddet içinde iken evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam eder. Yani eşler birbirlerine helaldir, mirasçı olabilir, boşanma anına kadar vadeye bağlanmış mehir, muacceliyet kazanmaz. Şu kadar var ki, üç talak hakkından birisi gitmiş olur.²⁴⁹

İddet içinde dönüş olmadığı takdirde ise talak, bain hale gelir; yani akitsiz ve mehirsiz yeniden bir araya gelme imkânı ortadan kalkmış olur.

İncelemede esas aldığımız fetva mecmualarında bu konuya örnek olabilecek herhangi bir mes'ele/fetva bulunmamaktadır.

b. Bain Talak

Zifaktan önce meydana gelen veya zifafa girdikten sonra olup, tam ayrılığı (beynünet) ifade eden kinayeli veya açık bir ifade ile meydana gelen veya üç talak hakkının da kullanıldığı boşanmaya dönülemez boşanma (bain talak) denir.²⁵⁰

Şayet erkek üç talak hakkını kullanarak karısını boşamışsa, kocanın aynı kadınla yeniden evlenmesi ancak başka bir kocayla şer'an sahih, geçerli ve hakiki duhul olduktan sonraki süreçte boşanması veya eşinin ölmesi durumunda iddet bitiminde evlenmesi caiz olup bu tür talaka beynünet-i kübra (büyük ayrılık) denir. Talak haklarından sadece bir veya ikisiyle meydana gelen talaklar, ric'î olup kadının beklemesi gereken iddet süresi dolduktan sonra, baine dönüşür. Fakat kadın başka bir erkekle evlenmeden koca isterse onunla yeniden evlenebilir. Bu tür bain talaklara ise, beynünet-i suğra (küçük ayrılık) denilir.²⁵¹ Ayrıcı boşanma ile karı koca birbirinden ayrılmış olurlar. Erkeğin karısına geri dönebilmesi için kocanın yeni bir nikâh akdi ve mehirle evlenmesi gerekir. Şayet kadın, bu evliliğe rıza göstermezse, kocanın karısını zorlaması mümkün değildir.²⁵²

İslam Hukuku, boşanmada dönülebilirlik esasını kabul etmiş olmakla birlikte yukarıda saydığımız dönülebilir boşanmanın şartlarından birinin ihlali boşanmayı dönülemez hale getirir.²⁵³

Üskübî'nin fetvalarında bain boşama şöyle dile getirilir: "*Kocası tarafından üç talakla boşanmış olan bir kadın bir başkasıyla evlense ve "ben iddet bekliyordum dese" bakılır, talak verilmiş olduğu zaman ve ikinci kocasıyla evlendiği zaman arasına iki aydan az ise nikâh fasit olur, iki aydan fazla ise nikâhı sahih olur.*"²⁵⁴

²⁴⁹ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslâm*, Salah Bilici Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 690; Şevkânî, *a.g.e.*, c. II, s. 385.

²⁵⁰ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s.175.

²⁵¹ Ebu'z-Zehrâ, Muhamed,, *el-Ahvâlü 'ş-Şahsiyye*, Dâru'l-Fikri'l-Arabiyyi, Kahire, tsz. s. 317.

²⁵² Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 325.

²⁵³ ez-Zühâyî, *a.g.e.*, c. IX, s. 346-247.

²⁵⁴ Üskübî, *Kitâbu't-Talak*, 54 no'lu mes'ele.

Dönülemeyen boşanma, adından da anlaşılacağı üzere evlilik birliğini hemen sona erdirir. Artık kadın ve erkek birbirine yabancıdırlar. Koca evlilik birliğine yeniden dönebilmek için karısının rızasını almalı ve yeniden nikâh kıymalıdır. Kadının bu evlilikten dolayı yeni bir mehir isteme hakkı da vardır. Hâlbuki dönülebilir boşanmada evlilik rabıtası devam ettiği için koca, isterse yeni bir nikâha gerek olmadan karısına geri dönebilir.

Boşanma ister dönülebilir, isterse kesin olsun, aynı kadın hakkında ancak iki defa tekrar edebilir. İki ric'î boşanmadan sonra koca bir üçüncü defa karısını boşarsa, eşler arasında geçici bir evlenme yasağı doğar. Bu yasak ortadan kalkmadıkça eski kocanın aynı kadınla evlenmesi imkânsızdır. Bu sebeple üçüncü boşanmadan sonra karı ile koca arasında meydana gelen ayrılığa büyük ayrılık (beyninet-i kübra) adı verilir. Kocanın bu boşanmadan sonra karısı ile yeniden evlenebilmesi için, kadının bir başka erkekle usulüne göre evlenmesi ve bu evliliğin usulüne uygun şekilde sona ermesi gerekir.²⁵⁵

Hülle denilen bu yöntem, kocanın cezalandırılmasına yöneliktir. Çünkü koca, kendisine verilen boşama yetkisini gereksiz ve yanlış biçimde kullandığı için, verdiği karardan pişman olmuştur. Bundan dolayı onur kırıcı bir ceza ile cezalandırılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

*“Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helal olmaz. Eğer bu kişi de onu boşarsa (her iki tarafta) Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, yeniden evlenmelerinde beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah bunları bilmek, öğrenmek isteyenler için açıklar.”*²⁵⁶

Bu ayetin hükmü gereği kadının, bir üçüncü şahısla gerçek bir evlenme akdetmesi ve bu evlenmenin zıfıfla sonuçlanması gerekir, yani sadece mücerred nikâh kıyarak yapılan evlenmeler bu yasağı kaldırmaz. Evlenme, ya boşanma ya da kocanın ölümü ile sona ermelidir. Bu şekilde kadın, iddetin akabinde, eski kocası ile yeniden evlenebilir.

Erkeğin eski eşi ile arasındaki evlilik yasağını kaldırmak amacıyla, kadının yaptığı evlilik, bir nevi süreli evlenme (mut'a nikâhı) sayıldığı için meşru değildir. Sırf mevcut yasağı bertaraf etmek için, bir bedel karşılığında olsun veya olmasın, eski koca ile anlaşarak bu tür evlilik yapan kişiler, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından lanetlenmiştir.²⁵⁷ Bu şekilde yapılan evlilikler mevcut yasağı ortadan kaldırmaz.²⁵⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslam, boşanma konusunda aceleci davranmamayı emreder. Erkeklerin düşmanca bir tavırla hanımlarını boşamaları yerine, zamana yayarak, kadının ruhi ve fiziki durumunu göz önünde bulundurarak kararlar vermeleri,

²⁵⁵ Ateş, a.g.e., s. 77; Ebu'z-Zehrâ, a.g.e., s. 317.

²⁵⁶ el-Bakara, 2/230.

²⁵⁷ Nesâî, Zînet, 25, (8,147).

²⁵⁸ Ateş, a.g.e., s. 79.

İslam'ın istediği boşama tarzıdır. Üç talak hakkının bir arada kullanılması, İslam hukukçularının çoğunluğu tarafından hukuken muteber görünse de, kadının sosyal durumundaki değişiklikler, bu görüşün yeniden tetkik edilmesini zorunlu kılmıştır.

c. Hülle

Aile, kadın ve erkeğin nikâh bağı ile bir araya gelerek oluşturdukları önemli ve kutsal bir kurumdur. Nikâh ile kadın kocasına üç manevi bağla bağlıdır. Şayet koca karısını üç kez boşayarak bu bağları tamamen koparırsa, koca bu kutsal kurumu basite aldığı ve kadının onurunu zedelediği için bundan sonra koca hanımına dönemez. Kur'an-ı Kerim bu durumu "...ve üçüncü kez boşarsa, artık onu bir başkası nikâhlayıncaya kadar ona dönemez"²⁵⁹ şeklinde hükme bağlamaktadır.

Bu durumu Üskûbî'nin mes'elelerinde de görmek mümkündür. "*Koca zimmîye olan kadını talâki selâse ile tatlik eder ve geri dönebilmesi için hülle muhtâc olur. Kadın ondan iddet bekler ve iddeti sona erdikten sonra zimmî başka biriyle evlenir. Kadın ikinci kocasıyla cinsel ilişki yaşadktan sonra, günün birinde onunla da anlaşmazlık olursa ikinci koca kadına talak verse kadın ilk kocasıyla tekrar evlenebilir.*"²⁶⁰ Bu mes'elede izlenen süreçte sorun olmadığını ve ayete göre uygun bir tatlik uygulamasının olduğu görülmektedir.

Hülle mevzusu ile ilgili iki eserde yer alan mes'elelere ve fetvalara baktığımızda aslen bir hile olan hüllenin de hile (aldatmaca) yoluyla yapıldığı görülmektedir. Üskûbî'nin mes'elelerinden aşağıdaki örnekte de bu durum açıkça göze çarpmaktadır. Bu mes'elede: Kocasından üç talâkla boşanmış olan kadının tekrar kocasıyla evlenebilmesi için ve tahlile ihtiyaç duyulmasını diye şöyle bir hileye başvurulmaktadır: "*Koca bir köle satın alarak onu boşanmış olduğu karısıyla evlendirmekte ve daha sonra da köleyi kadına hediye ederek nikâhı batıl hale getirmekte, çünkü malik kölesiyle evlenemez ve böylece durum izhar olunmamaktadır.*"²⁶¹

Mes'elede zikredildiği gibi her işe bir çözüm/hile bulunduğu gibi karısını üç talâkla boşayan bir adamın ona tekrar dönmeyi istemesi halinde, üçüncü bir kişiyle anlaşarak, evlendikten sonra hemen boşaması şartıyla kadını bu üçüncü kişiye nikâhlamak gibi çirkin bir yol seçmişlerdir. Bu duruma İslâm hukuku literatüründe hülle, bu fiili gerçekleştiren ikinci kocaya da muhallil denir.

İslâm fakihleri, üç defa boşanan kadının, boşamak şartı ile başka bir erkekle evlendirilmesinin bu fiilin çirkin ve lanetlenmiş bir fiil olduğunu bundan dolayı caiz olmadığı ve bu yolla kadının ilk kocasına helal olmayacağı konusunda görüş birliği içindedir. Bu şekilde anlaşmalı bir hülle evliliği çoğunluğa göre haramdır. Çünkü helâl kılma şartıyla yapılan evlilik, geçici evlilik niteliğinde olup, nikâhı bir süre ile

²⁵⁹ el-Bakara, 2/230.

²⁶⁰ Üskûbî, *Kitâbu't-Talâk*, 50 no'lu mes'ele.

²⁶¹ Üskûbî, *Kitâbu't-Talâk*, 53 no'lu mes'ele.

sınırlamak onu fasit kılar. Buna göre fasit nikâhla kadın eski kocasına helal olmaz. Bu, bir yönüyle de mut'a nikâhına benzer. Hanefilere göre ise tahrimen mekruhtur. Dayandıkları delil sünnettir.

Abdullah b. Mes'ud'dan şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah'ın Rasûlü, anlaşmalı hüлле evliliğinde helâl kılana da kılınana da lanet etti.”²⁶² Başka bir hadiste Allah'ın elçisi şöyle buyurmuştur: “Size kiralık tekeyi haber vereyim mi? Dediler: Evet ey Allanın elçisi. O şöyle buyurdu: O, anlaşmalı evlilikle kadını helal kılandır. Allahü Teâlâ helal kılana ve helal kılınana lanet etmiştir.”²⁶³ Hz. Ömer'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah'a yemin olsun ki, bana getirilen her helal kılan ve kılınanı recmederim.”²⁶⁴

Ancak, Ebû Hanîfe, Züfer ve kimi Şâfîlilere göre ise bu yolla kadın birinci kocasına anlaşmalı hüлле evliliği tahrimen mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Konuyla ilgili izah babında Üskûbî'nin mes'elelerinde; “Geçerli/helal olabilmesi için ancak eğer ikinci koca kadınla duhul/cinsel temas meydana gelmişse helal olur. Duhul şart değildir diyen kadı bile olsa onun bu hükmü geçerli değildir,” denmiştir.²⁶⁵ Çünkü evlilik sırasında öne sürülen, bir süre sonra boşama şartı fasit bir şart olup, fasit şartla evlilik batıl olmaz, sadece şart lağv kabul edilir ve akit geçerli olur. Çünkü “Başka bir koca ile evleninceye kadar...” ayeti mutlak olarak gelmiş, boşanma şartı ile evlilik ve benzeri arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Üskûbî'nin diğer bir mes'elesinde: “Birinci kocaya helal kılması için ikinci koca kadınla evlenip hüлле evliliğini kabul etmesi “Allah hülle yapana ve hülleyi kabul edene lanet etsin” sözüne dâhil olmaz ayrıca sevap kazanmış olur belki,” denmiştir.²⁶⁶ Ancak anlaşmalı evliliğin mekruh oluşu; nikâhın sükûn bulma, nesil yetiştirme ve iffetli kalma gibi gayelerine ters düşmesi yüzündendir. Çünkü bütün bunların gerçekleşmesi evliliğin sürekli ve kalıcı olmasına bağlıdır. Diğer yandan hadislerde, anlaşmalı hüлле evliliği yapana “muhallil”; helal kılıcı, meşru hale getirici denmesi, akdin sahih olduğunu gösterir. el-Evzâî'den şöyle dediği nakledilmiştir: “Anlaşmalı nikâh yapan ne kötü yapmıştır, ancak bununla birlikte bu nikâh geçerlidir.”²⁶⁷

Konuyla ilgili Üskûbî'nin bir başka mes'elesinde şöyle denilmiştir: “Kadın hüлле için anlaşma yaptığı adamın boşamamasından korkarsa, kadın nikâh anında benim durumum elimde olacak istediğim zaman kendimi boşarım derse ve koca kabul ederse nikâh câizdir.”²⁶⁸ Anlaşmalı evlilik gerçekte ilk kocaya gerekli teminatı sağlamaz. Çünkü ikinci koca, evlendikten sonra fikir değiştirerek boşamaktan vazgeçerse buna

²⁶² Tirmizî, Nikâh, 28; İbn Mâce, Nikâh, 33; Dârimî, Nikâh, 53; İbn Hanbel, I, 450, 451, II, 323; Şevkânî, a.g.e., c. VI, s. 138.

²⁶³ İbn Mâce, Nikâh, 33.

²⁶⁴ ez-Zühâylî, a.g.e., c. VII, s. 677.

²⁶⁵ Üskûbî, Kitâbu't-Talâk, 65 no'lu mes'ele.

²⁶⁶ Üskûbî, Kitâbu't-Talâk, 56 no'lu mes'ele.

²⁶⁷ Sâbûnî, M. Ali, Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm, 2. Baskı, Dımaşk 1397/1977, c. I, s. 341.

²⁶⁸ Üskûbî, Kitâbu't-Talâk, 57 no'lu mes'ele.

çare bulunmaz. Diğer yandan kadın da boşama yetkisi almışsa (tefvîz-i talâk) bunu kullanabilir.²⁶⁹

Hülle hakkında 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi 15'nci maddede şöyle denilir: “Bir kimse üç talakla boşadığı kadınla, beynûnet-i kaftiye (kesin ayrılık) devam ettikçe yeniden evlenemez.” 18'nci maddede ise kesin ayrılığın sona ermesi şöyle belirlenmiştir: “Kesin ayrılık kadının iddeti bittikten sonra hulle maksadı olmaksızın, başka bir kocaya varıp, cinsel temastan sonra ondan ayrılması ve iddetinin de tamamlanması ile ortadan kalkar.”

Sonuç olarak kişi, hanımını gerekli durumlarda bir veya iki defa boşamakla yetinmeli, üçüncü boşamadan sakınmalıdır. Bilinçli veya bilinçsiz üçüncü defa da boşamış bulunursa artık eşiyle bütün bağlarını kesmelidir. Ancak eşi ileriki aylarda veya yıllarda yeni bir evlilik yapmış olur ve bu evlilik de herhangi bir nedenle sona ermiş bulunursa, iddetini tamamladıktan sonra onunla yeniden evlenmesi mümkün ve caiz olur. Bu durumda koca eşi üzerinde yeniden üç boşama hakkına sahip bulunur.

2. Kur'an ve Sünnete Uygun Olup Olmaması Bakımından Talak/Boşanma Çeşitleri ve Şartları

İslâm Hukuku'na göre boşanma, Kur'an ve sünnete uygun olup olmamasına, vazgeçilebilir olup olmamasına ve boşama talebinde bulunana göre bazı kısımlara ayrılır.

Boşanma, Kur'an ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in belirlediği şekilde olup olmamasına göre iki kısma ayrılır: Sünnî ve bid'i boşanma. İslâm Hukuku'na göre hem erkeğin hem de kadının bazı şartları yerine getirmedikçe boşanmaları uygun değildir. Bu şartları aşağıda ele alacağız. Fakat şunu hemen belirtelim ki, sünnetin dolayısıyla İslâm Hukuku'nun boşanma konusunda belirlediği kuralların birçoğu, ahlakî yönü ağır basan kurallardır. Bu kuralların ihlal edilmiş olması, bu şekilde yapılan boşanmaların geçersiz olduğu anlamına gelmez. Fakat bu, dinen meşru olduğu anlamına da gelmemektedir. Bu tür ihlaller, Allah'ın gazabını, lanetini ve dolayısıyla cehennem azabını gerekli kılar. Şimdi bu kısımları genel çerçeveyi ortaya koyacak şekilde ele alalım.

a. Sünnî Talak/Kur'an ve Sünnete Uygun Boşanma ve Şartları

Kur'an ve sünnetin öngördüğü şekilde yapılan boşanma olup iki şekilde yapılır. Ahsen (en güzel boşanma) ve hasen (güzel) boşanma. Ahsen boşanmada koca, boşamak istediği hanımını temizlik günlerinde cinsel ilişkiye girmeksizin bir talakla boşayıp iddet süresi dolana kadar bir daha boşamamasıdır. Yani tek talakla meydana gelen

²⁶⁹ Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 109.

boşanma şeklidir. Erkek iddet bitmeden önce yeni bir nikâh ve mehir gerekmeden karısına döner. Kadının iddeti bittikten sonra ise yeni bir nikâh ve mehir gerekli olur.²⁷⁰

Hasen boşanmada koca, temizlik döneminde olan eşini, cinsel ilişkiye girmeden bir talakla boşar. Daha sonraki iki temizlik döneminde ise her bir dönemde birer kez olacak şekilde, geri kalan talak haklarını kullanarak karısını üç talakla boşar.²⁷¹ Bu tür boşama da sünnete uygun olup, kadının başka biriyle evlenip daha sonra uygun bir şekilde boşandıktan sonra, eski kocasıyla yeniden evlenmesi mümkündür. Fakat bu, kocanın pişman olduğu takdirde, karısına geri dönmesi oldukça zorlaştığı için telafisi çok zor bir boşama şekli olmaktadır. Bundan dolayı sahabe, bu tür boşamaya fazla başvurmamıştır.²⁷²

aa. Talak yetkisini bir anda kullanmak

İslam dinine göre, erkek boşama yetkisine sahip olsa da bu yetkisini istediği şekilde kullanamaz. Üç talak hakkını bir anda kullanarak veya cahiliyye döneminde olduğu gibi ilâ ve zıhar ile karısını boşaması caiz değildir. Çünkü bu tür boşanmalar, pişmanlık halinde geri dönme imkanı vermemektedir. Kişinin bir anlık duygularıyla verdiği kararının, bir ailenin bütün hayatını alt üst etmesi mümkündür. Bundan dolayı İslam, üç talakın birden kullanılmayacağını, ilâ ve zıharın ise kefaretle geri dönülebilir bir karar olduğunu kabul etmiştir.

Boşanmanın bir anda olmamasını öngören ayetlerden biri şöyledir: *“Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki,) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kilacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz.”*²⁷³ Diğer bir ayette şöyledir: *“Boşanma iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir...”*²⁷⁴ Bu ayetlerden anlaşıldığı üzere boşanmak isteyen koca, karısını üç talak hakkını bir anda kullanarak boşamamalı, şayet bir daha dönmek üzere boşanmak isterse bile, iddeti müddetini dikkate alarak, üç kez ayrı iddet dönemlerinde boşamalıdır.²⁷⁵

bb. Kadını temiz olduğu bir günde boşamak

Sünnete uygun boşanmanın diğer bir şart da kadını temiz olduğu bir durumda iken boşamaktır. Buna göre koca, karısını hayızlı olduğu en az üç, en fazla on gün

²⁷⁰ Meydânî, Abdülgani el-Ganimî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâp, Dârül-Kitâbi'l-Arabiyyi*, Beyrut, 1997, c. II, s.167-168; Bilmen, *a.g.e.*, c. II, s. 176; Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *a.g.e.*, s.291.

²⁷¹ Kudûrî, Ebu'l-Hasan Ahmet el-Bağdadî, *Muhtasar-ı Kudûrî*, Ter. Sülayman Fahir, Eser Neşriyat, İstanbul, 1979, c. I, s. 264; Bilmen, *a.g.e.*, c.II,s.176.

²⁷² ez-Zühâylî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Trc. Ahmet Efe, Feza Yay, İstanbul 1994, c. IX, s. 336; Döndüren, *a.g.e.*, s. 433.

²⁷³ Nisa, 4/19.

²⁷⁴ el-Bakara, 2/229.

²⁷⁵ Ateş, *a.g.e.*, s. 73.

müddetince karısını boşayamaz. Ayrıca koca, kendisinden cinsel olarak istifade edemediği için karısına karşı bir soğukluk hissedebilir. Hatta hayızlık (ay hali) süresinin uzamasıyla bu duygu nefrete dönüşebilir. Böyle bir psikolojik haldeyken vereceği karara, sonradan pişman olması muhtemeldir. Bundan dolayı kocanın, karısından cinsel olarak istifade ettiği günlerinde boşaması daha doğru olacaktır. Aynı zamanda kadınların bu dönemlerde daha sinirli ve daha duygusal davrandıkları göz önünde bulundurulunca, kocanın bu kötü durumdan dolayı karısını boşaması çok doğru olmayacaktır.²⁷⁶

Nitekim eşini hayız günlerinde boşayan Abdullah b. Ömer hakkında Hz. Peygamber (s.a.v), Hz. Ömer'e şöyle demiştir: *“Ona emret, eşine dönsün, hayızdan temizleninceye kadar onu evde tutsun, sonra yeniden hayız görüp, yeniden temizlenince isterse onunla cinsel ilişkiye girmeden yeniden boşasın.”*²⁷⁷

cc. Cinsel ilişkinin olmadığı bir temizlik gününde boşamak

Kur'an'da yer alan *“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda onları iddetlerini gözeterek boşayın...”*²⁷⁸ ayetiyle kadınların temizlik döneminde iken boşamak emredilmiştir.²⁷⁹ Yukarıda zikrettiğimiz hadisten de anlaşılacağı üzere, bir boşamanın sünnete uygun olabilmesi için, kocanın karısına cinsel temasta bulunmadığı bir temizlik döneminde onu boşaması gerekir. Kadının, hayızlıktan temizlenerek cinsel birleşme için uygun hale gelmesine rağmen, kocanın karısına cinsel temasta bulunmayarak onu boşaması, kocanın karısına cinsel anlamda bile olsa, istek duymadığını gösterir ki, bu aradaki duygusal bağın gerçekten koptuğunu göstermektedir.

dd. İki şahidin huzurunda boşanmak

Boşamanın sünnete uygun olabilmesi için kocanın iki şahit huzurunda hanımı boşaması gerekir. Boşama konusunda iki şahit getirilmesi Kur'an'da şu şekilde geçmektedir. *“İddet müddetlerini doldurduklarında onları ya meşru ölçüler içerisinde (nikâhınız altında) tutun veya onlardan meşru ölçülere göre ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun. Şahitliği Allah için yapın.”*²⁸⁰

Yukarıdaki ayetin gereklilik ifade etmediğini savunanlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in boşanmanın iki şahit ile tespit edilmesini emretmediğini ileri sürmüşlerdir.

²⁷⁶ Döndüren, a.g.e., s. 403.

²⁷⁷ Buhârî, Talâk, 1.

²⁷⁸ et-Talâk, 65/1.

²⁷⁹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yayıncılık, İstanbul, 1992, c. VII, s. 102.

²⁸⁰ et-Talâk, 65/2.

İmâm Buhârî başta olmak üzere, bazı Ehl-i Sünnet ilim adamları ve Şia'nın büyük çoğunluğu, boşamanın sahih olabilmesi için iki şahidi gerekli görmüşlerdir.²⁸¹

Kanaatimizce ilim adamlarının bu şekilde düzenleme yapmalarında bazı düşünceler etkili olmuş olabilir. Şöyle ki, şahitler olmadan akdedilen nikâh, sahih değilken boşanmayı sahih görmek tutarsızlık gibi görünse de, evlilik akdinde şahitlerin olması, evlilikle zinayı ayırdığı için çok önemlidir. Çünkü zina edenlerin evlendiklerini iddia etmeleri mümkündür. Bilakis boşanmada iki şahidin bulunmaması, bu derece büyük bir zarara yol açmamaktadır.

Fakat boşanmanın tescili, özellikle kadının bazı haklarının ihlal edilmemesi için önemlidir. Kadının ne kadar iddet beklediği, iddet döneminin ne zaman biteceğini tespit, ancak bu şekilde mümkündür. Çünkü kadının bazı haklar, onun iddet dönemine bağlıdır. İddet döneminde koca kadının mesken, nafaka ihtiyaçlarını sağlamakla sorumludur. Bu dönem bitmeden erkek ölürse, kadın ona mirasçı olur. Yine aynı şekilde iddet bittikten sonra kadının istediği kişi ile evlenmesi mümkündür. Kadını bazı haklardan mahrum etmek için iddet süresinin kısaltılması veya uzatılması mümkün olduğuna göre, boşanma tarihinin tescili gereklidir.²⁸²

b. Bid'i Talak/Kur'an ve Sünnete Uygun Olmayan Boşanma

Boşanma yetkisine sahip olan koca, şayet karısını yukarıda zikrettiğimiz şartlara riayet etmeden boşarsa, bu boşama Kur'an ve sünnete uygun olmadığına işaret olarak "Bid'i Talak" adını alır. Yani kadın hayızlı iken veya temizlik devresinde ama kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduktan sonra boşanırsa ya da bir temizlik devresinde birden fazla boşama hakkı kullanılmışsa bid'i talak söz konusu olur.²⁸³

Fakihlerin çoğunluğuna göre bu durumdaki bir boşanma, bid'at ve haram olmakla ve bu yola başvuran kişi günahkâr olmakla birlikte hukuken geçerlidir. Tıpkı Sünnî şeklinde olduğu gibi talakın hükümleri ve neticeleri devreye girer. Buna karşılık İbn Hazm, İbn Teymiyye, İbn Kayyim ve Şevkânî gibi müctehitler, hayız halinde vuku bulan ve temizlendikten sonraki birleşmeyi takiben talakın, Kitap ve sünnetle çeliştiğinden dolayı geçerli olmayacağını söylemişlerdir.²⁸⁴

Bir temizlik içinde birden fazla yapılan boşamada da aynı ihtilaf vardır. Çoğunluk kaç defa boşama vaki olmuşsa o kadar geçerli olacağını söylerken, ikinci grup sadece bir talakın vaki olacağı kanaatini ileri sürmüştür.²⁸⁵ Sahabe neslinden de

²⁸¹ ez-Zühâylî, *a.g.e.*, c. IX, s. 336; Döndüren, *a.g.e.*, s. 403.

²⁸² ez-Zühâylî, *a.g.e.*, c. IX, s. 369.

²⁸³ Şaban, *a.g.e.*, s. 346, 383-384; Döndüren, *a.g.e.*, s. 404; İbn Rüşd, Ebu'l- Velid Muhammed b. Ahmet el-Hafid el-Kurtubi, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetül-Muktesid*, Darul İbn Hazm, Beyrut 1995, c. III, s. 1047.

²⁸⁴ İbn Hazm, *a.g.e.*, c. IX, s. 963; Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtar Şerhu Münteka'l- Ahbâr*, Dârü'l-Marife, Beyrut, 1998, s. 743-744.

²⁸⁵ Şafî, *a.g.e.*, c. V, s. 199-268; İbn Hazm, *a.g.e.*, c. IX, s. 387-395; Karaman, *a.g.e.*, c. I, s. 306-307.

birçok kişiye nispet edilen “bir temizlik süresince veya bir mecliste sadece bir boşama vaki olur” şeklindeki bu son görüş, delillerindeki açıklık bakımından tercihe daha şayandır.²⁸⁶

²⁸⁶ Şevkânî, *a.g.e.*, c.VI, s. 755.

İKİNCİ BÖLÜM

FETVA MECMUALARININ KARŞILAŞTIRILMASI

I. TEKNİK YÖNDEN KARŞILAŞTIRMA

Fetva kitaplarını incelediğimiz müelliflerden Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî'nin şeyhülişlâm (müftü), Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'nin müftü olarak resmi görev yaptıkları görülmektedir. Bu iki âliminin usûl ve fıkıh konularına dair çeşitli görüş ve fetvalarından hareketle, onların temel usûl ve fıkıh bilgilerine hakkıyla vâkıf, yaşadığı dönemin dinî, hukukî ve sosyal sorunlarını bilen ve bu sorunlara cevaplar arayan fakihler oldukları söylenebilir.

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda söz konusu dönemin ilim ve kültür açısından merkezleri olan İstanbul, Edirne, Bursa, Kahire gibi şehirlerde öğrenim gören fakihlerin çoğunluğu Anadolu asıllı olmakla birlikte aralarında Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî gibi Balkan asıllı pek çok âlim ve fakihler de bulunmaktadır.

XVII ve XVIII. yy. da *Fetâvâ-yı Üskûbî* ve *Fetâvâ-yı Ahmediyye* gibi pek çok fetva mecmualarının yazılmış olması, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin ulaştığı sosyal, siyasî ve idarî yapının yüksek seviyesine paralel olarak, Osmanlı hukukunun önemli yürürlük ve bilgi kaynakları arasında fetva mecmualarının oynadığı rolü görülmektedir. Fetva mecmualarının birçoğunun Arapça olarak derlenmiş olması ise, Arapça'nın ilim dili olmasından ve özellikle bu dönem âlimlerince Türkçe eser yazılmasının hoş karşılanmamasından dolayıdır.

Söz konusu fetva mecmuaları, klâsik fetva mecmualarının sistematığına göre ve zengin bir muhtevayla derlenmiştir. Bu mecmualarda en çok fetva ihtiva eden bölümlerin başında gelen "Kitâbu'l-Vakf"tan sonra, Osmanlı Devleti'nde önemli yer tutan konuların başında da aile hukuku gelmek olup, bu başlık altında nişanlanma/namzet, nikâh, nafaka, neseb ve talak çeşitli yönlerden ele alınmakta, eşlerin üzerindeki hak ve vazifeler ile hıdaneye de yer verilmektedir.

Fetvaların soru kısmı "Mes'ele" şeklinde başlayıp "Olur mu, Olmaz mı?", "Câiz olur mu, Câiz olmaz mı?", "Ne buyrulur?", "Kâdir olur mu?", "Hüküm olunur mu?", "Amel olunur mu?", "Tasdîk olunur mu?", "Sahîh midir?", "Var mıdır?" biçimindeki sorulara genel olarak "el-Cevâb: Olur" veya "Olmaz" gibi kısa cevaplar verilmekte, bazen ise Osmanlıca izah edilerek kısa açıklamalar yapılmaktadır. Daha sonra fetvanın mesnedini teşkil eden deliller/nukûller Arapça olarak kaydedilmektedir. Bu nakiller de daha ziyade Hanefî mezhebinde en çok kullanılan "*Câmiu'l-Fusûleyn*", "*el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*", "*el-Fetâvâ't-Tatarhaniyye*", "*Fetâvâ Kâdîhân*", "*el-Bahru'r-Râik*", "*el-Eşbâh ve'n-Nezâir*", "*Hulâsatu'l-Fetâvâ*", "*Hızânetu'l-Fetâvâ*", "*Fethu'l-Kadîr*" gibi muteber fıkıh ve fetva kaynaklarından yapılmıştır..

Pîr Muhammed el-Üskûbî ile Ahmed el-Mostârî'nin fetva mecmualarına nakil/nukûller açısından bakıldığında, Üskûbî'nin Mostârî'ye göre daha çok buna yer verdiği görülmektedir. Özellikle gerek mezhepte gerekse mezhepler arasında ihtilaf

konusu olan meselelerde Üskûbî oldukça ayrıntıya inmektedir. Buna karşılık her iki mecmuada da yapılan nakillerde referans olarak kullanılan klasik fıkıh kitapları neredeyse aynıdır.

A. Kaynaklar Yönünden

1. En Çok Kullanılan Kaynaklar

Pîr Muhammed el-Üskûbî'nin ve Ahmed el-Mostârî'nin fetva kitaplarında genel olarak Hanefî mezhebinde muteber ve yaygın olan kaynaklar kullanılmıştır. Bunları altı başlıkta toplamak mümkündür:

a. Usûl

-Keşfü'l-Esrâr Neseфі (710/1310)

b. Fürû

1- <i>el-Câmiu's- Sagîr</i>	Şeybânî	(189/805)
2- <i>Hizânetu'l-Fıkh</i>	Ebü'l-Leys es-Semerkindî	(373/983)
3- <i>Tecrîdu'l-Hakk</i>	Kudûrî	(428/1037)
4- <i>el-Mebsût</i>	Serahsî	(500/1106)
5- <i>Şerhu es-Siyeri'l-Kebîr</i>	Serahsî	(500/1106)
6- <i>en-Nâfi</i>	Semerkindî	(556/1161)
7- <i>Muhîtu'r-Radevi</i>	Radiyyuddin Serâhsî	(571-1175)
8- <i>el-Vecîz</i>	Radiyyuddin Serâhsî	(571/1175)
9- <i>el-Hidâye</i>	Merğînânî	(593/1197)
10- <i>Tecrîdü'l-Fıkh</i>	Merğînânî	(600/1203)
11- <i>el-İhtiyâr li talili'l-Muhtâr</i>	Mevsilî	(683/1284)
12- <i>el-Kifâye şerhu'l-Hidâye</i>	Mahbûbî	(693/1293)
13- <i>el-Vikâye</i>	Mahbûbî	(693/1293)
14- <i>Kenzü'd-Dakâik</i>	Neseфі	(710/1310)
15- <i>el-Kâfi Şerhu'l-Vâfi</i>	Neseфі	(710/1310)
16- <i>Tebyînu'l-Hakâik</i>	Zeyla'î	(743/1342)
17- <i>Kaydu'ş-Şeraîf</i>	İbn Vehban	(768-1367)
18- <i>el-Înâye Şerhu'l-Hidâye</i>	Bâbertî	(786/1384)
19- <i>Şerhu Mecmai'l-Bahreyn</i>	İbn Melek	(821/1418)
20- <i>Câmiu'l-Fusûleyn</i>	Sımavne	(823/1420)
21- <i>Dürer ve'l-Gürer</i>	Molla Hüsrev	(885/1480)
22- <i>Fethu'l-Kadîr</i>	İbnü'l- Hümâm	(861/1457)
23- <i>İslâhü'l-Vikâye</i>	İbn Kemal	(940/1534)
24- <i>Multeka'l-Ebhûr</i>	Halebî	(956/1549)
25- <i>el-Bahru'r-Râik</i>	İbn-i Nuceym	(970/1563)

c. Fetâvâ

1-Mecmaü'n-Nevâzil	Ebu'l-Leys es-Semerkindî	(373/985)
2-Mecmûu'l-Fetâvâ	Ebû Ali es-Semerkindî	(450/1058)
3-el-Hâvî fî'l-Fetâvâ	Hasirî	(500/1107)
4-Hulâsatü'l-Fetâvâ	Buhârî	(542/1147)
5-Cevâhirü'l-Fetâvâ	Kirmânî	(543/1149)
6-Câmiu'l-Fetâvâ	Humeydî	(556/1161)
7-Fetâvâ Kâdîhân	Fergânî	(592/1196)
8-et-Tecnîs ve'l-Mezîd	Merğînânî	(593/1197)
9-el-Fetâve'z-Zahîriyye	Zahiruddîn el-Buhârî	(619/1222)
10-el-Fetâve's-Suğra	Hasî	(620/1223)
11-el-Fetâve't-Tatarhâniyye	Alâiddin	(786/1384)
12-el-Fetâve'l-Bezzâzî	Bezzâzî	(827/1423)
13-Müştemilu'l-Ahkâm	Rûmî	(864/1460)
14-el-Fetâvâ'l-Adliyye	Aydınî	(978/1570)
15-Vâkiâtü'l-Müftîn	Kadrî Efendi	(1083/1672)

d. Kavâid

1-el-Eşbâh ve el-Nezâir	İbn Nüceym	(970/1562)
-------------------------	------------	------------

e. Diğer

1-Şerhu Edebi'l-Kâdî	Sadrüşşehîd	(536/1141)
2-Câmiu Ahkâmi's-Siğâr	Usrûşenî	(632/1234)
3-Fusûlü'l-Ahkâm	İmâdî	(670/1271)
4-Hakâik fî Makâleti Ebî Hanîfete	Lü'lûî	(671/1272)
5-Enfâu'l-Vesâil İlâ Tahrîri'l-mesâil	Tarsûsî	(758/1358)
6-Mu'înü'l-Hükkâm	Tarablûsî	(844/1440)
7-Lisânu'l-Hükkâm fî ma'rifeti'l-Ahkâm	İbn Şihne	(882/1477)

f. Hadis

-Nasbu'r-Râye fî Tahrîci Ehadisi'l-Hidâye	Zeylaî	(762/1360)
--	--------	------------

B. Bölüm ve Konu Başlıkları Yönünden

1. **Fetâvâ-yı Üskûbî'nin Bölümleri:** Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî'nin *Fetâvâ*'sının Aile hukuku ile ilgili içerdiği fetvalar iki ana bölümden oluşmaktadır.

a. **Kitâbu'n-Nikâh:** Toplam kırk sekiz mes'ele bulunan bu bölümde "Radâ" ile birlikte otuz bir varaktır.

b. **Kitâbu't-Talâk:** Toplam yetmiş üç mes'ele içermekte olup kırk sekiz varaktır.

Sonuç olarak *Fetâvâ-yı Üskûbî*'nin iki ana bölümünde toplam yüz yirmi bir mes'ele bulunmaktadır.

2. **Fetâvâ-yı Ahmediyye'nin Bölümleri:** Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'nin *Fetâvâ*'sının Aile hukuku ile ilgili içerdiği fetvalar, iki ana bölüm ve dört alt başlıktan oluşmaktadır.

a. **Kitabu'n-Nikâh:** Toplam elli iki mes'ele bulunan bu bölüm "Radâ" ile birlikte on altı varaktan meydana gelmektedir.

-**Bâbu'r-Radâ':** Bu başlık altında sekiz mes'ele yer almaktadır.

b. **Kitâbu't-Talâk:** Tamamı on mes'eledir.

-**Bâbu'l-İddet:** Sekiz mes'eleden oluşur.

-**Bâbu'l-Hıdâne:** Yirmi bir mes'eleden oluşur.

-**Bâbu'n-Nafakât:** On beş mes'eleden oluşmaktadır.

Sonuç olarak iki ana bölüm ve diğer alt bölümlerle birlikte *Fetâvâ-yı Ahmediyye*'de Aile hukuku, yüz on dört mes'eleden ibarettir.

C. Fetvâlarda İzlenen Yöntem Yönünden

Her iki müellif de fetvalarında yararlandıkları eserleri kaydetmenin yanı sıra genel olarak her cevaptan sonra nukûle yer vermiştir. Bu konuda verilebilecek ayrıntılı bilgi şöyledir:

a. Üskûbî'nin bir fetvası dışında hepsinde nukûl vardır. Biz burada müellifin fetva metodunu yansıtabilmek için eserin Kitâbu'n-Nikâh bölümünden 33. mes'eleyi aynen aktarmak istiyoruz: "*Bir havlide iki menkûha cebren ile cem' olmak yoktur. Ebussuûd Bedâi ve Künye ve İhtiyar'da var. Merhum Bezzâzî'nin Müntekâ'dan nakline zahib olmuşlar ancak zâhıranlar ne mekûle kavil ile olursa iftâye me'zunler olub ve ol zamanda esah ekvâl ile iftâ ve hükme emr vârid olmaktadır.*" *Ketebehu el-Fakîr Pîr Muhammed 'ufiye anh.*

b. Mostârî'nin fetvalarında şu mes'elelerde nukûl bulunmamaktadır:

aa-Kitâbu'n-Nikâh: 3, 10, 13, 16, 17, 18, 19, 33, 35, 45, 51.

bb-Kitâbu't-Talâk: 64, 65, 65/a, 65/b.

-Bâbu'l-İddet: 75, 76.

-Bâbu'l-Hidâne: 95, 98.

-Bâbu'l-Nafakât: 114.

Görüldüğü gibi iki fetva mecmuasında bulunan aile hukuku ile ilgili toplam fetva sayısı **iki yüz otuz beştir**. Nikâh bölümleri alt bölümlerle birlikte **yüz sekiz** ve Talak bölümleri ise alt bölümlerle birlikte **yüz yirmi yedi** fetvadan oluşmaktadır. Üskûbî'nin bir fetvası dışında hepsinde nukûl vardır. Mostârî'nin toplam yirmi fetvasında nukûl bulunmamaktadır.

D. Fetvalar Lâtinizesinde Yapılan Bazı Değişiklikler

Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî'nin adı geçen eserlerde aşağıda nakledeceğimiz fetvalarının, yazım ve tasnifi konusunda bazı hatırlatmalarda bulunmak istiyoruz:

Burada fetva metinleri verilirken imkan nispetinde Osmanlıca metne, uslûba ve dil kurallarına sadık kalınmıştır. Ancak “yoğiken” yerine “yok iken”, “ileler” yerine “ile”, “olur mı?” yerine “olur mu?” “varmidir” yerine “varmıdır”, “yohsa” yerine “yoksa”, “niçe” yerine “nice” şeklinde çok küçük ve sınırlı birkaç tasarrufta bulunulmuştur. Ayrıca fetvalara, ilgili ana ve alt başlıklara göre bir sıra numarası verilmiştir.

II. MUHTEVA YÖNÜNDEN KARŞILAŞTIRMA

A. Zaman Faktörüne Dikkat Etmeleri Yönünden

Kadınların/eşlerin nerede ikamet ettirileceği hususunda **“Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz”** ayetini esas alan fakihler, temelde aynı görüşü paylaşmış olmakla birlikte ayrıntıda bazı farklı tercihlerde de bulunmuşlardır. Nitekim ilk zamanlarda bununla fetva verildiği halde, zaman içerisinde insanların ve ahvalin değişmesiyle bu konudaki fetvalarda da değişikliklere rastlanmaktadır. Bunun en çarpıcı iki örneği bu araştırmada inceleme konusu yaptığımız Mostârî ve Üskûbî'dir. Aralarında bir buçuk asırlık zaman farkı bulunan, fakat Balkanlar'ın birbirine yakın iki bölge müftüsü bu konuda farklı fetva vermişlerdir. Üskûbî Ebû'l-Leys'in görüşüne meylederek kadınların başka yerlere götürülebileceğini, Mostârî ise kadının tercihine bırakarak herhangi bir zorlamada bulunulamayacağını savunmaktadır.

Mostârî'de geçen konu ile ilgili 20. mes'ele şöyledir:

“Mes’ele: Zeyd zevcesi Hind’i mehr-i muaccelini edâ iyledikten sonra istediği yere cebren gitmeğe kâdir olur mu? {vr. 18a}

el-Cevâb: Müddeti seferden ekal yere cebren götürmeye kadir olur. Müddeti seferden ekser yere cebren götürmez. Hindi rızasıyla götürürse ne güzel fakat cebren olmaz.”¹

Üskübî’nin aynı konu ile ilgili 35. mes’elesi şöyledir:

“Mes’ele: Koca mehrinin tamamını verdikten sonra karısını başka bir beldeye çıkartmak ister fakat karısı yüz çeviriyorsa kocanın zorlamaya hakkı var mı? {vr. 35a-b, 36a-b}

el-Cevâb: Hanefî ulemâsının fetvâlarını incelediğimizde *el-Hidâye*’de geçtiği gibi Allah (c.c): “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*”² ayet-i kerimesi sebebiyle, mehrinin hepsini verse istediği yere götürür.”³

¹ Mehr-i mu’acceli eda ettikten sonra kadının rızası olmadan götürülebilir. Yani mehri mua’ccel olarak verilmesi tebeyyün etmiş mehri verdikten sonra veya mehri mu’accelini vermemiş ama mehr-i misli esas alarak mehr-i mu’accelini tayin etmiş olması gerekir. Allah Teâlâ’nın buyurduğu gibi: “*Kadınlarımızı oturduğunuz yerde yerleştiriniz.*” Denilmiştir ki kadını kendi memleketinden başka bir yere götüremezsin. Çünkü garip olan kadın eziyet görür fetvası verilmiştir. Ebu’l-Leys’in arkasından Ebû Kâsım es-Sigâr ve daha sonra gelenler tercihen bu fetvayı benimsemişlerdir. İttifakla götürüleceği yer, eğer müddeti seferden az ise kadını götürülebilir. Bir şehrin yakın köylerinde gurbet tahakkuk etmez. Yani burada Ebu’l-Leys’in dediği müddet seferi aşan yerlerdir. (*ed-Dürer fî Kitâbi’n-Nikâh fî Bâbi’l-Mehr*).

² Talâk, 65/6.

³ Demişler ki: Kadını memleketinden başka bir yere götüremez çünkü garip olur sıkıntı görür ama şehrin civarındaki köylere götürse garip olmaz, beis yoktur. *Mecmâu’l-Bahreyn* şerhinde zikredildiğine göre: Koca mehrini öderse istediği yere götürülebilir. Yine demişler ki: Koca hanımını beldesinden mehri muacceli (hepsini) ödese bile başka yere götürmez. Aynı şekilde koca güvenilir bir kişi ise götürür. Aksi takdirde götürülemez. Koca mehri muacceli vermişse “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*” ayeti sebebiyle kocanın istediği yere götürme hakkı vardır. Denilmiştir ki: Garip olmaması ve sıkıntı görmemesi için kadını kendi beldesinden başka bir yere götürülemez. Ancak beldesinin yakın köylerine götürülebilir çünkü gurbet tahakkuk etmez. Hanefî ulemâsının bazıları demişler ki: Sadece mehri muacceli (peşin olanı) öderse kadını çıkaramaz çünkü mehri muaccel sadece örfün açıkça delalet ettiği hükmüyle sâbit olur. Kadın mehri muaccel almasına kendi beldesine yerleşmesi şartıyla razı olmuştur. Ama eğer dışarıya çıkartacak olursa bu durumda kadın mehri muacceline razı değildir. Not: kendi beldesinde evlenmişse mehri muaccel onlara verilebilir, mehri muacceli örfü göre tayin ediyoruz. Ashablarımızdan bazıları birinci görüşe (götürülebilir) göre fetvâ vermişler. Bu mufassal söz tahkike daha yakındır. Bununla fetvâ verilir (*el-Mesâil mine’z-Zevâid*).

Ebû Kâsım el-Saffâr’ın *Muhîr*’te zikrettiğine göre, es-Selcî diyor ki: Koca onun mehrini vermiş olsa bile karısını bu zamanda götürmez. Bu görüş fakihlerin ihtâr görüşüdür. Çünkü insanlar zamanımızda bozulmuştur. Kadın aşireti içerisinde olduğu zaman kocanın ona zülüm etmesi mümkün değildir. Ama bir başka yere götürdüğü zaman zülüm edebilir. Ve o, korumasız kalır. Fakat şehirden başka bir köye veya köyden şehre götürse hüküm böyle değildir çünkü sefer sayılmaz. *el-Kâfi*’de, el-Vâfi’nin şerhinde zikredildiğine göre: “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*” ayeti sebebiyle koca mehrini öderse istediği yere

götürebilir. Fakihlerin genel görüşü şudur ki: Zamanımızda koca çok mütevazî (alçak gönüllü, iyimser) olup ve mehrinin tamamını verse bile kadını götürme hakkı yoktur. Çünkü garip, mağdur olur. Lâkin koca karısını istediği köylerden birine götürülebilir. Çünkü gurbet tahakkuk etmez. Fetva buna göredir. Kocanın kadını köyden şehre ve şehirden köye götürme hakkı vardır. *el-Velvâlici*'nin fetvâlarında zikredildiğine göre: *Zâhirü'r-Rivâye*'de Ebû Kâsım es-Saffâr tafsili cevabında diyor ki: Bu onların zamanında geçerlidir. Bizim zamanımızda koca mehri öderse bile çıkartamaz, çünkü onların zamanında çoğunun hali düzgündü ama zamanımızda insanlar bozuldu bundan dolayı kadın kendi aşireti arasında oldukça koca kontrol altında olur. *el-Muhtar li'l-Fetvâ*'da zikredildiğine göre: Kadının, mehrinin tamamı verilmedikçe kendisini men etme ve kocayla yola çıkmama hakkı vardır. Eğer koca mehrin tamamını öderse istediği yere götürür. Yine demişler ki: Durum böyle olsa bile götüremez ve fetva buna göredir. Kâdihân'ın fetvâlarında zikrediliğine göre: Adam kadının izni olmadan götürmek ister ve bunu mehrini vermeden önce yapmak isterse hakkı yoktur. Ama mehrini ifa ettikten sonra çıkartma hakkı vardır. *Zâhirü'r-Rivâye*'de Ebû Kâsım es-Saffâr diyor ki: Mehrin tamamını verse bile bir beldeden bir başka beldeye çıkartma hakkı yoktur. Fakih es-Semerkindî de aynı görüşte olup şöyle diyor: Çünkü, zaman bozulduğu için zarar görmesi ve garip olmasından korkulur. Ama kadın aşireti içerisinde olursa korkulacak bir şey yoktur. Adamın karısını şehirden köye, köyden şehre ve köyden köye götürme hakkı vardır. Çünkü bu yerlere götürmesi sefer süresi altında olduğu için garip olmaz. Bu bir mahalleden bir mahalleye taşınmak gibidir. *Bahrü'l-Muhîr*'in metninde zikredildiğine göre, Ebu'l-Leys fetvâlarında dedi ki: Koca kadını bir beldeden başka bir beldeye götürmek isterse ve mehrin tamamını vermişse kitabın (*Kur'an'ın*) cevabı; kocanın buna hakkı vardır. Fakih Ebu'l-Leys'in ihtar görüşü kocanın buna hakkı yoktur ancak, bir şehirden köye, köyden şehre çıkartma hakkı vardır. *el-Bahrü'l-Muhîr*'te zikrediliğine göre dedi ki: *en-Nevâzil*'in nikâh bölümünde Ebû Kâsım es-Saffâr'ın geçen şu ibaresini gördüm: Ebû Kâsım'a kocası mehrinin tamamını vermemiş fakat bir beldeden başka bir beldeye çıkartmak isterse kadının durumu nedir diye soruldu? Ebû Kâsım dedi ki: Zaman bozulduğu için kocası mehri vermiş olsun veya olmasın kadının çıkmama hakkı vardır. Çünkü kendi evinde güvende olmayan kadın dışarıda nasıl güvende olacak? Ebu'l-Leys dedi ki: Ebû Kâsım'ın bu görüşünü nasıl almayız ki, bu zamanı idrak etseydi o da bu şekilde fetva verirdi. (Üskûbî) Diyorum ki: *Zâhirü'r-Rivâye*'den anlaşıldığına göre bize serbestlik verilmiştir; kadına mehrini ifa ederse istediği şehre ve istediği zaman götürülebilir. Mehri muaccelden murad insanların peşin vermeyi örf haline getirdikleri muacceldir (mesela 3/1 ise 3/1 verecektir). Denildi ki: Mueccel (örf haline belirtilmiş mehrin hepsi) de aynıdır. Ancak koca kadına mehrini ödemiş olsa bile sefere çıkmasını men eder. Bu görüş Ebû Kâsım es-Saffâr'ın, Ebu'l-Leys'in ve bir grup fakihin ihtâr görüşüdür, ashablardan rivâyet edilen görüş değildir. *el-Velvâlici*'nin görüşü de buna delalet ediyor. *el-Velvâlici* kavli bu onların zamanında idi ama zamanımızda koca mehri ifa etse de kadını yolculuk yapma hakkına sahip değildir. Bu durumun ihtilaflı olması asra ve zamana bağlı olmasındandır. "*İsticâru ala't-ta'âti*" mes'elesinde ashablardan bazılarının dedikleri fetva Ebû Kâsım'ın söylediği gibidir. Bazı fukahanın ise ihtar etmiş oldukları görüşe göre: Bizim zamanımızda kadınların da buna göre amel (hüküm) ettiğini gördüm. Kadın, kadının bulunduğu yerin, aşiretine ve kavmine bakması gerekir. Kendi memleketinde evlenmişse, sonra koca başka bir yere gitmeyi talep etmişse, kadının buna uyması gerekmez, kadının lehine olmak üzere kocaya men edilir. Kadın akrabalarının bulunmadığı şehirde evlenmişse ve aslı başka bir şehirden ise, hükmün kadının lehine verilmemesi gerekir (yani hüküm koca başka bir memleketeye götürülebilir olmalıdır). Aynı şekilde kadın kocanın hanımıyla yolculuğa çıkma talebinin hakikatini inceleyip araştırmalıdır. Koca kadının mehrinden faydalanmak ister, giyim (kiyafet) yükümlülüğünü terk etmek ister veya karı-koca arasında bir hüsumet

B. Şartlara Bağlı Farklılıklar Yönünden

Söz konusu fetva kitaplarının kaleme alındığı dönemde de denkliğin önemli bir yer işgal ettiği görülmektedir. Denklik/küfuv hususunda Üskübî ve Mostârî, temelde aynı görüşü paylaşmışlardır. Şöyleki: Babası azad edilmiş köle, annesi aslen hür olan bir kadına, azad edilmiş bir köle talip olursa ona denk olmadığı için evlenmesi caiz değildir. Diğer bir mes'elede, babasının izni olmadan buluğa ermiş bir kız, denk olan biriyle evlenirse, akdin sahih olacağı belirtilir. Aynı şekilde sâlih ve âlim bir kişinin kızının şarap müptelası ve cahil olan bir adama denk olamayacağı hükmü de yer almaktadır.

Üskübî'de geçen konu ile ilgili 24. mes'ele şöyledir:

“Mes'ele: Hürretü'l-asl olan Hind ile mu'tak olan Zeyd'den hâsıla olan Zeyneb'e mu'tak olan Amr küfuv olur mu? {vr. 31b}
el-Cevâb: Olmaz.⁴

Yine Üskübî'nin aynı konu ile ilgili 27 ve 30. mes'eleleri şöyledir:

Mes'ele: Bıkr olan Hind'i bâliğa velîsi izni yok iken istediği kimesneye nikâh ile varmağa kâdire olur mu? {vr. 32a}
el-Cevâb: Olur. Emma kufvi olmiyana varacak veli itirâz idüb fesh itdirmeğe kâdirdir, mâdâmeğe ol zevcinden velâdeten tammiye bir kavilde aslâ mun'akid değildir, bu kavil dahi müftîye husûsen fî zemânina itirâz böyle işkâl üzere ola.⁵

gibi nedenlerden dolayı cebren talep ettiyse hâkim bunu kabul etmez. Özellikle koca karısı açısından güvenilir değilse kadının men hükmünü verir (*Zâhiru'r-Rivâye*).

Hüküm Ebû Kâsım es-Saffâ'ın vermiş olduğu fetvadır. **Verham vallâhu a'lem.** (*Enfâu'l-Vesâil fî Mesâili'n-Nikâh*).

⁴ Babası azad edilmiş köle, annesi aslen hür olan bir kadına, azad edilmiş bir köle talip olursa ona denk olmaz. Çünkü azad edilmiş kişide kölelikten iz kalmıştır. Kız ise annesi aslen hür olması itibariyle o da aslen hür sayılır ve ona denk olmaz (*Tecnîsi ve'l-Mezîdi, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli'l-Kefâe*).

⁵ Velî, küçük çocuk, mecnûn (akli dengesi yerinde olmayan) ve kölenin nikâhının sahih olması için şarttır. Çünkü, velînin rızasının, şart olması onlarda mevcut olan acziyet illetindedir. Velînin, küçük ve benzerlerinde nikâhın sıhhatinin şartı olmasını bildiğimizden, bunların zıtları (büyük, akıllı, hür) olan kimsede bu şart söz konusu değildir. Mademki böyle, o halde hür, baliğa, âkile, bekar veya dul olan mükellef kadının velîsiz nikâhı gerçekleşmiş olur. Hür mükellef olan kadın kendi kendine nikâh akdi yaptığında, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre geçerlidir. Ebû Yûsuf'un başka bir görüşüne göre, velîsi olmadan geçerli değildir. İmâm Muhammed'de göre, velînin icazetine bağlı olarak geçerlidir. İmâm Mâlik ve İmâm Şâfiî'ye göre ise asla caiz olmaz. O şekilde ki; velînin, kızının evlendiği dengi değilse ve çocuk doğurmamışsa itiraz hakkı vardır, ister fesh eder, isterse geçerli kılar. Ama o adamdan çocuk doğurduğu takdirde çocuk zayi olmasın mürebbisiz kalmasın diye velîlerin fesh hakkı yoktur. *Hülâsa*'da böyle geçmiştir. Şeyhulislâm'ın *el-Mebsût*'unda şöyle denmiştir: Bir kadın dengi olmayan biriyle evlense, velîsi de bunu öğrendiği halde çocuk doğurana kadar ses çıkarmayıp, sonra mahkemeye vermek aklına gelirse, onları ayırmaya hakkı vardır. Çünkü sükut hakkı bizim aslen bekar

Mes'ele: Hind'in babası Zeyd Hind'i küfvi olan Amr taleb itdikde Hind'in rızâsı var iken virmese kadı nikâh etmek câiz olur mu? {vr. 33a}
el-Cevâb: Olur.”⁶

Mostârî'de aynı konu ile ilgili 23. mes'ele şöyledir:

“Mes'ele: Zeyd-i fâsık sâliha ve sâlih kızı olan Hind'e küfüv olur mu? {vr. 18b}
el-Cevâb: Olmaz.”⁷

C. Mezhep Taasubuna Dikkat Etmeleri Yönünden

İncelemelerimizden vardığımız sonuca göre, iki fakih de Hanefî mezhebini benimsemiştir. Dolayısıyla bu iki fakih tarafından meydana getirilen eserlerde bu mezhebin imamlarının görüşleri savunulmuş, delilleri zikredilmiş veya görüşlerin dayandığı illet ve hikmetler tespit edilmeye çalışılmış, bunlara uymayan görüşlere cephe alınmıştır.

Mostârî'de geçen konu ile ilgili 65. mes'ele şöyledir:

“Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i üç talâk boşadıktan sonra Amr'a nikâh olub kable'l-vat' Amr talâk virüb **Said b. el-Museyyeb kavli ile amel** olunub Zeyd'e nikâh olunsa şer'an câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. **İcmâ'a muhalif kavli mechûrdur** hatta kadı hüküm eylese dahi nâfiz olmaz idüğü musarrihtir. Bu kavli ile fetvayı viren Allah Te'âlâ'yı ve melâikenin la'netini kabul ider.”⁸

dediğimiz kişi için geçerlidir. Ancak nass ile sabit olduğundan dolayı bakire hakkında rıza sayılır. Yoksa dolaylı olarak (kıyasen) ona benzetilen bu meselede olduğu gibi geçerli değildir. Aynı şekilde “*en-Nihâye*”de câiz olmadığı rivayet edilmiştir. Hasan, Ebû Hanîfe'den rivayet etmiş ki: “Çünkü bir çok şeyi ortaya çıktıktan sonra def' etme (ortadan kaldırmak) imkanı yoktur. Son zamanlarda insanlar bozulduğu için câiz değildir fetvâsı verilmiştir (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Evveli Bâbi'l-Veli*).

⁶ Velîlerin çoğu adil değilseler (o an bulunmaz veya evliliğe mâni olursa) veya baba ve dede fasık ise dengiyle evlendirmek kadıya düşer (*Bezzâziyye, fî Kitâbi'n-Nikâh fî'l-Fasli Sâmîn fî Âhiri Mesâili'l-Mecnûn*).

⁷ Fasık olan salih bir kadına küfüv değildir (*Şerhü'l-Mecmâ', fî Fasli'l-Evliyâ ve'l-Kifâi*).

Aynı şekilde fasık, salih bir kadına veya salih birinin kızına küfüv değildir (*ed-Dürer, fî Bâbi'l-Veli ve'l-Küfüv*).

⁸ Allah Teâlâ'ya sığınmak lâzım. Kadı Fahrüddîn *el-Camiu's-Sağîr* şerhinde zikreder ki: Fukahanın hepsine göre üç talâk ile boşanmış olan kadın başkasıyla evlenir ve cimâ yapmadan bu ikinci koca boşarsa birinci kocaya helâl olmaz. Said b. Müseyyeb dedi ki: “Helâl olur”. Mütezile mezhebinin büyüklerinden Bîşr b. Gıyas el-Mürsi'de bu görüştedir. Said b. Müseyyeb'in görüşü icma'a muhalif mechûr bir görüştür. Bununla kadı karar verse onun bu hükmü geçerli olmaz. Hatta kim ki duhûl şart değildir, nikâh yeterlidir derse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Sadruşehîd'in *Hulâsa'sında* (*fî Kitâbi't-Talâk fî'l-Fasli's-Sâni fî'l-Cinsi's-Sâni*) da böyle diyor.

Üskübî'nin aynı konu ile ilgili 35. mes'elesi şöyledir:

“Mes'ele: Koca mehrinin tamamını verdikten sonra karısını başka bir beldeye çıkartmak ister fakat karısı yüz çeviriyorsa kocanın zorlamaya hakkı var mı? {vr. 35a-b, 36a-b}

el-Cevâb: **Hanefî ulemâsının fetvâlarını incelediğimizde** *el-Hidâye*'de geçtiği gibi Allah (c.c): “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*”⁹ ayet-i kerimesi sebebiyle, mehrinin hepsini verse istediği yere götürür.”

E. Muhatabın Dinine Dikkat Etmeleri Yönünden

Üskübî ve Mostârî'nin, fetva verirken yukarıdaki fetvaların yanı sıra, meseleye muhatap olan tarafların dinlerini göz önünde bulundurdıklarını görmekteyiz. Nitekim onların evlilik engelleri ve mehirle ilgili fetvaları, Osmanlı coğrafyasında yaşamakta olan Zimmî, Yahudi ve Hristiyan unsurların dinlerinin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir.

Üskübî'de geçen konu ile ilgili 99. mes'ele şöyledir:

Mes'ele: Yahudî olan sağîrin müslim olan karındaşı Zeyd hakkı hıdânesidir deyü taleb eyledikde âhar karındaşı Amr benimdir deyü taleb eylese Amr'ı almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁰

Buradaki mes'eledede anlatılmak istenen her ne kadar asabet bağıllığı olsa da kan bağından kaynaklanan aidiyet duygusu veya mirâs hukuku açısından din farkı verasette mani'dir.

⁹ Talâk, 65/6.

¹⁰ Ebû Hanîfe dedi ki: Asabenin din birliği olmadıkça (hıdâne) hakkı yoktur. Yahudi sabî'nin iki kardeşi olsa biri Yahudi diğeri Müslüman. Bu durumda Yahudi'nin hakkı hıdâneye olması daha evlâdır (*Tecrîdü'l-Hakk, fi Bâbi'l-Hıdâne*).

Küçük konusunda asabenin, şartlardan biri olan “din birliği” olmadıkça hakkı yoktur. İmâm Muhammed de (r.h) bunu benimsemiş ve Ebû Hanîfe'nin de bu görüş üzerinde olduğunu söylemiş. Kıyasın genel kuralı şudur: Hakkı hıdâne ancak asabenindir. Dinlerin farklı olması taasubbu her ne kadar asabet bağıllığı olsa da mani'dir. İki kardeş konusunda denmiştir ki: Birisi Müslüman diğeri Yahudi ise küçük çocuk da Yahudi ise Yahudi daha evlâdır çünkü asabe odur, Müslüman değildir (*Bedâi, fi'l-Hıdâne*).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FETVA MECMÜALARININ AİLE HUKUKU İLE İLGİLİ BÖLÜMLERİNİN LATİNİZESİ

I. FETÂVÂ-YI ÜSKÛBÎ

A. Kitâbu'n-Nikâh

1. (Mes'ele:) Müslim nikâhında olan Hind-i zimmîye müslimden evlâd götürdükten sonra fevt veya talâk virmele iftirâk vaki' oldukda ba'de temâmi'l-iddet Amr zimmîyyeye tezevvüce kâdir olur mu? {vr. 25a}

el-Cevâb: Olur¹

2. Mes'ele: Zeyd-i kadı toprağında olan yetîme kendine nikâh işlemek şer'an câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz²

3. Mes'ele: Zeyd-i zimmî vefât iyledikde iddet vefât tamam olmadın zevcî Hind Amr'a tezevvüce kâdir olur mu? {vr. 25b}

el-Cevâb: Olur. İmam-ı Azâm'ın indinde.³

4. Mes'ele: Zeyd Hind'i Zeyd'in oğlu Amr Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc şer'an câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur⁴

¹ Müslüman nikâhı altındayken üç talâkla boşanmış nasranî kadın, daha sonra nasranî bir erkekle evlenip cimâ etse, onu üç talakla boşanmış olan Müslümana helâl olur. Çünkü o kadın nikâhta bulunmuştur (Mecma'u'l-Fetâvâ, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli fî Nikâhi'z-Zevci Sâni el-Muhâlel).

² *el-Fetâvâ's-Suğrâ*'da nikâh bahsinde zikredilir ki: Kadı, eğer küçük kızı kendi oğluyla evlendirirse bâtil olur.

el-Fetâvâ'l-Fudlâ'da da gördüm ki, kadı yetimeyi oğluyla evlendirse, yetime oğlundan küçük ise bâtil olur. Kadı, çocukları evlendirmekte bulunursa bakılır; eğer çocuk küçük ise âlimler arasında hilâfsız olarak câiz değildir. İmam Ebû Hanife indinde çocuk büyükse câizdir. İmameyn'e göre ise caiz değildir.

Nâtîfî'nin "*Vâkiat*"ında ise; Kadı eğer yetimeyi kendisine evlendirmeye kalkışırsa nikâhı câiz değildir. Çünkü kadı sağireyi kendine evlendirirse bu nikâh velisiz olur, kadı bu konuda sadece kendisinin hak sahibidir. Muhakkak ki kadının üstünde hak sahibi validir. Vali de kendisinin hak sahibidir. Aynı şekilde halife de kendisinin hak sahibidir. Diğer bazı fetvâ kitaplarında da böyle zikredilmiştir (*Câmiu's-Siğâr, en-Nikâh fî Varaki'l-Hâmis Tahmînen ve Kezâ'fî Hûlâsa, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli's-Sâbi' Kable Fasli's-Sâmin*).

³ Akit yapılır ve zimmî kadın henüz kafirin iddetinde ise nikâh akdi câiz olur. Bu mes'ele bağlamında Ebû Hanîfe dedi ki: Eğer zimmîyeyi, zimmî olan kocası boşarsa veya ölürse iddet beklemesi gerekmez. Kadın talâk için üç hayız tamamlamadan ve vefât için dört ay on gün dolmadan evlenme hakkı vardır. İmameyn'e göre bu süreler tamamlanmadan evlenmesi câiz değildir (*Hakâik, fî makâleti Ebi Hanîfete fî'n-Nikâh*).

⁴ Bir erkeğin bir kadınla evlenmesi ve o erkeğin oğlunun, o kadının kızıyla veya annesiyle evlenmelerinde bir mahzur yoktur. Çünkü aralarında mahremiyet (harâm doğuran yakınlık)

5. Mes'ele: Saġîre kaç yaşında müştahât (şehvet duyar) olur?
el-Cevâb: Kavlu müftiye tokuz yaşında ya dahâ ziyâde olmaktadır.⁵
6. Mes'ele: İki zevcesi olan Zeyd'in birisi darasıyla bir yerde olmam dimeġe kâdir olur mu? {vr. 26a}
el-Cevâb: Dârda iki beyt (oda) olub biri ona tayîn olunacak olmaz.⁶
7. Mes'ele: Zeyd kölesi Hind'i nikâh ile alıvirdikten sonra bey'a kâdir olur mu?
el-Cevâb: Hind'in üzerinde mehri olacak rızâsız kâdir olmaz.⁷
8. Mes'ele: Zeyd bir avrete radâ'an kız karındâşımıdır didikden sonra hatâ iylemişim deyü nefsinı tezkîb idüb tezevvüce kâdir olur mu veyahut avretine senin ananla cima' iyledim dise ba'de yalan söyledim dise tasdik olunur mu yoksa tefrik lâzım mı olur? Ale'l tefsîl beyân buyurulur. {vr. 26b}
el-Cevâb: Sûret-i evveliyede tezevvüce kâdir olur, sûret-i sâniyede tasdik olunmayüb tefrik lâzım olur. Fark budur ki bunda kendü fi'ilinden haber virir kendü fiilinde hata nâdirdir.⁸

ve sıhriyet yoktur (*Muhîtu's-Serâhsî, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'l-Muharemât fî Kısmi's-Sâni*).

⁵ İmam Fudlâ dedi ki, kızda müştahât dokuz yaşından başlar, daha az deġildir. Sadruşehid *Şerhu'n-Nafakât*'ında: "Fetva buna göredir" demiştir. Şeyh İmam Ebû Bekir'den anlatıldığına göre: Müftüden yedi-sekiz yaşında bülüġa ermiş, yani iri yapılı bir kız için fetva istenirse harâm kılmaz. Ancak, bu özelliikeri taşımyorsa ve akıntının fazla olduğu ulaştırılırsa o zaman hakkında hurmet fetvâsı verilir (*Hulâsa, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli's-Sâlis*).

⁶ Bir kadının, kocasının darasıyla (ikinci karısı) veya annesi gibi yakınları ile aynı yerde oturmak istememesi gibi anlaşmazlıkları varsa, evde de odalar varsa ve ona husûsi kilitleyebileceġi veya perdeli ayrı bir oda verilse, o zaman kocasından başka bir oda istemesi ona düşmez. Evde bir odadan başka bir oda yoksa onun bir oda istemesi şu iki sebepten caizdir: Birincisi - Deġerli ve özel eşyalarını bırakması için emin bir yeri olmaması. İkincisi - Odada başkaları bulunduğunda ilişki yapmaları çirkin olduğundandır. İlişki esnasında orada; uyuyan, deli, çocuk (aklı yerinde), baygın ve kör gibilerin bulunması (mekruh) çirkindir. Bunun için (fakîhler) demişler ki; eġer adam cariyesini elinden tutar ve odaya götürüp odanın kapısını kitlerse, orada cima yapmak istediġi belli olduğundan dolayı çirkin görülür. Aynı şekilde İmam Muhammed'e göre de kadınla darasının veya cariyesinin yanında (huzurunda) cinsel ilişkiye girmesi de çirkin görülmüştür. Bundan dolayı, Buhâra halkı üstü açık, kapalı olmayan yerlerde uyumayı da çirkin görmüşlerdir (*et-Tecnîs ve'l-Mezîd li-Sâhibi'l-Hidâye, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi mâ Yekune li'z-Zevci fî Fasli fî'l-Mer'eti*).

⁷ Bir adam kölesini evlendirir de daha sonra satmak isterse kölenin eşi kabul etmez, kadının da kölenin üzerine mehri olmazsa, kölenin sahibinin, kadının rızası olmadan satma hakkı vardır. Eġer mehir kölenin üzerine olursa rızası olmadan onu satmaya hakkı yoktur. Hatta köle satışı bozmasını isterse hakkı vardır. Çünkü burada olduğu gibi mehir onun üzerinde olursa mehir bir borçtur (*Cevâhiru'l Fetâvâ, fî Kitâbi'n-Nikâh Kable'l-Bâbi's-Sâni*).

⁸ Bir kimse hurmeti musahere ikrârında bulunursa onunla sorumlu tutulur ve araları tefrik olunur. Aynı şekilde nikâhtan önce böyle bir şey ikrâr edilirse aynısı gereklidir. Adam karısına "ben nikâhtan önce senin annenle cima ettim" dese, bununla muahaza edilir ve

9. Mes'ele: Zeyd Hind'i âhar yere illa gitmemek şartı ile tezevvüc iylemiş iken ba'dehû ihrâce sa'î iyledikten (onu götürmek istediğinde) akrabasından deyn firâvân (borc kaçırın) ikrâr eyledikde dâin (alacaklı) olan gitmeğe komam dimeğe kâdir olur mu? {vr. 27a}

el-Cevâb: Olur, hiyel hıdândandır. *Muhît-i Serâhsî*'nin "bâbu'l-hiyel fi'l-yemîn bi'n-nikâh ve talâk"ında mestûr.⁹

10. Mes'ele: Hind'i bâliğa ganiyye iken bir fakîre tezevvüc iyledikde velîsi olan Zeyd kufvîne varmamış deyü itirâz idüb ayırmağa kâdir olur mu? {vr. 27b}

el-Cevâb: Ta'cîl-i muteâref olan mehrine ve alâ tarîki'l-kesb nafakasına kâdir değil ise kâdir olur.¹⁰

araları tefrîk olunursa, mehir konusunda o koca tasdik olunmaz. Ona ancak mehir gerekir, tazminat gerekmez. Cimâdan önce mehrin yarısı gerekir çünkü o hem kendisi için hem karısı için ikrârda bulunmuştur. Kendi aleyhine olan kısmı itibariyle tasdik olunur, tetkik gerekir ama kendi lehine olan kısmı (yani mehir ödeme mükellefiyyetinden kurtulmak) tasdik olunmaz. Böyle bir ikrâr konusunda ısrar şart değildir. Bu sırada dönse ve "Ben yalan söyledim" dese, kadı onu kabul etmez. İşin dinî boyutu kendisi ve Allah arasındadır. Gerçekten böyle bir ikrâr yalan yere ise karısı olan harâm olmaz. İmam Muhammed'in nikâh bölümünde zikrettiğine göre: Bir adam eğer bir kadın için "Bu benim süt kardeşimdir" derse sonra onunla evlenmek ister ve hata etmişim derse, istihsânen evlenmesi câizdir. Bu ikisinin arasındaki fark şudur ki: Biri fiilinden haber veriyor. Bir insanın fiil konusunda hata etmesi nâdir olur ve tasdik olunmaz. Ama süt akrabalığı (süt kardeşim) konusunda ise, kendisi yaptığını hatırladığı bir zamandan haber vermiyor. Ancak başkasından duyulan şeyler ile hata yapılması nâdir değildir. Durum şuna benziyor mükatebe sözleşmesinden önce azad edildiğine dair belge getiren köle gibi olur. Yahut muhaladan önce boşandığına dair delil getiren kadın gibi olur. Bu durumda, daha önce geçtiği sözü kabul edilir (*et-Tecnîs ve'l-Mezîd li-Sâhibi'l-Hidâye, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi Beyâni'l-Muharremât*).

⁹ Hassâfa göre, bir kadın kocasının onu kendi beldesinden çıkartmasından korkuyorsa (hile) çözümü şudur: Kendisini beldeden çıkarmaması için mehri musemâ (emsâl mehir) ile evlenir. Eğer ki bu beldeden çıkartırsa bu beldedeki diğer kadınların mehri ne ise o da aynı mehir almaya hak kazanır. Keza kocası kabul eder ve kendini şahit tutarsa durum böyledir. Koca çıkarmak için yeltenirse, kadın bu beldedeki diğer kadınların almış oldukları malum olan mehrin tamamını alır. Kadın, kocasının üstüne başka bir kadın getirmesinden (kuma) veya esir düşmesinden korkarsa söz konusu aynıdır. Velevki kadın kocasına şart koşmadan evlenmişse ve daha sonra kocası onu bu beldeden çıkarmak isterse bunun çözüm şudur: Adam kadının annesi veya babası gibi güvendiği bazı yakınları için borç ikrârında bulunur. Onlar da bu ikrâra şahit tutulur. Kocası karısını bu şehirden çıkarmak istediği zaman alacaklı olan kadını tutar ve bu beldeden çıkmasını engeller. Eğer alacaklı, kocanın "Ey alacaklı bu mal, karımın nasıl sana borcu oluyor?" demesinden ve hakkında yemin etmesini talep ettiğinde yalan yemin etmesinden korkarsa bunun çözümü şudurki: Mal karşılığında kendi aralarındaki danışıklı döğüşte elbise veya urud satın aldığına yemin ederse günahkar olmaz (*Muhîtu's-Serâhsî, fi Kitâbi'l-Hiyel fi Bâbi'l-Hiyel fi'l-Yemîn bi'n-Nikâh ve't-Talâk*).

¹⁰ "Malda eşitliğin aranması" kavli, yani mehir ve nafakaya malik olacak. Mehirden murâd: "Örf haline gelmiş peşin ödenmesi istenen miktardır, isterse mehrin hepsi peşin olsa bile". Nafaka mulkiyeti konusu açıklanmamıştır. Bunda ihtilâf vardır. "Bir aylık nafakaya sahib olması gerekiyor" diyen olduğu gibi "altı aylık nafaka" diyen de vardır. Şemsüleimme'nin "*el-Câmi*" kitabında ise "bir senelik" nafakaya sahib olması gerekiyor denir. *el-*

11. Mes'ele: Kız karındaşı dârında sâkine olan Hind'i Zeyd tezevvüc itmek istedikde zevcî mâni' olup bana şu mikdâr nesne virmeyince virmem deyüb virilüb nikâh olundukdan sonra taleb olunsa hüküm olunur mu?

el-Cevâb: Olunur, rüşveti mahzdır. Aynî bâkî ise aynî değil ise kıymeti.¹¹

12. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc iyledikde ba'zı hedâyâ irsâl idüb Hind dahî ivad virmiş olup ba'de'z-zifâf müfâratat vâki' oldukda Zeyd Hind'e sana irsâl iyledüğüm mâlın cümlesini âriyet günderdim idi deyü da'vâ iylese mücerred kavli ile amel olunur mu? {vr. 28a}

el-Cevâb: Olunur, kavî Zeyd'indir metâ'ında.¹²

13. Mes'ele: Hind Zeyd'i sabîye oğlumdur dimekle tasdik olunur mu?

el-Cevâb: Zevcî olıcak bir avret şehâdeti olmayacak olunmaz.¹³

14. Mes'ele: Zeyd bâliğa olmayan kızı Hind'i Amr'a el-ân sana vasîyyet etdim müslümanlar huzûrunda Amr dahî kabul iyledim dise vasîyyet lafzı ile nikâh munakid olur mu?

el-Cevâb: Olur. Vasiyyet lafzı ile olmamak ba'de'l-mevt yahud mutallaka olduğu sûrettedir.¹⁴

*Müctebâ'*da sahîh olan, kazanmak suretiyle nafakasını temin etme gücü yetiyorsa o adam denktir. Veya bunun manası Ebû Yûsuf'tan nakledilene göre: Hemen o anda verebilme durumunda ise veya gün gün kesbedebileceği durumda ise o denk kabul edilebilir (*İbnü'l-Hümâm/Fethu'l-Kadîr*).

¹¹ Bir adam, kızkardeşinin evinde sakine olan bir kızı ister, kızkardeşinin kocası o adamla evlenmesine razı olmayıp, ancak şu kadar para verirse olur der. Nişan olur ve kızla evlenir. Kocanın vermiş olduğu parayı geri alma hakkı vardır, çünkü bu bir rüşvettir (*Kâdîhân, fî Kitâbi'l-Mehri fî Fasli Habsi'l-Mer'eti Neşeha bi'l-Mehri fî'l-Varaki's-Sâni Tahminen*).

¹² Bir adam evlenir ve kadına hediyeler gönderir. Kadın da ona cevap olarak bir şeyler gönderir. Zifâf gerçekleşir ve ayrılırlar. Kocası: “Göndermiş olduğum herşey âriyettir” derse metâ'ında söz hakkı onundur. Çünkü adam temlik bulunmadığını iddia ediyor. Bu sebeple o adam gönderdiğini geri alır. Çünkü kadın, kocasının kendisine onu hibe ettiğini sanmıştır. O da onun karşılığında hibe etmiştir. Yoksa boş yere neden hediyeleşme olsun. Hediye olmadığı anlaşılır, o zaman her ikisinin de verdiğini geri alma hakkı vardır. **Açıklama:** Kadın hediye gönderirken açıkça “bunu ivaz olarak gönderdiğini” söylese hüküm aynı olur. Açıkça söylemese ama ivaza niyet etse o zaman hibe etmiş olur ve niyet geçersiz olur (*Tarablûsi/Mu'îni'l-Hükkâm*).

¹³ Bir kadın bir sabînin çocuğu olduğunu iddia ederse bu tasdik olunmaz. Ancak doğuma şehâdet edecek bir kadın getirirse olur. Fukaha demişlerki: Burada “kadından murad” kocası olan bir kadın olmalı. Zira bir kadının şahitliği olmadan sadece neseb etmesi sağlıklı olmaz, çünkü burada kocasına neseb isnad etmesi vardır (*Müştemilu'l-Ahkâm, fî Fasli Fimâ Yete'alleku bi's-Sübûti'n-Neseb*).

¹⁴ Bir kadın bir oğlana şahidlerin huzurunda deseki “şimdi bu kızı sana vasiyyet ettim ve oğlan kabul ettim” derse nikâh mün'akid olur (*Dürrer ve'l-Gürer, fî Kitâbi'n-Nikâh fî'l-Varaki's-Sâni Tahminen*).

15. Mes'ele: Bir cemâat Zeyd'e Amr'ın kızını dilemeğe vardıklarında cemâatden ba'zı Amr'a bir husûs söyleyüb ba'zı âhar sükût itdikle Amr kızı Hind'i Zeyd'e tezvîc etdim deyü mezbûrlerin biri Zeyd için kabul etdim demekle nikâhı mezbûr sahîh olur mu? {vr. 28b}

el-Cevâb: Va'dı müekkeddir, tekrâr mu'tâd (bilindiği) üzere mehir ta'yîn olunub nikâh olunmak hilâfdan eb'ad'dir.¹⁵

16. Mes'ele: Zeyd saġiri Hind'e götürüb Amr senin oġlundur benim kızımдан olmuşdur hâlen anası vefât idüb hakkı hıdânesi benimdir deyü nafaka taleb iyledikle Amr anası saġ olub nikâhımda iken firâr iylemişdir dise şer'ân Hind'e nafaka talebine kâdire olur mu? Yoksa Amr yok halâs olur mu?

el-Cevâb: Zeyd Hind ile terk olunub Amr zevceni taleb eyle deyü emr olunur eġer Amr bir avreti ihtisâd idüb kızın budur Zeyd bu nedir dise Hind tasdik iylemez ise dahî kavlı anların olub Zeyd'e Hind'den anlar evlâdır.¹⁶

17. Mes'ele: Zeyd gayrın iddetinde olan Hind'i kendüye gelmek şartı ile ittifâk itmiş iken Hind ba'de'l-iddet âhara tezevvüc itdikle itdüġi harcı talebe kâdir olur mu? {vr. 29a}

el-Cevâb: Olur.¹⁷

¹⁵ Bir adam, bir gurup müslümanı şunun kızını isteyin diye gönderir. Kızın babası cemâatın isteġi üzerine "kızımı verdim" der. Denmiştir ki; nikâh olmaz çünkü o toplumun hepsi, konuşan da konuşmayan da kız istemekle (nişanlamakla) görevlendirmiştir. Bu durumda nikâh şahitsiz olduğundan caiz değildir. Ancak, damat adayı mecliste hazırsa o zaman koca istemiş gibi olur, geri kalanlar ise şâhid olur. Bazıları demişlerdir ki; böyle bir nikâh her iki vecihle de câiz olur. Çünkü toplumdaki hangisi olursa olsun nikâh akdinin meydana gelmesini istemişlerdir şeklinde düşünölmüştür (*Kâdihân, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Varaki's-Sâni*).

¹⁶ (Zeyd'in) Ninesi çocuġu damadına getiriyor ve ondan nafaka istiyor. Babası ise: "Çocuġun (bakımı) benim yanımda durması gerekiyor, çünkü annesi benim nikahlı karım ama burada deġil kaçtı" diyor. Ninesi de: "Hayır, aksine annesi kaçmadı o öldü derse. Bu durumda (fakihler) demişlerdir ki; "Çocuk nineye bırakılır" ve "babaya hanımını ara bul" denilir. Çünkü annenin yeri bilinmiyorsa mefku (kayıp) hükmündedir. Damat bir kadın getirip işte kızın bu, oġlumda bundan olmuştur ve kadın da evet doğru dese ama ninesi hayır bu benim kızım deġil kızım öldü derse. Bu durumda babanın ve kadının sözü (bakımı) evlâdır (*Kâdihân, fi Kitâbi'd-D'avâ fi Fasli mâ Yete'alleku bi'n-Nikâhi ve'l-Veledi ve Gayri Zâlike fi'l-Varaki'l-Evvel Tahminen*).

¹⁷ Bir adam, bir başkasının iddetinde olan bir kadına "iddettinden sonra benimle evlenme şartıyla iddetin müddetince ben sana nafaka vereceğim" der. Kadın da kabul eder ve iddet müddetince adam ona infakta bulunur. Kadın iddet bitince evlenmese adam ona infak ettiġi şeyi geri isteyebilir. Çünkü adam kadına fâsid bir şartla infak etti. Eġer kadına şart koşmadan infak eder ama adamın niyetinde evlenmek vardır diye biliniyorsa, burada ihtilâf vardır. Fakihlerin bazıları dedi ki; "Adam infak ettiġi şeyi geri alır. Mademki biliniyor kendisi şart koşmuş gibi olur." Bazıları demiştir ki; "Adam infak ettiġini geri alamaz çünkü infak etmiştir ve burada evlenme kastı vardır ama evlenme şartı yoktur." Mevlana dedi ki; "Parayı geri alması gerekir, çünkü adam onunla evlenmeyecekse, ona infak etmezdi. Bu da şart gibidir. Bu durum karz alana benzer – Borcunu ödeneden önce hediye veren borçlu gibi bu da harâmıdır (sonuçta sonra veya önce vermiş olsun durum aynıdır). Aynı şekilde kadı da özel davetleri kabul etmediġi gibi bir adamdan da hediye kabul etmez. Çünkü kadılık

18. Mes'ele: Zeyd Amr'ın kızına nâmzed oldukda ağırlık deyü bir mikdâr akçe ve esbâb verüb ba'de Amr kızı Zeyd'e vermeyüb âhara tezvîc iylese Zeyd virdüğü akçe ve esbâbi Amr'den taleb idüb almağa kâdir olur mu? {vr. 29b}

el-Cevâb: Aynî kayyim olani istirdâd ider. Hâlik olanın kıymetini alur mehir deyü gönderilenin hediye deyü gönder kayyim ise alur hâlik ve müstehlik ise alınmaz.¹⁸

19. Mes'ele: Zeyd'in zevcî Hind Amr'ı sabiyi emzirdikten sonra Amr bâliğ oldukda Zeyd'in talâk virüb iddeti münkadiye olan zevce-i âharâsi Zeyneb'i tezevvüc etmek câiz olur mu? {vr. 30a}

el-Cevâb: Olmaz. Radâ'an babası avretidir.¹⁹

20. Mes'ele: Zeyd babasının câriyesini vat'ı idüb cariye-i mezkûra Zeyd'den veled götürse babası ol veledi bey' iylemek şer'an câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. Nesebi sâbit olmaz isede veledi veledi idüğü sâbitdir.²⁰

21. Mes'ele: Zeyd Hind'i kendüye bir avret alıvirmeğe vekîl iyledikten sonra kendü nefsinin nikâh eylese câiz olur mu? {vr. 30b}

el-Cevâb: Olmaz.²¹

makamı olmasaydı ona hediye verilmezdi. Yani bunlar lafzen şart olmasa da manen şart gibidir (*Kâdîhân, Kable'l-Fasli fi Tekerrüri'l-Mehri*).

¹⁸ Bir adam bir adamın kızına talip olur. Kızın babası: "Altı ay veya bir sene içerisinde mehrini hazırlarsan kızımı seninle evlendiririm" der. Sonra adam kabul eder ve bu sırada kızın babasına hediye verir. Ama güç yetiremediği için mehrini ödeyemez. Bu sebepten dolayı kızın babası adamla evlendirmese, kıza talip olan adamın mehir için göndermiş olduğu şeyleri geri alma hakkı var mıdır? Demişler ki: Mehir için gönderdiklerinden kayyim ise hepsini geri alır ama halik ve müstehlik ise bunda bir şey gerekmez. Yani geri alma hakkı yoktur (*Kâdîhân, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi'l-Mehri fi Fasli fi Habsi'l-Mer'eti Nefseha bi'l-Mehri fi'l-Varaki's-Sâni Tahminen*).

Bir adam bir adamın kızını istiyor, ona hediye olarak bir şeyler gönderiyor. Babası da herhangi bir sebepten dolayı onu evlendirmiyor. Mehir olarak gönderilen şey kayyim ise her ne kadar kullanılarak değişmiş (tahrip, yıpranmış) olsada geri verilir. Çünkü o kadının sultasına verildiğinden o eksilen şey için bir şey gerekmez. Kayyim değilse tüketilmişse kıymeti verilir. Çünkü karşılıklı bir akid (muavaza) tamamlanmadığı için verdiklerini geri alma hakkı vardır. Aynı şekilde hediye olarak gönderilenler helak veya müstehlik olmamış kayyim ise aynı hükme tabidir. Çünkü hibe manasındadır (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi'l-Mehri fi Bâbi'l-Varaki's-Sâlis Tahminen*).

¹⁹ Bir kadın bir çocuğu emzirdikten sonra, süt emzirenin kocasının karısı o çocuğa harâm olur. Çünkü, süt babasının karısıdır. Kocasının karısı sabîye harâm olur çünkü o, sutoğlunun annesidir. (*Şerhü'l-Kenz, İbnü'l-Nüceym, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Fasli'l-Muharemât*).

²⁰ *Künye* adlı kitapta: Oğul babasının cariyesini vat' eder ve ondan çocuk doğurursa, o çocuğun satılması câiz değildir. Adamın oğlu bir şüphe iddiasında bulunsa da bulunmasa da torunudur. Çünkü her ne kadar nesebi sabit olmasa da torun onun mülküne girdiği andan itibaren azâd olur. Bu durum, her ne kadar nesebi sâbit olmasa da bir kimsenin cariyesi ile zinâ eden bir başkasının, çocuk meydana geldikten sonra ona mâlik olması ve azâd etmesi gibidir (*Şerhü'l-Kenz, İbnü'l-Nüceym, fi Kitâbi'n-Nikâh*).

22. Mes'ele: Hind Zeyd'i tevzîce vekîl eyledikten sonra nefsine tezevvüc câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. Mutezevvic eylemiş mutezevvec eylememiş.²²

23. Mes'ele: Zeyd gâib²³ olup mevti haberi geldikte zevcesi Hind Amr'ı tezevvüc idüb Amr'dan evlâdını götürmüş iken Zeyd gelüb Hind'i aldıkda evlâdın nesebî Zeyd'den mi sâbit olur yohsa Amr'dan mi? {vr. 30b, 31a}

el-Cevâb: Amr'dan olur.²⁴

²¹ Bir adam kendisini bir kadınla evlendirmesi (eş bulması) için bir kadın vekîl tayîn ediyorsa, vekîl kadın da kendisini evlendiriyorsa böyle bir şey câiz değildir (*Zeylâi, fî Kitâbi'n-Nikâh Kable'l-Bâbi'l-Mehri*).

²² Bir kadın kendisine (evlendirmesi konusunda) bir koca bulması için bir adamı vekîl tayîn etse, kişinin kendisini müvekkiliyle nikâhlanması câiz değildir. Çünkü kadının kast ettiği; biriyle evlendirmesiydi, kendisiyle evlenmesi değildi (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fî Kitâbi'n-Nikâh Kable'l-Bâbi'l-Mehri*) Aynı şekilde, (*Zeylâi fî Kitâbi'n-Nikâh Kable'l-Bâbi'l-Mehri*).

²³ Ebû Hanîfe'ye göre, kayıp (mekûd) bir kimse hakkında, doğumundan itibaren yüz yirmi senelik bir süre takdir edilir. Çünkü gâlip olan, insanın bundan daha uzun bir süre yaşayamayacağıdır. Bu sebeple, kayıp ortada mevcut olmasa da gerçekte mevcutmuş gibi kabul edilir. Ebû Yusuf'un mefkud için yüz yıl takdir ettiği söylenir ki, bu Belh fakîhlerinin (Meşâyih-i Belh'in) de görüşüdür. Ebû Hanîfe'ye göre genel prensip, bir şeyin mevcut olduğuna zann-ı gâlip olursa, o hakkîkaten mevcut gibi kabul edilir, her ne kada mevcut olmasada.

²⁴ Kayıp olan bir adamın hanımı dul veya bekar olsun (cima etmiş olsun veya olmasın), başka bir adamla evlenip ve her sene bir çocuk doğuruyor. Ebû Hanîfe demiştir ki: Doğan çocuklar birinci kocaya âittir. Birinci kocanın, ikinci kocadan olan çocuklara zekât vermesi ve birbirleri hakkında şahitlikleri (baba oğluna-oğul babaya) câiz değildir. Çocuklar zinâ yoluyla meydana gelmiş olsalar bile câiz değildir. Ebû Hanîfe'nin bu görüşten döndüğüne ve "Birinci kocaya değil ikinci kocaya âittir" dediği nakledilmiştir. Fetvâ bunun üzerindedir. Bir kadına kocasının öldüğü haberi ulaşır, ölüm iddeti bekleyip, bir başka adamla evlenir ve çocuk doğurur. Sonra birinci koca çıkıp gelse, Ebû Hanîfe'nin birinci görüşünde: Çocuk birinci kocaya âittir, sonra ikinci kocaya âit olduğunu söylemiştir (*Kâdîhân, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli fî Mesâili'n-Nesebi*).

Bir kadına kocasının öldüğü haberi ulaşır, ölüm iddeti bekleyip, bir başka adamla evlenir ve çocuk doğurur. Sonra birinci koca canlı bir şekilde çıka gelir. Ebû Hanîfe'ye göre: aynı şekilde çocuk birinci kocaya âittir. Koca ister altı aydan önce ister iki seneden önce veya daha sonra gelmiş olsun durum değişmez. Çünkü "*sahibu'l firaşı sahîh*" (sahîh evlilik) ikincisine "*sahibu'l firaş*" (fâsid evlilik) fâsittir. İkinci kocanın durumu: "Bir adamın bir cariye ile evlenip, çocuk doğurması. Mevlası çocuğun ona âit olduğunu her ne kadar iddia ettse bile nesebin kocadan sabit olması gibidir." Ebu Leys diyor ki; Ebû Hanîfe'nin "*Hüccet*" kitabında (delili) şöyle geçiyor: Fukaha şu konuda ittifak etmişlerdir ki birinci koca hazır olsa veya kayıp ama gizlenmiş durumunda olsa (aslında nerede olduğunu birkaç kişi tarafından biliniyorsa) bu durumda birinci koca kayıp hükmünde olmadığı için çocuk ona âittir. Ebû Yûsuf "*el-Emâli*" kitabında der ki: Her ne kadar birinci ya da ikinci koca veya her ikisinden birisi reddetse bile çocuk her halükarda birinci kocaya âit olur. Ona ne had ve ne le'ane cezası olur. Abdülkerim el-Cürçani, Ebû Hanîfenin bu görüşten döndüğünü ve "Neseb ikinci kocaya sâbittir" dediğini rivayet etmiştir. Ebû Yûsuf ise der ki: İkinci kocayla evlendikten itibaren altı ay içerisinde çocuk doğarsa birinci kocaya ait olur, eğer

24. Mes'ele: Hürretü'l-asl olan Hind ile mu'tak olan Zeyd'den hâsıla olan Zeyneb'e mu'tak olan Amr küfv olur mu? {vr. 31b}

el-Cevâb: Olmaz.²⁵

25. Mes'ele: Zeyd bir zinâ olunmuş avreti tezevvüc eylese gebe olmayacak iddet çeker mi yohsa heman cimâ' câiz olur mu?

el-Cevâb: Müstecîb olan hayzı görmeyince vat'ı eylememekdir.²⁶

26. Mes'ele: Zinâdan habli olan Hind'i tezevvüc ve cimâ' câiz olur mu?

el-Cevâb: Nikah câiz. Nâkih zânînin gayri olacak cimâ' câiz olmaz.²⁷

27. Mes'ele: Biker olan Hind'i bâliğa velîsi izni yok iken istediği kimesneye nikâh ile varmağa kâdire olur mu? {vr. 32a}

el-Cevâb: Olur. Emma kufvi olmiyana varacak veli itirâz idüb fesh itdirmeğe kâdirdir mâdâmeğe ol zevcinden velâdeten tammiye bir kavilde aslâ mun'akid değildir bu kavil dahî müftîye husûsen fî zemânina itirâz böyle işkâl üzere ola.²⁸

ikinci kocayla evlendikten altı ay veya daha sonra doğarsa ikinci kocanın olur. Kocalar isterse birlikte bu benim çocuğum diye iddia veya red etsinler durum değişmez. İmam Muhammed ise dediki ki: ikinci kocayla cimâ'dan itibaren iki yıl içerisinde çocuk doğarsa ikinci kocaya aittir. Fakîh Ebû Leys, *Da'vî el-Mebsûtun Şerhin*'de İmam Muhammedin sözü daha doğrudur diyor. Eğer bir kadın dinden döner ve ehl-i harpten biriyle evlenir de çocuk doğursa çocuğun durumu İmam Muhammed'in fetvâsına göredir (*Füsûsü'l-İmâdiyye, fî Fasli'r-Râbi' ev Aşer*).

²⁵ Babası azad edilmiş köle, annesi aslen hür olan bir kadına, azad edilmiş bir köle talip olursa ona denk olmaz. Çünkü azad edilmiş kişide kölelikten iz kalmıştır. Kız ise annesi aslen hür olması itibariyle o da aslen hür sayılır ve ona denk olmaz (*Tecnîsi ve'l-Mezidi, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli'l-Kefâe*).

²⁶ Bir kadın, zina ettikten sonra bir adamla evlenirse; zinadan hamile ise çocuğu doğurana kadar onunla cima' edemez. Eğer hamile değilse müstehab olan hayzı görünceye kadar ilişkiye girmemektir. (*Kâdihân, Kable Kitâbü'l-İcârât*).

²⁷ Zinâdan dolayı hamile kalmış bir kadınla evlenmek, Allah Teâlânın şu sözüne "*Bunlardan başkası size helâl kalmıdır*" (Nisâ, 3/24), dahil olduğu için câizdir. Velâkin çocuğu doğurmadan önce onunla ilişkiye giremez. Yani "*kendi suyu ile başkasının ekinini sulamasın*" diyer. Yoksa zina edene hürmetten dolayı değildir. Ama bu, evlenen zina edenden başkası ise geçerlidir (yoksa zina eden zaten babası oluyor). Ama evlenen zani ise böyle bir nikâh herkese göre sahihtir ve kadın nafakaya hak kazanır. Yine herkese göre onun çocuğu doğurmasını beklemeye gerek kalmadan ilişkiye girebilir (*ed-Dürer ve'l-Gurer, fî Kitâbi'n-Nikâh fî'l-Varaki'l-Sâlis Tahmînen*).

²⁸ Velî, küçük çocuk, mecnûn (akli dengesi yerinde olmayan) ve kölenin nikâhının sahih olması için şarttır. Çünkü, velînin rızasının, şart olması onlarda mevcut olan acziyet illetindedir. Velînin, küçük ve benzerlerinde nikâhın sıhhatinin şartı olmasını bildiğimizden, bunların zıtları (büyük, akıllı, hür) olan kimsede bu şart söz konusu değildir. Mademki böyle, o halde hür, baliğa, âkile, bekar veya dul olan mükellef kadının velîsiz nikâhı gerçekleşmiş olur. Hür mükellef olan kadın kendi kendine nikâh akdi yaptığında, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre geçerlidir. Ebû Yûsuf'un başka bir görüşüne göre, velîsi olmadan geçerli değildir. İmam Muhammed'de göre, velînin icazetine bağlı olarak geçerlidir. İmam Mâlik ve İmam Şâfi'ye göre ise asla caiz olmaz. O şekilde ki; velînin,

28. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi câriye ile bir beytde oturmam dise başka beyt istemeğe kâdire olur mu? {vr. 32b}

el-Cevâb: Olmaz. İlleti istiğdâme ihtiyâc ve metâ'ı beyt gibi olduğu için.²⁹

29. Mes'ele: Keferenin nikâhları sahîh olup evlâdi nikâh sahîhden mevlüd midir?

el-Cevâb: Esahu ve sahîh idüğüne bizüm delîl-i kavimiz "Hz. Peygamber (s.a.v)'in: "*Ben sahîh bir nikâhtan doğdum, sıfah'dan değil*"³⁰ hadisi şerîfidir.³¹

30. Mes'ele: Hind'in babası Zeyd Hind'i küfvi olan Amr taleb itdikde Hind'in rızâsı var iken virmese kadı nikâh etmek câiz olur mu? {vr. 33a}

el-Cevâb: Olur.³²

kızının evlendiği dengi değilse ve çocuk doğurmamışsa itiraz hakkı vardır, ister fesh eder, isterse geçerli kılar. Ama o adamdan çocuk doğurduğu takdirde çocuk zayi olmasın mürebbisiz kalmasın diye velîlerin fesh hakkı yoktur. *Hülâsa*'da böyle geçmiştir. Şeyhulislâm'ın *el-Mebsût*'unda şöyle denmiştir: Bir kadın dengi olmayan biriyle evlense, velîsi de bunu öğrendiği halde çocuk doğurana kadar ses çıkarmayıp, sonra mahkemeye vermek aklına gelirse, onları ayırmaya hakkı vardır. Çünkü sükut hakkı bizim aslen bekar dediğimiz kişi için geçerlidir. Ancak nass ile sabit olduğundan dolayı bakire hakkında rıza sayılır. Yoksa dolaylı olarak (kıyasen) ona benzetilen bu meselede olduğu gibi geçerli değildir. Aynı şekilde "*en-Nihâye*"de câiz olmadığı rivayet edilmiştir. Hasan, Ebû Hanîfe'den rivayet etmiş ki: "Çünkü bir çok şeyi ortaya çıktıktan sonra def' etme (ortadan kaldırmak) imkanı yoktur. Son zamanlarda insanlar bozulduğu için câiz değildir fetvâsı verilmiştir (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Evveli Bâbi'l-Velî*).

²⁹ Adam (istihdam) hizmette muhtaç olduğu için karısıyla birlikte bir cariye iskan etse, cariye de metau'l-beyt gibi (evin eşyası) olduğu için bundan men edilemez (*Zeylâi, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'n-Nafakât*).

³⁰ İtibar olunan kaynak hadis kitaplarında görülmemektedir. Fakat Beyhakî ve Taberânî'nin kitaplarında rivayet edilmektedir. Hanefî fıkıh kaynaklarında el-Mebsût, Bedâi, Fethu'l-Kadîr, Bahru'r-Râik ve Reddu'l-Muhtâr gibi kitaplarda hadis delil olarak kullanılmıştır.

³¹ Fukaha kâfirlerin nikâhlarını câiz görmüşler. İmam Mâlik câiz değil demiştir. Çünkü nikâhi caiz olması sağlayan şartlar yoktur. Bizim delilimiz (Hanefîlerin delili) Peygamberimiz (s.a.s)'in: "*Ben sahîh bir nikâhtan doğdum, sıfah'dan değil*" sözüdür. Eğer nikâhları sahîh olmasaydı Efendimiz (s.a.s) böyle demezdi. Bu şekilde *Şerhu'l-Mecma' (fî Fasli Nikâhi Ehli's-Şirk)* kitabında da geçmiştir. "*Kâfirlerin nikâhları bâtıldır itibar edilmez*" itibar edilmez sözü bâtil ifadesine vurgu yapmak için söylenmiştir. Çünkü, bazen batıl denir ama fasit demek istenir. Te'kid ettiğin zaman onu fasit olma ihtimali ortadan kalkmış olur. Suretü'l-Mes'ele; Kâfirlerin nikâhi batıldır ama bizde sahihtir. Onların delili : "Onlar, kâfirler velîlik hakkı olmayan kişilerdir, velî olmadan da nikâh olmaz." Bizim delilimiz Allah'ın (c.c) şu ayetidir: "*Onun karısı da onun taşıyıcısıdır*" (Tebbet, 111) eğer nikâh sahîh olmasaydı karısı olarak geçmezdi. Yine Hz.Peygamber (s.a.v)'in: "*Ben sahîh bir nikâhtan doğdum, sıfah'dan değil*" hadisi, nikâhlarının caiz olduğuna dair delildir (*el-Kâfi, Şerhü'l-Manzûme*).

³² Velîlerin çoğu adil değilse (o an bulunmaz veya evliliğe mâni olursa) veya baba ve dede fasik ise dengiyle evlendirmek kadıya düşer (*Bezzâziyye, fî Kitâbi'n-Nikâh fî'l Fasli Sâmîn fî Ahiri Mesâili'l-Mecnûn*).

31. Mes'ele: Zeyd bıkır olmak üzere tezevvüc eylediği Hind bıkır çıkmadıkda küllî mehr lâzım olur mu?

el-Cevâb: Olur. Kâdihân fetvâsı üzere.³³

32. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind mehr-i muaccelini edâ eyledikten sonra müddeti seferin eksik yere cebren ilâ gitmeğe kâdir olur mu? {vr. 33b, 34a}

el-Cevâb: Olur.³⁴

³³ Bir adam, bakire olmak üzere bir kadınla evleniyor ama kadın dul çıkıyor. Kadına vermiş olduğu muaccelden (emsâl mehrinin) fazlalığı geri istemeye hakkı var mıdır? Sadrüislâm Pezdevî'nin ve Buhâra ulemasının da çeyiz konusunda tercih ettikleri kıyasa göre: "Adamın (üzerine) verdiğini geri istemeye hakkı olmalıdır" görüşündeler. *el-Muhîr*'in sahibinin, *el-Fevâidu'l-Mecmua* kitabında tercih ettiği kıyasa göre: Bir kimsenin, bakire olması üzere mehri misilden fazlasını vererek evlendiği bir kadın dul çıkarsa, fazlalığı vermesi gerekir mi? *el-Muhîr*'in sahibinin cevabı: Hayır vermesi gerekmez. Çünkü rağbet edilen bir kadın olduğu için koca bu ziyadeliği söylemişti. Hâlbuki o merğubluk vasfı ortadan kalktı, dolayısıyla ona karşılık olan şey o adama gerekmez ve vermiş olduğu mehri mislini geri istemeye hakkı vardır. Zâhiruddîn el-Merginânî'nin *el-Fevâid* adlı eserinde denmiştir ki: Geri isteyemez, hakkı yoktur. Zikrolunan ziyade, birinci meselede *el-Muhîr*'in sahibinin vermiş olduğu fetvâsına muhaliftir. İddet bölümünde denmiştir ki: Adam bakire olması üzere bir kadınla evlenir ve bakire olmaz dul çıkarsa adamın mehr-i vermesi lazımdır. Aynı şekilde *el-Müntekâ*'da da böyle geçiyor. Kâdihân'ın fetvâlarında: Eğer kadınla bakire olması üzere evlenir de bakire olmazsa mehrinin hepsini vermesi gerekir. Çünkü kadın, mehir hakkını bekaret karşılığı değil, nikâh akdi ile kazanır. Ebû Kâsım el-Saffâr'da bu görüştedir (*İmâdiyye, fî Ahiri'l-Fasli'r-Rabiğ Aşer Kable Fasli'l- Hâmisi Aşer bi-Varak Tahmînen*).

³⁴ Koca muaccelini verdikten sonra, mehri muaccel olarak açıkladığı veya etrafında yaygın olan mehre göre muaccel olarak kabul edilebilecek miktarı vermişse kadının izni olmadan onu götürülebilir. Çünkü Allah'ın (c.c): "*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*" buyurduğu gibidir. Bazılarının fetvası, götürülemezdir. Kadını kendi memleketi dışında başka bir yere götürülemez çünkü gariptir, eziyet görür. Fetva buna göredir. Fakih Ebû Leys de böyle fetva vermiştir. Ebû Kâsım el-Saffâr'ın ihtar görüşü sefer süresinin (90km) altında götürmek isterse ittifaken götürülebilir. Köyün-Şehrin yakın köylerinde sefer veya gurbetlik durumu gerçekleşmez (*ed-Dürer ve'l-Gürer fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'l-Mehri fî Varaki's-Sâni Tahmînen*).

Ebû Kâsım el-Saffâr: "Bu, onların zamanında, ama bizim zamanımızda insanlar ve zaman bozulduğu için koca mehri vermiş olsa da karısını götürülemez."

(*Mes'ele*) Denilmiştir ki: Şehirden köye ve köyden şehre çıkartma hakkı var mıdır?

(*Cevâb*) Demişler ki: Bu sefer değildir. Bir şehirden başka bir şehre (bursa-istanbul gibi) götürmek seferdir. *el-Zahîre*'de kaydedilmiştir.

Dedem (*el-Hidâye müellifi Burhâneddîn el-Merginânî*) *et-Tecnîs ve'l-Mezîd* kitabında, ayete dayanarak vermiş olduğu fetva, "koca muaccelini ifa ederse kadını götürme hakkı vardır". Çünkü Allah Teâla ayeti kerimede "*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*" buyurmuştur. İddet konusunda ise şöyle geçiyor: "Koca karısını başka bir şehre götürmek isterse, mehrini ödemiş olsa bile onu çıkartma hakkı yoktur". Fakihin (Ebû Leys'in) ihtar görüşü de böyledir. Fakih Zâhiruddîn şu şekilde demiştir: Allah'ın (c.c) ayetini fakihin sözüne tercih ederim. Allah (c.c) ayeti kerimesinde: "*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*" buyuruyor. *Câmiü's-Sağîr* şerhinin nikâh bahsi, mehir bâbında seleflerden bazılarının sözü, Ebû Kâsım el-Saffâr, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e dayanarak, kadının kendini men edebileceği şeklindedir. Şöyle ki; "Cinsel ilişkiye girmiş olsalar bile

33. Mes'ele: İki zevcesi olan Zeyd'in birisi diğer darâsiyle bir yerde olmam dimeğe kâdire olur mu? {vr. 34b}

el-Cevâb: Dârda iki beyti olup biri ona ta'yîn olunacak olmaz.³⁵

34. Mes'ele: Zeyd'in zevceleri Hind ile Zeyneb bir havlî (avlu) içinde olan iki evinin birini müstakil birinde koyub havâiclerini göri vîrse Hind'i babası Zeyd gayri eve çıkartmağa kâdir olur mu? {vr. 35a}

el-Cevâb: Olur.³⁶

35. Mes'ele: Koca mehrinin tamamını verdikten sonra karısını başka bir beldeye çıkartmak ister fakat karısı yüz çeviriyorsa kocanın zorlamaya hakkı var mı? {vr. 35a-b, 36a-b}

el-Cevâb: Hanefî ulemâsının fetvâlarını incelediğimizde *el-Hidâye*'de geçtiği gibi Allah (c.c): "*Onları oturduğumuz yerde yerleştiriniz*"³⁷ ayet-i kerimesi sebebiyle, mehrinin hepsini verse istediği yere götürür.³⁸

kadının kalan mehrini almak için kendini men etme hakkı yoktur, kendini men edecek olursa koca ona nafaka vermez. Ancak sefer konusunda Ebû Hanîfe'nin: "Mehrini vermeden onunla ilişkiye girse bile bir şehirden başka bir şehre çıkartamaz" görüşünü benimsemiştir. Sadrüşehid: "Sefer konusunda en güzel olanı budur demiştir. Bu söylediklerimizin devamında, kadının rızasıyla ilişki söz konusudur. Kadın buluğa ermişse fakat istemeden, çocuk ya da deli olduğu halde ilişkiye girmişse kadının hakkı düşmez (*İmâdiyye, fi'l-Fasli'r-Râbi' Aşer Kable'l-Hâmisi Aşer li-Varakeyn Tahmînen*).

Zâhirü'r-Rivâye'de zikredildiğine göre: "Kadının izni olmadan önce bir yerden başka bir yere götürmek isterse iki görüş var: Biri mehri eda etmeden önce hakkı yoktur. Diğeri ise mehri ifa etmeden önce hakkı vardır". Ebû Kâsım el-Saffâr dedi ki: Mehri eda etmiş olsa bile kadını şehirden başka bir şehre götürme hakkı yoktur. Fakih Ebû Leys: Çünkü kadına zarar gelmesinden korkulan bir zamandır. Kadın köyde aşireti içerisinde olduğu zaman korkmaz ama dışarı çıktığı zaman korkabileceği bir ortamın bulunduğu bir zamandayız. Ancak kocanın şehirden-köye, köyden-şehre ve köyden-köye götürme hakkı vardır. Çünkü sefer süresinin uzunluğunun altındaki götürmeler gurbet sayılmaz bu bir mahalleden başka bir mahalleye götürmeye benzer (*Kâdihân, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Fasli fi Habsi'l-Mer'eti Nefseha*).

³⁵ Kadın, darasıyla (ikinci hanımı) veya kocasının akrabasıyla, annesi ve benzeri ile kalmayı red ederse, evin birkaç odası varsa ve ona kilitlenebilecek müstakil bir oda verilmişse iki nedenden ötürü başka bir oda isteme hakkı yoktur. 1.Eşyalarının (meta'ı) zarar görmemesi için isteyebilir. 2. Evde birisi olduğu halde ilişkiye girmesi mekruh olduğu için isteyebilir. Uyuyan, mecnun (akli dengesi yerinde olmayan), mecnun olmayan çocuk, baygın veya amâ (kör) varsa cimâ etmesi mekruhtur. Bunun için (fakihler) demişler ki: Adam câriyesini elinden tutup evin içine soksa ve kapıyı kilitlese ne yapacağı anlaşıldığı için mekruhtur. Aynı şekilde İmâm Muhammed'e göre: Kuması veya câriyesi yanında olduğu halde cimâ yapmak mekruhtur. Bundan dolayı Buhâra ehli (koca-karının da) sere serpe, kapalı olmayan bir yerde yatmalarını da mekruh saymışlardır (*et-Tecnisi ve'l-Mezîdi li's-Sâhibu'l-Hidâye fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi mâ Yekûne li'z-Zevci fi Fasli fi'l-Mer'eti*).

³⁶ Bir havlide iki menkuha cebren ile cem' olmak yoktur. Ebussuûd (r.h) Bedâi ve Künye ve İhtiyar'da var. Merhum Bezzâzi'nin *Münteka*'dan nakline zahib olmuşlar ancak zâhıranlar ne mekûle kavli ile olursa iftâye me'zunler olup ve ol zamanda esah ekval ile iftâ ve hükme emr vârid olmamaktır. ***Ketebuhu el-Fakîr Pîr Muhammed 'ufiye anh.***

³⁷ Talâk, 65/6.

³⁸ Demişler ki: Kadını memleketinden başka bir yere götüremez çünkü garip olur sıkıntı görür ama şehrin civarındaki köylere götürse garip olmaz, beis yoktur. *Mecmâu'l-Bahreyn* şerhinde zikredildiğine göre: Koca mehrini öderse istediği yere götürebilir. Yine demişler ki: Koca hanımını beldesinden mehri mucceli (hepsini) ödese bile başka yere götüremez. Aynı şekilde koca güvenilir bir kişi ise götürür. Aksi takdirde götüremez. Koca mehri mucceli vermişse “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*” ayeti sebebiyle kocanın istediği yere götürme hakkı vardır. Denilmiştir ki: Garip olmaması ve sıkıntı görmemesi için kadını kendi beldesinden başka bir yere götüremez. Ancak beldesinin yakın köylerine götürebilir çünkü gurbet tahakkuk etmez. Hanefî ulemâsının bazıları demişler ki: Sadece mehri mucceli (peşin olanı) öderse kadını çıkaramaz çünkü mehri muccel sadece örfün açıkça delalet ettiği hükmüyle sâbit olur. Kadın mehri muccel almasına kendi beldesine yerleşmesi şartıyla razı olmuştur. Ama eğer dışarıya çıkartacak olursa bu durumda kadın mehri mucceline razı değildir. Not: kendi beldesinde evlenmişse mehri muccel onlara verilebilir, mehri mucceli örfü göre tayin ediyoruz. Ashablarımızdan bazıları birinci görüşe (götürebilir) göre fetvâ vermişler. Bu mufassal söz tahkike daha yakındır. Bununla fetvâ verilir (*el-Mesâil mine'z-Zevâid*).

Ebû Kâsım el-Saffâr'ın *Muhît*'te zikrettiğine göre, es-Selcî diyor ki: Koca onun mehrini vermiş olsa bile karısını bu zamanda götüremez. Bu görüş fakihlerin ihtâr görüşüdür. Çünkü insanlar zamanımızda bozulmuştur. Kadın aşireti içerisinde olduğu zaman kocanın ona zulüm etmesi mümkün değildir. Ama bir başka yere götürdüğü zaman zulüm edebilir. Ve o, korumasız kalır. Fakat şehirden başka bir köye veya köyden şehre götürse hüküm böyle değildir çünkü sefer sayılmaz. *el-Kâfi*'de, el-Vâfi'nin şerhinde zikredildiğine göre: “*Onları oturduğunuz yerde yerleştiriniz*” ayeti sebebiyle koca mehrini öderse istediği yere götürebilir. Fakihlerin genel görüşü şudur ki: Zamanımızda koca çok mütevazi (alçak gönüllü, iyimser) olup ve mehrinin tamamını verse bile kadını götürme hakkı yoktur. Çünkü garip, mağdur olur. Lâkin koca karısını istediği köylerden birine götürebilir. Çünkü gurbet tahakkuk etmez. Fetva buna göredir. Kocanın kadını köyden şehre ve şehirden köye götürme hakkı vardır. *el-Velvâlici*'nin fetvâlarında zikredildiğine göre: *Zâhirü'r-Rivâye*'de Ebû Kâsım es-Saffâr tafsili cevabında diyor ki: Bu onların zamanında geçerlidir. Bizim zamanımızda koca mehri öderse bile çıkartamaz, çünkü onların zamanında çoğunun hali düzgündü ama zamanımızda insanlar bozuldu bundan dolayı kadın kendi aşireti arasında oldukça koca kontrol altında olur. *el-Muhtar li'l-Fetvâ*'da zikredildiğine göre: Kadının, mehrinin tamamı verilmedikçe kendisini men etme ve kocayla yola çıkmama hakkı vardır. Eğer koca mehrin tamamını öderse istediği yere götürür. Yine demişler ki: Durum böyle olsa bile götüremez ve fetva buna göredir. Kâdihân'ın fetvâlarında zikrediliğine göre: Adam kadının izni olmadan götürmek ister ve bunu mehrini vermeden önce yapmak isterse hakkı yoktur. Ama mehrini ifa ettikten sonra çıkartma hakkı vardır. *Zâhirü'r-Rivâye*'de Ebû Kâsım es-Saffâr diyor ki: Mehrin tamamını verse bile bir belleden bir başka beldeye çıkartma hakkı yoktur. Fakih es-Semerkindî de aynı görüşte olup şöyle diyor: Çünkü, zaman bozulduğu için zarar görmesi ve garip olmasından korkulur. Ama kadın aşireti içerisinde olursa korkulacak bir şey yoktur. Adamın karısını şehirden köye, köyden şehre ve köyden köye götürme hakkı vardır. Çünkü bu yerlere götürmesi sefer süresi altında olduğu için garip olmaz. Bu bir mahalleden bir mahalleye taşınmak gibidir. *Bahrü'l-Muhît*'in metninde zikredildiğine göre, Ebu'l-Leys fetvâlarında dedi ki: Koca kadını bir belleden başka bir beldeye götürmek isterse ve mehrin tamamını vermişse kitabın (*Kur'an'ın*) cevabı; kocanın buna hakkı vardır. Fakih Ebu'l-Leys'in ihtâr görüşü kocanın buna hakkı yoktur ancak, bir şehirden köye, köyden şehre çıkartma hakkı vardır. *el-Bahrü'l-Muhît*'te zikrediliğine göre dedi ki: *en-Nevâzil*'in nikâh bölümünde Ebû Kâsım es-Saffâr'ın geçen şu

36. Mes'ele: Zeyd'in iki avreti olup biri kısmıda darasına hibe idüb hakkın iskat eylemiş iken ba'de rucû' kâdire olur mu? {vr. 37a}
el-Cevâb: Kâdire olur.³⁹

37. Mes'ele: Zeyd'in abdi olan Amr Zeyd'in izni yok iken Hind'i tezevvüc eyledikte Zeyd talâk vir ya ayrıl dimekle icâzet virmiş olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.⁴⁰

ibaresini gördüm: Ebû Kâsım'a kocası mehrinin tamamını vermemiş fakat bir beldeden başka bir beldeye çıkartmak isterse kadının durumu nedir diye soruldu? Ebû Kâsım dedi ki: Zaman bozulduğu için kocası mehri vermiş olsun veya olmasın kadının çıkmama hakkı vardır. Çünkü kendi evinde güvende olmayan kadın dışarıda nasıl güvende olacak? Ebu'l-Leys dedi ki: Ebû Kâsım'ın bu görüşünü nasıl almayız ki, bu zamanı idrak etseydi o da bu şekilde fetva verirdi. (Üskübî) Diyorum ki: *Zâhirü'r-Rivâye*'den anlaşıldığına göre bize serbestlik verilmiştir; kadına mehrini ifa ederse istediği şehre ve istediği zaman götürebilir. Mehri muaccelden murad insanların peşin vermeyi örf haline getirdikleri muacceldir (mesela 3/1 ise 3/1 verecektir). Denildi ki: Mueccel (örf haline belirtilmiş mehrin hepsi) de aynıdır. Ancak koca kadına mehrini ödemiş olsa bile sefere çıkmasını men eder. Bu görüş Ebû Kâsım es-Saffâr'ın, Ebu'l-Leys'in ve bir grup fakih'in ihtâr görüşüdür, ashablardan rivâyet edilen görüş değildir. el-Velvâlici'nin görüşü de buna delalet ediyor. el-Velvâlici kavli bu onların zamanında idi ama zamanımızda koca mehri ifa etse de kadımla yolculuk yapma hakkına sahip değildir. Bu durumun ihtilaflı olması asra ve zamana bağlı olmasındandır. "*İsticâru ala't-ta'âti*" mes'elesinde ashablardan bazılarının dedikleri fetva Ebû Kâsım'ın söylediği gibidir. Bazı fukahanın ise ihtar etmiş oldukları görüşe göre: Bizim zamanımızda kadımların da buna göre amel (hüküm) ettiğini gördüm. Kadı, kadının bulunduğu yerin, aşiretine ve kavmine bakması gerekir. Kendi memleketinde evlenmişse, sonra koca başka bir yere gitmeyi talep etmişse, kadının buna uyması gerekmez, kadının lehine olmak üzere kocaya men edilir. Kadın akrabalarının bulunmadığı şehirde evlenmişse ve aslı başka bir şehirden ise, hükmün kadının lehine verilmemesi gerekir (yani hüküm koca başka bir memlekete götürebilir olmalıdır). Aynı şekilde kadı kocanın hanımıyla yolculuğa çıkma talebinin hakikatini inceleyip araştırmalıdır. Koca kadının mehrinden faydalanmak ister, giyim (kiyafet) yükümlülüğünü terk etmek ister veya karı-koca arasında bir hüsumet gibi nedenlerden dolayı cebren talep ettiyse hâkim bunu kabul etmez. Özellikle koca karısı açısından güvenilir değilse kadının men hükmünü verir (*Zâhirü'r-Rivâye*).

Hüküm Ebû Kâsım es-Saffâr'ın vermiş olduğu fetvadır. ***Verham vallâhu a'lem.*** (*Enfâu'l-Vesâil fî Mesâili'n-Nikâh*).

³⁹ Diğer darasına pay kısmını (gece hakkını) hibe ettiğinde rucû' etme hakkı vardır. Çünkü düşürmüş olduğu hakkı henüz vacip hale gelmemiştir. Böyle bir hak sakıt olmaz. Bu iskat hakkı düşürebilme yetkisi mevcut olan bir hak için geçerlidir. Hâlbuki bu daha mevcut olmamıştır. Rucû' etmek artık o haktan "kaçınmak" ariyet akdi gibi olur. Bizim söylemiş olduğumuz şeyden dolayı ariyet veren istediği zaman ödünçten dönebilir (*Zeylâi, fî Âhiri Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'l-Kasem Kable Kitâbi'r-Radâ'; Kezâ fî'd-Dürer ve Gayriha*).

⁴⁰ Köle efendisinin izni olmadan evleniyor. Efendisi ona boşa veya ayrıl diyor. Efendinin bu sözleri icazet anlamına gelmez. Çünkü bu evliliğin red edilmesi manasına gelir aynı zamanda talak ve mufarekât ismi verilir. İnatçı (direnen) kölenin ayrılması onun kalitesi açısından daha elyaktır bu da ceza olarak en az miktardır. Eğer efendisi karını bir talakla boşa demiş olsaydı dönme hakkı olacaktı. Dolayısıyla aynı zamanda icazet belirgin hale gelmiş olurdu. Çünkü talakı ric'î yalnız sahih bir nikâhta gerçekleşir, o zaman icazet belirgin hale gelmiş olur (*Hidâye, fî'n-Nikâh fî Bâbi Nikâhi'r-Rakîk*).

38. Mes'ele: Kâdihân'ın kitâbu nikâhda bâbu muharremâtta: Hür bir adam ardarda on hanımla evlenirse, dokuzuncu ve onuncuyla nikâhî câiz olur. Çünkü, o gece evlenmiş olduğu beşinci hanım, diğer daha önce evlenmiş olduğu dört hanımının nikâhını fasid kılar. Aynı şekilde dokuzuncu hanım da önceki dört hanımının nikâhını fasid kılar. Dokuzuncu ve onuncunun nikâhî câizdir. Didüğü sahîh midur?

el-Cevâb: Meseleye zikr olunan üzre tasvîr sehvdîr sahîhi şerâit nikâhda zikr eylediğidir ki nitekim Sadruşehîd *Uddetu'l-Muftî*'de zikr etdiği gibidir.⁴¹

39. Mes'ele: Zeyd'in zevcî Hind Zeyd'den üç talâk boş olup yine varmak istedikde bir oğlanı velîsi izniyle tezevvüc idüb ba'dehu oğlanı emzirib boş olup var didiklerinde vechi mergûm üzerine Hind ba'de'l-iddeti radî' olan Amr'a velîsi izni ile tezevvüc şer'i idüb ba'dehû emzirib nikâhî fesh olunub iddet-i munkadiye oldukda bu kavî mecrûh ve merdûd olmasına fetevâyî şerîfe geldikde Hind bîkr bâliğa varib hulle şer'iyye olunub talâk virdikde yine iddet çıkub tamam oldukda Zeyd'e nikâh olmak câiz olur mu ? {vr. 37b}

el-Cevâb: Olmaz. Katiyen varmaz. İbn Şihne İbn Vehbân'ın kasidesine ona *Manzûme-i İbn Vehbân* dirler şerhinde tasrîh eylemiştir. Hata mugaletadandır demiştir. Varmadığına sebep oğlanı emzirdikte Amr, Zeyd'in radâ'en oğlu olup zevcesi ona harâm olur.⁴²

40. Mes'ele: Adil itmesine câzim olan Zeyd mutezevvice bir yere dahî tezevvüc mi evlâdır yoksa terki? {vr. 38a}

el-Cevâb: Zevcîne gam idhâlinin terkinde me'cûrdur.⁴³

⁴¹ Hür kişi on hanımla evlenirse ve birbirinin izni olmadan olmuşsa akid esnasında hepsi müteferriktir. Fakat eğer bu haber onlara ulaşılmışsa hepsinin nikâh altında tutması caizdir. İlâ âhir.

⁴² Fakihler bu meseleyi "*lebenu'l-fahl*" demişler bizde Hanefilerde "*el-fahlu ebû'r-radâ*" denir. Bu, şekilde Kâdihân'ın (*fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'r-Radâ*) kitabında da geçiyor. Fer' (alt bölüm): Bir adam karısını kendisinden kaynaklanan bir sütü var olduğu halde iki talâkla boşar. İddet bekledikten sonra süt emen bir küçük çocukla evleniyor ve emziriyor. Dolayısıyla emzirdiği için ona haram oluyor. Bu durumdan sonra kadın başka bir adamla evleniyor. Üçüncü koca kadınla cimâ yapıyor ve talâk veriyor. Kadın birinci kocaya bir talâkla mı döner yoksa üç talakla mı? Buna verilen cevap yanlıştır. Doğrusu o kadın birinci kocaya asla dönemez. Çünkü kadının ilk kocasına helâl olmasını sağlayan, süt emmen çocuk olmuştu (*Şerhü İbn-i Vehbân, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Şerhi ve bi'l-Akdihi Harâm Zevcetü'l-Ebi li-İbni*).

⁴³ Karısı olan bir adamın bir başkasıyla evlenmek istemesi, adaletli olmayacağından korkarsa caiz değildir. Ama eğer korkmazsa caiz olur. Ama ilk eşine üzüntü ve keder vermekten kaçındığı için başka bir kadınla evlenmezse ecir alır (*Hülâsa, fî Kitâbi'n-Nikâh fî'l-fFasli's-Sâni min Aşır fî Cinsi'l-Müteferikât*).

el-Fetâvâ'da: Bir kimsenin dört hanımı ve bin de cariyesi olsa, yine başka cariye almak isteyince, başkası onu bu konuda kınasa, kınayan kişinin küfre girmesinden korkulur. Denilmiş ki: Adam hanımı üzmemesi için ikinci evliliği terk ederse, me'cur olur (*İbn-ü Hümmâm, İnde Şerhü Kavlü'l-Hidâye ve Leyse Lehu en Yetezevic*).

41. Mes'ele: Küfr söyleyen avretine zevceden bâyin talâk olub kavli muhtâr kadı cebr ider nikâh ve saġîre-i velîsi cebr ider ve abdı ve ümmiye mevlâsı cebr ider didiklerinden murâd nedir nice cebr iderler?

el-Cevâb: Heman nikâh ider rizâsız nafız olur.⁴⁴

42. Mes'ele: Zeyd Amr'ı bir avret alıvirmeġe vekil iyledikten sonra karındaşının saġîre kızı Hind'in velîsi iken nikâh câiz olur mu? {vt. 38b}

el-Cevâb: Olmaz.⁴⁵

43. Mes'ele: Zeyd zimmî Hind müslimeye nikâh ve dühûl eylese şer'ân Zeyd ve Hind ve mübâşir olanlar ne lâzım olur?

el-Cevâb: Zeyd'e ukûbet gayrilere dahî hâlli hâlince tazîr olunur.⁴⁶

⁴⁴ Efendinin, kölesini ve câriyesini nikâha zorlama hakkı vardır. Buradaki “zorlama”nın manası kendi rızasına baġlı olan, her ne kadar cariyesinin rızası olmasa da mevkuf durumda bulunan nikâh akdini yürürlüġe sokmaktır (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi Nikâhi'r-Rakik*).

Kölenin zorlanmasını caiz görürüz. Bunun anlamı onu kılıç zoruyla evliliġe zorlamak deġidir. Lâkin bunun manası mevlası izniyle olan nikâhı onun rızası olmadan yürürlüġe sokmaktır (*İbn Melek li-Şerhi'l-Mecma'*).

⁴⁵ *el-Münteka*'da zikredildiġine göre: Bir adam, başka bir adamı evlendirmesi için vekil tayin etse, adam da velîsi olduġu kızıyla veya kız kardeşinin küçük kızıyla evlendirirse bu caiz olmaz (*Zeylaî, fi Âhiri Kitâbi'n-Nikâh Kable Bâbü'l-Mehr*).

⁴⁶ Denilmiş ki: Zimmî hür bir müslimeyle evlenirse araları ayrılır. Çünkü, Allah (c.c) ayeti kerimede “*İman edene kadar müşrik kadınlarla evlenmeyin*” (*Bakara, 2/221*) buyurması ve Peygamber (s.a.s)'in “*İslam üstündür, ona üstün olunamaz*” (Darakutni ve ed-Diya, Muhtarasında Aziz b. Amr'dan. Taberani ve Beyhaki Muaz'dan rivâyet etmiştir. Buharî Sahîhinde muallak olarak zikretmiştir. İlave yaparak halkın dilinde kullanılış şeklini Ahmed b. Hanbel'den gelmiştir. Bu hadisin “*Hak üstündür, ona üstün olunamaz*” şeklide yaygındır. Keşfü'l-Hafa, II, 362) buyurduġu rivayet edilmiştir. İşte bu delillerden dolayı, şeriatta müslimenin kâfire helâl olmadığı hükmü sabit oldu. Aralarında evlenme engeli bulunmasa da ibtidaen bunlar birbirleriyle evlenebilir ama din farklılığı olduġu için araları hemen ayrılır. Cinsi ilişki olmuşsa kırk⁴⁶ sopa seviyesine ulaştırmadan ceza verilmek suretiyle cezalandırılır. Ama kadına ve aralarını düzelten kişiye de tazîr cezası verilir. Zimmî ile ilgili “*tazîr*” lafzı kullanılmadı “*ceza verme*” cezalandırma denildi. Çünkü tazîr “*lafzı temizlenme ve saygı*” manasına gelir. Allah (c.c) buyuruyor ki: “*Muhakkak ki; Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik*”. Bundan dolayı tazîr deġilde cezalandırma kelimesi kullanıldı. Ceza verilir çünkü bu hareketle edepsizlik yapmış oldu. Müslümanları hafife aldığı ve yapmaması gereken bir şey yaptığı için ceza verilir. Mâlik b. Enes (r.h) dedi ki: Öldürülür, çünkü adam bu hareketle ahdi (zimmî statüsüyle müslüman devletin vatandaşının yapmaması gereken bir davranışta bulunduġu için vatana ihanet etmiş olur, ihanetten dolayı öldürülür) bozmuş oldu. Bu durum İmam Mâlike göre birinin Müslümanlardan görünerek müşriklere casusluk yapması gibidir. Bize (Hanefilere) göre: Bir Müslüman buna benzer bir şey yapsa kendi emanını bozmuş olamaz. Aynı şekilde gayrı müslimin emanını (İslam devletiyle olan vatandaşlık baġını) bozmayan şeyden dolayı öldürülmez, ancak ceza verilir. Aracı olanlara da tazîr cezası verilir. Çünkü helâl olmayan bir şeyde helâl olmayacak bir şey için aracılık yaptı. Bir adam, bir kimseye kızımı sana vereceğim ve ona büyük bir çeyiz hazırlayacağım. Eğer bana muaccelini şimdi peşin verirsen 3000 fazlasıyla geri vereceğim diyor. O kimse de adama güvenerek evleniyor ve

44. Mes'ele: Zeyd Amr-ı kızı Hind'i tezvîc etdikde cihâzı azîm vireyim diyü vâfir akçesini alub ba'dehû virmedikde Amr mehr-i mislinden ziyadeyi talebe kâdir olur mu? {vr. 39a-b}

el-Cevâb: Mes'ele ihtilâflıdır. Olmamak tercih görünür.

45. Mes'ele: Hind'i emme (câriye) hulleye muhtâc oldukta seyyidi vat' eylemek hulle olur mu? {vr. 40a}

el-Cevâb: Muhallil olmaz.⁴⁷

46. Mes'ele: Zeyd Hind'i bin akçe mehr-i mueccel ile tezevvüc etdikden sonra mehrini on bin eylese ziyadeyi kayyime sahîha olur mu?

el-Cevâb: Kavli essah ol mecliste Hind kabul eylediği ise olur.⁴⁸

kızı alabilmesi için mehri imkânlar ölçüsünde babasına veriyor. Ama sonra kızın babası ne çeyiz hazırlamış ne de almış olduğu mehri geri veriyor. Koca mehri misilden fazla olan miktarı kadından isteyebilir mi? Bu konuda herhangi bir rivayet yok. Ancak Sadrülsalam el-Pezdevî, İmadüddîn en-Neseî, Cemâlüddîn el-Ragdimûnî, Sadrülkebîr Burhanuddîn ve Buhâra fukahâsından: Koca kadının babasını çeyizi yapması talebiyle mahkemeye verir. Eğer adam çeyizi tamamlarsa koca mehri mislinin fazlasını istemez fetvası nakledilmiştir. Çeyizin ölçüsü de takdir edilmiş mehiridir. Kadı İmâm Sadrülsâlâm el-Pezdevî ve İmadüddîn en-Neseî demişler ki mehrin her dinarına mukabil çeyizden üç katını hazırlaması gerekiyor. Koca da buna göre ister 1/3 veya ¼ mehr-i mislin fazlasını isteyemez. Aynı şekilde (muellif el-Üskûbî) diyor ki: Daha sonra gelen Buhâralı fukahânın bazısından Kadı İmâm Celâlüddin ve Şeyh İmâm Burhânuddîn'den bu konuda fetva istenilmiş, onlar ise yukarıda daha önce yazdığımız gibi cevap vermişler ve Buhâralı fukahânın görüşünü benimsediklerini söylemişlerdir. Zahîrüddîn el-Merginânî'nin fetvalarında zikredildiğine göre: Sahih olan şudur ki kızın babasından miktar belirtmeden herhangi bir şey ister. Çünkü mülk özelliği nikâhta asıl amaç değildir. Sadrülsâlâm Zâhir b. Mahmûd'un *Fevâid* kitabında zikredildiğine göre: Bir adam bir kadınla evlenir ve ona çeyiz ağırlınca mehir verirse, karşı taraf mehri vermeyi red ediyorsa bunları vermeleri için zorlayabilir mi? (Muellif el-Üskûbî) dedi ki: Sadrüşehîd ve Mevlâna Kadı İmâm Fahrüddîn Hân'ın görüşü: Koca buna zorlayamaz. Kitabın (Kur'an'ın) cevâbı olduğu gibi (*Füsûsü'l-İmâdiyye, fi Fasli Kable'l-Fasli'l-Hâmisi Aşır bi-Varak Tahmînen*).

Gayrı müslim nikâhtan sonra müslüman olursa nikâhı sahih oldu diyemeyiz çünkü nikâhın aslı batıl idi. Müslüman olmazsa batıl olan nikâh sahihe dönüşmez (*el-Mebsût li'l-Serâhsî, fi bâbi'n-nikâh ehli'z-zimme*).

⁴⁷ “La seyyiduha”- efendiyi câriyesini kocasını helâl olmaz, “Gayruhu” kendisine hülle yapılabilecek olan kişiden başkası cariyeyi helâl kılmaz- atıftır. Yani, efendi (kölesi) cariyesiyle cimâ etse o helâl kılıcı olamaz. Çünkü hülle için söz konusu olan nikâh ayette bizzat “Eger kadını bir daha boşarsa, bundan sonra artık baska bir kocaya varıncaya kadar ona helâl olmaz. Eger ikinci koca da onu bosarsa, Allah'ın hududunu sağlam tutacaklarını ümid ettikleri takdirde öncekilerin birbirlerine dönmelerinde her ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın tayîn ettiği hudududur. Bunları, bilen bir kavim için açıklıyor.” (Bakara, 2/230) tayîn etmiştir (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi Kitabi't-Talâk fi Âhiri Bâbi'r-Rici*).

⁴⁸ Bunun tafsilatı “*Enfâu'l-Vesâil*” kitabının başındadır. (Muellif el-Üskûbî) Bu nakilden biz anlıyoruz ki mehirde ziyade etmek şarttır ama karşı tarafın (kadın) kabul etmesi lazımdır. Mehrin artırıldığı mecliste mehrin cinsi olsun veya olmasın sahih olan budur. (*Enfâu'l-Vesâil*).

47. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc etdikden sonra Zeyd'in oğlu Amr ve Hind'in kızını veya anesini tezevvüc itmek câiz olur mu?
el-Cevâb: Olur.⁴⁹

48. Mes'ele: Kötürüm ve meriz (hasta) olan Zeyd milkini zevcesi Hind'e bey'idüb ol marazdan ifâkat bulmadan vefât etdikde saîri maraz-ı mevtinde olan bey'i kabul eylemeziz deyüb fesha kâdir olur mu ?

el-Cevâb: Bey' etdikden sonra bir karar yatub mevtine karib maraz-ı müştedde olub oldi ise olmazlar. Zirâ maraz-ı mevt hümâm zaman iştedde idi olması mestûrdur.⁵⁰

B. Kitâbü't-Talâk

49. Mes'ele: Zeyd Amr'a filan fiili bir dahî idersen ben didiğim olsun mi didikde Amr olsun didikden sonra Zeyd benim didüğüm avretin üç talâk boş olsun demek idi dise ba'dehû Amr ol fiili işlemek ile zevcesi üç talâk boş olur mu? {vr. 40b}

el-Cevâb: Amr, Zeyd'i bu sözde tasdik etmemeğe kâdirdir.⁵¹

50. Mes'ele: Zeyd zevcî olan Hind zimmîyye-i talâkı selâse ile tatlık idüb hulleye muhtâc oldukda Hind ba'de'l-iddet Amr zimmîye tezevvüc idüb Amr ba'de'd-dühûl ve'l-vat'ı talâk virse ba'de'l-iddet yine Zeyd'e tezavvüce kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.⁵²

51. Mes'ele: Zeyd fevt olub hâmil ümmu veledî Hind'i terk eyledikde Zeyd'in malından Hind'e nafaka takdîr olur mu?

el-Cevâb: *Haddâdiye*'de olunmağa kavîl var lâkin zevce eğer hâmil ve eğer hâbil nafaka vâcib olmadığına illet meyyitin malı veresiye zâil olub gayrın malından

⁴⁹ Bir adamın bir kadınla evlenmesiyle adamın oğlunun kadının kızıyla veya annesiyle evlenmesinde beis yoktur. Çünkü onların arasında harâmlık ve sihriyet yakınlığı yoktur (*Muhîtü's-Serâhsî fi'n-Nikâh fi Bâbi Mâ'rifeti'l-Muharremât fi'l-Kısmi's-Sâni*).

⁵⁰ Hastalığı artarken olmaz çünkü o hastadır, ama böyle değilse o zaman sahih olur (*Zeylâi ve Gayruhu*).

⁵¹ Bir kimse, bir adama “benim sana ihtiyacım var, onu giderir misin” derse, adam da “tamam” deyip, senin ihtiyacını gideremezsem eşim boş veya kölem azat olsun diye yemin ediyor. Adam da dedi ki: “benim ihtiyacım, eşinin üç talâkla boş olması” idi. O adam bunu tasdik etmeyebilir, çünkü burada töhmet vardır (*Kâdihân, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi't-Ta'lik fi'l-Varaku's-Sâni*).

⁵² Zimmîyye (Nasrâni) bir kadın müslüman birinin nikâhı altındayken üç talâk ile boşanmış. Kadında zimmî (nasrâniyle) ile evlenmiş ve cimâ etmiş. Üç talâk ile boşanmış olan Müslüman için helâldir, çünkü sahih nikâh ile cimâ vâki bulmuştur (*Mecma'u'l-Fetâvâ, fi Fasli fi Nikâhi'z-Zevci es-Sâni Muhâlel*).

vâcib olmak lâzım geldüğüdür bu illet ise ümmü veled mevcûd tetebu' olunub yahud Şeyhu'l İslâm hazretlerine murâc'at olunub itmi'nân hâsıl oldukda amel oluna.⁵³

52. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind ile hul' koşub Hind kendi nafaksından gecüb bi'l-küllüye da'vî ve nezâim yokdur dise kızı için filân zemana değin nafakasız besleyeyin dise hul' sahîh olur mu? Olduğuni takdîrce ne zemanе değin nafaksız besler? {vr. 41a}

el-Cevâb: Sahîh olur. Ta'yîni müddet itmeyecek kızı için nafaka taleb idebilir meğr ki Hind sedâr ol nafakasız beslemek gerek.⁵⁴

53. Mes'ele: Üç talâk boş olan Hind zevcine varmak murâd idinüb lâkin ehl-i arz olmanın ikisi dahî tahlîl emrin kimesneye izhâr etmek sebebiyle Hind i'timâd etdüğü Amr bir kavli bihâ sen hibe idüb ol dahî murâhık olan bikri iştirâ idüb şahideyn huzûrunda bikre akd olunub ba'de'd-dühûl Amr bikri Hind'e hibe idüb nikâh bâtil oldukdan sonra Hind bikri âhar yere gönderüb ba'de'l-iddet zevci evveline akd olunmağa kavlı varmıdır? {vr. 41b}

el-Cevâb: Vardır. *Tetimmetü'l Fetâvâ* hiyeli 'uyundan nakıl ider.⁵⁵

54. Mes'ele: Hind-i mutallaka Zeyd'e tezevvüc eyledikten sonra mu'tede olmasını iddiâ eylese tasdîk olunur mu?

el-Cevâb: Talâk-ı evvel ile tezevvüc sâni beyni iki aydan ekal ise olunur ve illâ tasdîk olunmaz.⁵⁶

⁵³ *Fetâvâ*'da geçen, "kocası ölen kadının nafakası yoktur" sözü, çocuk doğurmuş olsun veya olmasın, ümmü veled ise geçerlidir. Eğer çocuk doğurmamış ise müstesnadır. Kocanın bütün malından nafaka hakkı vardır (*el-Fetâvâ*).

Kocası ölen kadına nafaka gerekmez. Çünkü ölünün mülkiyeti varislerine intikal etti. Biz kadına nafaka yükümlülüğünü vacib (gerekli) kılsak başkasının malında bu sahîh olmaz (*el-Haddâdiye*).

⁵⁴ Kadın hakkından çocuğun nafakası ve süt emzirmesi şartını tayin etmeden vazgeçmez. Kadın şart edip, tayin ederse caizdir. Şart koşmadı ise düşmez (*Kâdihân fi'l-Varaki'l-Evvel*).

Kadın kocasıyla çocuğu emzirmek üzere muhala yapar, ama belli bir vakit belirlemedi ise, İmâm Muhammed bu: "iki sene için geçerlidir" diyor (*Kâdihân, Kable Fasli'l-Hul'a bi-Lafzi'l-Bey'*).

⁵⁵ Üç talâk ile boş olan kadın tahlil durumu kimseye izhâr olunmasın (duyulmasın) diye gönderdiği kişilerin bazısına bir köle parası hibe ediyor. O kişi de köle satın alıyor iki şahit huzurunda kadın o köleyle evleniyor ve cimâ ediyor. Köleyi satın alan kişi köleyi kadına hibe ediyor ve nikâh batıl oluyor. Sonra kadın bu köleyi bir başka beldeye götürür ve kadının durumu ortaya çıkmamış olur (*Tetimmetu, fi'n-Nikâh Kable'l-Fasli fi Mesâili'l-Mehr*).

⁵⁶ Boşanmış olan kadın birisiyle evlense ve sonra "ben iddet bekliyordum" dese. Birinci kocanın boşamasıyla ikinci kocasıyla arasındaki süreye bakılır, iki aydan az ise sözü doğru olmuş olur ve nikâhı fasit olur. Ama ikisi arasındaki süre iki ay ve daha fazla ise sözü tasdik olunmaz ve nikâhı sahîh olur (*Hülâsa, fi Kitâbi'n-Nikâh fi'l-Fasli's-Sâlis Aşır fi'l-Varaki'l-Evvel*).

55. Mes'ele: Zeyd fevt olduktan sonra zevcesi Hind mehrini Zeyd'e hibe idüb ba'dehû nedim olduktan sonra hibe sahîh olmaz deyü yine talebe kâdire olur mu? {vr. 42a}

el-Cevâb: Olmaz.⁵⁷

56. Mes'ele: Hulle'i Şer'îyye lâzım olan Hind Zeyd zevcî evveline helâl olmak için hulle etmekle şer'ân "le'ane All-İlah'u el-muhallile ve'l-muhallele lehu" (*Allah hulle yapana ve hulleyi kabul edene lanet etsin*) de dâhil olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. Belki me'cûr olur kerâhet kavlı ile tahlîl şart olunmadır.⁵⁸

⁵⁷ Bir adam ölürse, kadının mehrini hibe (bağış) etmesi cazdır (*Vecîz es-Serâhsî, fî Kitâbi't-Talâk Kable Bâbi't-Talâk fî'l-Merdi*).

⁵⁸ Dedi ki: Birinci koca için helâl olma şartı ile mekruhtur. Yani, ilk kocasına helâl olma şartı ikinci kocayla evlenmesini mekruh kılar. Bu sözle kast edilen tahlil şartı murattır. Şöyle ki: "ilk kocana helal kılmak için seninle evleniyorum veya kadın da aynı şekilde" (ilk kocama beni helâl kılman için benimle evlen) diyebilir. Ama buna kalble niyet etseler veya akitte sözle hiç zikretmeseler buna itibar edilmez. Hatta adam bununla ikisini barıştırmak için gayret ettse mec'ur olur. Ebû Yûsuf (r.a) göre: İlk kocaya helâl olma şartı ile yapılan nikâh akdi geçerli olmaz, kadın da ona helâl olmaz. Ebû Yûsuf hülleyi tevkîd nikâh gördüğü için kabul etmemiştir. Zaten bu şekilde muta' manasına gelir o zaman batıldır. Konuyla bağlantılı olarak Hz. Ömer b. Hattab (r.a): "*Bana hulle yapan veya buna razı olan getirilmez ki onu recm etmeyeyim.*" İbn-i Ömer: "İsterse yirmi yıl birlikte olsunlar zâni olarak devam ederler" demiştir. Hz. Osman b. Affan'da: "Bu zinâ"dır. Bundan dolayı Peygamberimiz (s.a.v) bunu lanetlemiştir diyor. İmâm Muhammed dedi ki: Nikâh sahihtir, ama birinci kocaya helâl olmaz. Çünkü bu nikâhı vakte bağlamak değildir. Lâkin, kadın "şer'an geç olması gereken bir şeyi öne almak istediği için" varisin murisi öldürmesi gibi mahrum kalmak suretiyle cezalandırılır. Ebû Hanîfe'nin görüşü: Resûlullah (s.a.v)'in "*Allah hulle yapana ve hulleyi kabul edene lanet etsin*" hadisine dayanarak nikâhın sahîh olmasını, ayrıca birinci kocaya helâl olmasını ve bu işlemin mekruh olmasını gerektirir şeklindedir. *Not*: "Allah hulle yapana".... helâl kılan tahlil işini yaptığı kişilerin bu işlemin birinci kocaya helâl kılmak gibi bir sonuç verdiğini kabul etmiş olduğunu ifade ediyor. Efendimiz (s.a.v) helâl kıldığına göre akit de sahîh hem de birinci kocaya helâl olmuş oluyor ama aynı zamanda "...ve hulleyi kabul edene lanet etsin" dediği için mekruh bir iş olmuş oluyor (dini açıdan mübah olmayan bir iş). Hukukî bir işlem olarak hullenin geçerliliği ayrı bir konudur bu lanetten dolayı mübah olmaması ayrı bir şeydir. Çünkü nikâh akdi fasid bir şartla batıl olmaz sadece fasid olur. Dolayısıyla sahihtir ve nikâh akdinin sıhhatinin zarûri bir sonucu olarak da helâl olma gerçekleşir. İmâm Muhammed'in söylediği, şer'an geç olması gereken bir şeyi öne almak burada geçerli değildir. Denilmiş ki: Başka bir görüşte, helallik hâsıl olmakla birlikte melundur. Çünkü bunu istemek ve nikâh akdinde şart koşmak, başkası için kişilik onurunu zedelemek (alçaltmak), cimâ konusunda kendini ödünç vermektir. Çünkü başkasını başkasının vat'ı'na hazırlamak için kadınla beraber oldu. Bu da hamiyetin (mürüvvetin) azdığını gösteriyor. Bunun için Efendimiz (s.a.v)'in: "*kiralık teke*"⁵⁸ ifâdesini kullanması hulle yapan kişinin, boşayan adamdan bir talep gelirse kendisini "ödünç" vermiş olmasındandır. (yani adam sen bu kadınla evlen ki bana helâl olsun derse) hadisin manası budur. Başka bir görüşte ise: Bu hadisten murad muta' veya muvakat yoluyla helâl olmasını talep eden kişiyi kast etmiştir. Bundan dolayı Efendimiz (s.a.v)'in her ne kadar onu helâl kılmasa da helâl olmasını isteyen kişiye akit yapıp ve helâlik amacıyla bunu yaptığı için "muhallil" denmiştir. Ama normal (meşru) yolla helallığı talep eden kişi bu laneti gerektirmez. Şöyle ki kadın adamla ilişkiye girdik diye

57. Mes'ele: Hind hulle'i şer'îyye lâzım geldikte Zeyd hulle oldukdan sonra tatlık etmemesinden havf olıcak çare nedir hulâsa? {vr. 42b}

el-Cevâb: Bir vecihle çiftlenmek gerek ki her ne vaktin diler ise vire nefsine talâk Hind nefsimi sena tezvîc etdim emrim elimde olub her yâd ki dilerim nefsimde talâk virmek üzere yine dimek gerek.⁵⁹

58. Mes'ele: Zeyd'in mutallakası olan Hind Amr'ı tezvüv etmek istedikde üç hayzı gördüm iddetim tamam oldı dise tasdik olunmağa ne kadar zemân mürûr etmek gerek? {vr. 43a}

el-Cevâb: İmâm-ı Azâm katında altmış gün geçmek gerek bu kadar zemân mürûr idecek yemîni ile tasdik olunur.⁶⁰

59. Mes'ele: Zeyd Amr'a sözleşimin ile ne lâzım olur? {vr. 43b}

el-Cevâb: Keffâret yemîni lâzım olur.⁶¹

60. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e ükhul talâk ile boş ol dise şer'ân etlâkdan kangisi vâki olur?

el-Cevâb: Ric'î vâki olur.⁶²

61. Mes'ele: Zeyd avretine “enti talak-ı ric'î İnşâll-İlah'u Te'âla” dedim deyüb şahidleri ikâmet eylese bu sûretde Hind boş olmayüb yine Zeyd'e helâl olur mu?

iddia etse her ne kadar adam inkâr etse veya aksi bile olsa tasdik olunur (*Zeylâi, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'r-Ric'î fî Fasli Fimâ Yuhallilu bihi el-Mutalika*).

⁵⁹ Hulle için anlaşma yaptığı adamın boşamamasından korkarsa, kadın nikâh anında: “Ben kendimi sana evlendirdim benim durumum elimde olacak, istediğim zaman kendimi boşayacağım.” der. Adam kabul ederse nikâh caizdir denmiştir. Boşama işi de kadının elinde olur (*Zeylâi, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'r-Ric'ati fî Fasli Fimâ Yuhallilu Bihi el-Mutalika*).

⁶⁰ Bir kadın, “benim hayız iddetim bitti” sözünü altmış gün geçmiş ise, yeminle birlikte söylerse yeterli olur. İmâmeyn'e göre ise 39 gün 3 saat geçer ise sözü kabul edilir (*Mülteka'l-Ebhûr, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'l-İddet*).

Ebû Hanîfe'ye göre üç hayızdan önce boşandığı olma ihtimali olduğunu düşünülerek kadın iki ay geçmiş ise tasdik olunur. Hayızın süresi 3 gün, temizlik 15 gün. Sonra 3 gün daha hayız 15 gün daha temizlik, sonra 3 gün hayız, böylece iddet tamamlanmış olur. Şeyhulislâm'ın üç saat daha ilavesi gusül içindir. Bu temizlik zamanı da hayza dâhildir. Ebû Hanîfe'ye göre ise delil şöyle: Bir kadının hayzını üç gün görmesi nadirdir. Nadir bir şey üzerinde bina olunmaz. En genel, en galib olan ne ise hüküm ona göre konulur. Hayız süresinin en fazlasını ve temizlik süresinin en azını itibar almak durumundayız. Bu durumda sonuç olarak üç hayız süresi (3x10 gün) bir ay olur, ikisi arasındaki temizlik (2x15 gün) da bir ay olur (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'l-İddeti Kable Bâbi Sübûti'n-Neseb*).

⁶¹ Bir kimse, başkasına “benimle konuşma” derse sonra konuşsa, yemin kefareti gerekir (*Kâdihân, fî Kitâbi't-Talâk fî fasli Tahrîmi'l-Halâl*).

⁶² Adam karısına boşanmak için (“ükhul talâk”) süslen dese ve talâkı tamamlarsa (boş ol diyerek) bu sadece bir ric'î talâk olur. Çünkü söylediği sözde büyüklük ve şiddet (abartı) ifade eden bir anlam yoktur (*el-Mebsût, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi't-Talâk Karîb min Bâbi'l-Âhiri bi-Varakeyni Tahmînen*).

el-Cevâb: Olmaz.⁶³

62. Mes'ele: Bu sûretde, Hind bir vecihle yedinden hülâsa mecâli olmayüb lâkin zevcenin haberi yok iken birine tezevvüc idüb hulle eylese câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur. Diyâne mevsûkan bihâ olmalığını verilmiştir.⁶⁴

63. Mes'ele: Hind zevcî talâk-ı selâse ile boşadığını bilüb amâ münker olub hülâsa elinden mecâl olmasa zinâyâ raziyye olmayacak neylemek gerek kendüyi katl eylesün mi? Yoksa zevcini öldürsün yahud firâr mi eylesün? Yoksa hâkime ilâ gidüb yemîn virmek kifâyet ider mi? {vr. 44a}

el-Cevâb: Nefsini katl câiz değildir yemîn virsün eğer yalan yere iderse gayri vecihle hülâsa mecâlî yok ise zehir ile katl eylesün tâki dünyada dahî söz gelmeye.⁶⁵

64. Mes'ele: Zayd zevcî Hind'e eğer filân fi'lî işlersem anamsın dimekle harâm olmasını dahî niyet eylemiş olsa Zeyd'e bir nesne lâzım olur mu? {vr. 44b}

el-Cevâb: Nesne lâzım olmaz.⁶⁶

⁶³ Adamın “Talâkı ric’î ile boşsun İnşallah” sözü ile talâk vaki olur. Aynı şekilde *el-Kunye (fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi'l-İstinşâ)*’de Necmuleimme’den nakledilen fetva da böyledir. Çünkü, talâk deyince ric’î demesine gerek kalmıyor. İnşallah demesi talâka vasıl olmasına mani olur. *el-Hâniye* ve diğer fetva kitaplarında da böyledir.

⁶⁴ Kocasıyla birlikte olmamasının sebebi o kadının zannı galibine göre kocasına harâm olduğudur ve bir şekilde ayrılmayı istemektedir. Kadın bir başkasıyla evlenmiyor çünkü görünüşte kocasının eşidir ve eğer bir başkası ile evlenirse kötü yola (fucûra) düştüğü akla gelir. İkinci kocanın kadına helâl olması diyâni açıdan caizdir. Bunun sebebi açıktır, çünkü kadın kendisine harâm olanın, helâl olduğu zannıyla ikinciyle evlenirse böyle bir şey yapması caizdir (*Şerhü İbn Vehbân, Kable Fasli min Kitâbi't-Talâk*).

⁶⁵ *el-Fetâvâ*’da: Kadın kocasının onu üç talâk ile boşadığını duyar, ancak kendisini (namusunu) ondan men etmeye öldürmekten başka bir şekilde güç getiremez. Kocasını öldürmesi caizdir. Kendisine yaklaştığını fark ettiği anda onu ilaçla öldürebilir. Ancak kadın kendisini öldüremez. Neseffî’nin *Fetâvâ*’sında Ebî Şücâ’ya göre de böyledir. Şemsülişâm’ın *el-Fevâid*’inde ise: Kadının, kadı’ya sunacağı bir delili yoksa, koca da yalan yere (boşamadığına) yemin ederse günahı kendinedir. Kadın adamı öldürürse günahı yoktur. Bu talâk üç defa boşanma gibi bâin talâktır (*Hülâsa, fi Kitâbi't-Talâk fi Fasli't-Tâsi’ fi'l-Habsi'l-Evvel*) aynı şekilde Hüssam’ın *el-Vâkiat (fi Kitâbi't-Talâk)*’ında da böyledir.

Kenar Yazısı:

Kadın kocasının onu üç talâk ile boşadığını bilir fakat o inkâr eder. Kendisini (namusunu) ondan men etmeye güç getiremiyor ise, kocasını öldürebilir. Çünkü, o (kadın) kendisine gelen bir şeri uzaklaştıracak durumda olmadığı için onu ilaçla öldürmesi mubahtır. Kocasını başka yaralayıcı bir aletle öldürse, onun da kısas gereği öldürülmesi gerekir (*Kâdihân, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi't-Ta'lik*).

⁶⁶ Koca, kadına: “Ben şöyle yaparsam, sen annemsin” derse bununla harâm kılmayı niyet etmiş olsa bile, bu batıldır, buna bir şey lazım olmaz (*Kâdihân, fi Kitâbi't-Talâk fi Fasli Tahrîmu'l-Halâli fi'l-Varaki'l-Evvel*).

Kenar Yazısı:

el-Üskûbî: Cevâbu âhar (yasak) munehîdir.

65. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i üç talâk boşadıktan sonra Amr'a nikâh olub kable'l-vat'i Amr talâk virüb Said b. el-Museyyeb kavli ile amel olunub Zeyd'e nikâh olunsa şer'an câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. İcmâ'a muhalif kavli mechûrdur hatta kadı hüküm eylese dahi nâfiz olmaz idüğü musarrihidir. Bu kavli ile fetvayı viren Allah Te'alayı ve melâikenin la'netini kabul ider.⁶⁷

66. Mes'ele: Zeyd-i yabân (kır) da iken zevcî Hind nafaka için Amr'den istikrâz (borc) eylediği akçe-i Amr ba'dehû Zeyd'den talebe kâdir olur mu?

el-Cevâb: İzni Hâkimü'ş-Şer'î ile olıcak olur.⁶⁸

67. Mes'ele: Zeyd zimmînin zevcî Hind İslâma geldikde Zeyd'e İslâm arz olunub ebâ etdikde Hind Amr'ı muslime tezevvüc etmek istedikde bi-lâ iddetin varmağa kâdire olur mu yoksa Hind'e iddet lâzım olub mehrini ve nafakasını almağa kâdire olur mu? {vr. 45a}

el-Cevâb: İddet lâzime olur. Fırkatı zevc canibindedir tasrîhun bi ihsân dahî lâzımdır ki mehrini ve nafakasını edâdır.⁶⁹

Bu konuda, kerahet ve nehîden başka hüküm belirtilmemiştir. İbnü'l-Hümâm'ın *ez-Zihâr*'ında da böyledir. Musanifin şerhine göre: Kocanın kadına "*annem gibisin*" demesi, gibidir.

⁶⁷ Allah Teâla'ya sığınmak lâzım. Kadı Fahrüddîn *el-Camiu's-Sağîr* şerhinde zikreder ki: Fukahanın hepsine göre üç talâk ile boşanmış olan kadın başkasıyla evlenir ve cimâ yapmadan bu ikinci koca boşarsa birinci kocaya helâl olmaz. Said b. Müseyyeb dedi ki: "Helâl olur". Mütezile mezhebinin büyüklerinden Bısr b. Gıyas el-Mürsi'de bu görüştedir. Said b. Müseyyeb'in görüşü icma'a muhalif mechûr bir görüştür. Bununla kadı karar verse onun bu hükmü geçerli olmaz. Hatta kim ki duhûl şart değildir, nikâh yeterlidir derse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti üzerine olsun. Sadruşehîd'in *Hulâsa*'sında (*fi Kitâbi't-Talâk fi'l-Fasli's-Sâni fi'l-Cinsi's-Sâni*) da böyle diyor.

⁶⁸ Borç alma konusunda kadına kadının izin vermesinin bir faydası yoktur. Çünkü kadı, kadının lehine nafaka takdir ettikten sonra "zaten nafaka kadının takdir etmesiyle borç haline geliyor" denilirse, cevâb şöyle verilir: Kadının nafakayı takdir etmekle birlikte borç isteme konusunda emir vermesinin faydası şudur: Kadının borcu ödeyememe durumunda kocanın rızası olmasa da kadı kocadan isteyebilsin. Kadının emri olmadan borç istemesi olursa o zaman kocadan değil bizzat kadından istenecektir. *el-İnâye (fi Bâbi'n-Nafakât)* kitabında da böyledir.

⁶⁹ Bir kadın Müslüman olursa, kocası Müslüman olmaya yüz çevirirse, araları ayrılır. Koca, kadının iddet süresince nafaka ve ev vermesiyle (ihtiyaçlarını gidermesiyle) yükümlüdür. Çünkü ayrılık kocadan kaynaklanan bir sebepten dolayı gerçekleşmiştir, o da İslâm'dan yüz çevirmesidir. İslâm'dan yüz çevirmesiyle "*imsâkun bi'l-marûf*" alternatifini kaçırmış oldu. Geride "*tasrîhun bi'l-ihsân*" güzellikle salıverme ("*Boşama iki defâdır. Bunlar, ya iyilikle tutmak (geri almak), ya da güzel ve adaletli bir biçimde salıvermektir*" Bakara, 2/229.) alternatifini kalıyor. "*İhsânun fi tasrîh*" salıvermede ki güzellik/iyilik ise şudur: Kadına mehrini ve iddet nafakasını verecektir (*Mebûtü's-Serâhsî, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi Nafakâtü Ehli'z-Zimme*)

Kenar Yazısı:

Üskûbi: İsterse şeriât'ta (ayette) göre hak kazanmış olmasın, kadının hakkı olduğundan dolayı (mehrini ve iddet nafakasını) vermesi lâzım. *ed-Dürer ve'l-Gurer*'de de böyledir.

68. Mes'ele: Zeyd-i zimmî zevcî Hind-i zimmîyeyi bâyin talâk boşadıkda kable inkızai'l-iddet Amr'ı müslim akd-i nikâh eylese şer'ân nikâhı merkûm sahîh olur mu?

el-Cevâb: Olur. Bazı meşâyih kavli üzerine amâ Ebû Hanîfe kavli üzre bir hayız görmeyince vat'i mubâh olmaz.⁷⁰

Kenar Yazısı:

69. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk virdikde muttasilen inşaallah dise lakin inşaallah ne idüğünü bilmeyüb yahud bilüb lakin kasdi istisna olmayüb ika' olsa şer'an talâk vâki olur mu? {vr. 45b}

el-Cevâb: Olmaz.⁷¹

70. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc eyledikten sonra Hind'e ben senin ananı zinâ eyledim idi deyü ikrâr eylese bu ikrâr ile tefrîk lâzım olur mu? Olduğu takdîrce ba'dehû kâzib idim didüğne i'tibâr olur mu?

el-Cevâb: İkrâr ile tefrîk lâzım olur ba'dehû nefisini tekzîb eylediği kazâen tasdîk olunmaz. Hurmeti musahare radâ' gibi değildir farkı meyyindir.

71. Mes'ele: Zeyde zevcen Hind'e talâk virdin mi diyü suâl olundukda başı ile işâret etmekle talâkına hüküm olunur mu? {vr. 46a}

el-Cevâb: Dilsiz değil ise olunmamaktır.⁷²

⁷⁰ Zimmî olan bir kişi zimmî olan karısıyla bayin talâk yapsa daha sonra, onunla Müslüman veya zimmî olan birisi iddet içinde evlense, bazı meşâyih (hayız beklemeden) câiz olur demişler. Nikâh hakkı vardır ancak ta ki kadın hayzından istibra oluncaya kadar vat'ı mübah olmaz. Ebû Hanîfe'de bu görüştedir. İmâmeyn'in sözü üzerine göre üç hayız iddet görene kadar nikâhı da batıl olur. *el-Emâli'nin*, arkadaşları Ebû Hanîfe'den “kadının iddet beklemesine gerek yoktur” görüşünü nakl etmişlerdir. Onlardan bazıları demişlerdir ki: iddet beklemesi gerekir, ama bu iddet zayıftır, nikâha engel olacak olan bir özellik taşımamaktadır. Tıpkı iki Müslüman arasında istibra olduğu gibi. Eğer zimmîye bir kadın, bir müslümandan iddet bekliyorsa durum farklıdır, çünkü bu iddet güçlüdür ve nikâhı engeller (*Kâdihân, fi Kitâbi'n-Nikâh Kable Fasli fi İkrâri Ehadi'z-Zevceyni*).

⁷¹ Bir adam, kadına “sen inşaallah boşsun” derse, fakat bunun “inşaallah” sözünün ne anlama geldiğini bilmezse, talâk meydana gelmez. Çünkü, istisna ile yapılan talâk geçerli olmaz. Bundan sonra bilerek veya bilmeyerek söylemiş olsun durum aynıdır. Bu durum: Bakire bir kızın, bilip-bilmemesi arasındaki fark bakılmadan suskunluğunun şer'an riza kabul edilmesine benzer. Aynı şekilde, bir kimse istisnayı bilir, ancak istisnayı kasd etmeyip ama gerçekte istisna var olmasına rağmen direkt boşama murad etse, Şeddat b. Hâkim: “ben ve Halef b. Eyyüb ihtilâf ettik” dedi. Cevâb olarak: “İstisnanın geçerli, fakat talâk meydana gelmez” dedim. Halef b. Eyyüb ise bana karşı çıktı. Sonra Ebû Yûsuf'u rüyamda gördüm. Ona mesele sormak istediğimi söyledim. O'da, sor dedi. Meseleyi sordum: “O'da istisna geçerlidir dedi.” Neden dedim? O'da : “sen boşsun” deyip sonra hayır “boş değilsin” dese, bu durumda talâk vaki olur mu? Ben de: “hayır” dedim. Şu veya bu şekilde aynıdır hüküm değişmez (*Tetimmetü'l-Fetâvâ min Talâk*).

⁷² Adama dense ki: “karını boşadın mı?” o'da “evet” manasına başıyla işaret etse, karısı boş olmaz. Aynı şekilde köle azadı bunun gibidir. Ama adam dilsiz ise işaret ile talâkı gerçekleştirmiş olur (*Câmiü'l-Fusûleyn, fi Fasli'r-Râbi' ve's-Selâsine fi Varaki'l-Evvel*).

72. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i ric'î talâk boşadıktan sonra dün rücû' etdim dimesine i'tibâr olunur mu?

el-Cevâb: İddetinde ise tasdîk olunur ve illa olunmaz. Bu hâl ile sidku makâle istidlâl olunan mesâıldendir.⁷³

73. Mes'ele: Hind-i sağîrenin asabesi var iken vasî inkâha kâdir olur mu? {vr. 46b}

el-Cevâb: Olmaz. Vasînin inkâhda mutalikân velâyeti yokdur. Asabe kadir olur. Küfvete müzevvic baba ve babası olmayacak küfviyene olub ve gabn-ı fâhiş olmamak gerek ve illa nikâh sahîh olamaz.⁷⁴

74. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e talâk virdikde bir yaşında olan veledini Hind radâ'en imtinâ eyledikde Zeyd irdâ' Zeyneb'i icâre ile tutdukda veledini Hind'den ayırmağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Kâdir olmaz, hakkı hidâne anındır yanında emzirdir.⁷⁵

⁷³ Adam karısına: “dün ben sana döndüm” dese, bakılır; Eğer adam bunu söylediğinde kadın hala iddette ise sözü doğrulanır. Çünkü adam dün dönmemişse de o anda dönse yine karısına dönmüş olacak, böylelikle ikrar etmiş oluyor. Ama eğer adam karısı iddetinde değilken dönmüştüm dese sözü doğrulanmaz. Çünkü izin verilmeyen günde izin verilen güne izâfe ederek kısıtlı bir zamanda haber veriyor (*el-İmâdiyye, fî Âhiri'l-Fasli'l-Erbaîn*).

Kenar Yazısı:

Üskübî: Adam karısına: “Dün sana döndüm” dese, eğer söylediğinde iddette ise doğrulanır. Çünkü, adam elinde devam eden bir şeyden haber verdiği için töhmed edilmez. Böylelikle eğer iddet bittikten sonra söylerse tasdiklenmez. Çünkü elinde olmadığı bir şeyin devamını haber vermektedir. Bu şekilde olmasının sebebi ise, haberin doğru ve yalan arasında kalmasıdır. Eğer o anda direkt söyleme imkanı olursa, haberinde ki yalan töhmeti kalkar. Bu, alış verişte vekîlin durumuna benzer. Vekîllikten azledilmeden önce dese ki: “Filana satmıştım” haberi doğrulanır. Fakat vekilliği bittikten sonra ikrâr etse doğrulanmaz. Kadının iddetti kesildikten sonra tasdiklerse, kocasının haberi kabul edilir. Çünkü, dönme konusunda tasdikleme hakkı ikisindedir. Nikâhın mevcut olması konusunda aralarında doğrulamaları gibidir (*Mebûsât es-Serâhsî, fî Kitâbi'n-Nikâh er-Ricât fi'l-Varaki's-Sâni Tahmînen*).

⁷⁴ Eğer evlendiren o ikisinin dışında yani babası ve dedesi dışında ise. Eğer kadın küfuvvi olmayan biriyle evlendirilmişse veya gabn-i fâhiş olursa nikâh sahîh olmaz. Kim ki böyle bir nikâh akdi sahihtir, lakin babanın ve dedenin fesih hakkı vardır derse muhakkak ki yanılmıştır (*İslâh ve İzâh, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'l-Veliy*).

Erkek veya kız küçüklerin evlendirilmesi konusunda veliler asabelerdir. Efendimizin buyurduğu: “*Nikâh yetkisi erkek akrabalara aittir*” (Bu hadisi Serâhsî ve İbn Cevzî'nin torunu rivâyet etmiştir. Başka kimseden rivâyet edilmemiştir, hadis sabit değildir. Leknevî, Şerhu'l-Hidâye, III, 41.)hadisinden dolayıdır. Böylece küçüğün evlendirmesi konusunda vasînin velâyet yetkisi yoktur aynı şekilde isterse vâsiyet edilsin veya edilmesin (*Enfâu'l-Vesâil, fî Mes'eleli Tezvîci's-Sigâri Ba'de'l-Varak*).

Kenar Yazısı:

Aynı şekilde Kâdîhân'ın (*fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli fi'l-Evliyâi fi'l-Varaki'l-Evvel Tahmînen*) kitabında da geçmektedir.

75. Mes'ele: Zeyd gayrının menkûhasını nikâh ve vat' eyledikten sonra zevcî zâhir oldukda iddet lâzım olur mu?

el-Cevâb: Gayrının menkûhası idüğünü bilmeden ise olur.⁷⁶

76. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i kufv'i olmayan Amr'a tezevvüc idüb Amr dahî talâk virecek Zeyd'e helâl olur mu? {vr. 47a}

el-Cevâb: Kavlu ihtâr helâl olmamaktır. Dimişler ittikâsı olan bu kavl ile amel ider, amel bi'l-ihdiyât vâcibdir.⁷⁷

77. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e senin üzerine aldüğüm boş olsun deyü şart eyledikde üzerinden rakabesini murâd eylese ba'dehû tasdik olur mu?

el-Cevâb: Olunur diyâneten ve kazâen.⁷⁸

⁷⁵ İddeti bittikten sonra, anne küçük çocuğu emzirmekten kaçınsa, adam çocuğa annenin yanında emzirecek bir kadın tutmakla mükelleftir. Çocuğu, annesinden ayırmaz (*Kâdihân, fi'n-Nikâh fi Nafakâti'l-Evladi fi Varaki'l-Evvel*).

⁷⁶ *el-Fetâvâ's-Suğra*'nın talâk bölümünde: Başkasının nikâhlısı olduğunu bilmiyorsa, kadını kendine nikâhlar ve dühül gerçekleşmişse, iddet gerekir. Başkasının nikâhlısı olduğunu bilir ise duhûldan dolayı iddet gerekmez, taki birinci kocaya karısıyla ilişkisi harâm olması anına kadar. Bununla fetva verilmiştir (*İmâdiyye, fi Âhiri Fasli er-Râbi' Aşer*).

⁷⁷ Kadın kendisi, velisi izni olmadan dengi olmayan biriyle evlense, zamanımızda Hasan (b. Ziyad)'ın Ebû Hanîfe'den rivâyet ettiği görüş ile fetvâ verilir, nikâh caiz değildir. Çünkü her kadı adil değildir, yine her şâhid de adil değildir. Her olay da kayda geçmez ve mahkemeye intikal etmez. Dolayısıyla ihtiyata göre nikâhın geçersiz olması gerek. Hatta bir kimse karısını üç talâkla boşarsa, kadın da dengi olmayan biriyle evlense ikinci kocayla her ne kadar duhûl olmuş olsa bile birinci kocaya helâl değildir. Çünkü nikâh sahîh değildir. *el-Esrâr* sahibi, az önce söylediğimiz sebepten dolayı İmâm Muhammed'in görüşünü tercih etmiştir. Burhanuddîn'in zikrettiği gibi, Hanefî imamlarına göre: Bu fetva İmâm Azâm'ın (r.h) asıl görüşüne göre ayette geçen; “Kadınları boşadınız ve onlar da bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, aralarında iyilikle anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın” (*Bakara, 2/232*) delili sebebiyle, kadın bakire olsun dul olsun böyle bir nikâh akdinin câiz olduğu söylenmiştir (*Bezzâziyye, fi Kitâbi'n-Nikâh Kable'l-Fasli's-Sâdis*).

⁷⁸ Koca karısına “senin üzerine aldığım her kadın boş olsun” diyor ve sonra “senin üzerine” dediğim “rakabe'nin (câriyenin) üzerine” demek istedim derse diyâneten ve kazâen sahih olur (*Muhtasarü'l-Muhît, fi Kitâbi'l-Hiyeli fi'l-Yemîn*).

AÇIKLAMA: Eğer câriye olsaydı, rakabesinden murad mülkiyeti olacaktı. Eşinin rakabesi ise eşyle nikâhına sahip olmasıdır. Dolayısıyla “senin üzerine aldığım her kadın boş olsun” sözüyle ikinci vs. eş alma durumunu kapatmış olur. Burada koca kendisi yorum (hîle) yapıyor ve diğer eşlerle evlenme kapısını açıyor. İkinci kadınla evleneceğim zaman diyorum ki seninle evleniyorum, elimdeki mevcûd olan kadını (câriyeyi) öne sürerek (bir mehir olarak) bunu kastettim, derse olabilir. Yeni evleneceğim ikinci, üçüncü karım olsun ben sizi alıyorum ama karşılığında mevcut rakabesini veriyorum diye bir şart koşabilir. Kadın hür olduğu için bu boş bir şart oluyor. Aynı zamanda ikinci ve üçüncü eş alma kapısını kapatmış olur. “cariyem karşılığında evleneceğim her kadın boş olsun” diyerek bir kadınla evleneceği zaman, benimle evlen karşılığında cariyemi vereyim dediği anda kadın boş olacaktı ama adam ben rakabe derken bunu kastettim diyor. Bu durumda hem kendi karısını hem diğer kadınları kurtarmış oluyor. Kendi karısı hür olduğu için başka birisine

78. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi Hind kâfire esîr olub daru'l-harbe lâhik olub ba'dehû çıkdıkda zevcî Zeyd'e ben daru'l-harbe dâhile olmakla senden bâyin oldum deyüb varmağa kâdire olur mu? {vr. 47b}

el-Cevâb: Olmaz. Bu husûsda *Kâriu'l-Hidâye*'nin fetvâsi sâir kütübe muhâliftir.⁷⁹

79. Mes'ele: Ric'î talâk boş olan Hind'in zevcî Zeyd iddeti tamam olmadın vefât eylese Hind vârise olur mu?

el-Cevâb: Olur.⁸⁰

80. Mes'ele: Zeyd'in mutallakası olan Hind yigirmi günden evvel müstebyinü'l-halki (*yaradılışı belirgin, uzuvları belli olmuş bir*) oğlan düşürdüm dimesine itibâr olunub Amr nikâh câiz olur mu?

el-Cevâb: Tasdik olunur. Zevcî töhmet iderse yemîn virir.⁸¹

81. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e eğer filan dâre gidersen benden üç talâk boş ol didikden sonra mecnûn olduktan sonra girmekle talâk vâki' olur mu? {vr. 48a}

el-Cevâb: Olur. Mecnûnun talâk-ı vaki olmaduğundan istisnâ olunmuş birkaç mes'ele vardır birisi budur bâkîsi naklinden ma'lûmdur.⁸²

satılması mümkün olmadığından sorun yoktur. Diğer ikinci ve üçüncü karıyla evlenmeyi "a'lâ rakabetike"de ki "a'lâ"yı kastettim diyerek kurtarıyor.

⁷⁹ Bunun için diyoruz ki: Daru'l-harbe esir düşen kadın, Müslüman veya zimmî ile evli olsa nikâhı batıl olmaz. Çünkü, nikâh malikinin mülkü dokunulmazdır (nikah kocanın mülkiyetidir, dokunulmazdır), (*Mebûsât li's-Serâhsî, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'n-Nikâhi Ehli'l-Harb*).

⁸⁰ Adamlar ric'î talâktan dolayı iddet bekleyen kadının, kocası ile arasında veraset ilişkisi kaimdir. Çünkü aralarında zevciyet kaimdir. Zevciyet ilişkisi ölümle sona eriyorsa ölüm zaten verasete de sebep olur. Burada kadın bir veya iki ric'î talâk ile boşanmış olsa her halükarda varis olur. (*Mebûsât li's-Serâhsî, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'r-Ric'at*).

⁸¹ Kadın: "Azaları kısmen veya tamamen belli olan bir çocuk düşürdüm" diyorsa, kadının söylediği tasdik olunur, çünkü (kendi rahminde ne olduğunu kadından daha iyi bilecek başkası yoktur) kadın rahminde bulunan şey konusunda güvenilir otoritedir. Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Eğer onlar (kadınlar) Allah'a ve âhiret gününe gerçekten inanıyorlarsa, rahimlerinde Allah'ın yarattığını gizlemeleri kendilerine helâl olmaz." (*Bakara, 2/228*). Burada ki nehiy kadının açıklaması gereken şeyi gizlememesidir. Ubey b. Ka'b demiş ki: "Rahminde bulunan şeyi konusunda kadına güvenmekte güvenirliliğin bir parçasıdır. Kadın rahminde bulunan şeyi haber verdiğinde ve muhtemel olduğunda onun verdiği haber, niyetine bakılmaksızın kabul edilmesi gerekir. Eğer kocası itham eder ("bu kadar zaman birlikte olmadık ki başkasından mı oldu" derse) kocası (veya kadı) kadına yemin ettirir (*Mebûsât li's-Serâhsî, fî Kitâbi't-Talâk*).

⁸² Delinin talâk'ı vaki' olmaz. Ancak şu mes'elelerde:

1-Akıllı iken şart koşup delirmesinden sonra şart gerçekleşirse.

2-Kocasının mecbûb olması (*zekeri-erkek organı, husyeleri kesilmiş*), kadının isteği üzerine mahkemeye başvurup, mahkemenin aralarını ayırması talâktır.

3-Adam zenginken, kadın mehri istemesine rağmen erteliyor ve vermese mahkeme kanalıyla araları ayrılır, bu da talâktır.

82. Mes'ele: Maraz-ı mevtinde (ölüm hastalığında) vâki' olan talâk ve fesh eğer er ve eğer avretten vâki' oldukda mevt-i iddet içinde olcak vâris olmağa merteb-i maraz nedir?

el-Cevâb: Bunda ekvâlî kesira vardır. Kavlu sahîh erde hâric beyte olan mesâlihinden âciz olmakdır demişler. Beyt'den murâd dâr olması idüğü kütübü fetâvâda müteferris olur amâ Mebsûtu's-Serâhsî'den sevk kaydı ile gâyet zâhir avretde sâlih dâhileden âciz olmakdır. Bir kavilde, satha suûda kâdir olmayandır.⁸³

83. Mes'ele: Zeyd bir kızı tezevvüc idüb cimâ eyledikde ferc ile duburun bir etdikde ba'dehû üç talâk boşayüb yine almak murâd eyledikde hulle-i şer'îyyeden sonra tezevvüc helâl olur mu? {vr. 48b}

el-Cevâb: Gebe olmayınca cimâ' kabulünden idüğü ma'lûm olmaz.⁸⁴

4-Kadın Müslüman oluyor, (*mecnûn olan*) kocası kâfir ve İslâm'dan yüz çeviriyorsa araları ayrılır, bu da talâktır (*el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*).

⁸³ *Sâhibü'l-fıraş*: Evdeki hatta odadaki ihtiyaçlarını göremeyen kişi her ne kadar zorla ayağa kalkmaya güç yetirebiliyorsa bile yatalaktır. Odadaki ihtiyaçlarını (*oflayıp-püfleyip*) şikâyet ediyor halde giderebilen kişi fâr (*ölüm hastalığında olup da malî karısından kaçırma için kadını boşayan kişi*) değildir. Çünkü, sağlıklı insanda (*oflayıp-püfleyip*) şikâyet ediyor. Denilmiştir ki: Başkasından yardım almadan üç adım atan kişi sağlıklıdır, üç adım atabilecek durumda değilse hastadır. Sağlam olan görüşe göre ise: Evin dışında ihtiyaçlarını gidermekten âciz olan kişi her ne kadar evin içerisinde ihtiyaçlarını giderebilse de hastadır (*maraz-ı mevtir*). Çünkü, her hasta küçük veya büyük abdest gibi evdeki ihtiyaçlarını giderebilecek durumda değildir. Denilmiştir ki: Oturarak da olsa namaz kılan kişi hastadır. Yine denilmiştir ki: Ancak başkasının desteklemesiyle ayağa kalkabilen kişi hastadır. Yine başka bir yerde denilmiştir ki: Ancak iki kişinin arasında girerek yürüyebilen kişi hastadır (*Zeylâi, fî'l-Mebsût ve İbnü'l-Hümâm, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'l-Merîd*). Her hastalık ölüme götürmez, o zaman buna kesin bir tanıma (*küllî kâide niteliğinde efrad li cami ağıyarı li mani bir tarif olması*) ihtiyaç vardır. Söz konusu olan hasta erkek ise ve hastalığı ağırlaşarak ta ki yatalaklığa (*sahibu'l-fıraş*) varırsa, dışarıdaki ihtiyaçlarını görmekten aciz ve her gün hastalığı artıyorsa malî konusunda başkasının hakkına taalluk eden bir hastalıktır. Çünkü bu durumda olan bir kişinin sonu genelde ölümdür. İşte böyle bir hastalık içerisinde iken adam boşarsa mal kaçırır (fâr) olur. Söz konusu hasta kadın ise, demişler ki: Kadın ayakta namaz kılamayacak durumda olan ve başkasının yardımı olmadan dışarıya çıkamıyorsa yatalaktır (*sahibu'l-fıraştır*). Kadın açısından evin içindeki işlerini yapmaktan acizliğe bakılır. Erkek için dışarıdaki işlerini yapmakta âcizliğe itibâr edilir. Ama eğer her gün gidip geliyorsa sağlıklıdır (*sahihtir*), (*Kâdâihân, fî Kitâbi't-Talâk fî Fasli fî'l-Mü'tedde*).⁸³

Kenar Yazısı:

Üskûbî: Bir kimse hasta kabul edilmesi için sağlıklı kişiden bir kaç hususta ayrılır. Çarşıya gidebilen ve ihtiyaçlarını giderebilmek için ayağa kalkabilen, sağlıklı kimsedir. Ama hasta, evinde yatağın içinde olan kimsedir (*Mebsût es-Serâhsî fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi't-Talâki'l-Merîd*).

⁸⁴ Kendisiyle cinsel ilişkiye girilmiş kadın, duhûlden sonra gebe kalırsa birinci kocasına helâl olur. Cimânın (ilişkinin) onun kabulünden vakî' olmuş olduğu bilinsin diye (*Zeylâi, fî Kitâbi't-Talâk fî Fasli fî-mâ Yuhallilu Bihi el-Mutallaka*).

84. Mes'ele: İki zevcesi olan Zeyd'i Amr ve ehl-i urf bir hususda şartlayüb avretin üç talâk boş olsun mi didikde bir yere ta'yîn idüb ve niyyet etmedin talâk olsun dise şer'an talâk vâki' olur mu? {vr. 49a}

el-Cevâb: Biri ma'rûfe değil ise ma'rûfe boş olur. İkisi dahî ma'rûfe ise Zeyd birini beyân ider amâ bazı meşâyih katında ikisi dahî boş olur dimişler birini ta'yîn etdim dimese.⁸⁵

85. Mes'ele: İki zevcî olan Zeyd'in buyût muttededesi olmayacak zevce galet dârı vahidde oturmeziz deyü alâ hidet dâr talebine kâdire olur mu? {vr. 49b}

el-Cevâb: *Bezâziyye*'de hakkı alâ hidet dârda beytdir bu ehmâ (*kocanın yakınları*) gibi değildir. Darâirde menafût ekrardir deyü *Multekit* Sadrüislâm'dan nakl eylemiş amâ fetvâ meşhûrden müteferis olan adem-i farkdır. Eğer çi ekser fetâvâ ehmâ zikri ile iktifâ eylemişler lâkin *Hidâye*'de ehl-i zikri zevceyi işmâl olduğundan maâde *el-İhtiyâr* ve *Bedâi* ve *Kunye*'de tasrîh dahî olunmuşdur.⁸⁶

86. Mes'ele: Zeyd-i zimmî zevcî Hind'i üç talâk boşadıktan sonra yine salı vermeyüb avreti gibi tasarruf itmek istedikde Hind raziye olmayüb imtinâ' idicek hâkimu'ş-şer'i tefrîk idüb hulleye muhtâc olur mu? {vr. 50a}

⁸⁵ Adamın iki eşi var. İsim belirlemeden “boşsun” derse, istihşânen onun bilinen (marufe) olan kadını boş olur. Benim bir başka bilinen (marufe) karım da var onu kastettim derse, sözü kabul edilmez ancak delil (*evlilik cüzdanı gibi*) getirirse o zaman kabul olunur. Eğer adam “karım boş olsun derse ve iki karısı da biliniyor (maruf)” ise, o ikisinden hangisini isterse talâkı geçerli kılabilir. (*Kâdihân, fî Kitâbi't-Talâk fî'l-Varaki'l-Evvel*). Adam “karım boş olsun” derse, iki veya üç karısı olsa bu durmda birine talâk verir. Onlardan birisini tayîn edebilir, sahîh olan görüş budur. Denilmiştir ki: Onların hepsi boş olur. Ama bu görüşten kaçındılar, sahîh olan görüş bir önceki görüştür (*ez-Zeylâi, fî Âhar Bâbi İllâ Yelâi ve ed-Dürrer ve'l-Gürer fî Kitâbi't-Talâk*).

⁸⁶ Kadın kocasının yakınlarıyla oturmasını (red ediyor) istemiyor ama evde de birkaç oda var. Adam kadına tek başına kilitlenebilecek, müstakil, yakınlarından kimsenin olmayacağı bir oda verirse, kadın başka bir oda (ev) isteyemez. Sadrüislâm *el-Multekit*'te zikretmiştir ki: İki kadını bir evde toplarsa ve her birine kilitlenebilecek, müstakil bir oda verirse ikisine de hakkını vermiş olur. Ancak adamın bir evi (oda) varsa yakınları ile birlikte oturan kadının durumundan farklı olarak eşler arasındaki nefret daha fazla olduğu için ikisini bir odada birleştirir (*Bezzâziyye, fî Kitâbi'n-Nikâh fî Fasli's-Sâmin fî'n-Nevî's-Sâlis Fasli*).

Fasl: Adama düşen kendi akrabalarından kimsenin bulunmadığı bir eve eşini yerleştirmesidir. Ancak kadın (kayın validesiyle kalmasını) kendisi isterse başka. Çünkü, kadın için nafaka, gerektiği gibi yerleştirmesi de görevlerindedir. Nitekim Allah (c.c): “*makrûnen bi'l nafakati*” mesken ve nafakayı birlikte vâcib kılmıştır. Mesken karısının bir hakkı olarak vâcib olunca adamın karısından başkasını o odaya yerleştirme hakkı yoktur. Çünkü bundan kadının eşyası (özel şeyleri) emin olmaz zarar görür veya bu durum eşiyile birlikte olmaktan men' eder. Ama kadın kendisi razı olursa o zaman kocanın yakınlarıyla kalır. Çünkü kadın kendi hakkının düşmesine razı olmuştur. Adamın bir başka kadından çocuğu varsa, o kadınla birlikte çocuğu yerleştiremez. Daha önce ki açıklamada olduğu gibi kocanın ev içerisinde müstakil, kilitlenebilecek bir odaya yerleştirmesi o kadın için yeterlidir. Çünkü söz verilmiş olan şey gerçekleşmiştir (*Hidâye, fî Kitâbi't-Talâk fî Bâbi'n-Nafaka*).

el-Cevâb: Olur.⁸⁷

87. Mes'ele: Zeyd avretim üç talâk boş olsun Amr dilerse dise mutasilan Amr gâib olub haber almak olmasa talâkına şer'an hükm olur mu?

el-Cevâb: Olunmaz.⁸⁸

88. Mes'ele: Zeyd fevt oldukda ümmü'l-veled olan Hind Amr'a tezevvüc etmek dilese iddet lâzım olur mu ve olduğunu takdirce ne mikdâr zaman geçer? {vr. 50b}

el-Cevâb: Üç hayızdır, görmezise üç aydır.⁸⁹

89. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e talâk virdikde iki yaşında olan veledini Hind cezâm olacak sirâyet ider deyü almağa kâdir olur mu? {vr. 51a}

el-Cevâb: Olur.⁹⁰

⁸⁷ Zimmî karısını üç talâk ile boşadıktan sonra yine yanına tutsa, kadın kocasını mahkemeye verirse, kadı onların arasını ayırır. Çünkü, onlar da her ne kadar talâkın belli bir sınırlama var olduğuna inanmasalar da, nikâh mülkiyetini (beraberliğini) kaldırdığına inanıyorlar. Kocanın karısını üç talâktan sonra tutması bir zülümdür. Ehl-i kitaba zimmeti zülüm yapsınlar diye vermedik. Aralarında mal konusunda ihtilâf olsaydı adam karısını mahkemeye vermez miydi? Üç talâktan sonra eşinin rızasıyla evlenmeye kalksa olmaz. Çünkü adamın bu yaptığı (üç talaktan sonra evlenme) tutup ta kendisine harâm olan birisiyle evlenmesiyle aynıdır. Çünkü, şer'înin hitabından dolayı üç talâktan sonra kadın adama mahremiyeti gibi olur ve harâm olmasını gerektirir. Kadının kocaya harâm olmasına onlar inanmasalar da bu sebepten dolayı nikâhın devamına engel olduğu gibi nikâhın baştan olmasına da engel olur. Tıpkı mahremiyet olduğu gibi (*Mebûs es-Serâhsî, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi Nikâhi Ehli'z-Zimme*).

⁸⁸ Veya inşaallah mes'elesi de aynı şekildedir. (*Haneî ulemâsı*) Adam karısına "inşaallah ve sen boşsun" bitişik söylerse bu talâkın vâki olmayacağını söylemişler. İmam Mâlik göre: "vâki olur" çünkü gerçekleşecek olan bir şeyin şart koşulmasıdır. Eğer Allah istememiş olsaydı adam bu boşamayı dil ile söyleyemezdi. Bizim delilimiz (*Haneî'ler*) talâkın vâki olmasını istemesini biz bilemeyiz. Dolayısıyla inşaallah demekle talâk vâki olmaz. Tıpkı gâib, vakıf (haber alınamayan) olunamayan bir insanın istemesine bağlanması gibi. Onun dilinde cereyan eden (taliktir) bir şarta bağlamadır boşama değildir (*İbn Melek li-Şerhi Mecma', fi Kitâbi't-Talâk fi Fasli Meşiyet*).

⁸⁹ Mevlası azat eder veya ölürse ümmü veledin iddeti üç hayızdır, hayız görmeyen bir kadının ise üç aydır. İmam Şafii diyor ki sadece bir hayızdır. Diyoruz ki doğru olan bizim görüşümüzdür. Rivayet olunduğu gibi Peygamberimizin (s.a.v) ümmü veledi olan kıbtî Mariye efendimizin vefatından sonra üç kur bekledi. Çünkü kadının rahmindeki suyun (menin) azad (etmekle) sebebiyle muhteremliği (dokunulmazlığı) artmıştır. Çünkü olacak olan çocuğun nesebi hür bir insan gibi sabit olacak. Mevlası inkâr etmeye kalksa bile kabul edilmez. Tıpkı hür olan eşinin rahmi gibidir. Suyun dokunulmazlığını (artırmak) vurgulamak amacıyla ve suyun korunması konusunda ihtiyat gerektirdiği için tıpkı hür kadında olduğu gibi üç kur bekler. Bir cariye efendisine evlilik dolayısıyla haram olsa, sonra efendisi ölse cariyenin iddet beklemesi gerekir. Çünkü cinsi münasebetin sebebi mevcuttu. O da mülkü yemindir (cinsi münasebeti helal kılan nikâh ve cariyelik ilişkisidir). Mülkü yemin firaşın yerine kaim olur. Cariyenin rahiminin su ile dolu olması (hamile olması) ihtimali hala sabittir. Efendisinin ölmesiyle sebebi firaş ortadan kalkıyor ama efendisinin çocuğunu korumak amacıyla iddet beklemesi gerekiyor.

90. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'i mirâsı ekl eylesesün için talâk virdikden sonra Zeyd vefât eyledikde Hind Zeyd fârrdır deyü mirâs talebine kâdir olur mu?

el-Cevâb: Kâdir olmağa beş haslet bulunmak gerek var ise olur.⁹¹

91. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e başın anam başına benzer deyü zihâr eylemeyüb ve talâk dahî vermeyüb lâkin cimâ' eylemeyüb şöyle tutamakla şer'an ne lâzım gelir? {vr. 51b}

el-Cevâb: Hâkimu'ş-Şer'î darb yahud habis ile ta'zîr ider.⁹²

92. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind ile mecbûb de ihtilâf eyleseler şer'an açılıb görülmek lâzım gelir mi?

el-Cevâb: Verâ-i sevbden messe ile ma'lûm olmayacak keşf⁹³ olur.⁹⁴

93. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e talâk virdikde Hind didiği evlâdı sığârdan mûsî hasebiyle âhar yere ilâ gitmek denildikde Zeyd mâni' olmağa kâdir olur mu?

⁹⁰ Eğer annede cüzzam veya baraslık (deri) hastalıkları varsa hidâne hakkı düşer, lâkin bu durumda baba daha evlâdır. Efendimiz (s.a.s)'in hadislerinde: “*aslandan kaçır gibi cüzzamdan kaçınız*” (Buharî, Tıb, 19) ve “*hiçbir hasta sağlıklı olan bir kimsenin yanına uğramasın.*” (Buharî, Tıb, 53) buyurmuştur. Efendimiz (s.a.v)'in bir hadisinde: “*bulaşmada uğursuzluk yoktur.*” (Buharî, Tıb, 19) demesi diğer hadislerle çelişki ve kadının hidâne hakkına imkan veriyor gibi görünse de bu durum şöyle izah edilebilir. Cahiliye ve Muattıla'nın inandığı gibi: “*hastalık kendiliğinden gelen bir şey değildir.*” Allah (c.c)'ın bu hastalığı çiftlerinin arasındaki cimâ anında yaratması ise caizdir (el-Kavâid ve'l-Fevâid, ve Minha Kavâid Mûteallikâtin bi'l-Menkûhati ve Hiye Erba'âtu Aşar fi'l-Hadî Aşar).

⁹¹

“*ve medhûletün ta'teddu mate mubeyyinuhâ
dâifen bihi lem terdâhu fehuve yunefîru*”

Sâhibu'n-Netfi'nin zikrettiklerini, el-Fevâid'in sahibi dört beyte toplamıştır. Sâhibu'n-Netfi demiştir ki: “*5 şart yerine geldiği zaman bir insan fârr kabul edilir.*”

1-Boşadığı karısı ile beraber (şiiirde geçen “*ve medhûletin*” ifâdesinden anlıyoruz) olması,

2-Kesin bir talâk ile boşamış (şiiirde geçen “*mubeyyinuha*” ifâdesinden anlıyoruz) olması,

3-Maraz-ı mevte boşamış (şiiirde geçen “*dâifen*” ifâdesinden anlıyoruz) olması,

4-İddet bitmeden önce vefât etmiş (şiiirde geçen “*ta'tedde*” ifâdesinden anlıyoruz) olması,

5-Kadının bir fiili sebebiyle boşanmanın gerçekleşmiş (şiiirde geçen “*lem terdâhu*” ifâdesinden anlıyoruz) olmaması gerekiyor. Bir insan bu beş özellikle birlikte karısını boşamışsa o kadın kocasına vâris olur. Adamın yaptığı işe yaramaz ve böylece şiiirin ibâresi sona eriyor (Şerhu İbnü Vehbân, fi Fasli fi Kitâbi't-Talâk).

⁹² Hanımıyla ilişki kurmadan, tutmak, bilinen (uygun, hoş) bir tutma değildir. Zeyd zâlim olur.

⁹³ Elbise üzerinde dokunmakla anlaşılmaz ise, açılır.

⁹⁴ Bir kadın, kocasının mecbûb olduğunu iddia ediyor. Fakat adam inkâr ediyorsa, mümkün ise elbise açılmadan üstüne dokunmakla öğrenilebilir. Eğer açılmadan anlaşılmaz ise zarureten dolayı açılır (İbnü'l-Hümâm, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi'l-Mugayen).

el-Cevâb: Hind'in vatani olup Zeyd tezevvüc itmiş olmadığını yer olup bir günde varılıb gelmez ise kâdir olur.⁹⁵

⁹⁵ {vr. 52a-b, 53a} **Fasl:** Boşanmış bir kadının, istediği zaman, çocuğu ile şehirden çıkma hakkı yoktur. Çünkü çocuğu babasından sakınmış olur. Ancak gideceği yer kadının vatani ise ve adam kadınla o yerde evlenmişse olur. Çünkü adam kadınla o yerde evlenmişse, örfen ve şer'an orada evlendiği için, dolaylı olarak orada kalmayı üstlenmiş oluyor. Peygamberimiz (s.a.v) buyuruyor ki: "*Kim bir beldede evlenirse, o kimse onlardandır.*" (bkz. Nureddin el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid ve-Menbâü'l-Fevâid*, s. 156, Ocak Yayıncılık, 2007). Bunun için, zimmiye olan bir kadın boşanmadan sonra kendi vatanına dönebilir. Kadın evlenmiş olduğu ama kendi vatani olmayan bir yere çıkmayı isterse, el-Kitab'ın (*Kuduri*) talâk bölümünden rivâyet edildiğine göre, "buna hakkı yoktur" diye işaret edilmiştir. el-Câmiu's-Sagîr'de zikrolunan, kadının buna hakkı vardır. Çünkü değil mi ki o yerde nikâh akdi gerçekleşmiş, o halde nikâhın yapıldığı yerde oturması gerekir. Nasıl ki alış-veriş akdinin teslimi gerektiriyorsa bu da aynı şekildedir. Kadının çocuklarını evinde tutma hakkını da bu konunun kapsamı içerisinde almıştır. Birinci görüşün gerekçesi gurbette bir evlilik örfen kalmayı gerektirmez, doğru olan da budur.

Sonuç: Kalmaktan söz edebilmek için olmazsa olmaz iki şeyin olması gerekir: "*vat' ve nikâh.*" Bu, iki şehir arasında mesafe farklılığı varsa geçerlidir. Ama bu iki şehir birbirine yakınsa sorun yoktur. Birbirine yakın olan mekânlar için bu geçerlidir. Köye bağlı olan şehre gidiyorsa çocuğu lehine bir durum olur. Çünkü şehir kültürüyle yetişmiş olur. Baba için bir zarar yoktur. Tersine olursa çocuğa zarar vardır, kırsal kesimin ahlâkıyla ahlaklanacağı için kadının buna hakkı yoktur (*Hidâye, Kitâbi't-Talâk Kable Bâbu'l-Nafaka*).

"Tefavüt" sözü, uzaklık için kastedilmiş. Bunun tersi olan yakınlık, köy her ne kadar yakın da olsa, şehirden köye gidiyorsa caiz olmaz. Ancak akit köyde yapılmışsa ve kadının köyü ise, o zaman köye gitme hakkı vardır. Bu, *el-Tahavi*'nin şerhinde zikredilmiştir. *en-Nakali*'nin şerhin'de zikr olunan, akit nerde olmuşsa olsun kadının buna hakkı yoktur. Birinci görüş nassa (ilk imamların eserlerinde) dayanıyor. Hâkimu's-Şehid *el-Kâfi*'de, bu İmâm Muhammed (r.h)'in görüşüdür: Nikâhın aslı muhtelif köyleri olan bir şehirde oluyorsa, kadın köyünden başka bir köye gitmek isterse, hakkı vardır. Köyler birbirine bakıyorsa ve bu taşınma işleri çocuğu babasından uzaklaştırmıyorsa, babanın çocuğunu istediği, zaman gün içerisinde, gözetmesi mümkün olacaksa bir manisi olmaz, ise caizdir. Kadın büyük şehirden köye gitmek isterse şehre yakın olsa bile kadının buna hakkı yoktur. Ancak bu köyde nikâh vâki' olmuş ise gidebilir. *Kâfi*'de aynı şekilde çocuğuyla alışveriş yapması her ne kadar daha mustehak olsa bile hakkı yoktur, ancak tek başına kalmışsa müstesnadır (*İbn-ü Hümmâm, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi'l-Hidâne Kable Bâbü'l-Nafaka*).

Fasl: Kadın, kocasının izni olmadan, çocuğuyla birlikte bir şehir'den başka bir şehir'e çıkmak isterse buna hakkı yoktur. Ancak eğer o yerde evlenmiş ise gidebilir. Nikâh olmuş fakat vatani olmayan bir yerde olsa, kadın çocuğu o beldeye götürmez. Eğer iki yer arasında mesafe farklılığı olursa böyledir. Kadının nikâh yapmış olduğu yer kendi vatani ise, çocuğuyla birlikte gitme hakkı yoktur. Çünkü, çocuğu babasından sakınarak zarar vermiş olur. Ancak, eğer iki şehir birbirine yakınsa olur. Şöyle ki: Gün içerisinde çocuğuna kavuşur ve ehli ıyaline dönmesi mümkün ise. Bu durum bir mahalleden başka bir mahalleye gitmesi gibidir. Eğer kadın nikah yapmış olduğu şehre, çocuğu intikal etmek isterse aynen hakkı vardır. Biz kadın çocuğu ile birlikte çıkabilir diyoruz, çünkü bu şehirde çocuklarıyla ikamet örfen ve şer'an hak etmesi yönündedir. Peygamberimiz (s.a.v) buyuruyor ki: "*kim bir beldede evlenirse o kimse onlardandır.*" Bu hadisi şerifiyle kadının nikâh yaptığı yerde ikamet hakkını veriyor. Ama şerîata göre akd hangi mekânda yapılmışsa hükümlerinin de orada cereyan etmesi gerektirir. *el-Hidâye*'nin bazı nushalarında zikredildiğine göre: Bu nedenle, harbî onunla (evlendiği kadınla) zimmi olur. Bu, da

94. Mes'ele: Hind-i zimmîyenin zevcî Zeyd-i zimmî vefât idüb muslime tezevvüc itmek istedikde şer'an iddet lâzım olur mu? {vr. 53b}
el-Cevâb: Olmaz.⁹⁶

95. Mes'ele: Zeyd ve Hind dâru'l-harb'den emân ile geldikten sonra Zeyd dâru'l-islâm'da vefât idüb zevcî Hind evlâdı sığârı yeni dâru'l-harbe ile gitmek istedikde şer'an men' olur mu?
el-Cevâb: Harbîler ise olunmaz.⁹⁷

problemdir. Kebîr'in *es-Seyr*'inde zikrettiğinde göre: Bir harbî, emanla ülkemize (islâm yurduna) girerek bir zimmîyle evlense, zimmî olmaz. Çünkü, kadını muttali etme imkân vardır. Böylece kendi beldesine döner ve mültezim olmaz (*Kâfi Şerhü el-Vâfi Hâfizuddîn en-Nesefti, fi't-Talâk fi Bâbi'l-Hidâne*).

Kadın boşanmadan sonra, yolculukta çocuğa zarar geleceği için, çocuğun babasından izinsiz çocukla beraber sefere çıkamaz. Ancak, kadının nikâh akdi yapıldığı vatanına yolculuk yaparsa olur. Hatta o belde evlilik olmuş olsa ama vat'ı olmamış ise çocuğu o beldeye nakletmesi hakkı yoktur. Çünkü, her birinde iki şeyden biri yoktur. Bu, *el-Asıl* eserinin talâk bölümünde rivâyet edilmiştir. Bu da en sahihidir. İki yer arasında fark olursa durum böyledir. İki belde yakınsa durum şundan ibarettir: Eğer gün içerisinde çocuğuna gelip kavuşur, yine gece olmadan ehline dönmesi mümkün olursa, İslâm yurdu olması şartıyla kadının bu kadar yakın mesafeye götürmesi şüphesiz ki caizdir. Nikâhın gerçekleşmiş veya kendi öz vatani olması şartı koşulmamıştır. Ancak şehirden köye götürülmemesi şartı vardır. Çünkü, menziline yakın bir yere intikal etmesi, bir beldenin içerisinde bir mahalleden diğerine götürülmesi gibidir. Lâkin şehirden köye intikal, çocuk için zarar olur. Çünkü, çocuk köylü ahlâkı (kültürü) edinecektir. Bu durumda kadın, ancak kendi vatani olup ve (nikâh) akdi orada vâki olmuşsa buna sâhip (mâlik) olur. Daha öncede anlattığımız gibi en sahih olan da budur. Çocuğun annesine, sefer (çıkartabilmesi) durumu ona tanınmış özel bir haktır. Zikredilen sefer, anneden başkasına, ninesi veya dedesi bile olsa, babasının izni olmadan götüremezler, bu özel hak onlara verilmemiştir (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi Bâbi'l-Hidâne*).

Aynı şekilde, eğer anne vefât etse, hidâne hakkı ninesine geçmesine rağmen, (nikâh) akid onun şehrinde olmuş olsa da çocuğu o şehre intikal ettirme hakkı yoktur. Çünkü bu sadece anneye tanınmış özel bir haktır. Aynı şekilde, "*Edebu'l-Kâdi (fi bâbi'l-mer'eti yutallikuha zevceha)*"de zikredilmiştir. "Anne'nin zikredilenle birlikte" sözü ise, "*el-Câmiu's-Sagîr*"de zikredilmiştir. Mevlâsı (câriyesini) azad ettiğinde, ümmü'l-veled olan bu kadının, çocuğu babasının bulunduğu şehirden başka yere götürme hakkı yoktur cümlesi "*ez-Zahîre*"de geçmektedir (*Ahkâmu's-Sigâr, fi Mesâili'n-Nikâh*).

⁹⁶ Ehl-i kitab kadın, müslümanla evli ise müslüman kadına ne gerekiyorsa onun için de geçerlidir. Hür ehl-i kitab kadın, hür müslüman kadın gibidir. Ehl-i kitab olan cariye de müslüman cariye gibidir. Ehl-i kitab zimmî ile evli ise ölüm durumunda iddet beklemesi gerekmez, mahkemenin de ayırması gerekmez. Ebû Hanîfe'ye göre ise: Eğer dinlerinde durum böyle ise (iddet beklemesi gerekmiyorsa) geçerlidir. Ancak hamile ise evlenmekten men olunur (çocuğu doğurana kadar). Ebû Yûsuf'un ve İmâm Muhammed'in görüşü ise: İddet beklemeleri gerekmektedir (*Tecrîdi'l-Fikh, fi Kitâbi'l-İddet*).

⁹⁷ Eğer kadın dâru'l-islâm'dan dâru'l-harb'e gitmek isterse buna hakkı yoktur. Henüz kocası Müslüman veya zimmî olmadan önce (İslâm ülkesi vatandaşı olmadan) dâru'l-harb'te nikâh kıymış olsalar dâru'l-harbe dönme hakkı yoktur. Ama ikisi de harbî ise kendi ülkelerine dönme hakları vardır. (*Kifâye li-Şerhi'l-Hidâye, fi'l-Hidâne*).

96. Mes'ele: Zeyd eğer ben Hind'i hitbe idersem yahud tezevvüc idersem benden üç talâk boş olsun deyü şart eylemiş iken Hind'i nikâh taleb eyleyüb ba'dehü tezevvüc eylese şer'an Hind boş olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁸

97. Mes'ele: Eytâm ammîleri (yetimlerin amcaları) hacrinde iken hâkimü'ş-şer'i nafaka takdîrsiz ammîleri malı eytâmdan infâk şer'an câiz olu mu? {vr. 54a-b}

el-Cevâb: Olmaz.⁹⁹

⁹⁸ Bir adam eğer ki ben filan kızı hitbe edersem (nişanlarsam) veya tezevvuc edersem (onunla evlenirsem) benden üç talakla boş olsun der sonra da nişanlasa veya evlense, yeminini bozmuş olmaz. Çünkü, yeminini bozması için bu iki şeyden birisi: Ya nişan veya evlenme olması gerekir. Ne zaman ki onu nişanladı yeminini bozmuş olmasının şartlarından birisi gerçekleşmiş oldu. Bu nedenle, kadın adamın nikâhı altında olmadığı için yeminden dönmek söz konusu olmadan, yemin boşa gidiyor. Ebû Hanîfe'ye: İki kardeş, iki kız kardeşle evleniyor (tanımadan diğerinin hanımı ile) zifâfta her biri eşlerini karıştırırsa durumu nedir? Bunun çözümü nasıl olur diye sordular? Ebû Hanîfe şöyle cevap verdi: Her biri nikâhlı karılarını boşarlar. Sonra kadınlarını boşadıktan sonra (zifâfta) her biri diğerinin beraber olduğu kadınla evlenir. Çünkü, iki kardeşin her birisi kendisinden mu'tede olan kadınla evlenmiş olur. Asıl nikâhlısını boşamış olduğu kadın ondan iddet beklemiyor. İki erkek kardeşten birisi (asıl nikâhlısını) karısını boşadıktan sonra evlenmesi câiz değildir. Çünkü kız kardeşi ondan iddet bekliyor (*el-Muhît es-Serâhsî, fî Bâbi'l-Hiyeli fi'l-Yemîni bi'n-Nikâh ve't-Talâk fî Kitâbi'l-Hiyeli*).

⁹⁹ O çocuk yerine kiraya bakan/veren velînin kira bedelini almaya hakkı vardır. Çünkü bu kul hakkıdır, akdi yapanla alakalıdır. Kirayı çocuk için harcayamaz çünkü çocuğun malıdır. Baba, dedenin ve vasîsi dışında olanların çocuğun malı konusunda mutlak velayet hakkı yoktur. Aynı şekilde, çocuğa bir şey hibe edilse çocuk kimin evinde ise o kişi hediyesini kabz edebilir ama bunu daha önce söylediğimiz sebepten dolayı çocuğa harcayamaz.. İmâm Muhammed'in görüşüne göre: İstihsânen harcanabilir. Çünkü hibenin tehiri çocuk için zarar olabilir (*Ahkâmiü's-Sigâr, fî Evveli Mesâili'l-İcârât*).

el-Muntekâ'nın Vesâyâ bölümünde zikrolunan: Bir adam, geride bir küçük ve bir büyük, iki çocuk ve bin dirhem tereke bırakır. Büyük oğlan vasî olmadığı halde küçük çocuk için bin dirhem nafakadan beşyüz dirhemi harcama yapmış ise, bu harcamalar tatavvudur. Ölen kişi yiyecek veya giyecek bırakmış, büyük oğlanın da küçük çocuğa yedirdiği veya giydirdiği şeyleri Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre istihsânen ödememesi daha iyidir. Raşidüddîn *Fetâvâ* eserinin *davalıdan onama olan şeyler* bölümünde zikrettildiğine göre: Bir adam ölür, geride küçük ve büyük oğlan bırakır. Büyük kardeş, küçük çocuğun bazı ihtiyaçları için terekeden (mirâstan) yaptığı harcamaları öder. Çünkü kadî'nin izni olmadan velâyet hakkı olmadığı için harcama yapamaz. *el-Asıl*'da zikrolunan: Büyük varîs, küçük çocuk için tereke taksim edilmeden önce harcama yapıyorsa malın yarısını ödemesi gerekir. Tereke taksim edileceği vakitte, mirastan geride kalandan ve harcanmayan kısmından ödeme yapılmaz. Ama velâyet için en münasip kişi, hayatta ise baba, ölmüş ise babanın vasîyet ettiği kişi, sonra vasî'nin vasîyet ettiği kişidir. Baba ölmüş ve hiç kimseye vasîyet bırakmamışsa, vâsiyet dedeye, dede ölmüşse dedenin vasîyet etmiş olduğu kişiye, sonra dedenin vasîyet ettiği kişinin vasîyet ettiği kişiye geçer. Vasî yoksa o zaman kadî'nin vasî olarak belirttiği kişiye geçer (*Ahkâmu's-Sigâr, fî Mesâili'l-Buyû*).

Adam ölür geride bir küçük ve büyük çocuk ve tereke olarak bin dirhemi bırakıyor. Ağabeyi terekeden küçük kardeşi için harcamış olduğu beşyüz dirhemi vasî olmadığı için tatavu' olarak vermiş olur. Ölen kişi geride yiyecek ve giyecek bırakır. Büyük oğlan küçük çocuğu

98. Mes'ele: Zeyd-i gâibin mâlı ebeveyni veresî yedinde olub ekl eyleseler yahud ecnebî yedinde olub iddihâsız def' eylese nafaka eclî için Zeyd geldikte nadhine kâdir olur mu? {vr. 55a}

el-Cevâb: Olur, ecnebîye.¹⁰⁰

99. Mes'ele: Yehudî olan sağîrin müslim olan karındaşı Zeyd hakkı hıdânesidir deyü taleb eyledikte âhar karındaşı Amr benimdir deyü taleb eylese Amr'ı almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁰¹

100. Mes'ele: Sağîrin nisâdan akrabası ecnebîyyeye mütezevvice olacak hâkim onlara mı virmek gerek yoksa ecnebîye mi? {vr. 55b}

yedirir ve giydirirse, istihsânen (daha iyi-güzel) ödememesi gerekir (*Tetimme, fi'l-Vesâya fi fasli'l-Vâris*).

Küçük çocuğun babası, dedesi (babanın babası) ve onların tayin ettiği kimse yoksa çocuğun yakın akrabası malını kiraya veriyor. Çocukta o yakın akrabasının evinde kalıyorsa câizdir. Çünkü çocuğun terbiyesiyle ilgileniyor, dolayısıyla malını kiraya vermeye mâliktir. Çocuğa evinde kaldığı kişiden daha yakınsa, kendisi amcasının evinde kalırken, kiraya veren annesi ise caizdir. Ebû Yûsuf'a göre caizdir. İmâm Muhammed'e göre caiz değildir. Çocuğun kendi evinde kaldığı zevi'l-erham (yakını) malı kiraya verse, aldığı kirayı mal konusunda mutlak velâyeti yoksa çocuk için harcayamaz. Bu durum tıpkı şuna benzer: Çocuğa hibe edilse evin sahibi hibeyi kabz etmeye hakkı vardır ama ona harcamaya hakkı yoktur. Babanın ve dedenin ve onların tayin ettiği vasîlerin çocuğun kölesini, gayr-i menkulunu, hayvanları vs. kiraya verebilirler. Çünkü bunların satma hakkı vardır. Bunların dışındakiler küçük çocuğun evinde kaldığı (zevi'l-erham) yakın akrabaları çocuğun kölelerini, arazisini ve hayvanlarını sadece kiraya verme hakkı yoktur. İmâm Muhammed: "İstihsânen" baba, dede ve vasîlerin dışındakilerin de buna hakkı vardır, diye rivâyet eder. Çünkü, kendisi için kiralayabiliyorsa çocuğun malını da kiralayabilir. Yine, İmâm Muhammed'in: "Çocuğun, yanında kaldığı kişinin, çocuk için malından harcama yapma hakkı vardır" dediği de rivâyet edilir (*Kâdihân, fi Kitâbi'l-İcâra fi Fasli fi İcârati'l-Vâkf ve Mâlu'l-Yetîm*).

¹⁰⁰ Çocuk gâib ise, geride anne babasının yanında malı varsa onlar o maldan harcarlarsa onu tazmîn etmez. Çünkü kendi haklarını kullanmışlardır. Ancak gâibin malı bir yabancıнын elinde olup da anne babasına kadı'nın izni olmadan yabancı harcama yapmışsa tazmîn eder. Yabancı kadı'nın izni ile harcama yapmışsa tazmîn etmez. Çünkü, kadı'nın umumi velâyetine dayanarak ecnebî tazmîn etmek sûretiyle kabz eden kişiye dönülmez. Çünkü, kabz eden kişi mâlik oldu; o zaman ecnebî teberru etmiş gibi olur (*fi Hidâye min Ahkâmi's-Siğâr, fi Mesâili Nikâh*).

¹⁰¹ Ebû Hanîfe dedi ki: Asabenin din birliği olmadıkça (hıdâne) hakkı yoktur. Yahudi sabî'nin iki kardeşi olsa biri Yahudi diğeri Müslüman. Bu durumda Yahudi'nin hakkı hıdâneye olması daha evlâdır (*Tecrîdü'l-Hakk, fi Bâbi'l-Hıdâne*).

Küçük konusunda asabenin, şartlardan biri olan "din birliği" olmadıkça hakkı yoktur. İmâm Muhammed (r.h)'de bunu benimsemiş ve Ebû Hanîfe'nin de bu görüş üzerine olduğunu söylemiş. Kıyasın genel kuralı şudur: Hakkı hıdâne ancak asabenindir. Dinlerin farklı olması taasubbu her ne kadar asabet bağıllığı olsa da mani'dir. **Açıklama:** Her ne kadar asabet bağıllığı olsa da kan bağından kaynaklanan aidiyet duygusu veya mirâs hukuku açısından din farkı verasette mani'dir. İki kardeş konusunda denmiştir ki: Birisi Müslüman diğeri Yahudi ise küçük çocukta Yahudi ise Yahudi daha evlâdır çünkü asabe odur, Müslüman değildir (*Bedâi, fi'l-Hıdâne*).

el-Cevâb: Kimi dilirse ona def' ider.¹⁰²

101. Mes'ele: Hind sağırinin karındaşları var iken hâkimü'ş-şer'i bunlar me'mûn değildir deyü anlara vermeyüb ecnebîye virmeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: İmrei¹⁰³ âdile-i emîneye teslîm itmek gerekdir.¹⁰⁴

102. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind kezb murâd idinüb seni boşadım didikden sonra hâkimü'ş-şer'in haberi olmayacak şer'an imsâkı helâl olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁰⁵

103. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind ile mehr ve nafaka-i iddeti üzre hül' eyleyüb Hind nafaka-i iddetinden ibrâ eylemiş iken ba'de't-talâk yine talebe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Hül'de mezkûr ise olmaz, değil ise berâeti sahîha değildir. Olur.¹⁰⁶

¹⁰² İmam Muhammed'e: Kocaların bir çok kadınının olması soruldu? O dedi ki: Kadı, istediği kişiye verir çünkü o kadınların hakkı hıdâneye hakkı yok, dolayısıyla küçük çocuk "akrabası olmayan" durumundadır. (Bu durumda akrabalar, yakınlar aynı mesafedeler), (*Bedâi, fi'l-Hidâne*).

¹⁰³ İmre-i: Şahıs, kişi, adam.

¹⁰⁴ Eğer huysuzluktan (kabalıktan) ve cinayetinden güvenilemiyorsa, abinin o kız çocuğunda her hangi bir hakkı yoktur. Çünkü, sorumluluğu üzerine almasında kız çocuğuna zarar olur. Söz konusu olan bakım gözetme velâyeti olduğundan, zarar verme ihtimali ile birlikte velâyet sabit olmaz. Hatta kardeşleri ve amcaları kendisi ve malı için güvenilmez kişiler ise onlara da teslim edilemez. Kadı, Müslüman toplumundan bakar güvenilir, adil ve emin bir kadın seçer, kızı buluşa erinceye kadar bakması için teslim eder. Ondan sonra, bekâr bile olsa istediği yere gider (*Bedâi, fi'l-Hidâne*).

Aynı şekilde fitne endişesinden kaçınmak için kız, güvenilir biri değilse anneye, fasık olan asabeye ve (bu durumda olan) köle de mevlasına teslim edilmez (*Şerhu'l-Kenz İbni'l-Nüceym*).

Her ne kadar onlar ile evlenmeleri harâm olsa da, erkek ve kız çocuk fâsık olan asbabeye verilmez. *el-Kâfi (Naklün min Şerhü'n-Nikâye Mevlâna Muhammed Kuhistâni)*'de zikredildiği gibi.

¹⁰⁵ Azad edilen ummu'l-veledin çocuğunu alıp babasının bulunduğu şehirden çıkarmaya hakkı yoktur (*Nüşhatü'l-Fetâvâ, fi'n-Nikâh fi Fasli fi Mesâili'l-Hidâne*).

¹⁰⁶ Muhala'a akdi sırasında iddet nafakası mezkûr olunmuşsa (kocanın yükümlülüğü olmaz) düşer. Eğer zikredilmemişse, isteme hakkı hul' yapıldığı anda geçerlidir. Çünkü, o bir şeye gerek duyar, gerçekleşmez ise ondan düşer. Eğer hul'da şart koşulursa, nafakayı kaldırır. Hul' anlaşması yerini tutar. Şu şekilde ki, ikisinin şartları isteme hakını düşürür (*el-Muhît es-Serâhsî, fi Kitâbi't-Talâk fi kısmi's-Sâlis fi Hul' fi Bâbi Mâ'rifeti'l-Hul' fi'l-Varaki'l-Evvel*).

Kadın mehri ve iddet nafakası karşılığında muhala' yaparsa sahîhtir. Her ne kadar iddet nafakası vâcib olmazsa, ayrıca meçhul ise de toprağa bağlı olarak suyu kullanma hakkı caiz oluyorsa, iddet nafakası da dolaylı olarak evlilik akdine bağlı olarak gündeme geliyor. *Şerhu't-Tahavî*'de: Adamın karısıyla iddet nafakası karşılığında muhala' yapması sahîhtir. Boşadıktan sonra artık nafaka gerekmez. Burada durum farklı, kadın kocasını (senin bana nafaka borcun yok) gelecekte nafakadan ibra etse, almam dese sahîh olmayacak bir şey söylemiştir. *ez-Zahîriye*'de: Kadın adamı muhala'dan sonra iddet nafakasından ibra etse sahîh olmaz. Talâktan sonrada durum buna ibarettir. Sahîh olur da denilmiştir. Bu en muşabihidir (*Bezzâzî, fi't-Talâk fi'l-Fasli's-Sâlis fi'l-Hul' Kable Nevi' Âhar*).

104. Mes'ele: Hind'i zevcî Zeyd eyü hoş tutarken Hind Zeyd'den çakılüb bedel-i hul' nice malın virmeğe şer'an câiz olur mu? {vr. 56a}
el-Cevâb: İhtiyârı hul' mekrûhtur.¹⁰⁷

105. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e sen benden boşsun dedikde üç parmaklar açıkla elinin içimi avretten bana işâret eylese şer'an Hind Zeyd 'den üç talâk boş olur mu? {vr. 56/b, 57/b}
el-Cevâb: Olmaz, meğer bu kadar dahî demiş ola.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Çünkü, Efendimiz (s.v.s)'in: “*Muhala yapan kadınlar, onlar lanetlidir, onlar münafıktır*” (Tirmîzi, *Talâk*, 10; Nesâî, *Talâk*, 35) sözü üzerine hul'a başvurmak mekrûhtur. Biz (Hanefî), kadın geçimsizlik yapıyorsa, onun kalkışmış olduğu bu işten alıkoyma ve engelleme beklentisi içerisinde olarak muhal'a miktarından fazla bir miktar almasını caiz gördük. Adamın da muhal'a bedelinin hepsini almasını mekrûh gördük, ancak kadın bu işe kalkıştığı zaman, adam kadını engellemek için artırabilir (*Muhît es-Serâhsî, fi Kitâbi't-Talâk fi Kısmi's-Sâlis fi Hul'a fi Varaki'l-Evvel*).

¹⁰⁸ Kadın kocasına beni boşa diyor. Kocasını da üç parmakla işaret ederek ve buna üç talâk olarak niyet de ediyorsa, dil ile bu kadar söylemedikçe talâk vâki olmaz. Çünkü, eğer talâk vâki olmuş olsa kalp ile vâki olmuş olacak, kalp ile talâk vâki olmaz. Dikkat edersek adam karısına üç parmak göstererek ve üç talâkı niyet ederek boşsun diyor. Lisan ile “bu kadar, bu kadar” (sayısını) söylemedikçe üç talâk vâki olmaz (*et-Tecnîs ve'l-Mezîdi fi't-Talâk fi Varaki's-Sâni Tahmînen*).

Aynı şekilde, *el-Vâkiat*'ta da: Adam karısına “üç parmakla işaret ederek bu kadar boşsun ve sayı ile bu kadar” derse araya zaman girmeden, mübhem bir isim mukarin olduğu zaman örfen ve şer'an bir bilgi ifade eder. Efendimiz (s.a.s)'in: “*Ay böyle, böyle veya böyledir ve mukarin olarak on parmakla işaret etti. Yani otuz gün çeker. Sonra, ay böyle, böyle veya böyledir üçüncü on'da (kaldırmasında) parmaklardan birini kısararak işaret etti. Yani 29 çeker*” buyurmuştur. (*Buhârî, Talâk*, 25; *Muslim, Savm*, 2). Biri işaret ederek bu kadar boşsun dese bir (talâk) defa boş olur, ikiye işaret ederek bu kadar boşsun dese iki (talâk) defa boş olur. İşâret, sünnet ve örfen açık olan parmaklarla oluyor. Kapalı parmaklarla değil. Eğer ikiyi kapalı bir şekilde niyet ederse diyâneten doğrulanır kazâen (*yargı açısından devam etmez*) değil. Eğer niyet ederek elinin içini (avucunu) işaret ederse, aynı şekilde diyâneten doğrulanır ama kazâen değil. Çünkü, bu muhtemeldir. Lakin zâhirin hilâfınadır. Denilmiştir ki: Eğer kadına dönük açık bir şekilde elinin dış (sırt) kısmıyla (üç) parmakları kendisine dönük işaret ederse, elinin içini (iki) kadına dönük işaret ediyor demektir. Denilmiştir ki: Elin içi gökyüzüne dönük ise, açık olan parmaklar da yere dönük ise kapalı olan parmaklara dikkat edilir. Kapalı iken açılmışsa açık ve kapalı tutmak arasında bir fark olmaz.

Eğer bir parmağıyla işaret ederek “sen boşsun” derse, ama “bu kadar” demese tek talâktır. Çünkü işaret müphem olan bir sayıyı açıklar (bu kadar boşsun demese) dolayısıyla sözü boşa gider. Bu durumda niyete bakılır (*Zeylâi, Şerhü'l-Kenzi fi't-Talâk fi Faslı*).

Eğer adam karısına parmakların iç yüzü ile işaret ederek bu kadar bâin talâksın derse açılan parmaklar sayısınca bağlayıcı oluyor. Zikrettiği elin zâhirini çevirirse kapalı olan parmaklar adedince vâki olur. İşâret edenin parmak sayısı işaret ettiğinde elin iç tarafı konuşanın tarafında olursa dışta olanlara itibar edilir. Eğer birleştirilmiş parmaklar işaret edenin yönünde olursa kapatılmış olanlara itibar edilir. Bu işareti kullanan kimse parmağını kıarsa ve elinin içi onun tarafına dönük ise, onların örfünde bu anlama gelen sayıya itibar edilir (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi Bâbi'l-İkai't-Talâk fi'l-Varaki's-Sani*).

106. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e eğer hasta ölüvirsem üç talâk boş ol deyü şart etdikden sonra Zeyd hasta olup vefât itdikde Hind Zeyd'den farrdır deyü mirâs talebine kâdire olur mu? {vr. 57b}

el-Cevâb: Olur.¹⁰⁹

107. Mes'ele: Zeyd bir kaç kimesneler ile şürb-ü hamr iderken Zeyd-i mezbûr eğer Amr'ın evine varırsam veya hizmetini görürsem İnşâll-llah avretim boş olsun dise ba'dehû Amr'ın evine varub ve hizmetini görse şer'an Zeyd'in avreti boş olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹¹⁰

Boşayanın eşi bu kadar diyerek işaret ettiği parmaklar adedince boşanma vâki olur. Yani parmaklar sayısınca. Parmaklar gösterilir ve kapatılırsa "el-isbau" kelime müzekkerde ve müenneste olur ve açık olanlara itibar edilir. Ama sırt kısmıyla olursa kapalı olanlara itibar edilir. Çünkü şu parmaklar işaret etmeyi murad ettiğim zaman dendiğimde elin iç tarafı birleştirenin yönünde olanlara itibar edilir. Sadrüşeria, *el-Hidâye'de* muhtar görüş: Açık vâki olanlara itibar edilir. Yakup Paşa: Burada bir ihtimâl daha var, o da parmakların uçları muhataba doğru olanlara itibar edilir, diyor. Alimlerin yaygın olan görüşüne göre: Kapalı iken açmışsa, açık olana itibar olunur. Açık iken kapatmışsa kapalı olanlara itibar edilir. Daha iyi anlaşılması için izâhı şudur: Adam "karısına bu kadar boşsun" diyor ve "başparmak işaret parmak ve ortak parmakla işaret" etse üç talâk olur. Çünkü, eğer elle işaret etmek onların örfünde bu anlama gelen sayıya itibar edilirse, sayı konusunda ilim ifâde eder. Efendimiz (s.a.v) hadisinde: "*Bir ay bu kadar, bu kadar veya bu kadardır.*" buyurmuştur. Bir parmakla işaret ederse birdir iki parmakla işaret edildiği zaman iki (talâk) vâki olur. Daha önce de söylediğimiz gibi işaret açık olan parmaklarla vâki olur. Denilmiştir ki: İşaret elin dış kısmıyla olursa kapalı parmaklarla vâki olur. Açık olan parmaklarla işaret edildiği zaman talâk vâki oluyor fakat eğer adam kapalı olan parmakları niyet etmişse diyâneten (*Allah ile kul arasında*) tasdik olunur, kazaen (*hukukî*) değil. Aynı şekilde eğer elin avucunu niyet ederek işaret ederse birincisinde diyâneten iki talâk olur, ikincisinde bir talâk vâki olur. Çünkü ihtimal vardır, lâkin zâhirin hilâfıdır. Fakihler demişler ki: Bu kadar demez ise, bir talâk vâki olur. Çünkü müphem olan sayı (ismi işaret) bitişmediği için burada sadece boşsun sözünü dikkate almış oluyoruz parmağımızla gösterdiğimiz işaretler hükümsüz kalıyor (*el-Hidâye, fi Fasli fi Nesebiyyeti't-Talâk*).

¹⁰⁹ Adam kölesine dese ki: Filanca adamı yaralayarak veya başını kırarak öldürürsen sen hürsün. Köle de bu suçlardan birini yaparsa, mevla öldürülenlerinden birini tercih ederek öldürme diyeti ile yükümlüdür. Züfer diyor ki: Efendi'nin, seçme hakkı yoktur. Köle'nin kıymetini ödemesiyle yükümlüdür. Çünkü mevla'nın durumu (efendi'nin) cinayetin işlendiği vakte bağlıdır. Cinayet işlendikten sonra (kölenin özgürlüğüne kavuşunca şahsen sorumludur) efendi'nin böyle bir suçu taalluk etmez. Lâkin, öldürülenin hakkı taalluk ettikten sonra kölenin maliyetini yok etmiştir. Bu sebeple, kölenin kıymeti ödenir. Bize (Hanefî'lere) göre: Şartta bağlı olan, şart bulunduğu mürsel gibidir. Bu sebebledir ki: Efendi, kölenin durumunu (şartını) sadakatsizliğine bağlamıştır. Bu, durum (şart) cinayeten sonra salıvermesi gibidir. Bunun için demişler ki: Adam sıhhatinde karısına "hasta olursam üç talak boşsun" dese, daha sonra bu hastalıktan ölürse kadın üç talâk ile boş olur. Adam hasta olduktan sonra karısını üç talâkla boşamış olduğu için bir far (mal kaçırın) gibi olmuş olur (*el-Kâfi, fi Kitâbi'd-Diyâne fi Bâbi Cinâyeti'l-Memlûk*).

¹¹⁰ Adam karısına "sen inşallah boşsun" derse, Ebû Yûsuf'a göre boş olmaz, İmam Muhammed'e göre boş olur. Fetvâ, Ebû Yûsuf'un görüşüne göredir (*Kâdihân, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi'l-Ta'lik*).

108. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e talâk-ı ric'î virdikten sonra tezevvüc etdikde mehr talebine kâdire olur mu? {vr. 58a}
el-Cevâb: Olmaz.¹¹¹

109. Mes'ele: Dâru'l-islâm'da Hind'e zimmîyye İslâma geldikde zevcî Zeyd ebâ idicek şer'an boş olur mu?
el-Cevâb: Üç kere hâkimü'ş-şer'a İslâm-ı arz ider ebâ iderse tefrîk ider.¹¹²

Kâdihân'ın fetvalarında fetvâ Ebû Yûsuf'un görüşüne göredir, ancak "sen boşsun inşallah" sözünü iptal etmeyi dilerse o zaman fetva (sen boşsun inşallah) o kavlin iptal olduğu şeklindedir (*İbnü'l-Humâm, fi Fasli İstinşâi*).

¹¹¹ Adam ric'î talâk ile boşadığı karısıyla evlense bu kişi raci' (dönmüş) olur mehir gerekmez. Çünkü, burada ki nikâh ifâdesi mutalaka için ric'î kelimesini ifâde etmek üzere kullanılmış (mecazi anlamda) olan bir kelimedir. Sahîh olan görüşe göre böyledir. *en-Nevâzil*'de de zikredilmiştir (*Cevâhirü'l-Fetâvâ, fi't-talâk fi Bâbi'l-Evvel*).

¹¹² Daha sonra şu meselede zikredilmiştir ki; Dâru'l-harp'te iki eşten birinin Müslüman olması durumunda, konunun özeti şudur: Koca müslüman, kadın ehl-i kitaptan olsa da onun karısıdır. Çünkü ikisinin arasındaki nikâh, baştan caiz sıfatıyla olmuştur, devam etmesi de caizdir.

Kadın ehl-i kitaptan değilse veya müslüman olan kadın ise aralarında firkat üç hayız (*boşanma gibi düşünülmüş*) geçtikten sonra gerçekleşir. Çünkü aralarında ki nikâh sahîh olduktan sonra ayrılığı gerektiren sebebin müteazir (gerçekleşmemiş) olması gerekir. İkisinden birisinin müslüman olması firkat açısından uygun değildir. Milkin (evlilik) imkânsız olmasına sebeptir (*aralarında din farklılığı varsa evlenmeye engeldir ama ayrılığa sebep değildir*). Din farklılığı mevcuttur ama doğrudan firkatte tesiri olmaz. Aralarındaki nikâh'ın sürmesi de imkansızdır. Bunun için biz diyoruz ki: Aralarında ayrılık konusunda iddet süresinin bitmesiyle firkat gerçekleşir. Çünkü ayrılık konusunda müddettin bitmesinin etkisi vardır. Rici'î talâk'ta olduğu gibi (*Hanefî'lere göre üç talâk beklemesi gerekir*). Dâru'l-islâm'da olsalar İslâm onlardan musir (ısrarcı) olan kişiye üç defa teklif edilir, kabul etmediği takdirde (*yüz çevirirse*) araları ayrılır. İslâm'ı arz etmek taazur (*imkânsız*) olursa imamın (*devlet başkanın veya kadı*) velâyeti bunlardan kalkarsa o zaman İslâm'ı üç defa arz etme yerine üç hayız ikâme ederiz. Onlardan Müslüman olan dâru'l-islâm'dan dâru'l-harb'e kaçarsa bu durumda denilmiştir ki: Yine üç hayız süresi beklenecek ki araları ayrılınsın. Ehl-i Hicâz'a göre de böyledir. Ehl-i Irak'a göre hakikaten veya hükmen ülkenin değişmesiyle birlikte firkat gerçekleşir. Çünkü, dâru'l-harp'te olan kişi dâru'l-islâm'da olan kişi açısından ölmüş hükmündedir. Allah Teala buyuruyor ki: "Ölü iken dirilttiğimiz..." (En'am, 6/122). Efendimiz (s.a.v)'in kızı Zeyneb'i, Ebû Asa geri göndermesi konusunda rivâyetler çeşitlidir. Amr b. Şüayb'ın dedesinden getirdiği rivâyete göre: "Peygamber Efendimiz kızı Zeyneb'i kocası Ebû Asa yeni bir nikâh ile geri gönderdi" (*Ebû As Müslüman olmadan önce Hz. Zeyneb din farklılığından dolayı nikâhları bozuldu. Ama Peygamberimiz Ebû As Müslüman olunca Zeyneb'i yeni bir nikâh ile kocasına gönderdi*). Başka bir rivâyette Amir b. Şa'bi diyor ki: "Yeni bir nikâh ile değil ilk nikâhla gönderdi." Müellif diyor ki: Eğer yeni bir nikâh ile göndermişse bizim lehimize bir hüccet olur (*din farklılığı olur olmaz araları ayrılmıştır. Biz de bunu savunuyorduk*). Eğer önceki (ilk) nikâh ile göndermişse onu da şu şekilde yorumlarız: Zühri'nin dediğine göre: "(Peygamberimizin kızını yeni bir nikâhla değil de ilk nikâhla göndermesi) ferâizin (*mirâsla ilgili ayetlerin*) nâzil olmasından öncedir." Katade ise: "Berâet (*Tevbe*) süresi'nden önce nâzil olmuştur" demiştir. Şa'bi de Allah (c.c)'in: "Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın..." (Mümtehine, 60/10) buyurmuş olduğu (*tevbe süresinde geçen*) ayetinden önce olmuştur diyor. Fukahanın zikrettikleri bu

110. Mes'ele: Zeyd-i zimmînin zevcî Hind İslâm'a gelüb Zeyd'e İslâm arz olunub ebâ itdikde hâkim tefrik etdüği şer'an talâk ile mi olur yohsa talâk-ı firkat midir? {vr. 58b}

el-Cevâb: Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'in kavilleri üzerine talâk ile firkatdır.¹¹³

111. Mes'ele: Zeyd'in zevcî Hind murtedde olub Zeyd'den bâin olacak Zeyd'e nikâha rızâ virmeyecek kâdı ne vecihle cebr ider? {vr. 59a}

el-Cavâb: Kâdı eydi vurur.¹¹⁴

112. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e seni bu senede cimâ iylemeyeyim illa bir kere deyü talâk-ı selaseye şart idüb hâl buki ol senede cimâ' eylese şer'an Hind boş oldum deyü ayrılmğa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. "*İlla ucâmi'uki fi sene'de*" ("*Seninle bu sene, sadece bir defa cimâ edeceğim*") nefiden istisnâ isbât olmağa kâdire olması tefris olunur lâkin bunu birden ziyâde iylemeyeyim dimeğe iki olunmuş illa gayru ma'nasına kalınmak ile.¹¹⁵

ayetlerin nazil olmasıyla o hüküm mensuh olmuştur. Çünkü eğer ülke hakikaten veya hükmen değişiyorsa eşler arasında evlilik bağı ortadan kalkar (*Siyerü'l-Kebîr, fi bâbi'n-nikâhi ehlu'l-harb*).

¹¹³ Dârü'l-harp'te karı kocadan birisi müslüman olsa, üç hayız süresi geçince ayrılık gerçekleşir. Benim delilim (görüşüm) kadı (hâkim), kadına İslâm'ı arz eder ama kabul etmezse bu durumda aralarını ayırır bu talâk değil sadece firkatır. Kadı, eğer koca İslâm'ı kabul etmekten yüz çevirince aralarını ayırırsa bu talâk ile firkatır. Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre. Ebû Yûsuf'a göre talâk değil sadece firkatır. Eğer koca İslâm'dan irtidad ederse (dönerse) talâk değil sadece firkatır. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşüne göre. İmâm Muhammed'e göre talâk ile firkatır (*Tecridü'l-Fıkh, fi Bâbi'n-Nikâhi Ehli'z-Zimme*).

¹¹⁴ Belh ve Semerkand fakîhleri: O mürted olmuştur ama aralarında firkat yoktur. En büyük günahı işlemekten kurtulmaya ihtiyacı olduğu için haps edilir. Buhâralı fakîhlerin cümlesinin görüşü: Araları ayrılır. Müslüman olması ve birinci kocayla evlenmesi için zorlanır çünkü, kadının hapsedilmesi kocasına dönmesiyle (*amaç*) hasıl olur. Her kadının, aralarındaki nikâhı yenileme hakkı vardır; sembolik (hafif) mehirle bir dinar bile olsa. Kadın razı olsun veya olmasın ayrıca ta'zîr cezâsı (75 *sopa*) uygulanır (*İbnü'l-Hümâm, fi Nikâhi'l-Kâfir*).

¹¹⁵ **Kaide/** Kural: Olumsuzdan istisna olumluluk ifade eder. Burada bir müşkil vardır. "*Vallahi seninle senede ancak bir kerre cima yaparım*" deyip bir sene geçtiği halde asla cima yapmamışsa kaide uygulanır ki, yemininde hanis olmuş olur. Çünkü bir kerre cima yapıp o bir kerreyi isbat etmesi gerekirdi ki, o takdirde yemininde hanis olmazdı. Yeminden maksad bire niyet etmemesidir. Binaen aleyh bu konu örf'e irca edilip "*illa*" "*gayr*" manasına hamledilir ki, buna göre "*Ancak keten elbise giyerim*" deyip hiç bir şey giymeseydi, cumhura göre keffaret gerekmezdi. Zikrettiğimiz durum ortaya çıkardı. Bunun cevabı şudur ki, yeminde kullanılan "*illa*" lafzı örfen "*siva*" ve "*gayr*" gibi sıfat manasına dönüşür. Sanki o: "*Ketenden başka elbise giymem*" demiştir. Şu halde keten mahlufun aleyh olamaz ve giyilmesinden veya giyilmemesinden bir şey lazım gelmez. Bu kurala göre "*Üzerimde on yok ancak beş var*" dese, denilmiştir ki, ona bir şey lazım gelmez. Çünkü burada ilk olumsuzluk müstesna ve müstesna minhin tamamına yöneliktir. O da *aşeratün illa*

113. Mes'ele: Hind'in zevcî Zeyd eşrâf'den olub Hind dahî şâbbe olub ebeveynini ziyâret murâd idildikde Zeyd senin annen ve baban edâzliden olub sana anlar gelüb sıla itmesi asan iken ve zeman zeman iken ben seni onlara gitmeğe kovmam deyüb hafta'da veya ay'da veya yıl'da bir varmadan men'e şer'an kâdir olur mu? {vr. 59b, 60a-b, 61a}

el-Cevâb: Olur.¹¹⁶

hamsetündür ki beştir. Sanki o: "Üzerimde beş yoktur" demiştir, bundan dolayı ona bir şey lazım gelmez. *Leyse* ile olumsuzluk ancak on'a sonra istisnaya yöneliktir. Bu da beş'i isbat eder. Gerçek şudur ki, hamse nasbedilirse bir şey yok, eğer ref' olunursa o beştir (*el-Kavâid ve'l-Fevâid*).

¹¹⁶ Nitekim, İbnü'l-Hümâm da şöyle demiştir: Ebeveynini, başkasından olan çocuğunu ve ailesini onu ziyaretten men edebilir. Çünkü, ev onun mülküdür. Binaen aleyh onun, mülküne girmeyi engelleme hakkı vardır. Ama onları ona bakmaktan, tercih ettikleri her hangi bir vâkitten onunla konuşturmadan men edemez. Çünkü sıla-i rahimi engellemiş olur. Halbuki onların bu ziyaretinden, bazılarında göre eve girmelerinden ve konuşmalarından ona (kocaya) bir zarar yoktur. Onları orada kalmaktan men edebilir. Orada kalmakta ve eylemekte ve sözü uzatmada fitne vardır. Bazıları da: Hind'i ebeveynine gitmeden alıkoymaz ve her Cuma onların ve diğer mahremlerinin ona gelmesini de engelleyemez. Ölçü bir senedir. Doğru olan da budur (*Hidâye, Bâbü'n-Nafaka*).

Onun yakınlarını, yani kadının mahremlerini ona bakmaktan ve onunla konuşmaktan alıkoymaz. Koca onları bundan men edemez. Çünkü sıla-i rahimi engellemiş olur. Halbuki bu konuda ona (kocaya) bir zarar yoktur. Ama izin vermezse eve giremezler. Çünkü ev onun mülküdür. Onun oraya başkalarını sokmama hakkı vardır. Doğrusu şudur ki: Her cuma onun ana babasını ziyaretine ve onların da her cuma, diğer mahremlerinin de senede bir kere onun yanına gelmelerine engel olmaz. Muellif, "doğrusu şudur" derken Mukatil b. Muhammed'in kavlından ihtiraz etmiştir. Çünkü, o diyor ki: Mahremlerini her ay ziyaretten men edemez (*ed-Dürer ve'l-Gürer, fi'n-Nafaka*).

Koca onun babasını, anasını başkasından olan çocuğunu ve mahremlerini onun yanına girmekten men edebilir. Çünkü ev onun evidir. Şu halde dilediğini oraya sokmayabilir. Ama onları evin dışında ona bakmaktan ve onunla konuşmaktan men edemez. Çünkü onun buna hakkı yoktur. Ancak bu konuda eşinin başına bir bela gelmesinden korkarsa engelleyebilir (*Bedâi, fi'n-Nafaka*).

(Muellif) "*Mikdâru'l-Vâcib*"in beyânına gelince. Denilmiştir ki: Bazılarına göre ne onun ana babasına gitmesini engelleyebilir, ne de onların her cuma onun yanına girmelerini. Özetle: Her cuma o onlara gidebilir, onlar da ona gelebilirler. Çünkü, Fetâvâ'ya göre kadını kocası ancak dört sebepten dövebilir ki bu dördün içinde o yoktur:

- 1-Kocasını süslenmesini istediği halde süslenmezse,
- 2-Yatağına davet ettiği halde gelmezse,
- 3-Namaz kılmazsa,
- 4-Başka bir rivayette: Kocasından izinsiz evden çıkarsa ve gusletmezse.

Ama ebeveyninin her cuma, yakın akrabasının senede bir onu ziyaret etmesini engelleyemez. Ebeveyni ve yakınları isterlerse onu her cuma ve senede bir ziyaret edebilirler. Muellif, "doğrusu şudur" derken, bunu İbn-i Mukatil'in mahremleri onu her ay ziyaret edebilir, demesine karşılık bir kaydı ihtiraz olarak söylemiştir. Ebû Yûsuf *en-Nevâdir*'de demiştir ki: "Kadın ancak ana babası onu ziyarete gelemezlerse onlara gitmek için evden çıkabilir. Eğer ona gelebilirlerse evden çıkıp onlara gidemez". Bu güzel bir

114. Mes'ele: Zeyd zevcî Hind'e talâk virdikten sonra Hind nafaka takdîr etdirüb ba'dehû Hind hâkimü'ş-Şer'a ben Zeyd'i gaybet idi deyü havf iderim kefil virsun dimeğe kâdire olur mu? {vr. 61b}

tevcihtir. Çünkü bazı kadınlar bu kocasına ağır gelmediği halde engelleniyor. Bazı ulema koca, karısını onlara gitmekten men edebilir görüşünü tercih etmişlerdir. “*Muhtarın şerhinde*” nakledildiğine işaretle bazı fakihler: “Kadının, ebeveynine gitmesi tercih edilir” demiştir. Doğrusu Ebû Yûsuf'un görüşüdür ki: Ana baba sağlıklı iseler kızlarını onlar ziyaret ederler. Yok bunu yapamazlarsa kocanın karısına makul zamanlarda onları ziyaret izni vermesi gerekir. Ama onları her cuma ziyaret etmesi, uygun değildir. Çünkü, kadının dışarıya çokça çıkması özellikle kendisi genç, kocası yaşlı ise fitne kapısını açar. Ama ana baba için böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü onlar emindir (*İbnü'l-Hümâm*).

Koca, kayın pederini ve kayın validesini ve karısının ilk kocasından olan çocuğunu her cuma, yakın akrabalarını senede bir kere ziyeretten men edemez. Bundan dolayı babası, çocukları ona gelmek isterlerse kocanın bunu engellemesi yakışık almaz. İmâm Muhammed'e göre: Eğer ana baba ve çocuklar ona gelebilirlerse kadın onlara gitmez. Eğer buna güçleri yetmezse kocası ona iki ayda bir yolculuk izni verir. Kadının babası bir zimmî ise, ona bakacak kızından başkası da yoksa, kocası onu, onun bakımını üstlenmekten men edemez, hakkı yoktur. Ona bir müslüman veya zimmî biri bakması lazımdır. Kocası ona yedi yerde izin verir: Ana babasını ziyaret, onların (kendi kızına) iâde-i ziyareti, karşılıklı her ikisinin veya birinin ta'ziye izni ve mahremlerine de ziyaret izni vermesi gerekir. Eğer kadın ebe veya gassale (cenaze yıkayan) ise yahut onun biribirleri üzerinde bir hakkı varsa izinsiz çıkar. Hac da böyledir. Bunların dışında yabancıların sağlıklı veya hasta vakitlerdeki ziyareti, onların çeşitli zamanlardaki düğün davetine icâbet, kocasının iznine tabidir. Eğer koca izin verirse her ikisi de günahkâr olur. *Edebü'l-Kâdi*'de demiştir ki: Koca eşinin ebeveyninden başkasına kapıyı kapatabilir. *ez-Zahîre, es-Siyeru'l-Kebîr ve Edebü'l-Kâdi*'ye ihtar görüşüne göre: Kocanın, ebeveyninin ve çocuklarının her cuma kendi huzurunda da olsa onu ziyaretlerini ve onunla gizli konuşmalarını engelleme hakkı vardır. Ulemânın görüşü budur. Karısını, hamama ve yakın olsa bile izni olmaksızın ilim meclislerine gitmekten men edebilir. Eğer koca âlim ise zarurati diniyyeyi ona o öğretir. Allahü (c.c)'ın ayette: “*Ailene namazı emret: kendin de ona sabır ile devam et...*” (Tâhâ, 20/132) buyuruyor. Eğer dini meseleleri ezberliyemiyor ise, zaman zaman ona izin verir, vermezse de kocaya bir şey lazım (günah) gelmez. Kadın ancak kocasının izni ile evinden çıkabilir. Ancak, ona yakın bir yerdeki ibâdet sohbetlerine katılabilir. Bidat'lardan uzak vaz meclisine gitmesine izin vermiş ise, gitmesinde bir beis yoktur (*Bezzâziyye, fi Kitâbi'n-Nikâh fi'l-Fasli's-Sâni es-Sâmini Aşar fi Nev'i Âhar Ebet et- Teskün*).

Kadın ve erkeklerin toplandığı, çeşitli seslerin yükseltildiği, çalınıp oynandığı, yenlerin birbirine kavuştuğu, ayakların yere vurulup yukarıya sıçranıldığı münkerat meclislerine katılmak mekruhtur. Böyle meclislerde ne koca bulunabilir, ne de karısına izin verebilir. Eğer bunu yaparsa Allah'a tevbe etmelidir. *el-Fetâvâ*'da diyor ki: Kadın, mehrini almadan evvel, ancak ihtiyaçlarını almak ve akrabasını ziyaret için dışarı çıkabilir. Bundan sonrası için kocasından izin alması gerekir (*Bezzâziyye, fi'l-Fasli Mezkûra*).

Koca ailesini ve ilk kocasından olan çocuğunu onu ziyeretten men edebilir. Çünkü ev onun mülküdür. Ama diledikleri vakitte onunla konuşmalarını ve ona bakmalarını engelleyemez. Çünkü bunun ona hiçbir zararı yoktur ve bu sila-i rahimi engellemek demektir. Zarar ancak makamdadır. Bazıları: Kadının ebeveynine gitmesine engel olamaz, bazıları da; engel olur ama onları onu her cuma, akrabasının da senede bir ziyaret etmelerine engel olamaz, demişlerdir. Şayan-ı tercih olan da budur. Buna benzer bir nakile “*Şerhu'l-Muhtar*” (*fi'n-Nafaka*) kitabında geçmiştir.

el-Cevâb: Virirse olur.¹¹⁷

115. Mes'ele: Mutallaka olan Hind hürre olıcak kavli-i müftîye İmâm-ı Âzâm kavli olub altmış gündən eksikde tasdik olunmayüb ya emme olsa ne kadar günde tasdik olunur? {vr. 62a}

el-Cevâb: İmâm-ı Âzâm'dan İmâm Muhammed rivâyetinde kırk günde. Hasan'dan bir rivâyetinde otuz beş günde. İmameyn katlarında yigirmi birde.¹¹⁸

¹¹⁷ Şayet "Hâkim Bey, o kaçmak istiyor. Nafaka için kefil isterim" dese, hâkim onu kefil göstermeğe mecbur edemez. Çünkü, nafaka müstakildir, verilmesi gerekir. Ama incelenmesi gerekmeyen bir şey için kefil gerekmez. Ödenmesi gereken tecilli bir borç için bile kefil gerekmezken vâcip olmayan bir şey için nasıl gerekir? Ebû Hanîfe nafaka ile birlikte kefil gerekmez, Ebû Yûsuf ise, bir aylık nafaka ile birlikte kefil alınarak duruma bakılır. Çünkü, bir ay sefer için yeterlidir ve sefer bir ayda tamamlanır, demiştir. Buna verilecek cevap ta şudur ki: Bir aylık nafaka aydan önce gerekmez. Binaen aleyh, gereksiz yere kefil gösterilmiş olur. Ama kefil vermesi caizdir. Çünkü kefâlet başkasını ilgilendiriyor (*el-Bedâi, fi Kitâbi'n-Nafakât Kable Fasli ve Emma Mâlâ Yesküt Velev Kalet el-Mer'ete Ennehu Yurîdu Sefe fe- Huzuli Kefîlen bi'n-Nafaka*). Ebû Hanîfe demiştir ki: Davacı vade'nin dolmasından önce borçlunun ortadan kaybolmasından korktuğu halde hâkimin tecilli borçlara bile kefil verilmesine hükmetmesi gerekmediği gibi bu konuda da gerekmez. Ebû Yûsuf'a göre kadın nafaka ile birlikte kefil de alır. Bazı rivayetlerde İmâm Muhammed de aynı görüşü paylaşır. İmâmeyne göre bir aylık nafaka ile birlikte kefil de verilir. Eğer adam "ben iki ay yokum" derse, iki aylık nafaka alınır. Sünnette böyledir. Vadeli borç hakkında Ebû Yûsuf'un nafaka konusunda rivayet edilen kıyasını kabul ettiler. O da şudur ki: Eğer kefil alırsa "güzel" olur. *el-Munteka*'da zikrolunmuştur ki: Borçlu vade dolmadan yolculuğa çıkacaksa vadeli borçta da kefil alır. Şemsüleimme Halvanî demiştir ki: Vade konusunda en küçük bir ihtilaf varsa, borçlu sefere çıkarsa bile alacaklı, hâkimden onun kefil vermesine hükmetmesini isteyemez. Bu onların genel görüşüdür. Ama Ebû Yûsuf vadeli borçta bunu onaylamamıştır. Çünkü bu onun aleyhinde bir çelişkidir (*Kâdîhân, fi Bâbi'n-Nafaka fi'l-Varaki's-Sâni Tahmînen*).

¹¹⁸ **Fasl:** Kadının iddet müddeti Ebû Hanife'ye göre en az altmış gün olmalıdır. İmâmeyne göre otuz dokuz gün üç sattır. Cariye yirmi bir gün beklemelidir.

İmam Muhammed'in İmam-ı A'zam'dan rivâyetine göre kırk, Hasen'in rivâyetine göre otuz beş gün bekler (*el-Vecenî es-Serâhsî, fi Kitâbi'l-İddeti fi Bâbi İntikâli'l-İddeti ve mâ Tüsadiku'l-Mer'ete*)

Ebu Hanife'ye göre cariyenin iddeti hür'ünkinin yarısıdır. İmam Muhammed'e göre kırk gündür. Şöyle takdir edilir: Sanki onu tuhrun başında boşayıp iddet tuhurla başlamış oldu. O da on beş gündür. Sonra hayızla geçen beş gün, bir tuhur bir hayız daha, etti kırk gün. Hasenin rivâyetine göre cariyenin iddeti şöyle hesap edilir: Talâk, tuhrun sonunda vuku bulmasıyla iddet hayızla başlar ve on gün sürer. Sonra on beş gün temizlik safhası, sonra on gün hayız, eder otuz beş gün. Bunların ikisinin cariyenin iddeti hakkında rivâyetinde ihtilafa düşüldü. Hürreninkinde ittifak hâsıl oldu. İmâm Muhammed ve Ebû Yûsuf'un görüşüne gelince: Cariyenin iddeti en az yirmi bir gündür. Çünkü onlar talakı tuhrun sonunda vuku bulmuş kabul edip iddeti hayızla başlatıyorlar. Hayız üç gün, sonra tuhur on beş gün, sonra tekrar hayız üç gün, eder yirmi bir gün (*mine'l-Bedâi, Bâbu't-Talâk*).

İddetin sona ermesi: İmameyne göre cariyenin iddeti yirmi bir günde sona erer. Çünkü iki hayızın süreleri değişik olabilir. İki periyottan birinde hayız altı gün, tuhur on beş gün olabilir. Muhammed Serâhsî'nin Ebû Hanife'den rivâyetine göre bu kabul edilmez.

116. Mes'ele: Zeyd zevcesi bırakub gidüb ba'dehû mevt-i haberi geldi deyü zevcî Hind Amr'ı tezevvüc idüb nice zaman îş izdivâc itmişler iken Zeyd gelüb Hind'i talep eylediğın Hind ikisinden dahî boş oldım kangisine dilersem ona varırım Amr'ı isterim dimeğe kâdire olur mu? {vr. 63a}

el-Cevâb: Olmaz. Hind'in kavli fâsiddir Amr'ın nikâhı gibi Zeyd'in zevcesidir. Madameğe esbâb farkından bir nesne mukarız olmaya nikâh-ı sâbık üzerine bâkiyedir. Lâkin iddet munkadiye olmayınca kurbât câiz olmaz.¹¹⁹

117. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'e eğer seni cimâ'dan toyurmaz isem üç talâk boş ol dise ne vecihle toyar ki avret boş olmaya?

el-Cevâb: Avreti inzâl edince cimâ' itmek gerek.¹²⁰

118. Mes'ele: Zeyd'in evlâdına hâkim nafaka takdîr eyledikten sonra zaman murûr eylese Zeyd'den şer'an nafaka ahza olunur mu? {vr. 63b}

el-Cevâb: Müddet-i tavîle murûr eyledi ise sâkıtdır olmaz illa meğer kâdı istidâneye izin virmiş ola.¹²¹

119. Mes'ele: Sûret-i mezbûrada müddet-i ne mertebe ile tavîle olur ve ne kadar zaman geçmek gerek nafaka sâkit olur?

el-Cevâb: Mâdüne şehr kasıradır demiş İbn Humâm (r.h).¹²²

¹¹⁹ Hind'in sözü geçersizdir. Amr'ın nikâhlısı olduğu gibi Zeyd'in de karısıdır. Çünkü bir şey sebeplerin farklı olmasından dolayı yok olmaz. Geçmişte kıyılan nikâh devam etmektedir. Derhal Zeyd'e dönmesi gerekir. Ancak iddet süresini tamamlamadıkça cinsel ilişkide bulunamaz. Kocasının öldüğü haberi kadına ulaşınca iddetini tamamlayıp evlendi ve çocuk doğurdu. Derken ilk kocası çıka geldi. Bu durumda o onun karısıdır. Çünkü ona nikâhlanmış idi. Farklı bir sebepten dolayı evlenmesi onun nikâhına hâlel getirmez. Kadın evvelki nikâhı üzere devam eder. Ama ikinci nikâhından iddetini tamamlamadıkça ona yaklaşamaz. Çocuğa gelince, onun hakkında ihtilaf edildi. Ebû Hanîfe (r.h) "O birincinindir" dedi.. Bunun üzerine Ebû Yûsuf : "Ahirindir" dedi. Bakınız *Kâdihân ve İmâdiyye*'de size gerçek gösterilecektir.

¹²⁰ Adam karısına "seni doyurmaz isem sen boş ol" derse, fakihlerden Ebû Hafis el-Buhârî diyor ki: Cinsi münasebet neticesinde kadında meni inmişse o zaman doyummuş demektir. Dolayısıyla üç talakla boşanmasına gerek kalmıyor (*Kâdihân, fi Kitâbi't-Talâk fi Bâbi't-Ta'lik fi Varaki's-Sâdis Tahmînen*).

Useyle hadisi şerhinde bu konuda denilmiştir ki: Burada "sen onun useylesini tadıncaya kadar" zikredilmesinde bir işaret vardır. O da kadının doymasından bahsedebilmemiz için kadının menisi inzal olmasının şart olduğundan zikretmemiş. Efendimizin hadisinde geçen ifadesiyle o zevki "tadmak" tek başına yetiyor çünkü doymuştur.

¹²¹ Hâkim, çocuk annesi ve babası ve zevi'l-erham için nafaka takdir ettikte sonra belli bir süre geçmişse nafaka düşer. Çünkü bu kimselerin ihtiyaçlarını gidermek için nafaka vaciptir. Halbuki uzun bir zaman hâsıl olduktan sonra onların durumu düzelir, iyi olursa nafaka gerekmez. Yukarıdaki duruma muhalif, eşine kadı nafaka takdir etmişse verilmesi gerekir. Çünkü geçen o süre içerisinde olup durumu iyi olsa da adamın yükümlülüğü sâkit olmaz. Geçen süre içerisinde borç alma konusunda kadı izin verirse müstesnadır. Çünkü kadı'nın herkes üzerine velayeti vardır. Bu durumda izni gâibin emri gibi olur, işte o zaman adamın zimmetinde bir borç gibi olur, zamanın geçmesiyle de sâkit olmaz (*Hidâye, fi Kitâbi't-Talâk fi Ahiri Fasli Nafakâtu'l-Evlâdi*).

120. Mes'ele: Zeyd gâib oldukda babası malın nefesine infâk eyledikten sonra Zeyd gelüb vakti infakda mûsir olmasını iddâ' idüb babası münkir olsa kavlı hangisindir? {vr. 64a}

el-Cevâb: Hali itibâr olunur yani vakti husûstda mûsir ise kavlı anındır ve illa felâ.¹²³

121. Mes'ele: Sağîrin hakkı terbiyesi babasına intikâl olmağın yanında iken merîz oldukda anası hakkı hıdâne hâlen benden sâkita ise de temrîze ben ehakkım deyü evine almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹²⁴

II. FETÂVÂ-YI AHMEDİYYE

A. Kitâbu'n-Nikâh

1. Mes'ele: Hind-i bakire-i bâliğa nefsinin hüsnî rızasıyla nefsinin küfuvvî olan Zeyd'e inkâh ve tezvîc idüb ba'de'l-halveti's-sahîha ikisi dahi bir menzilde sakin ve zevciyyet muâmelelerini itdiklerinden sonra otuz gün mürûrunda Hind'in babası Amr, nikâhı mezbûr iznimsiz olmuştur fesh iderim, dimeğe kâdir olur mu? {vr. 16a}

el-Cevâb: Olmaz.¹²⁵

2. Mes'ele: Hind-i sağîreyi anasının anası Zeyneb Zeyd'e inkâh ve tezvîc idüb Hind ba'de'l-bülûğ hiyârî bülûğla nefsinin ihtiyâr idüb Zeyd'in mahzurunda nikâhını hâkime fesh itdirmeğe kâdire olur mu?

¹²² Müddet geçince (nafaka) düşer. Müddeti uzarsa bu şekilde olur. Ama kısa olursa düşmez, çünkü bir ayın altına inerse az olur. Denilmiştir ki: Bir aylık limit koyuyoruz çünkü, bir ayın altına inerse hâkimin nafaka takdir etmesinin bir anlamı kalmamış olur. Fakat, hepsi geçmiş olursa (nafaka) düşer, hiç bir şey gerekmez. Bu mesele daha önce buna benzer nafaka ilgili mufredatlarda anlattığımız gibidir (*İbnü'l-Hümâm*).

¹²³ Baba gâib olan çocuğun malından kendine infâk eder. Daha sonra çocuk gelir ve "kendine infâk ederken babamın durumu iyi olduğu halde harcamış" diye iddia eder. Babası da bunu inkâr ederse mahkeme anında ki durumu dikkate alınır. Baba, o sırada fakir ise o zaman babanın sözü alınır. Zengin ise sözüne itibar edilmez (*Fetâvâ Kâdihân, Naklün mine'l-İmâdiyye, fi Âhiri Fasli'l-Erbaîn*).

¹²⁴ Her ne kadar çocuğun bakım hakkı kocada ise de küçük çocuğun, erkek veya kız olsun fark etmez, ziyaret ve vefât anında annesi gelip yanında durabilir. Aynı şekilde çocuk hasta olursa anne kendi evinde bakmaya daha fazla hak sâhibidir. Son (*Lisânu'l-Hükkâm li'bni's-Şihne fi't-Talâk Kable Nev'i'l-Münfeâ*).

¹²⁵ Bekâr veya dul olan bir kadın; Ebû Hanîfe'ye göre hür, baliğa ve akile ise kendi rızasıyla, velînin akdi olmasa (onay olmazsa) bile nikâhı münakit, geçerli olur. (*en-Nâfi' fi Kitâbu'n-Nikâh*). Hasan'ın, Ebû Hanîfe'den rivâyetinde: Kadın hür, akile ve baliğa ise ve kendini küfvi biriyle evlendirirse nikâhı câizdir. Eğer küfvi değilse câiz değildir. Zamanımızdaki muhtar fetvâmız *Kâdihân*'in nikâh bölümünde ki Hasan'ın rivâyetidir.

el-Cevâb: Olur.¹²⁶

3. Mes'ele: Zeyd anasının hâlinesi Hind'in kızının kızı Zeyneb'i tezevvüc itmeğe câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.

4. Mes'ele: Zeyd anasının li-ebeveyn hemşîresinin kızı Hind'i tezevvüc itmeğe câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹²⁷

5. Mes'ele: Hind-i sağîrenin veliyy-i akrabı babasının babası Zeyd hâzır iken validesi Zeyneb Zeyd'den izinsiz Hind'i küfv-i olan Bekr-i sağîre mehir tesmiyesiyle tezvîc iylese hâlen Zeyd râzı olmayüb akd-i mezbûrı feshe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹²⁸

6. Mes'ele: Fakîr olub mâlı olmayın Zeyd fevt oldukda zevce-i metrûkesi Hind Zeyd'in babası Amr'a mücerred sen Zeyd'in babası mehr-i müeccelimi senden talep idüb alurım dimeğe kâdire olur mu? {vr. 16b}

el-Cevâb: Olmaz. Amr Hind'in mehrîne kefil ve damine olmayacak¹²⁹.

7. Mes'ele: Zeyd babası Amr ile bir yerde sâkin iken Amr Zeyd için Hind'i bakireyi hitbe ve şu kadar akçe mehir tesmiyesiyle bi'l-vekale tezvîc ve inkâh idüb ba'de zamân Hind mehri mezbûrden nısfını zevci Zeyd'e hibe idüb nısfı zimmetinde bâkî kalmağın Zeyd fevt oldukda zevcesi Hind Zeyd'in terekesi olmayüb bâkî kalan nısf mehri vefâ ider bir nesnesi kalmamakla babası Amr'a yapışüb sen Zeyd'in babasının mehrimi senden talep idüb alurım didikte hâlen Amr Hind'in mehrini

¹²⁶ Velî, mecnûneyi, küçük kızı veya erkeği, dul olsalar da evlendirebilir. Ancak, baba ve dede evlendirmişse bu akit bağlayıcıdır. Baba ve dedenin dışında birileri yapmışsa o zaman bu küçük kıza veya erkeğe bu durum ulaşırsa ve öğrenirse hiyâru'l-bülüğa hakkı vardır. Ebû Yûsuf bu konuda farklı görüştedir (*el-Mülteka fî Bâbü'l-Evliyâ*).

¹²⁷ Amca, hala, dayı, teyze kızı helâldir. Allahü Teâlâ'nın buyurduğu gibi: “*Bunlardan başkasını, namuslu ve zina etmemek üzere ve mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı*” (Nisa, 4/24) ve diğer ayette zikredilecek kimselerin dışında kalanlar da size helâldir. “*Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren süt analarınız, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle zıfağa girdiğiniz karılarınızdan olup, himayenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı. Eğer onlarla (nikâhlanıp da) henüz birleşmemişseniz kızlarını almanızda size bir mahzur yoktur. kendi sülbünüzden olan olan oğularınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir. Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*” (Nisa, 4/23) (*ed-Dürer fî Kitâbu'n-Nikâh*).

¹²⁸ Efendimizin şu hadisi şerifinden dolayı nikâh yetkisi erkek akrabalara aittir. “*O küçük erkek veya kız çocuğuna en yakın asabe babasıdır, sonra babasının babası olan dedesidir*” (*Kâdîhân, fî Fasli'l-Evliyâ fî Kitâbi'n-Nikâh*).

¹²⁹ Baba, fakir erkek çocuğunu belli bir mehir karşılığı ile bir kadınla evlendirse, onun mehrini ödemesi gerekmez. Ancak üstlenmemişse (*el-Kâfi fî Bâbi'l-Mehr fî Kitâbi'n-Nikâh*).

mutedamin olmayacak mücerred Zeyd'in babası olmağa mehrini Amr'dan almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Cebren olmaz.¹³⁰

8. Mes'ele: Hind-i sağîreyi veliyy-i akrabi dayısı Zeyd küfvi Amr'a mehri misliyle tezvîc itdikten sonra Hind baliğa olub akd-i nikâha âlim oldukda sükût idüb nefsinin ihtiyar itmase Hind ba'de'l-bülûğ bir sene mürûrunda mezbûrî hiyarî bülûğla fesh itdirmeğe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹³¹

9. Mes'ele: Hind-i sağîre-yi veliyy-i akraba anasının babası Zeyd mehri misliyle küfvi Amr'a tezvîc ve inkâh iylese Hind bâliğa olduğu Hînd'e hiyarî bülûğla nefsinin ihtiyar idüb hâkime Amr'ın huzûrunda nikâhı mezbûru fesh itdirmeğe kâdire olur mu? {vr. 17a}

el-Cevâb: Olur.

10. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'in dayısı oğlu Amr'ın kızı Zeynebi tezevvüc idüb Hind ile cimâ' itmek câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.

11. Mes'ele: Zeyd anasının hemşîresi oğlu Amr'ın kızı Hindi tezevvüc itmek câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹³²

12. Mes'ele: Zeyd Hindi tezevvüc itdikten sonra kable'd-dühûl ve'l-halve Hind fevt olsa hâlen Zeyd Hind'in kızı Zeyneb'i tezevvüc itmek câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹³³

13. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc itdikten sonra kable'd-dühûl ve'l-halve Hind fevt olsa hâlen Zeyd Hind'in vâlidesi Hadice tezvîc itmek câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.

¹³⁰ Baba derse ki oğlum Ali'yi falanca kızla evlendirdim, babanın mehri vermesi gerekmez. Ancak üstlenmemişse (*Câmiü'l-Fetâvâ fi'n-Nikâh*).

¹³¹ Bu durumda nikâh haberi ulaşır, öğrendiği zaman baliğa bikrin susması rızayı gösterir ve onun muhayyerliği meclisin sonuna kadar devam etmez. Eğer kızın bu muhayyerlikten haberi yoksa, yani kendisi muhayyerlik hakkı olduğunu bilmeden susuyorsa onun muhayyerliği ortadan kalkar. Çünkü bilmemek mazeret değildir. Hayıza girmesiyle birlikte evliliği kabul veya reddetmesi yani tercihini göstermesi gerekir (*ed-Dürer fi Kitâbi'n-Nikâh Fasli'l-Evliyâ ve'l-Kifâe*).

¹³² Teyze kızı câizdir (*Fethu'l-Kadîr*).

¹³³ Kocanın, eşinin annesiyle (kayın validesiyle) evlenmesi haramdır. Çünkü kızıyla akit yapması bile yeterli olur. Ancak eşinin kızı haram değildir. Fakat anneleriyle duhul yaparsa o zaman haram olur. Allah Teâlâ buyurur ki: "O evlendiğiniz kadınlardan ayrıldığınızda veya onlar ölürse kızlarıyla evlenmenizde size bir günah yoktur" (*en-Nevâ'*).

14. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc idüb kable'd-dühül ve'l-halve Hind'i tatlık iylese hâlen Zeyd Hind'in vâlidesi Rukiye'yi tezevvüc itmek câiz olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.¹³⁴

15. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc idüb ba'de'l-halveti's-sahîha duhül bulunmadan Zeyd Hind'i tatlık itdikten sonra Zeyd Hind'in vâlidesi Aişe'yi tezevvüc itmek olur mu? {vr. 17b}
el-Cevâb: Olmaz.¹³⁵

16. Mes'ele: Yezid*i zimmînin zevce-i medhûl bihâsı Mâriye-i nasrâniyye şerefi İslâmı müşerrefe olduktan sonra Yezid'e İslâm arz olunub Yezid ebâ itmekle Mâriyye Yezid'den tefrîk olundukda ba'de inkıdâi'l-i'dde nefsinin Zeyd'i müslime tezevvüce kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olur.

17. Mes'ele: Bir kasaba ahâlîsinden Zeyd Hind'i tezevvüc itdikde kasabadan çıkarmamak üzere tezevvüc idüb ba'de muaccelini virüb ol kasabaya badî olan bir günlük karyesine götürmek istedikde Hind imtinâ'a kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.

18. Mes'ele: Zeyd bir kasaba ahâlîsinden Hind'i mehr-i muaccel ile tezevvüc iyledikten sonra mehr-i muaccelini virmeden kasaba-i mezbûra karibinde olan karyesine götürmek istedikde Hind mehri muaccelini vermedikçe gitmem dimeğe kadire olur mu?
el-Cevâb: Olur.

19. Mes'ele: Zeyd Hind'i kasabasından ihrâc itmemek üzere tezevvüc ve duhül itdikden sonra muaccelini virüb ba'de Zeyd Hind'i kasaba-i mezbûreden ihrâc idüb müddeti seferden eksik karyesine götürüp iskân murâd iyledikde Hind beni kasabadan ihrâc itmemek üzere tezevvüc itmişdin deyü imtinâ'a kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.

20. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i mehr-i muaccelini edâ iyledikten sonra istediği yere cebren gitmeğe kâdir olur mu? {vr. 18a}
el-Cevâb: Müddeti seferden ekal yere cebren götürmeye kadir olur. Müddeti seferden ekser yere cebren götüremez. Hindi rızasıyla götürürse ne güzel fakat cebren olmaz.¹³⁶

¹³⁴ Adama haram olan kadınlar on iki çeşittir. Onlardan bir tanesi kadının annesidir. Hanımıyla duhul yapmış olsun veya olmasın (*Hizânetü'l-Fıkh mine'l-Muharemât*).

¹³⁵ Anneyle cinsi münasebete girerse kızı haram kılar. Kızıyla nikâh akti olursa anneyi haram kılar (*ed-Dürer, fi Kitâbü'n-Nikâh*).

¹³⁶ Mehri mua'cceli eda ettikten sonra kadının rızası olmadan götürebilir. Yani mehri mua'ccel olarak verilmesi tebeyyün etmiş mehri verdikten sonra veya mehri mua'ccelini vermemiş ama mehri misli esas alarak mehri mua'ccelini tayin etmiş olması gerekir. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: "Kadınlarınızı yerleştirildiğiniz yerde yerleştiriniz." Denilmiştir ki kadını kendi memleketinden başka bir yere götüremezsin. Çünkü garip olan kadın eziyet görür

21. Mes'ele: Hind-i sağîrenin veliyy-i akrabi li ummi er karındâşı Zeyd-i sağîr olmağla Hind'in Zeyd'den sonra veliyy-i akrabi olan babasının li-ebeveyn ammetesi Zeyneb Hind'i Amr'ın sağîr oğlu Bekir'e şühûd mahdarlarında mehir misliyle tezvîc Amr dahî Bekir için tezevvüc itdikden sonra Hind sağîrinde fevt olsa Bekir Hind'e vâris olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹³⁷

22. Mes'ele: Hind bikri bâliğa babası ve velisi Amr'ın rızâsı yogiken küfvi olmayan Zeyd'e nikâhla varsa Amr itirâz edip feshi nikâha kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur. Hind, Zeyd'den veled getürmedise.¹³⁸

23. Mes'ele: Zeyd-i fâsık sâliha ve sâlih kızı olan Hind'e küfv olur mu? {vr. 18b}

el-Cevâb: Olmaz.¹³⁹

24. Mes'ele: Emvâl-i azımiyesi olan Hind ancak mehr-i muacceline ve nafakasına kâdir olan Zeyd Hind'e küfv olur mu?

el-Cevâb: Olur. Kesret-i mala itibar yoktur.¹⁴⁰

25. Mes'ele: Hind-i sağîrey-i vasîsi Zeyd Amr'a tezvîc ve inkâh iylese nikâh sahîh olur mu?

fetvası verilmiştir. Ebû Leys arkasından Ebû Kâsim el-Sigâr ve daha sonra gelenler ihtar olarak bu fetvayı benimsemişlerdir. İttifaklı olarak götürüleceği yer, eğer müddeti seferden az ise kadını götürülebilir. Bir şehrin yakın köylerinde gurbet tahakkuk etmez (mesela Bursa - İnegöl gibi). Yani burada Ebu Leysin dediği müddeti seferi aşan yerlerdir (mesela Bursa-İstanbul gibi), (*ed-Dürer fî Kitâbi'n-Nikâh fî Bâbi'l-Mehr*).

¹³⁷ Küçük kölenin, delinin veya kâfirin Müslüman çocuğu üzerine velayeti yoktur (*el-Mülteka fî Bâbi'l-Evliyâ ve'l-Kifâe*).

Asabe yoksa zevili'l-erham olan her akraba küçük çocuğa varis olur ve Ebû Hanîfe'nin *Zâhiru'r-Rivâye*'sinde küçük kız ve erkek çocuğu evlendirmeye maliktir. İmam Muhammed diyor ki zevili'l-erhamın küçük çocuğu evlendirmede velayeti yoktur. Ebû Yûsuf'un bu konuda ki görüşü ise karışıktır (*Kâdihân, fî Bâbi'l-Evliyâ*).

Buluğa ermeden önce (yedi yaş öncesi) evli olan çocuklardan birisi ölürse, biri ötekine varis olur. Yine onlardan biri buluğa erdikten sonra ölürse ama kadı onları henüz ayırmamışsa, (muhayyerliği henüz kullanmamış veya muhayyerliğini kullanmış ancak hâkim henüz onaylamamış) veraset yine geçerlidir. Çünkü akdin aslı sahihtir. Hatta bundan dolayı Kadı onları fesh etmedikçe (aralarını ayırmadıkça) cima' yapabilirler (cima' yaparlarsa zina etmişler diyemeyiz çünkü hakları vardır) caizdir (*Vâkıâtü'l-Müftîn*).

¹³⁸ Küfuvvi olmayan biriyle evlenmesi velîye itiraz hakkı verir. Burada velî ister fesh eder, ister uygun görür; fakat çocuk doğurmadıysa. Eğer çocuk doğurduysa burada velinin nikâhı fesh etmeye hakkı yoktur. Çünkü çocuğun zayi olmaması ve mürebbisiz kalmaması için. *el-Hâniye ve Hülâsa*'da da böyle geçiyor (*ed-Dürer, fî Bâbi'l-Veliy ve'l-Küfiv*).

¹³⁹ Fasık olan salih bir kadına küfuv değildir (*Şerhü'l-Mecmâ', fî Fasli'l-Evliyâ ve'l-Kifâi*).

Aynı şekilde fasık, salih bir kadına veya salih birinin kızına küfuv değildir (*ed-Dürer, fî Bâbi'l-Veli ve'l-Küfiv*).

¹⁴⁰ İki şeye güç yetiren, yani mehire ve nafakaya güç yetiren kişi mal sahibi olan kıza küfuv olur. Çünkü zenginliğe itibar edilmez (*ed-Dürer, fî Bâbi'l-Veli ve'l-Küfiv*).

el-Cevâb: Olmaz.¹⁴¹

26. Mes'ele: Zeyd Hind'i bir belde mahallâtından bir mahallede şu makule şu kadar esvâb mehr-i muaccel tesmiyesiyle tezevvüc itdikden sonra virmeden Zeyd Hind'i âhar mahallede icâre ile aldığı menziline götürmek istedikde Hind Zeyd'e esvâbı merkûmenin vasatını yahut vasatının kıymetlerini almayınca gitmem dimeğe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁴²

27. Mes'ele: Hind-i bâliğa nefsinin veliyy-i akraba olan li-ebeveyn karındâşı Zeyd'in izinsiz küfv-i olmayan Amr'a tezvîc idüb lâkin Amr'dan veled getirmese Zeyd râzı olmayüb Hind'i Amr'dan hâkime tefrîk itdirmeğe kâdir olur mu? {vr. 19a}

el-Cevâb: Olur.¹⁴³

28. Mes'ele: İkrâh-ı mu'teber ile olan nikâh şer'an sahîh olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁴⁴

29. Mes'ele: Zeyd âkile, bâliğa ve bîkr olan hemşîresi Hind'i izni ve rızâsı olmayüb elbette ben kendumi Amr'a tezvîc itdirmem dirken cebren tezvîc ve inkâha kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁴⁵

30. Mes'ele: Seyyib ve bâliğa olan Hind'i izni ve rızâsı yok iken Zeyd zâbt cebren Amr'a tezvîc ve inkâha kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. Kavliyle rızası lazımdır.¹⁴⁶

¹⁴¹ Zeyd-i vasi Hind'in velîsi değil ise. Vasinin küçük kızı evlendirmede velayet hakkı yoktur. Baba ona nikâhı vasiyet etmiş olsun veya olmasın. Eğer vasi velî ise o kızı evlendirmeye maliktir (*Mecmau'l-Fetâvâ, fî Fasli'l-Vesâyâ fî't-Tasarufi'l-Vasî ve'l-Asî fî't-Tereke*).

¹⁴² O ikisinin hakları vardır. Yani buluğa ermiş kadının ve küçük çocuğun velîsinin cimadan veya kızı aynı şehir içerisinde başka bir eve, bir beldeden başka bir beldeye götürülmesini men' etme hakkı vardır (*el-Ferâid, fî Bâbi'l-Mehir*).

¹⁴³ Velînin, dengi olmayan birine itiraz etme hakkı vardır. Dilerse akdi fesh eder veya ettirir; çocuk doğurmadıkça. Kadın çocuk doğurursa fesh etme hakkı yoktur. Çünkü çocuğun zayı olmaması ve mürebbisiz kalmaması için. *el-Hâniye* ve *el-Hülâsa'* da da böyledir. *ed-Durer*.

¹⁴⁴ Bize göre bir adam nikâha zorlansa ve evlenirse böyle bir nikâh sahihtir. İmam Şafî'ye göre ikrah altında olursa sahîh değildir (*el-Hâniye Aşer*). Talâk ve köleyi azad etme, evlenme, nikâh, kisasın affı ikrah altında bile olsa cazdır (*Fi't-Talâk el-Muhitü's-Serâhsî*).

¹⁴⁵ Bize göre dul olmayan bakire ve buluğa ermiş kız, rızası olmadan nikâha zorlanamaz. Ama küçük olan kız çocuğu evliliğe zorlanabilir (*ed-Dürer, fî Bâbi'l-Velî*).

¹⁴⁶ Dul olan kadından izin istenirse (seni filan yere evlendireceğiz uygun görüyor musun denilirse) muhakkak ki rızası sözlü olarak (evet ben evlenmek istiyorum ikrarında bulunması) gerekir. Çünkü sukut ikrardan değildir (*Şerhu'l-Mecma, fî Kitâbi'n-Nikâh*). Hür, buluğa ermiş ve akile olan kadının nikâhı ancak kendi rızasıyla geçerli olur. Bakirenin sükutunun ikrar olması da rıza alameti sayılır (*el-Hidâye, fî Bâbi'l-Evliyâ*).

31. Mes'ele: Zeyd bâliğa ve âkile ve bakirey-i Hind'i izni ve rızâsı olmayüb kendi nefsi için tenkîh ve tezvîc iylese sahîh olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.¹⁴⁷

32. Mes'ele: Şâhidsiz akd-i nikâh şer'an mun'akid olur mu?
el-Cevâb: Olmaz. 'Aduleden ya gayri 'aduleden iki hür Müslüman veya bir recül ile iki avretin huzûru lâzımdır.¹⁴⁸

33. Mes'ele: Hind-i bâliğa nefsinin mehr-i misliyle küfv-i Amr'a tezvîc iylese Hind'in babası Bekir'i iznim bulunmadı deyü akd-i mezbûru feshe kâdir olur mu? {vr. 19b}
el-Cevâb: Olmaz.

34. Mes'ele: Zeyd vasîsi olduğu Zeyneb sağîreyi küfv-i Zeyd'e vesâyeti hasebiyle tezvîc akd-i mezbûr sahîh olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.¹⁴⁹

35. Mes'ele: Dokuz yaşını tekmîl idüb cüssesinin bülûğa tahmilli olan Hind hayz görüb bâliğa oldum deyü ikrâr itdikden sonra nefsinin mehr-i misliyle küfv-i Zeyd'e tezvîc iylese veliyy-i akrabi hâletesi Zeyneb iznim bulunmadı akd-i mezbûru feshe kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.

36. Mes'ele: Zeyd Hind'i ba'de'n-nikâh ve tezevvüc kable'd-duhûl fevt olsa ba'de vefât Hind kemâl mehri ve tamamen mirâsdan hissesini tereke Zeyd'den almağa kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olur.¹⁵⁰

37. Mes'ele: Hind'in mehr-i misli bilinmek lâzım oldukda ne ile ma'lûm olur?
el-Cevâb: Babası cânibinden olan nisvane kıyası ile yani ehavanın veya ammatenin ya ammi benatının mehirlerine göre, Hind'e mehri misil hüküm olunup verilir.¹⁵¹

¹⁴⁷ Yukarıda verdiğimiz gerekçe aynı burada da geçerlidir.

¹⁴⁸ (*Hanefî'lerde nikâhta şâhid olarak kişinin adil olması şart değildir.*) İki Müslümanın nikâhı, ancak hür, müslüman ve baliğ olan iki şahidin adil veya gayri adil olsun veya kaziften dolayı had cezası yemiş olsun veya olmasın, bir erkek ve iki kadının huzurunda munakid olur (*fî Nikâh, el-Hidâye*).

¹⁴⁹ Vasi, sağirin ve sağirenin nikâhını yapamaz, yani malik değildir. Çünkü vasi daha çok mali konularla ilgilidir. Küçüklük veya kısıtlılık sebebiyle tasarrufta bulunan kişidir. Nikâh dediğimiz zaman mali konuların dışında olduğu için yetkisi yoktur ama veli hepsini kapsar (*Mecmau'l-Fetâvâ, fî Kitâbi'n-Nikâh*).

¹⁵⁰ Mehr-i misil cima veya ölümle lazım gelir. İbn Mesud (r.a)'a bir adam bir kadınla evleniyor fakat mehir belirlemeden, cima etmeden adam ölüyorsa durum nedir diye sorulduğunda; İbn Mesud'un kavli, "kendisine eş değer kadımların aldığı mehri onunda, ne eksik ne fazla, tam olarak alma hakkı vardır. Söz konusu kadın iddet de bekler miras da alır" (*Şerhü'l-Mülteka fî'l-Âhiri'l-Fasıl*).

38. Mes'ele: Zeyd-i mutevefânın terekesinde akâratinden gayrı menkülâtından nesnesi olmayüb zevcesi Hind mehri istifâyeye için akâratı mezbûreden bir nesneyi bey' idüb mehrini istifâyaya kâdire olur mu? {vr. 20a}

el-Cevâb: Olur.¹⁵²

39. Mes'ele: Zeyd'in zevceleri Hind ve Zeyneb fevt olub zevci Zeyd'i ve saîr vereselerini terk itdiklerinde saîr verese Hind ve Zeyneb'in Zeyd zimmetinde olan mehirlere hisse irsiyelerini istifâ itmedin Zeyd dahî fevt olsa ba'de vefat verese-i merkûme-i mehri mezbûrden hisselerini Zeyd'in terek-i vâfiyesinden istifâyaya kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olurlar.¹⁵³

40. Mes'ele: Hind fevt olub zevci Zeyd'i ve kızları Zeyneb ve Rukiye-yi terk idüb Zeyneb ve Rukiye babaları Zeyd'in zimmetinde anaları Hind'in mehriyetden kendilere isâbet iden hisselerini almadan Zeyd fevt olsa ba'de vefât almağa kâdire olurlar mı?

el-Cevâb: Olurlar.

41. Mes'ele: Asabe-i nesebiyye ve sebebiyyeden velâsi olmayan Hind'i saġire-i anası Zeyneb Zeyd'in saġir oġlı Amr'a tezvîc ve inkâh iylese sahîh olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁵⁴

41/a. Mes'ele: Bu sûretde Amr-ı saġir kable'l-bülûġ fevt olsa Hind Amr'a vârise olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁵⁵

42. Mes'ele: Nâmzedi Hind'e nişân nâmına bir mikdâr imti'a ve esvâb irsâl idüb Hind dahî Zeyd'e bir mikdâr esvâb irsâl Zeyd ol imti'a ve esvâbı Hind'den ahz

¹⁵¹ Mehr-i mislin aslı konusunda babanın akrabalarına itibar edilir. Kız kardeşleri, halalar, hala kızları ve amca kızları gibi o beldede itibar olunan durum, güzellik, bekâret ve yaş dikkate alınır. Bunlardan hiç birisi yoksa, *Nevazil*'de denmiş ki: aynı yerde oturan, kendi özelliklerini taşıyan, akrabalığı olmayan, başka birinin yaş, güzellik, ailesinin sosyal ve ekonomik durumunun aynı olmasına itibar edilir.

¹⁵² Bir kadın mehrini terekeden (mirastan) dirhem veya dinar da olsa varislerin izni olmadan alır. Terekeyi satmaya ihtiyaç duyarsa, kocadan vasiyet almış olsun veya olmasın, (o kadın mehrini alır çünkü herkesten önce onun hakkı vardır) kadın mülkü satar ve mehrini alır *el-Bezzâziye*.

¹⁵³ Varisler ölen kişinin yerine kaimdir (*Câmiu's-Saġir ve Gayri*).

¹⁵⁴ Velâyet için asabe-i nesebiye ve kölelik gibi asabeyi sebebiyyeden hiç biri yoksa velayet hakkı anneye, anne ve baba bir kız kardeş, sonra baba bir kız kardeşe geçer (*el-Kâfi, fi Kitâbi'n-Nikâh fi Bâbi'l-Evliyâ*).

¹⁵⁵ Bülûġdan önce ikisinden biri ölürse diğerine varis olur. Aynı şekilde ikisinden biri buluġa erdikten sonra ölmüş fakat tefrik edilmemişse veraset hakkı devam eder (*el-Kâfi, fi Mahali'l-Mezbûr*).

iyledikde Hind dahî vechi muharrer üzere irsâl iylediği esvâbı mevcûd olacak Zeyd'den istirdâde kâdire olur mu? {vr. 20b}
el-Cevâb: Olur.¹⁵⁶

43. Mes'ele: Zeyd Amr'ın kızı Hind'e nâmzed oldukda nişân nâmına Hind'e bazı eşyâ-ı götürüb Hind dahî Zeyd'e şu kadar eşyâ gönderse ba'de Hind Zeyd'e varmayüb nefsinî âhara tezvîc iyledikde gönderdiği eşyâyı mevcüdeyi Zeyd'den istirdâd itdikde Zeyd dahî Hind'e gönderdiği eşyâyı mevcüde-i Hind'den geri almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁵⁷

44. Mes'ele: Zeyd Hind'i bikre nâmzed oldukda tarafeynden her biri âhara hediye tarîkiyle bazı eşyâ irsâl idüb her biri alub istihlâk itdikden sonra nikâh muyesser olsa ol hedâya tarafeynden tadmîn olunur mu?

el-Cevâb: Olunmaz.¹⁵⁸

45. Mes'ele: Zeyd Amr'ın kızı Hind'i tezevvüc murâd itdikde nikâha mani' olmasun deyü Amr'a ağırlık nâmına bir mikdâr akçe virub ba'dehu Hind'i tezevvüc iylese hâlen Zeyd meblağı mezbûri Amr'dan almağa kâdir olur mu? {vr. 21a}

el-Cevâb: Olur.

45/a. Mes'ele: Bu sûretde Zeyd meblağı merkûmi Amr'dan almadan fevt olsa ba'de vefâtı vereseşi almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁵⁹

46. Mes'ele: Zeyd, Hind'i tezevvüc ider oldukta Hind'in karındâşı Amr'a nikâh mani' olmasun deyü ağırlık nâmına on bin akçe virub Hind'i tezevvüc iylese hâlen Zeyd meblağı mezbûri Amr'dan istirdâde kâdir olur mu?

¹⁵⁶ Nişanlandığı kızın evine gönderdiği bozulabilecek nitelikte olan mutlak hediyeleri geri istemeye hakkı yoktur. Ama bunun dışında mukayyet olan dirhem ve elbise gibi bir hediye, akdın gelecekte devam etmesi şartıyla adamın mülkiyeti olarak bakılır. Bunun için hediye isteme ve alma hakkı vardır. ez-Zâhiriye'nin Fetâvâ'sında da böyle geçiyor (*el-Adliye fi'l-Mehir*).

¹⁵⁷ Hediye olarak gönderilen aynı kaim (mevcut) olan her şey için bu hüküm geçerlidir. Helak (helak olmuş veya edilmiş) veya müstehlik (kendiliğinden bozulan eşya) olan hediyeler için geçerli değildir. Çünkü bunlar bir açıdan hibedir (*ed-Dürer ve Câsiye Suğrâ*).

¹⁵⁸ Bir adam diğer bir adamın kızını istedi ve ona hediyeler gönderdi, ama baba kızını vermezse bu durumda, fakihler demişler ki; bu şeyler mehir olara gönderilmiş ise ve bu hediye kayım veya halik olsun geri alır. Aynı şekilde hediye olarak gönderilmiş ve kayım ise geri alır ama helak veya müstehlik olmuşsa bu durumda hiçbir şey olmaz. (*el-Hülâsa*).

¹⁵⁹ Bir adam bir başkasına küçük veya büyük kızını kendisiyle evlendirmesi şartıyla para verse, o adamın ödediği şey mehir yerine geçer. Dolayısıyla onun verdiği şeyi geri alma hakkı yoktur. Aynı şekilde eğer bu kız, ceddin veya annenin bakımı altında ise (yani velayet cedde veya annede ise) yine ödediği şeyi geri alma hakkı yoktur. Çünkü geri alırsa rüşvet olur. Ancak ödediği şey dirhem veya dinar olup aynen duruyorsa geri verilir ama aynen durmuyorsa misli geri verilir (*el-Adliye fi'l-Mehir*). Bu mesele biraz çelişkili gibi görünüyor.

el-Cevâb: Olur.¹⁶⁰

47. Mes'ele: Hind'in babası Zeyd ve anası Zeyneb için ve Hind kendine yemin ile cihâze müteallik bazı eşyâ tedârik ve muheyâ ve Hind'e teslîm itdiklerinden sonra Zeyd ve Zeyneb fevt olub ba'de vefâtihima sâir verese cihâzı merkûme müşârekete kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmazlar.¹⁶¹

48. Mes'ele: Zeyd sihhatinde kızı Hind için bazı elbise emtia'yı cihaz ittihaz ve tedârik idüb Zeyd cihâzı mezbûri Hinde ba'de't-teslîm fevt olub ba'de vefâtı sâir verese cihâzı mezbûri mirase idhâl ideriz dimeğe kâdir olur mu? {vr. 21b}

el-Cevâb: Olmazlar.

49. Mes'ele: Zeyd kızı Hind'i Amr'a tezvîc itdikden sonra Hind zevci Amr ile babası Zeyd'in evine gelub ıyâlinde sâikinler iken Zeyd ile esâs beyt husûsunda beyinlerinde ihtilâf vâki' olsa ol esas beyt kimin olur?

el-Cevâb: Zeyd'in olur.¹⁶²

50. Mes'ele: Fevt olan Zeyd'in terekesei kebîr oğlu Amr'a ve kebîre kızı Hind'e ve sağıre kızları Zeyneb ve Rukiyye'yi münhasır oldukda tereke-i merkûme beyinlerinde kısmet olunmadan Amr ile Hind, Zeyneb ve Rukiyye için tereke-i mezbûreden bir mikdâr cihâzı ittihâz ve tedârik iylemiş olsalar hâlen Zeyneb ve Rukiyye ba'de'l-bülûğ ol tereke Amr ve Hind ile alâ ma feradallahu taksîm ve hisselerini tamâmen aldıklarından sonra Amr ve Hind dahî cihâzı merkâmi alub zabte kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: ¹⁶³

¹⁶⁰ Zeyd, erkek kardeşinin evinde kalan bir kadına talip oluyor fakat erkek kardeşi, Zeyd ona dirhem verinceye kadar kadını vermiyor. O da parayı verip evleniyor. Ödediği şeyi geri alma hakkı vardır çünkü bu bir rüşvettir (*Müşmilü'l-Ahkâm*).

Başka bir kaynakta meselenin durumu şöyle izah ediliyor: Eğer bir adam kız kardeşinin evinde bir kadına talip olur da kız kardeşinin kocası (eniştesi) adamdan para almadan razı olmaz, kadına talip olan adam dirhemi verip evlenirse ödediği parayı geri alma hakkı vardır. Çünkü bu rüşvettir. Aynı şekilde baba, erkek kardeş, oğul, amca, dayı, amcaoğlu ve gayrisi para, hayvan ve benzer şeyler vermedikçe kızı vermeyiz derlerse, koca da parayı veya hayvanları verip kızı alırsa, o zaman onlara verdiği şeyler kaim ise alır, halik ise kıymetini alır. Bu durum adı geçenlerin hepsi için geçerlidir, çünkü bu rüşvettir (*Kâdihân fi'l-Fasli Habsi'l-Mer'eti Nefsehâ bi'l-Mehir*).

¹⁶¹ Baba, kızına küçük ya da büyük iken çeyiz hazırlayıp teslim eder ve ölürse; geride kalan varisler çeyiz olarak verilen kısmın taksimini isterlerse, bu taksimin sahih olması için çeyizin tamamen kıza teslim edilmesi gerekir. Diğer varislerin bu çeyizde hakkı yoktur (*Câmiü'l-Fetâvâ*). Konuyla bağlantılı olarak bir kadının, babasının evinde ibrişim kumaştan dokuduğu birçok şeyi babası satın alır sonra ölürse, kızın bu ürettiği şeyler-eşyalar âdeti itibar üzere kadının hakkı olur.

¹⁶² Zeyd kızını evlendiriyor ancak Hind yine Zeyd'in (babasının) evinde ve ailesiyle kalıyor. Ev eşyasının kime ait olduğu konusunda ihtilaf olursa, o ev eşyası babanın olur. Çünkü onun evinde ve elindedir. (Kız genç iken) Üzerlerine ait eşyalar ne ise onlarındır (*el-Ferâid, fi'd-Da'vi*).

51. Mes'ele: Zeyd ketânî alub zevcesi Hind'e iylek işle deyü virub ol dahî işleyüb dokudub bez iyse ol bez Zeyd ile Hind'den kangisinin olur? {vr. 22a}
el-Cevâb: Zeyd'in olur.

52. Mes'ele: Bey'i ketânî olmayan Zeyd kendi maliyle bir miktar ketân iştirâ ve kabz idüb evine götürdükdü zevcesi Hind'e bir nesne söylemeden Hind ol ketânî alub eğirüb iylek idüb ba'dehu ol iyleği bez idüb dokudukdan sonra Zeyd fevt olsa zevcesi Hind ile ve sâir veresesîni terk iyse ol bez Hind ile sâir vereseden kangisinin olur?

el-Cevâb: Ol bez Zeyd'in terekesine dâhil olur. Ala ma faradallahu ennehu beyinlerinde iktisâm iderler.¹⁶⁴

1. Bâbu'r – Radâ'

53. Mes'ele: Zeyd kızı Hind'i Amr'a tezvîc murâd itdikde Hind'in anası Zeyneb ben müddet-i radâ'da Amr'ı irdâ' itmiş idim dise kavli mu'teber olub tezevvüce mâni' olur mu? {vr. 22a}

el-Cevâb: Ol kavliyle radâ' sabit olmaz. Emma mahalle ihtiyâtdır ihtirâz evlâdır.¹⁶⁵

54. Mes'ele: Hind müddet-i radâ'da sağîri oğlı Zeyd ve Hadice'nin sağîre kızı Aişe'yi tezevvüc câiz olur mu? {vr. 22b}

el-Cevâb: Olmaz.¹⁶⁶

55. Mes'ele: Hind müddet-i radâ'da Zeyd sağîri irdâ' iyse Zeyd Hind'in kızı Hadice'yi tezevvüc câiz olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁶⁷

¹⁶³ Adam ölüyor. Geride iki küçük çocuk ve bir büyük kız ve bir oğlan bırakıyor. Oğul ve büyük kız, küçük çocuklar (kardeşleri) için çeyiz hazırlarlar. Bu iki küçük kız büyüdükten sonra bölüştürülmeden kalan mirası talep ediyor. O iki kız çocuğunun buna hakkı vardır. Aynı şekilde ağabeyin ve ablanın, iki kız için çeyiz olarak zamanında ayırttıkları parayı talep etme hakları da vardır (*fi Cevâhiri'l-Fetâvâ, fi'n-Nikâh*).

¹⁶⁴ Bir adam pamuk satın alsa, kadında kocanın izniyle veya izni olmadan pamuğu eğirse, bunların hepsini koca hak eder. Bu şekilde (*en-Nevâzil fi'l-Adliye fi'l-Fasli İhtilâfi'z-Zevcân fi Kitâbi'n-Nikâh*).

¹⁶⁵ Bir adam bir kadınla evleniyor. Şahitlik yapan kadın "ben ikisini de emzirmiştım" derse bundan dolayı hurmeti ridâ', (süt emeden kaynaklanan haramlık) o kadının sözüyle sabit olmaz. Kadın isterse adile olsun. Ama kaçınırlarsa daha efdaldır (çünkü kadın doğru söylüyor olabilir), (*Kâdihân fi'r-Radâ'*).

¹⁶⁶ Bir kadın bir çocuğu emzirse, bu çocuk kadının emzirdiği büyük çocuklara ve daha sonra dünyaya gelenlere de haram olur (*el-Hâvî li'l-Zâhidî fi Bâbi'r-Radâ'*).

¹⁶⁷ İki küçük çocuk bir kadından emzirseler, o iki çocuktan birinin diğer sütkardeşiyle evlenmesi caiz değildir. Çünkü süt anneleri birdir. Aynı anneden emen iki sütkardeşten çok sayıda erkek ve kız sütkardeşleri vardır. İsterse onları aynı zamanda veya muhtelif zamanda emzirmiş olsun fark etmez. Aynı şekilde isterse o iki kardeşi aynı memeden veya birinin

56. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'in üzerine Zeyneb'i tezevvüc idtikden sonra Hind Zeyneb için ben Zeyneb'i müddet-i radâ'da irdâ' itdim deyüb lâkin Zeyd Hind'i tasdik itmeyüb radâ' beyyine ile sâbit olmasa mücerred Hind'in böyle dimesiyle Zeyneb Zeyd'e harâm olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁶⁸

57. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'in memesinden süt emse Hind Zeyd'e harâm olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁶⁹

58. Mes'ele: Hind müddet-i radâ'da kızı Zeyneb murdî'a'nın veled-i sağîrini irdâ'yledikte Zeyneb zevcî Zeyd'e harâm olmuş olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁷⁰

59. Mes'ele: Hind Zeyd'in li-ebeveyn hemşîresi Zeyneb'in müddet-i radâ'da irdâ'iylese Zeyd Hind'in kızı Aîşe'yi tezvîc itmek câiz olur mu? {vr. 23a}

el-Cevâb: Olur.¹⁷¹

60. Mes'ele: Zeyd Hind'i tezevvüc idtikden sonra Hind'in anesi Zeyneb gelüb fevt olan Rukiyye Zeyd ve Hind'i müddet-i radâ'da irdâ'iylemiştir hâlen Zeyd ve Hind kardâşî ile olsa Hind Zeyd'den tefrîk olunur mu?

el-Cevâb: Olunur.¹⁷² (iki erkek şahit ile)

B. Kitâbü't-Talâk

61. Mes'ele: Şart ile vâki' olan talâk bâyin mi olur yohsa ric'î olur? {vr. 24a}

sağından birini solundan emzirmiş olsun fark etmez, çünkü kaynak aynı (*Şerhu'z-Zalâmi, Şerhü'l-Menzüme fi'r-Radâ'*).

¹⁶⁸ Radâ' iki recülün yahud bir recül ile imretânın şahadetleriyle sabit olur. Kadınların kız kardeşliği konusunda, şahitlikte iki erkek veya bir erkek iki kadının olması gerekir. *el-Hidâye fi'r-Radâ'*.

¹⁶⁹ Adam kendi hanımının memesini emerse kadın adama haram olmaz. Çünkü hayatının ilk iki buçuk senesinde radâ' olursa haram olur (*el-Ferâid fi bâbi'r-radâ'*).

¹⁷⁰ Bir adamın karısı, kocasının annesinin oğlunu (dolayısıyla kocasının üvey kardeşini) emzirirse, bu kadının nikâhına bir zarar gelmez. Çünkü bu kocanın oğluyla, karısından emzirilen, süt kardeşi oluyor (Annesi kızının çocuğunu emzirirse caiz olur), (*Şeyhülislâm fi'l-Mebsût ve el-Ferâid fi Bâbi'r-Radâ'*).

¹⁷¹ Bir adam erkek süt kardeşinin kız kardeşiyle evlenebilir. Tıpkı gerçek nesepten kardeşi olanın kızıyla caiz olduğu gibidir. Üvey babadan kardeşi gibidir. Eğer üvey anadan üvey kız kardeşi varsa üvey babadan olan üvey erkek kardeşin onunla evlenmesi caizdir (*ed-Dürer fi Kitâbi'r-Radâ'*).

¹⁷² Süt kardeşliği iki erkek veya bir erkek ve iki kadının şahitliği ile sabit olur. Çünkü kadının yakınları emzirme sırasında bakabilirler bu makbul bir şahitliktir. Şahitlerin adil olması şart koşulur (*Şerhü'l-Manzüme fi'r-Radâ'*).

el-Cevâb: Malı olmayan şart ile ric'î, mal şart ile bayin olur. Mal şartı ile olamayan her vaki talak ric'î talaktır.¹⁷³

62. Mes'ele: Hind hâkime varub zevcem Zeyd beni üç talâk ile boşadıktan sonra diyârı âhara gidüb gaybeti munkatı' ile gâyib olmuşdur deyü da'va idüb hâlen Hind Zeyd'in zevcesi olduğunu bilmeyecek Hind dahî zevci Zeyd kendini vechi meşrûh boşadığını beyyine âdile ile isbât iylese hâkim Hind'i zevci âhara nikâh olmakdan men'a kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁷⁴

63. Mes'ele: Zeyd ve Amr Bekir'in yüzine sen zevcen Hind için ben onu boşadım deyü bizim huzûrumuzda ikrâr iyledin deyü şahâdet itdiklerinde hâkim dahî mezbûr anın şahâdetlerini kabûl idüb haccet olunsa Hind medhûli bihâ olacak talâk ric'î ile boş olur yoksa bâyin ile mi?

el-Cevâb: Ric'î ile.¹⁷⁵

63/a. Mes'ele: Bu sûretde Hind mu'tedde iken Bekir Hind'e rızâsız murâcat idüb tecdîdi akd itmeden izvâc muamelesine kâdir olur mu? {vr. 24b}

el-Cevâb: Olur.¹⁷⁶

64. Mes'ele: Zeyd kayın anem Amr'ın menziline girersem zevcem Hind benden boş olsun deyü şart idüb Zeyd menzili mezbûra girüb zevcesi Hind talâkı ric'î ile boş olduktan sonra Hind dahî medhûl bihâ olmağla Zeyd iddeti içinde Hind'e murâcat idüb tecdîd-i nikâh itmedin Hind ile izvâc muâmelesini itdikden sonra Zeyd tekrâr menzili mezbûra dâhil olsa Hind üzerine talâk vâki' olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.

65. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind ile kayın anası Amr'ın menziline iken bu menzilden çıkub bir dahî girersem zevcesi Hind benden boş olsun deyü şart idüb ba'de

¹⁷³ (Mal koyulduğu zaman muhala oluyor. Mesela ben sana mehri muaccelini vermeyeyim onun karşılığında seni boşayayım dediği zaman muhal'a oluyor, muhala zaten bir bayin talaktır), (*el-Usüleyn*).

¹⁷⁴ *Munteka*'da, bir kadın kocasının onu boşadığını ve kaybolduğunu iddia ediyor. Eğer kadı, kadının bizzat kocanın zevcesi (karısı) olduğunu biliyorsa başkasıyla evlenmesini men' eder. Ama kâdi'nin böyle bir bilgisi yoksa ve kadın kocasının onu boşadığına dair bir delil ortaya koyarsa, kadı onu men' edemez (*el-Bezzâziye* ve *el-Hülâsa*).

¹⁷⁵ Talak iki kısımdır sarîh ve kinaye. Sarîh talak "sen boşsun", "boşanmış" ve "seni boşadım" demekle kullanılan sözlere. Bunlarla ric'î talak vaki olur çünkü bunlar talak için kullanılan lafızlardır, başka bir amaç için kullanılmaz (başka bir amaçla kullanılabilir ama o zaman başka bir şey için kinaye kullanılmış, mecazi olur) dolayısıyla sarîhtir. Bunun peşinden, (talaktan sonra) ric'at (dönüş) gelir, bu nasla da belirtilmiştir. Sarîh olduğundan ve çok kullanıldığı için niyete gerek yoktur (*el-Hidâye fî Bâbi'l-İkâi't-Talak*).

¹⁷⁶ Eğer bir adam karısını talak-ı ric'î veya iki talakla boşarsa iddet içerisinde kadın razı olsun veya olmasın o adamın dönmeye hakkı vardır. Çünkü Allah Teala : "Onları güzellikle ya tutun ya bırakın" buyuruyor. (Şari' Teâlâ hazretleri kadının rızası varsa tutun veya rızası yoksa bırakın diye ayırmaksızın, kadına dönme yetkisini erkeğe vermektedir), (*el-Hidâye fî Bâbi'r-Ric'î*).

Zeyd ol menzile duhûl iylese Hind dahî medhûl bihâ olacak Zeyd'den hangi talâk ile boş olur?

el-Cevâb: Talâk-ı ric'î ile.

65/a. Mes'ele: Bu sûretde Hind Zeyd'den talâk-ı ric'î ile boş olduktan sonra hâlen Zeyd iddeti içinde Hind'e mürâcat idüb tecdîd-i nikâh itmeden Hind ile izvâc muamelesine kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.

65/b. Mes'ele: Bu sûretde Zeyd Hind'i mürâcat idüb izvâc muamelesini itdikden sonra kayın anası Amr'ın menziline girerse bi-tekrâr Hind Zeyd'den boş olur mu? {vr. 25a}

el-Cevâb: Olmaz.

66. Mes'ele: Zeyd esnâ-i gadabda zevcesi Hind'e şimdiden sonra ne ben senin zevcenim ne sen benim zevcemsin deyü Hind Zeyd'den mübâne olur mu?

el-Cevâb: Talâka niyet itse olur.¹⁷⁷

67. Mes'ele: Yezid-i zimmî Tarîde'yi tezevvüc ve akd-i nikâh olunduktan sonra kable'd-duhûl Yezid daru'l-harbe firar ve lehve kîle (boş sözler) ba'de'l-hükmi nikâh merkûm bâtil olup Tarîde bâyin olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁷⁸

68. Mes'ele: Hind zevci Zeyd'e beni tatlık eyle dedikte Zeyd dahî zimmetimde mutekarreren olan mehr-i muccelden ve iddet nafakasından fârağat olursan seni tatlık iderim diyüb Hind dahî kabul idüb ba'dehû Zeyd Hind'i tatlık idüb muhâla' iyleseler ba'de'l-hul' talâk-ı bâyin vâki' olmağla hâlen Hind mehri mezbûri ve iddet nafakasını Zeyd'den da'vî ve taleb ve ahze kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁷⁹

69. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind ile muhâla' iyleyüb kable inkıdai'l-iddet yine tezevvüce tâleb olup Hind dahî râdiye olsa tezevvüc ve duhûl câiz olur mu? {vr. 25b}

el-Cevâb: Olur.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Bir adam karısına talaka niyet ederek “benim karım yok “ veya “ben senin kocan değilim” dese, talak-ı bayin olur (*ed-Dürer fî Bâbi'l-İkâi't-Talâk*).

Benim karım yok veya ben senin kocan değilim dese ve eğer talaka niyet ederse kadın boş olur (*el-Mülteka fî Fasli't-Talâk bi'l-Kinayât*).

¹⁷⁸ Dârü'l-harbe giderse ve onların ülkesine dâhil olursa anlaşma bozulur. Dârü'l-harbe katılması dolayısıyla o kişi murted gibi sayılır ölü hükmüne tabi tutulur (*el-Vikâye*).

“Murted gibi” sözüyle muellif, “anlaşmayı bozan” ifadesini kastediyor, yani onun öldüğüne hükmedilir. İslâm ülkesinde bıraktığı mal varislerine geçer, geride zimmi bir kadın bırakmışsa iki ülkenin farklılığından dolayı boş olur.

¹⁷⁹ Eğer hâcet varsa muhala'a yapmakta bir sakınca yoktur. Mehir olarak verilmesi sahih olan her şey muhala'da bedel olabilir. Bu muhala'a bayin talaktır ve konuşulan bedelin verilmesi gerekir (*Sadrüşeriâti, fî Bâbi'l-Hul'*).

¹⁸⁰ Eğer üç talakın altında olan bayin talak ise iddet içinde veya iddet bitikten sonra karısıyla evlenmeye hakkı vardır. Çünkü mahallin helalliği bakidir (kadının cinsel organı adama hala

70. Mes'ele: Zeyd Amr'a zevcenî Hind seninle hula' beni vekîl idüb vekâlete benimle hul' olursin didikte Amr dahî Zeyd ile Hind'in mehri ve nafaka ahde-yi üzerine hul' idüb hâlen Hind'in Zeyd'i hula' vekîl itdiği huzûru hâkimde sâbit oldukdan sonra Hind Amr'a zevciyyet ve nikâha ve gayrı hukuka müteallik aslen hakkım kalmayüb Amr ile min ba'di da'vâm yokdur didiği sâbit olup haccet olundukdan sonra bir müddet mürûrunda Hind hul' nâdime olub ba'de'l-muhalla' ve'l ibra-i hâdis olmayan hukuki Amr'den da'vâya ve hul'i feshe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁸¹

1. Bâbu'l-İddet

71. Mes'ele: Zeyd'in vefâtından mu'tedde olan Hind'in iddeti ne kadar zamân mürûrunda munkadiye olur? {vr. 25b}

el-Cevâb: Dört ay ile on gün mürurunda munkadiye olur.¹⁸²

72. Mes'ele: Zeyd mütevefâdan hâmil olan zevcesi Hind altmış gün mürûrunda müstebyini'l hilkat bir cenîn metâ ıskât iylese iddeti munkadiye olmuş olur mu? {vr. 26a}

el-Cevâb: Olur.¹⁸³

73. Mes'ele: Zeyd menkûhası Hindi kable'd-dühûl ve'l-halvet talâk-ı bâyin ile tatlîk iylese Hind'e iddet lâzime olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁸⁴

helaldir). Bir başkasıyla evlenip onunla cima etmekle helalliği sağlamasına gerek yoktur. Çünkü helalliği devam etmektedir. Helalliğin zail olması üç talaka bağlıdır, o üç talaktan önce zevali münadimdir (üç talaktan önce haramlığı yoktur), (*el-Hidâye fi Kitâbi't-Talâk fi Fasli fimâ Yehîlu bihi el-Mütalakât*).

¹⁸¹ Muhala' karşılıklı hakları düşürür. Mubare'e elifin fethiyle okunursa anlamı şudur: taraflardan her birinin diğerinin üzerindeki mehir gibi nikâhla ilgili hakları mahkemeye vermekten (dava açmaktan) beri kılar. Bu mehir, kabz edilmiş olsun veya olmasın, duhul'dan önce veya sonra verilmiş olsun veya geçen nafakalar olsun, ancak iddet nafakası müstesnadır, sakıt olmaz. Ancak kendisi bizzat mutlak anlamda "iddet nafakası da istemeyeceksin benden" diye zikretmesi lazım (yoksa sadece her türlü haktan beri kıldım demesi yetmez). Nikâhla ilgili olanlar düşer, karısına bir şey satmışsa onun parası ve buna benzer şeyler ise düşmez (sakıt olmaz). Çünkü nikâhla ilgili olmayan konulardır (*ed-Dürer fi Bâbi'l-Hul'*).

¹⁸² Ölüm için bekleme süresi dört ay on gün ifadesi Molla Hüsrev'in *Durreri*'nin satırlarında geçen Talâk ve Feshi üzerine atıftır. Yani evlendikten sonra cima' olsun veya olmasın "Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gündür." (Bakara, 234) ayeti mutlak olduğundan bu sürenin (4 ay 10 gün) tamamlanması gerekir (*ed-Dürer fi Bâbi'l-İddet*).

¹⁸³ Bir kadın azaları belirgin hale gelmiş veya bazı organları belirgin hale gelmemiş bir çocuk düşürse veya doğursa iddeti bitmiş olur (4 ay 10 gün beklemesine gerek kalmaz. Ayet "hamile kadınların iddetleri çocuklarını doğurmalarıdır" buyurmaktadır), (*es-Serâhsî fi Bâbi'l-İddet*).

74. Mes'ele: Zeyd Hind'i gayrın menkûhası idüğını bilürken tezevvüc ve dühül iylese ba'de'l da'vî kâdı tefrîk ile hükm idicek zevci evvel tezevvüc itmek murad itdikle Hind'e iddet lâzıme olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁸⁵

75. Mes'ele: İddet ve vefât ile mu'tedde olan Hind dört ay ile on gün tamam olmadan nefsinı Zeyd'e tezvîc Zeyd dahî tezevvüc idüb Hind'e vasıl olduktan sonra akdi mezbûr fasid olmakla hâkim Hind'i Zeyd'den tefrîk edip ba'de'l muteveffâ zevci Amr'ın vefâtın gününden dört ay on gün tamam oldukta Hindi rızasıyla tezevvüc caiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.

76. Mes'ele: Zeyd-i müteveffânın zevcesi Hind Zeyd'in vefâtından dört ay ile on gün temâm olmadan Amr'a nefsinı tezvîc idüb kable'd-dühül ve'l-halvet Amr dahî fevt olsa hâlen Hind Zeyd'in vefâtı gününden dört ay ve on gün temâm oldukda nefsinı Bekir'e tezvîc itmek câiz olur mu?

el-Cevâb: Olur.

77. Mes'ele: Zeyd'in talâkından mu'tedde olan Hind'in iddet-i ne kadar zamân mürûrunda munkadiye olur? {vr. 26b}

el-Cevâb: Üç hayız temâm görmekle.¹⁸⁶

78. Mes'ele: Bir kimsenin nikâhında ve iddetinde olmayan Hind'e Zeyd zinâ idüb Hind hâmile oldukdan sonra vaz'î hamil itmedin Zeyd Hind'i kendüye ba'de'l tezvîc vat-yi iylese tezvîci sahîh ve vat'i itmek câiz olur mu?

el-Cevâb.¹⁸⁷

2. Bâbü'l-Hıdâne

79. Mes'ele: Zeyd-i sağîrin anası Hind Zeyd'in gayri mahremine mutezevicece olub hakkı hıdânesi sâkıt oldukda Zeyd'in li-ebeveyn hemşîresi Zeyneb bi-hakkı'l-hıdâne Zeyd'i kendi terbiyesine almağa kâdire olur mu? {vr. 26b}

el-Cevâb: Olur.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Nikâh akdi (mülkiyeti) kesinleşmediğinden dolayı cima'dan önce bir boşanmada iddet yoktur (*ed-Dürer fi Bâbi'l-İddet*).

¹⁸⁵ Bir adam başkasının menkuhası (nikâhlısı) olduğu halde bir kadınla evlenirse, birinci kocaya o kadınla cima'ya girmek haram değildir. Aynı zamanda kadının iddet beklemesi de gerekmez (*Şerhü'l-Mecma' fi Fasli'l-İddet*).

¹⁸⁶ Talâk ve fesih konusunda hür kadınla ilgili olarak iddet süresi tam üç hayızdır (*el-Gürer*).

¹⁸⁷ *Mecmau'l-Nevâzil*'de bir adam kendisiyle zinâ etmiş olduğu ve hamile kalan bir kadınla evlense böyle bir nikâh caizdir. O adamın onunla cima' etme hakkı vardır. O kadın nafakaya hak kazanır, yani bütün fukahaya göre bir engel yoktur. Bu şekilde *Serahsî*'de ve *Hindiyeye*'nin fetvalarında geçiyor.

80. Mes'ele: Zeyd ve Hind sağîrlerin li-ebeveyn hemşîreleri Zeyneb ve ammeteleri Rukiyye'den akrab hâdîneleri olmasa sağîrin mezbûrun kangisinin terbiyesinde olmaları evlâdır?

el-Cevâb: Zeyneb'in.

81. Mes'ele: Zeyd-i sağîrin hâdîneleri ammeteleri Hind ve Zeyneb sağîri mezbûru hıdane tarîkiyle terbiye üzere iken Zeyneb nefsinin sağîre ecnebî olan Amr'a mutezevvice olsa hâlen Hind ile Zeyneb'den Zeyd'in hıdânesine hangisi ehak olur? {vr. 27a}

el-Cevâb: Hind'in.¹⁸⁹

82. Mes'ele: Zeyd-i sağîrinin hâdînesi ammetesi Zeyd sağîre ecnebî olan Amr'a mutezevvice olmağla Zeyd'in veliyy-i akrabi olan babasının li-ebeveyn ammı Bişr Zeyd kendi terbiyesine dam ve imsâka kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁹⁰

83. Mes'ele: Zeyd ve Amr sağîrlerin analari Hind ile babalarının anası Zeyneb'den hıdânelerini kangisi ehak ve akrabdır.

el-Cevâb: Hind'dir.¹⁹¹

84. Mes'ele: Hind-i sağîrenin anası Zeyneb Hind'e ecnebî olan Amr'a mütezevvice oldukda Hind'in babasının anası Rukiyye ve ammi Bekir hakkı hıdâne bizimdir deyü Hind'i alub diyârlerinde bir müddet sâkin oldukdan sonra âhar diyârda götürmeğe kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmazlar.

85. Mes'ele: Zeyd fevt olup evlâdı sığâri analari Hind'in hıdânesinde iken Hind nefsinin Amr-i ecnebîye tezvîc iyledikde sağîrleri Hind'in vâlidesi olub âhar diyârda sâkine olan Zeyneb gelüb sâkin oldığim diyâra götürüb terbiye iderim deyüb alub gitmeğe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁹²

¹⁸⁸ Zeyneb'ten daha yakını yok ise. Boşanmadan önce veya sonra her halükarda hıdâne konusunda anne birinci sırada gelir. Sonra annenin annesi ve sırayla yukarıya doğru ne kadar çıkarsa. Sonra babaanne, sonra anne-baba bir kız kardeşi (ablası), sonra anne bir kız kardeş, sonra baba bir kız kardeş, sonra teyze sonra hala. Kız kardeşin kızları, erkek kız kardeşin kızlarından daha evladır. Erkek kardeşin kızları da halalardan daha evladır. Bu kadınlardan hangisi o çocuğa haram olan bir adamla evlenirse hakkı hıdânesi düşer. (çocuğun teyzesi çocuğun amcasıyla evlense hakkı hidanesi düşmez çünkü amcası onun mahremi değildir. Ama çocuğun teyzesi yabancı biriyle evlense teyzeden sonra hakkı hidanesi kime aittir ise ona geçer), (*el-Mültekâ fi'l-Hıdâne*).

¹⁸⁹ Bir ecnebiyle evlendiği zaman hakkı hıdânesi düşer (*Şerhü Câmii's-Sagîr*).

¹⁹⁰ Kadınların hakkı hıdânesi evlenmek veya ölmek suretiyle düşerse o zaman hakkı hıdânesi erkek akrabalarından yakınlık ve öncelik sırasına göre olur (*Şerhü Câmii's-Sagîr*).

¹⁹¹ Ayrılmadan önce veya ayrıldıktan sonra hakkı hıdânesi annenindir. Sonra anneannesi ve sırasıyla yukarıya doğru geçer sonra babannesinin olur (*el-Mültekâ fi'l-Hıdâne*).

86. Mes'ele: Zeyd sağîrin nisvânden hâdineleri olan akrâbasi ecanibe mutezeviceler oldukda Zeyd mezbûri hâkimü'l-şer' ecnebîye mi verir yoksa analara mı?

el-Cevâb: Hakimu'l Şer' kime dilerse ona verir.¹⁹³ {vr. 27b}

86/a. Mes'ele: Bu suretde Zeyd'in hâletesi kızı Zeyneb hakkı hıdâne benimdir deyü sağîri mezbûri kendüye dam itmeğe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. Gayri mahremdir.¹⁹⁴

87. Mes'ele: Hind fevt olup evlâdı sığârini terk itdikde hakkı hıdâneleri Hind'in anasi Hadice'nin iken sığârın babaları Zeyd ben evlâdımı nafakasız imsâk iderim deyü sığârı merkûmu Hadice'den alub kendüye dam ve imsâk kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁹⁵

88. Mes'ele: Bir kasaba ahâlîsinden Zeyd zevcesi Hind muteveffâdan olan evlâdı sığârini imsâk üzere iken Hind'in âhar kasabada sâkine olan vâlidesi Zeyneb gelüb evlâdı mezbûri kendi kasabasına götürmeğe kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁹⁶

89. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind'i tatlık itdikden sonra Hind Zeyd'den olan evlâdı sığârini bi-hakku'l-hıdâne alub terbiye etmek murâd istedikde Zeyd ben imsâk olayım deyü virmemeğe kadir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.

89/a. Mes'ele: Bu sûretde evladı sığârın nafakaları babaları Zeyd üzerine yoksa analari Hind üzerine mi lâzım olur? {vr. 28a}

el-Cevâb: Zeyd üzerine.¹⁹⁷

¹⁹² Şeyhülislâm Mevlana Ataullah (r.h) fetvasında şöyle diyor: Kitaplarda annenin ve babanın dışında onu alıp gitmesi caiz olanı açık ve net şekilde hiç bir yerde görmedim. Sadece Fetâvâ-yı Tatarhâniye'de onu alıp gidemezler fetvasını görebildim (*Fetâvâhu fi Mecelledehu*).

¹⁹³ İmâm Mühammed'e kadınların toplandıkları (yani erkek olmadığıdaki) durum ile ilgili sorulduğunda hakim dilediğine verir çünkü ecnebiyle evlenen kadınların hıdâneleri yoktur. Sanki çocukların akrabaları değillermiş gibi olurlar, demiştir.

¹⁹⁴ Hala kızlarına, teyze kızlarına hıdâne hakkı olamaz. Çünkü çocuk onların mahremi değildir (bunlarla evlenebilirler çünkü dinen mahremi yoktur), (*ed-Dürer fi Bâbi'l-Hidâne*).

¹⁹⁵ Sığârın malı var ise annelerin malından Hatice sığârı infak eder. Eğer çocuk zengin ise çocuğun nafakası onun malındandır (*fi'n-Nafakât ed-Dürer*).

¹⁹⁶ Anne ölse, çocuk da anneanneye yada (kardeşleri, teyze, hala) kadınlardan hakkı hıdânesi kendisinin olan, vâkıf birine kalsa ve çocuğu babanın yaşadığı şehirden bir başka şehire çıkartmak isterse onun böyle bir hakkı yoktur. Her ne kadar o küçük çocuğun babasının annesiyle aktı nikâhı kıydığı şehir olsa bile (*Şerhü Edebi'l-Kâdi*).

¹⁹⁷ Çocuğun hakkı hıdânesi (bakımı) anneye aittir. Nafakayı (geçimini) sağlaması ise babaya aittir.

90. Mes'ele: Hind-i sağîreyi anası Zeyneb bi-hakkı'l-hidâneti terbiye ve imsâk üzere iken nefsinî sağîreye ecnebî olan Zeyd'e tezvîc etmekle Hind on iki yaşına girüb bâliğa oldukda Hind'in veliyy-i akrabi asabesi li-ebeveyn ammi Amr Hind'i Zeyneb'den alub kendi menziline imsâk ve terbiyesine kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.¹⁹⁸

91. Mes'ele: Hind on beş yaşını tekmîl idüb hakkı hıdâne sâkıt oldukda Hind'in anasının anası Zeyneb hakkı hıdâne benimdir deyü Hind'i babası Zeyd'den alub kenduye dam ve imsâke kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.¹⁹⁹

91/a. Mes'ele: Bu sûretde Hind'in babası mahmudu'l-hal iken Hind ben babam ile bir yerde sâkine olmam ceddem Zeyneb ile sâkin olurum dimeye kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.²⁰⁰

92. Mes'ele: Hind dokuz yaşını tekmîl edüb hakkı hıdâne sâkıt oldukda Hind'in li-ebeveyn ammi Amr yoksa Hind'in anasının anası Zeyneb Hind'i alub terbiye ve imsâk ider? {vr. 28b}

el-Cevâb: Ammi Amr.

93. Mes'ele: Zeyd-i sağîr ceddese Hind'in hıdânesinde iken yedi sekiz yaşına girub kendisi ekl ve şurb ve istincâya kâdir olub ricâl te'dîbine muhtâc oldukda babası Amr Hind'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.²⁰¹

¹⁹⁸ Erkek çocuk, ihtiyaç duymayacak hale geldikten sonra ve kız çocuğu bülüğa erdikten sonra o zaman asabe olan kişilerin bu çocukların bakımını yapmaları daha evladır. Yakınlık sırasına göre onun yanında kalır. Amca oğlundan başka asabe denebilecek bir yakını yoksa o zaman mahkeme kararını verir. Çünkü amca oğlunun böyle bir hakkı yoktur (*fi'l-Hidâni'l-Câriye mine'l-Hâniye fi'l-Hidâne*).

¹⁹⁹ Erkek çocuğun hakkı hıdânesi konusunda anne ve anneanne en çok hak sahibidir. Tâki kız çocuğu dokuz yaşına gelip hayız görmesiyle ve erkek çocuk yedi yaşını doldurup bakıma muhtac halden çıkana kadar, Ebû Leys'in fetvası üzerine takdir olunmuştur (*el-Bahrü'r-Râik fi'l-Hidâne*).

Çocuk artık hıdâneye muhatç halden çıkarsa babasına verilir. Babası yoksa dedesine verilir. Dede yoksa abisine verilir. Abisi yoksa abisinin çocuklarına verilir, sonra amcasına verilir. Amcası yoksa amca çocuklarına verilir, tabi bu erkek için geçerlidir. Amca çocuklarına kız verilmez (*Lu'lü'l-Haniye fi'l-Hidâne*).

²⁰⁰ Seçme hakkı olamaz. Yani bize göre (Hanefilere göre) çocuk kız olsun, erkek olsun hıdânedenden çıktığı yaşa gelince babanın çocuk konusunda muhayyerlik hakkı yoktur (almak zorundadır). İmâm Şafiînin (r.h) görüşü, eğer çocuk bekar ve baliğa ise baba kendi yanında tutar. Dul ise adamın böyle bir hakkı yoktur. Ancak me'mune değilse (zarar görecekse) yanında tutar. Bu durum çocuk için de aynı şekilde geçerlidir. Onu yanında tutabilir. Baba için söylediğimiz şeyler dede için de geçerlidir. Ama baba ve dede dışında kimsede, çocuğu yanında tutma (velâyet) hakkı yoktur (*el-Ferâid fi'l-Hidâne*).

²⁰¹ Annenin ve anneannenin (hakkı hıdâneye belli bir zamana kadar) buna hakkı vardır. Yani çocuk tek başına yeme, içme, istincâ gibi ihtiyaçlarını görecektir, babasına ve başkasına ihtiyac duymayacak duruma gelinceye kadar. Çünkü kendi işlerini kendi başına yapacak

94. Mes'ele: Anası Zeyneb'in hıdânesinde olan Hind-i sağîre yedi yaşına irişub olmakla müştehat olub hıfz ve sıyânete muhtâc olsa babası Zeyd Zeyneb'in hıdânesinden alub kendi hıfz ve imsâka kâdir olur mu?

el-Cevâb: İmamı Muhammed kavli üzre ehat babasına def olunmaktır.²⁰²

95. Mes'ele: Zeyd fevt oldukda zevcesi Hind-i sağîre kızı Zeyneb'i bi-hakki'l-hıdâne imsâk üzere iken Zeyneb on dört yaşına girub bâliğa oldukdan sonra Zeyneb'in asabâtından kimsesi olmayub nefsinde me'mune olub Hind dahî sâlihâtden olmağla yine Hind'in menziline Hind ile sâkine olmak murâd itdikle Zeyneb'in li-eb (babadan) kız karındaşları Ayşe ve Fatma elbete gel bizimle menzilimizde bizimle sâkine ol deyü cebre kâdire olurlar mı? {vr. 29a}

el-Cevâb: Olmazlar.

96. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi Hind-i sağîre vâlidesi Zeyneb'in hıdânesinde iken Hind dokuz yaşını tekmîl edub maslahat ricâli sâliha olıcak Zeyd Hind'i Zeyneb'den almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olur.²⁰³

97. Mes'ele: Hind-i sağîreyi babası Zeyd Amr-ı kebîre tezvîc ve inkâh iyledikten sonra Zeyd fevt olup vâlidesi Zeyneb Hind'i terbiye üzere iken dokuz yaşına girüb lâkin mehzule olmağla vati'ye tahammülü olmayub zayıfe iken Amr vaty-i ve dühûl ile kasdı ile Hind'i Zeyneb'in yedinden ahz murad iyledikle Zeyneb sağîreye zarar isâbetinden havf idüb rey-i hâkimle vaty-i tahammüli olunca dek sağîreyi imsâka kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olur.

98. Mes'ele: Zeyd menkûhası olub hâdinesi olan Hind'in yanında olan Zeyneb-i sağîre yedi-sekiz yaşında olub lâkin mehzûle olmağla cimâ' mutîka olması Zeyd Zeyneb'i Hind'den almağa kâdir olur mu? {vr. 29b}

el-Cevâb: Olmaz.

hale geldiği zaman erkeklerin huylarıyla, davranışlarıyla, alışkanlıklarıyla edeplenmeye muhtaç olur. Bunu yapacak akla gelen ilk kişi babadır (el-Hassâfe fetvası üzere istiğnanın yaş sınırı yedidir), (*el-Kâfi fi'l-Hidâne*).

²⁰² *ed-Dürer*'in hidâne bölümünde İmâm Muhammed'den rivayet olunan (annesinin veya hakkı hıdanesinin yanında kalır) şehvet uyandıracak hale gelinceye kadar. Yani kız çocuk şehvet uyandıracak duruma gelince babasına verilir. Çünkü zaman bozuk olduğu için artık onun korunması gerekir. İhtiyat olunan da budur. Dokuz yaşındaki kızı tafsiline bakmadan (şehvet uyandırsın veya uyandırmasin) müştehat kabul ederiz. Ama beş, altı, yedi, sekiz yaşındaki kız büyük, iri ve şehvet uyandıracak şekilde ise o taktirde müştehattır. Değilse müştehat olarak kabul edilmez (*Şerhü'l- Mecma' fi Kitâbi'n-Nikâh fi Fasli'l-Muharemât*).

²⁰³ Koca küçüğün (karısının) yanına dokuz yaşına ulaştığı zaman girer. İkinci görüşte olanlar kızın cimâ'ya güç yetirebilecek kadar gelişkin olması gerekir. Üçüncü görüşte olanlar kız bülüğa erişinceye kadar giremez (*el-Ferâid fi Bâbi'l-Evliyâ*).

99. Mes'ele: Sağıre kızı Hind'i Amr kebire tezvîc ve inkâh iyledikten sonra Zeyd fevt olub vâlidesi Zeyneb, Hind'i alub maslahat ricâlî sâliha oluncaya dek imsâka kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olur.²⁰⁴

3. Bâbu'n-Nafakât

100. Mes'ele: Fakîr olân Zeyd'in nafakası mûsir olan oğlu Amr üzerine lâzım olur mu? {vr. 29b}

el-Cevâb: Olur.²⁰⁵

101. Mes'ele: Hind mûsire ve ganiyye olup nafakaya ihtiyâcı yok iken oğlu Zeyd'den talebine kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.²⁰⁶

102. Mes'ele: Hind-i sağıre haletesi Zeyneb'in hıdânesinde iken Zeyneb ma'rifet-i şer'le Hind'e tâkdir itdirdiği nafakasını rucû şartıyla kendi malından şu kadar akçe harç ve sarf itdiğini Hind'in malından yahud babası Zeyd'den taleb idüb almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Hind'in malı var ise onun malına rucû'eder. Yok, ise Hind'in babası Zeyd'den alır.²⁰⁷

103. Mes'ele: Zeyd'in zevce-i mutallakası Hind Zeyd'in üzerine takdîr itdirmedin iddet-i munkadiye olsa Hind Zeyd'den nafaka iddet nâmına nesne almağa kâdire olur mu? {vr. 30a}

el-Cevâb: Olmaz.²⁰⁸

²⁰⁴ Küçük kız bir adamla evlense onun bakım hakkı düşmez (buluğa erince ve cima'ya güç yetirebilecek duruma gelene kadar), (*el-Ferâid fi'l-Hidâne*).

²⁰⁵ Adam ebeveyni, dedeleri ve ninneleri muhtaç olsa dinleri farklı olsa bile bunlara bakmakla mükelleftir (*el-Hidâye fi Bâbi'l-Nafakât fi Fasli ve a'lâ Recül*).

²⁰⁶ Bu konuda asıl külli kaidesi fakirler içindir. Çünkü nafaka zenginlerin malları konusunda bir vaciptir (*Şerhü'l-Mecma' fi Bâbi'n-Nafakât*).

²⁰⁷ Küçük çocuklarının nafakası baba üzerindedir. Başka kimse ortak olamaz. Nasıl ki hanımın nafakası sadece kocaya ait oluyorsa. Allah Teâlâ'nın ayeti üzerinde "*onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir.*" (Bakara, 233) Mevludu leh babadır ve o doğan da babanın bir cüzüdür. Sanki kendine bir harcama yapıyor. Baba yükümlüdür. Ancak söylediğimiz bu hususların hepsi çocuğun malı yoksa geçerlidir. Erkek ve kız çocukların malı varsa, küçük veya büyük olsun, nafakası bizzat kendi malındandır (*el-Hidâye, fi Bâbi'n-Nafakât*).

²⁰⁸ İddet bekleyen kadın, nafakasını iddeti tam olana kadar nafakası takdir olunmamışsa iddet nafakası sakıt olur. Ama eğer nafakası takdir olunmamış ise, Sadrüşşehîd "*el-Fetâvâ Suğra*"da Şemsüleimme el-Halvani'den diyor ki; bana göre muhtar olan görüş sakıt olmaz (*fi Nafakât el-Hülâsâ*).

104. Mes'ele: Zeyd-i sağır fakîrin hemşîreleri olan Hind ve Zeyneb sağır fakîrlerin anaları Rukiyye ile bablarının babası Amr'dan gayri kimseleri olmayüb lâkin Amr mûsir olub Rukiyye mu'sire olsa sığârı merkûmunun nafakaları yalnız Amr üzerine mi lâzım olur mu?

el-Cevâb: ²⁰⁹

105. Mes'ele: Hind zevci mutallik Zeyd'den olan sağır oğlu Amr için Zeyd üzerine hâkime nafaka takdîr itdirmedin hâkimin emrinsiz birkaç eyyam kendi matbûhundan teberruan infâk iylese ba'dehû Amr fevt oldukda Hind vechi muharrer uzere infâk itdiği eyyam için Zeyd'den nafaka nâmına bir nesne almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. ²¹⁰

106. Mes'ele: Zeyd-i sağırın vasîsi Amr sağırın malından sağîre kadrı ma'rufeden ziyâde şu kadar akçe nafaka takdîr itdirüb sağırın malından sağîre kadrı ma'rufeden ziyâde şu kadar akçe sarf ve isrâf iylese sağır bâliğ oldukda ol ziyâdeyi Amr'a tadmîn kâdre olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. ²¹¹

107. Mes'ele: Zeyd'in karındâşı oğlu Amr-ı sağiri terbiye için yanına aldıkda Zeyd Amr için Amr'ın üzerine mi hâkime nafaka takdîr itdirmeyüb hâkimin emrinsiz kendi nefsi için tabh itdiği tâ'amen bir müddet Amr'i teberruan infâk iylese hâlen Amr bâliğ oldukda Zeyd vechi muharrer uzere infâk için Amr'den nesne almağa kâdir olur mu? {vr. 30b}

el-Cevâb: Olmaz. Daha önceki meselelerde geçtiği gibi.

107/a. Mes'ele: Bu sûretde Zeyd Amr'a sen benimle bir yerde sâkin iken kunağımıza gelen misâfirlere ve ev masrafına şu kadar akçe harç ve sarf iylemişim nisfini senden alırım deyü cebren nesne almağa kâdir olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. ²¹²

108. Mes'ele: Zeyd zevcesi Hind ile sağır oğlu Amr'i bi-lâ nafaka bıragub diyârı âhara gitmekle Hind Zeyd'in babası mu'sir olan Bekir'i muâhaza idüb kendine ve sağır oğlu Amr'a nafakalarını Bekir'den talep ve ahza kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz. ²¹³

²⁰⁹ Zü'r-rahmi mahrem dediğimiz akrabaların nafakaları sadece zengin olan kişiye düşer. *el-Hizâne*'nin nafaka bölümünde de böyle geçiyor.

²¹⁰ Hakimin izni olmadan nafakaya rücu' edemez. Çünkü teberru etmiştir ve teberru eden bir kişi için gereklilik yoktur. Dolayısıyla onu isteyemez (*fi'n-Nafakât el-Adliye* ve *el-Hidâye*).

²¹¹ Söz, yeminle birlikte kendisine emanet edilenidir. Ancak genel durum (karine-i haliye) bunu tekzib ediyorsa (mesela o masanın veya bilgisayarın senin elinde bozulduğunu gösteren bir durum olursa), vasinin sözü fazla nafaka konusunda açıkça görünen, olaya ters olan nafakaya kabul olunmaz.

²¹² Hiç bir müslüman için şer'î bir sebep olmadan başkasının malını almak caiz değildir (şeri sebep kadının emridir), (*Fethu'l-Kadîr*).

109. Mes'ele: Hind mu'sire hıdânesinde olup mali olmayan kızı Zeyneb-i sağır için sağırın li-ebeveyn ammi Zeyd üzerine hâkime nafaka takdir itdirüb almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olur, Zeyd musir ise.²¹⁴

110. Mes'ele: Hind-i sağırın anasının anası ve hıdânesi Zeyneb Hind'in mali olmağla malından hâkime Hind için kadri ma'rûf yevmi şu kadar akçe nafaka takdir itdirüb ve istidâneye izne ve hüccet alub Hind'i bir müddet istidane ile infâk itdikden sonra nafaka-i mukaddere-yi Hind'den almadan Hind fevt olsa Zeyneb nafaka-i mustedane-yi Hind'in malından almağa kâdir olur mu? {vr. 31a}

el-Cevâb: Olur.²¹⁵

111. Mes'ele: Zeyd zevce-i medhûl bihâsı olan Hind'i tatlık itdikde iddeti nafakasız bir kaç defa Hind'e teklif idüb Hind almakdan ebâ ve imtinâ' iylese ba'de zamân Hind fevt oldukda veresesî nafaka-i merkûmi Zeyd'den talep ve ahza kâdir olurlar mı?

el-Cevâb: Olmazlar.²¹⁶

112. Mes'ele: Zeyd'in zevcesi Hind bir gün Zeyd'in menzilinden bi gayri hakk izinsiz çıkub karındaşı Amr'ın menziline varub on beş sene kadar Amr'ın menziline nâşizet sâkine olsa nafaka ve kisveh bihâsı Zeyd'den talep ve ahza kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.²¹⁷

113. Mes'ele: Fevt olan Zeyd'in zevcesi Hind iddeti munkadiye olunca değın Zeyd'in terekesinden nafaka-i iddet nâmına bir nesne almağa kâdire olur mu?

el-Cevâb: Olmaz.²¹⁸

²¹³ Ama babası musir ise olur. *Behcetü'l-Fetâvâ*'da da böyledir. Erkek çocuk babasının hanımının nafakasını vermek zorundadır. Baba ise gelininin nafakasını vermek zorunda değildir (*el-Bezzâziyye*). Fakir olan kişi ölü gibi yok hükmündedir (*fi'n-Nafakât el-Ferâid*). Başaka bir görüşte baba kaybolan oğlunun hanımına ve torununa nafaka vermek zorundadır. Annede çocuğa nafakasını daha sonra almak kaydıyla vermek zorundadır (*Künye fi bâbi'n-Nafakât*). Yakınlara verilecek olan nafaka sadece musire vacibtir (*el-Hizâniye*).

²¹⁴ O çocuğun amcası, hala ve teyzesi varsa, nafaka amca zengin ise onun üzerindedir (*et-Tatarhâniye fi'n-Nafakât*).

²¹⁵ Nafaka mükellefi (baba, amca) infaktan sonra ölse sahih olan görüşe göre nafaka düşmez, onun malından (terekeden) alınır (*fi'n-Nafakât el-Bahrü'r-Râik*).

²¹⁶ Çünkü biz Hanefilere göre nafaka zimmete borç olarak kalmaz. Ancak mahkeme kararı veya adamın rızası olacak (koca tamam, ben nafakayı vereyim derse), (*fi'n-Nafakât Kâdihân*). Zimmete borç olarak kalmadığı için bir şekilde adam nafakayı vermeden/vermeden yada kadın ölürse nafaka düşmüş olur (*fi Mahallil Mezbûr*).

²¹⁷ Eğer kadın geçimsizlik yaparsa evine dönünceye kadar nafaka yoktur (evi terkeden kadına nafaka yoktur), (*fi'l-Bidâye fi'n-Nafak*).

²¹⁸ Ölümünden dolayı iddet bekleyen kadına nafaka yoktur (vacib değildir). Çünkü kocanın malı konusunda bir vacibtir. Öldükten sonra artık o adamın malı yoktur. Varislerin malı konusunda nafakanın vacib kılınması mümkün değildir (yani varislere bu kadının nafakasını siz vereceksiniz demesi mümkün değildir), (*fi'd-Dürer*).

114. Mes'ele: Fevt olan Zeyd'in zevcesi Hind hâмили terk Zeyd'den iddet nafakasini almağa kâdire olur mu?
el-Cevâb: Olmaz.

SONUÇ

Osmanlı döneminde Balkan coğrafyasının iki önemli şehirlerinden Üsküp ve Mostar'da yetişmiş olan Pîr Muhammed b. Abdullah el-Üskûbî ve Ahmed b. Muhammed el-Mostârî, fıkıh tahsillerini en iyi düzeyde tamamladıktan sonra gerek bu sahada eser vererek gerekse müftülük ve kadılık gibi görevler ifa ederek ortaya koydukları hizmetlerle Anadolu âlimleri gibi kaynaklarda hak ettikleri yerlerini almışlardır. Bunların hayatları ve eserlerinin incelenmesi, İslâm Hukuk Tarihi açısından önem arz ettiği gibi Müslüman Türk tarihi ve Balkan tarihi bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Tezimizde inceleme konusu yaptığımız söz konusu iki âlime ait *Fetâvâ-yı Üskûbî* ve *Fetâvâ-yı Ahmediyye* diye bilinen fetva kitapları, Osmanlı'da yaygın ve muteber kabul edilen, müftü ve kadıların başvurduğu en önemli kaynakların başında gelmekte olup Hanefî fıkıh kitaplarının klasik sistematığına göre düzenlenmiştir. Bu iki fetva mecmuasına, halen Türkiye'nin ve Balkan coğrafyasının Üsküp, Mostar, Priştine, Sofya vb. gibi şehir kütüphanelerinin hemen hepsinde rastlamak mümkündür.

Bu araştırmada iki mecmuanın nikâh/evlenme akdi ve talâk/boşa(n)ma ile ilgili iki bölümü ele alınmıştır. Her iki mecmua da diğer fetva kitaplarında olduğu gibi soru/mes'ele-cevap tarzıyla kaleme alınmış olup, fetvaların kaynaklarını gösteren Arapça bölümler/nukûller eklenmiştir. Kitapların aile hukuku bölümlerinde yer alan fetvalar, Osmanlı Devleti'nde kurumsallaşmış olan fetva sistematığına uygun olarak, karşılaşılan problemlerle ilgili sorular ve bu sorulara verilen cevapları içermektedir. Ayrıca her mes'ele için verilmiş fetvalarla ilgili olarak Arapça açıklamalar da yer almaktadır. Burada müftü/müellif sorunun çözümünde kullandığı kaynakları da belirtmektedir.

Pîr Muhammed ve Ahmed el-Mostârî'nin fetva mecmuaları, kaynaklar açısından zengin bir yapıya sahiptir. Onlar fetvalarını delillendirirken Hanefî fıkıh âlimlerinin telif ettiği usûl, fûrû, fetva ve kavâid kitaplarına ve bazı ihtilafî konularda ise az da olsa diğer mezhep imamlarının görüşlerine yer vermişlerdir. Bu kitaplar içerisinde en çok başvurduğu kaynaklar; İmam Muhammed'n *Zâhiru'r-Rivâye* diye bilinen eserleri başta olmak üzere Hâkim eş-Şehîd'in *el-Kâfî*'si, Muhammed Mervezî'nin *Müntekâ*'sı, Serahsî'nin *el-Mebsût*'ü, Kâdîhân'nın *Fetâvâ*'sı, Merğînânî'nin *el-Hidâye*'si, Burhânuşşerîa'nın *el-Vikâye*'si, Şeyh Bedreddin'nin *Câmiu'l-Fusûleyn*'i, İbnü'l-Hümâm'ın *Fethu'l-Kadîr*'i, İbn Nuceym'in *el-Bahru'r-Râik*'i, Neseffî'nin *Kenz*'i ve Mevsilî'nin *el-Muhtâr*'ıdır.

Üskûbî ve Mostârî'nin fetva verirken yukarıdaki kaynakların yanı sıra, meseleye muhatap olan tarafların kendi mezheplerini ve hatta kendi dinlerini göz önünde bulundurdıklarını görmekteyiz. Nitekim onların evlilik engelleri ve mehirle ilgili fetvaları Osmanlı coğrafyasında yaşamakta olan Zimmî, Yahudi ve Hristiyan unsurlar

hakkında kendi dinlerinin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Aynı şekilde toplumda Hanefî mezhebi dışında diğer mezheplere mensup olanlar hakkında da kendi mezhepleri dikkate alınarak fetva verildiğini söylemek mümkündür. Böylece ihtilafı olan konularda verilen fetvalarda örf-âdet, zaman ve gerekleri göz önüne alarak çözüm üretmişlerdir.

Söz konusu fetva kitaplarındaki fetvalarda, vuku bulan sorunlara çözüm bulunmasında ve kamu düzeninin korunmasında maslahat ilkesinin gözetildiğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede fetvalarda dikkat çeken husus, nişanlanan kişilerin evlenmeden önce ayrılmaları durumunda birbirlerine vermiş oldukları hediyeleri karşılıklı olarak iade etmeleridir. Bu durumda eşya ve diğer hediyelerin vasıf değiştirmesi dikkate alınmış ve verilen hediyeler vasıf değiştirse de verildiği şekliyle iade edilmiştir.

Yine fetvaları incelememiz sonucunda, bu dönemde evlilik hususunda en fazla karşılaşılan problemlerin nişan, nikâh, mehir, evlenme engelleri, talâk ve nesep konularıyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle nikâh ve talakla ilgili fetvalara baktığımızda, bu dönemdeki uygulamanın Hanefî mezhebinin genel görüşüne uygun olduğunu belirtebiliriz. Burada öne çıkan konu denklik meselesidir. Denklik evlenen kişilerin sosyal ve kültürel vasıflarının birbirine yakın özellikler taşımasıdır. Bundan dolayı evlenecek kişiler arasındaki denklik, aile kurumunun sağlam esaslar üzerine kurulması ve sağlıklı yürümesini temin etmesi yönüyle toplumun huzur ve refahı için gerekli bir şarttır.

Mehir bölümündeki fetvalarda, bu dönemde kocanın karısına mehir olarak paranın yanı sıra çeşitli eşyalar, elbise vb. şeyler verdiği, ayrıca mehir olarak belirlenen miktarın, değerinin korunarak ödendiği günde de aynı değerde olmasının gerekli görülmesi dikkat çekicidir. Günümüzdeki enflasyon ortamında daha iyi görülebilecek olan değer kaybının mehirle ilgili hususta, o günün değeri esas alınarak verildiği günde de aynı değer üzerinden ödenmesinin vurgulanması kadını korumaya yönelik olması açısından çok anlamlıdır.

Üç talâkla boşama ve sıhrî hısımlık bağı hakkında verilen fetvalar da dikkat çekicidir. Fetvalarda, bir adamın karısını üç talâkla boşadıktan sonra onunla tekrar evlenebilmek için hülle yaptığı görülmekte ancak bunu da bazı durumlarda bir hile ile gerçekleştirmektedir. Bu dönemde hüllenin **çözüm anlamında olmayan** bir hile haline getirildiğini ve hülle yapılırken çeşitli hilelere başvurulduğunu görmekteyiz. Fetva kitaplarında yer alan hülle ile ilgili meselelerden, bu dönemde hülle fiiliyle çok sık karşılaşıldığı anlaşılmaktadır.

Eserde yer alan fetvalarla ilgili zikredeceğimiz bir diğer husus da, kocası kaybolan kadının boşanmasıyla ilgilidir. Bu konuda, kadının kocasının ölümü ya da onu boşanmasıyla ilgili bir habere dayanarak iddet bekledikten sonra başka bir adamla evlenebileceği yönünde fetva verilmiştir. Esasen Hanefî mezhebinin konuyla ilgili uygulamasında kadının başka bir adamla evlenebilmesi için mahkeme kararının bulunması gereklidir. Ancak söz konusu fetvalarda böyle bir kayıttan

bahsedilmemektedir. Kanaatimizce fetvalarda hâkim kararı zikredilmemekle birlikte bu tarzdaki boşama ve evlenmeler daha sonradan hâkim tarafından kayıt altına alınmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Ateş, Süleyman, *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2003.
- Aydın, Mehmet Akif, *İslam- Osmanlı Aile Hukuku*, İz Yay, İstanbul 1996
- , *Aile Hayatı*, İlmihal, II, Divantaş Yay, İstanbul 1999
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuk Tahlilleri*, İstanbul 1990, I-IX.
- Aköz, Alaaddin, "XVI. Yüzyıla Ait Bir Nikâh Defteri ve Bazı Değerlendirmeler", *İstem*, sy. 3, Konya 2004,
- Akıntürk, Turgut, *Türk Medeni-Aile Hukuku*, I-II, Beta Basım Yay, Dağıtım A.Ş., İstanbul 1998.
- Altunsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.
- Asım Efendi, Kâmûs Tecümesi, I-IV, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul 1305.
- Atar, Fahreddin, "Fetva" *DİA*, XII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 1995.
- , "İftâ Teşkilatının Ortaya Çıkışı", *MÜİFD*, sy. 3, İstanbul 1985.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I-VI, Çağrı Yay, İstanbul 1981.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstulâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, I-VIII, Bilmen Yay, İstanbul 1967.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I-II.
- Buğra Ekinci, Ekrem, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, Arı Sanat Yay, İstanbul 2003
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, I-III, Çağrı Yay, 1992, İstanbul.
- Carullah, Musa, *Hatun*, (Hazr: Mehmet Görmez), Kitabiyat Yay, Ankara, 2000.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988
- , *Eski Hukukumuzda Boşanma*, 2. Baskı, Selçuk Üniversitesi Yay, Konya, 1988
- Dalgın, Nihat, *İslam Hukukunda Boşanma Yetkisi*, Etüt Yay, Samsun, 1999.
- Darimi, Ebu Muhammed Abdullah, b. Abdurrahman İbni'l-Fadl b. Behram, *Sünen*, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 5. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 1982.
- Döndüren, Hamdi, *Dellileriyle Aile İlmihali*, Erkam Yay, İstanbul 1995.
- Doğan, Mehmet, Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983
- Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani, *Sünen*, I-V, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslam Hukuk Metodolojisi*, Trc. Abdülkadir Şener, Fon Matbaası, Ankara 1979.
- , *el-Ahvâlu's-Sahsiyye*, Kahire, tsz.
- Ebû Şuca', Kadı, *Gâyetü'l-İhtisâr ve Şerhi*, Ravza Yay, tsz.

- el-Mevdûdî, Ebû'l-Âlâ, *İslâm'da Aile Hukuku*, Trc. Memiş Tekin, Esrâ Yay., İstanbul 1994.
- Erten, Hayri, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı*, Ankara 2001.
- el -Cezîrî, *Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, Beyrut 1969.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, İstanbul 2003.
- Heyet, *Fetâvâ-yı Hindiyeye*, Trc. Mustafa Efe ve İsmail Karakaya, Akçağ. Yay, Ankara.
- Gaziantep Şer'îye Sicilleri*, 21–259/4 (Evâ'il-i Cemâziye'l-evvel 1060/2-12 Mayıs 1650).
- Hinn, Mustafa Said, *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, (İslâm-Osmanlı Aile Hukuku içerisinde), (Neşr. M. Akif Aydın), İstanbul 1985.
- Hakim, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en- Nisaburî, *el-Müstedrek*, I-IV, Beyrut, tsz.
- İbn Aşûr, Muhammed Tahir, *Mekâsidü's-Şer'îati'l-İslâmiyye*, Trc. Vecdi Akyüz-Mehmed Erdoğan, İstanbul 1996.
- İbn-i Abidin, Muhammed Emin *Reddü'l-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Trc. Ahmed Davudoğlu, Şamil Yay, İstanbul 1983.
- İbnü'l-Hümam, Kemalüddin Muhammed b. Abdilvahid b. Abdülhamit b. Mes'ud es-Sivasi, *Fethu'l-Kadîr*, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebu Muhammed b. Ahmed b. Mahmud b. Kudame, *el-Muğni*, Beyrut, tsz.
- İbn Mace, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Yezid el-Kazvini, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, 1992.
- İbn Rüşd, *Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. el-Hafid el-Kurtubî, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetül-Muktesid*, I-IV, Dârü'l-İbn Hazm, Beyrut 1995.
- İmam Malik, *el Muvatta*, Çağrı Yay, İstanbul 1992.
- İbn Hazm, *el-Muhallâ*, I-IX, Dârü'l-Fikr, Beyrut, tsz.
- İbn Kesîr, *Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kavzin, Sünen*, Thk: Muhammed Fuad Abdu'l-Baki, Mısır, 1952
- İbnü'l-Arabi, Ebu Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkamu'l-Kur'an*, I-IV, Thk: Rıza Feraci'l-Hümam, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2003.
- I. Goldziher, "Fıkıh", *İA.*, I-XIII, MEB, İstanbul 1977.
- İlmiyye Salnâmesi*, Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1334.
- Giritli, İsmail, Pertev Bilgen, Tayfun Akgüner, *İdare Hukuku*, Der Yay, İstanbul 2001.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, "*İ'lâmu'l-Muvakkîn An Rabbi'l-Âlemîn*", Thk. M. Muhyeddîn Abdülhamîd, I-IV, Kahire 1995.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İZ Yay, 3. baskı, I-III, İstanbul 1999.
- , *Anahatlarıyla İslâm Hukuku* 3, Ensar Yay. İstanbul 1999.
- , "Fıkıh", *DİA*, 1996.
- , *İslam Hukukunda Mezhepler*, İstanbul 1972.
- Kâsânî, Alaüddin ebi Bekr b. Mes'ud, *Bedâyi'u's-Sanâyi' fi Tertîbi's-Serâyi'*, Beyrut 1986.
- Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Kudûrî, Ebu'l Hasan Ahmet el Bağdadi, *Muhtasar-ı Kudûrî*, Trc. Süleyman Fahir, Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

- Koca, Ferhat, *Şeyhulislâm Musa Kâzım Efendi'nin Hayatı ve Fetvaları*, İstanbul 2002.
- Mergînânî, Ebu'l-Hasan Burhaneddîn Ali b. Ebu Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Kahraman Yay, İstanbul 1968.
- Meydanî, Abdülğani el-Ganimi, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâp*, I-III, Dârül-Kitâbi'l-Arabiyyi, Beyrut, 1997.
- Müslim, Ebu Hüseyin Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih-i Müslim*, I-III, Çağrı Yay, İstanbul, 1992.
- Nesâî, Abdurrahman Ahmet b. Şuayb, *Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- Ömerdiç, Muharrem, "Pîr Muhammed el-Üskûbî i Njegovi Zbornik Fetvi", *Glasnik*, Sarajevo 1991, sy. 6.
- Özel, Ahmet, "Fıkıh" *DİA.*, XIII.Güzel Sanatlar Matbası, İstanbul 1995.
- Özen, Şükrü, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatütü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2005, sy. 5, c. III.
- Razî, Fahrüddin Muhamed b. Ömer, *Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, 3. Baskı, Dârü'l-İhyau't-Turâsi'l Arabi, Beyrut, 1999.
- Sak İzzet-Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma İle Sona Erdirilmesi: Muhâla'a", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sy. 15, Bahar 2004, Konya 2004.
- Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ebi Sehl, *Kitâbu'l-Mebsût*, I-XXX, 2. Baskı, Dârü'l-Marife, Beyrut 1986.
- Sâbûnî, M. Ali, *Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*, 2. baskı, Dımaşk 1397/1977.
- Sava Paşa, *İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüt*, Trc. Baha Arıkan, I-II, Ankara 1955.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmanî*, I-IV, İstanbul 1997.
- Şahin, Mustafa, İslam Hukukunda Fetvâ ve Osmanlılar Dönemi Fetvâ Mecmuaları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ünivesitesi SBE) Bursa 2000.
- Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Lahami el-Gırnata el-Endulisî, *el-Muvafakât Fi Usûli'l-Ahkâm*, I-IV, Kahire.
- Şafii, *el-Ümm*, I-VII, Dârü'l-Kitâbi'l-İlmiyye, 1993.
- Şevkanî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr*, Daru'l Marife, Beyrut, 1998.
- Jaschke, Gotthard, "Türkiye'de İmam Nikâhı", *Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan*, Trc. Ahmet Mumcu, Ankara 1964.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünen*, I-III, Çağrı Yay, İstanbul 1992.
- Velidedeoğlu, Hıfı Veldet, *Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku)*, 5. Baskı, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965.
- Yaman, Ahmet, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Yay, Konya 2002.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, Bayrak Yay, İstanbul 1999.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Yay, İstanbul 1992.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Bahru'l-Muhît*, I-VI, Kahire 1992.
- Zekiyyüddin, Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Trc. İbrahim Kafî Dönmez, Ankara.
- , *el-Ahkâmu's-Şer'îyye li'l-Ahvâli'i-Şahsiyye*, Câmiatü Karyunis, 1993.
- Zeydan, Abdulkerim, *el-Mufassal fi Ahkâmi'l-Mer'e ve'l-Beyt'i'l-Müslim fi's-Şer'iati'l-İslâmiyye*, I-XI, Beyrut 1994.

- Zuhaylî, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, I-X, Trc.. Ahmet Efe, Feza Yay, İstanbul 1994.
- Zuhaylî, Muhammed, "Fetva ve Takva", Trc. Mustafa Ateş, Diyanet İlmî Dergi, c. XXIX, sy. 1 (Ocak, Şubat, Mart 1993).
- Zihni Efendi, Mehmet, *Nimet-i İslâm*, Salah Bilici Kitabevi Yay, İstanbul 1990.
- Zdraloviç, Muhammed, *Prepisivaçi Djela u Arabiçkim Rakopisima*, Sarayevu 1988, I-IX.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı : Makedonya/Üsküp, 1982

Öğr.Gördüğü Kurumlar : **Başlama Yılı** **Bitirme Yılı** **Kurum Adı**

Lise : 1997 2000 İstanbul İmam-Hatip Lisesi

Lisans : 2001 2005 Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans : 2005 2008 Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Doktora :

Medeni Durum : Bekâr

Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi : Arnavutça, Makedonca, Sırpça, Boşnakça, Türkçe Arapça

Çalıştığı Kurum (lar) : **Başlama ve Ayrılma Tarihleri** **Çalışılan Kurumun Adı**

...

Yurtdışı Görevleri :

Kullandığı Burslar :

Aldığı Ödüller :

Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :

Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :

Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :

Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:

Yayımlanan Çalışmalar :

Diğer :

Rahim Kaloshi

Tarih-İmza
RAHİM KALOSHİ